

GARADNAI ZOLTÁN

2141-CSÖMÖR

GORKÍJ KÖZ 1.

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK TANSZÉK

Témavezető: dr. Horváth Jenő egyetemi docens

© Garadnai Zoltán

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK DOKTORI PROGRAM

**Kelet—Közép—Európa helye és Magyarország szerepe
De Gaulle tábornok Európa—politikájában (1958—1969)**

**A francia „*détente—entente—cooperation*” politika lehetőségei,
külső és belső korlátai**

Ph.D. értekezés

**Garadnai Zoltán
Budapest, 2005**

“Notre Europe tout entière, après avoir subi tant de déchirements, de guerres et de révolutions, discerne dans ses profondeurs que, pour elle, la vie - oui la vie! - exige désormais la détente, l'entente et la coopération, par-dessus toutes les barrières dressés par les idéologies rivales, les rancunes accumulées, les blocs opposés, les régimes différents.”¹

¹Toast adressé à M.Jeno Fock, président du conseil des ministres de la République populaire hongroise le 29 mars 1968, in *Discours et Messages*, t. 5. 274. www.charles-de-gaulle.org.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	8
a). Kutatási előzmények.....	8
b). A téma indoklása.....	13
c). Kutatási hipotézisek.....	16
d). A kronológiai határok megállapítása.....	18
e). A disszertációban közvetlenül nem vizsgált területek.....	19
f). Módszertani kérdések.....	20
1. fejezet.....	23
1. De Gaulle tábornok Európa—(ön)képe és geopolitikai koncepciója.....	23
1.1. De Gaulle gondolkodásának alapvető jellegzetességei	24
1.1.1. Gyökerek: konzervativizmus és vallásosság.....	24
1.1.2. Politikai tapasztalatok és célok összetettsége	25
1.1.3. A grandeur, nemzet és nemzeti függetlenség.....	28
1.1.4. Az „európai Európa” értelmezése	34
1.1.5. Az „Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa” fogalma	36
2. fejezet.....	40
2. Franciaország és Kelet—Európa kapcsolatai a „békés egymás mellett élés”-től az „enyhülés” kezdetéig (1958—1963)	40
2.1. A nemzetközi kapcsolatok jellemzői és változásai (1958-1962)	42
2.2. Franciaország és Kelet—Közép—Európa kapcsolatai.....	45
2.2.1. Lengyelország	50
2.2.2. Csehszlovákia.....	55
2.2.3. Románia, Jugoszlávia, Bulgária	57
2.3. A magyar—francia viszony sajátosságai (1958—1962).....	62
2.4. A változások kezdete? (1963).....	68
2.4.1. A francia—német szerződés hatása a keleti nyitás politikára.....	70
2.4.2. A francia diplomácia helyzetértékelése (1963. május 6-9.).....	73
2.4.3. Fordulópont a magyar—francia kapcsolatokban (1963—1964).....	78
3. fejezet.....	83
3. A „keleti nyitás” politika kiteljesedése (1964—1968).....	83
3.1. Franciaország nemzetközi helyzetének változásai (1964).....	83
3.2. Franciaország „keleti politikájának” első lépései	84
3.2.1. Első lépések és tapogatódzások (1964)	85
3.2.2. Franciaország kapcsolatai a „kemény vonal” államaival (Lengyelország, Csehszlovákia)	87
3.2.3. Románia, Jugoszlávia és Bulgária nyugati nyitás politikája 1964-ben	89
3.2.5. Első lépések a francia—magyar kapcsolatokban (1964).....	92
3.3. A De Gaulle-i Európa—politika kiteljesedése (1965—1966).....	101
3.3.1. A francia politika „félfordulata” (1965—1966).....	101
3.3.2. A francia—szovjet kapcsolatok helyzete 1965-ben	104
3.3.3. Lengyel—francia kibékülés? (1965)	109

3.3.4. Csehszlovákia, Románia, Bulgária és Jugoszlávia helye a francia diplomáciában (1965).....	111
3.3.5. A De Gaulle-i Európa—politika magyar értelmezése (1965).....	113
3.4. A „keleti nyitási politika” kiteljesedése (1966)	131
3.4.1. A francia—szovjet kapcsolatok kiteljesedése (1966).....	132
3.4.2. Couve de Murville külügyminiszter tárgyalásai (1966. április-szeptember).....	137
a.) <i>Románia és Bulgária (1966. április 25-30.)</i>	137
b.) <i>Lengyelország (1966. május 18-22.)</i>	142
c.) <i>Csehszlovákia és Magyarország (1966. június 25-július 1.)</i>	146
d.) <i>Jugoszlávia (1966. október 12-14.)</i>	162
e.) A francia diplomácia helyzetértékelése	164
3.5. A francia külpolitika és a kelet—nyugati enyhülés változásai (1967).....	167
3.5.1. Az NSZK „keleti nyitás”-politikájának kezdete	168
3.5.2. A francia—szovjet kapcsolatok helyzete 1967-ben	171
3.5.3. De Gaulle Lengyelországban (1967. szeptember 6—12.).....	173
3.5.4. A magyar—francia kapcsolatok alakulása 1967-ben	177
3.6. Csúcspont és végpont vagy az enyhülés új szakaszának kezdete? (1968. január—augusztus).....	182
3.6.1. Franciaország helyzete 1968 első felében.....	182
3.6.2. Fock Jenő franciaországi útja (1968. március 25—30.)	183
a.) <i>Magyarország értékelése francia szemmel</i>	183
b.) <i>Fock Jenő és Charles de Gaulle tárgyalása</i>	190
c.) <i>Fock Jenő és Georges Pompidou tárgyalásai</i>	193
d.) <i>Péter János és Maurice Couve de Murville tárgyalásai</i>	199
e.) <i>A miniszterelnöki látogatás értékelése magyar és francia szemmel</i>	202
3.6.3. A „deszatelizáció” sikertörténete? De Gaulle útja Romániába (1968. május 14—18.).....	206
3.7. A csehszlovákiai intervenció következményei a franciák „keleti nyitás” politikájára (1968—1969)	210
3.7.1. A francia bel- és külpolitika változásai.....	210
3.7.2. A magyar—francia kapcsolatok alakulása (1968 augusztus—1969 április).....	217
4. zárófejezet	223
4. Összegzés és következtetések.....	223
a.) <i>A francia keleti politika értékelése</i>	223
(1. hipotézis).....	223
b.) <i>Franciaország szerepe a magyar nyugati nyitási politikában</i>	227
(2. hipotézis).....	227
c.) <i>A disszertáció gyakorlati hasznosításának lehetősége</i>	230
d.) <i>További kutatási témák</i>	231
5. FÜGGELÉK.....	232
6. HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE.....	256
Szakirodalom.....	256
Publikált források, kézikönyvek	262
Levéltári források.....	264
Ministère des Affaires Etrangères.....	264
1. Archives Diplomatiques (Paris)	264
2. Centre de Nantes du Ministère des Affaires Etrangères	264
Magyar Országos Levéltár	265

Interneten található források.....	266
Oral History	266
6. NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.....	267
7. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK	
JEGYZÉKE.....	270

BEVEZETÉS

a). *Kutatási előzmények*

A De Gaulle személyével és politikájával foglalkozó történeti, politológiai és szociológiai szakirodalom igen gazdag. A témát feldolgozó történészi munkák közül első helyen kell megemlíteni **Maurice Vaïsse**: *La grandeur. Politique étrangère du général de Gaulle 1958-1969* [Fayard, 1998.] című könyvét, amely a De Gaulle-i külpolitika kitűnő összegzését adja, de a kelet—közép—európai kisállamokkal csak a francia külpolitika általános összefüggéseinek részeként foglalkozik, míg a professzor *L'Europe centrale et orientale dans la politique du général de Gaulle de 1958 à 1969*, [Cahiers de la Fondation Charles de Gaulle, N° 6. 1999.] tanulmánya már közvetlenül a témánkkal foglalkozik, de hiányossága, hogy lényegében csak a francia forrásokra alapozódik. **Vaïsse** professzor a könyvében ugyanakkor a korabeli francia kül- és belpolitika minden összetevőjét együtt mutatja be, és komplex összefüggéseiben elemzi azokat a tényezőket, amelyek a „klasszikus hidegháború” és a „kelet—nyugati enyhülés” kibontakozásának korszaka között a „békés egymás mellett élés” átmeneti periódusában a nyugat és a kelet számára egyaránt új alternatívát kínáló francia politikát meghatározták. A professzor szerint ugyanakkor ebben a politikában az „Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa” gondolata jelentette azt a lényeges különbséget, amely a IV. és az V. Köztársaság Európa—politikája között meghúzható volt, de ellentmondásos következményeit mutatja, hogy bár az Franciaország számára érezhető presztízsnövekedést eredményezett az európai ügyekben, Európa egységesítésére vonatkozó elképzelése végeredményben sikertelennek bizonyult, mivel egyik oldalon sem tudta partnereit meggyőzni a *status quo* megváltoztatására vonatkozóan. Ugyancsak eredménytelennek bizonyult a szovjet—amerikai hegemonia megtörésére irányuló politikája is, miközben a keleti országokkal való kapcsolatépítést az ideológiai korlátok akadályozták (legjobb példa erre Lengyelország volt).

A francia—magyar kapcsolatokat is feldolgozza **Chantal Morelle**: *La Pologne et la Hongrie dans la diplomatie française (1958-1969)*, [Cahiers de la Fondation Charles de Gaulle, N° 6. 1999.] című tanulmánya, amelyet Vaïsse is felhasznált a szintézisének a megírásához. Morelle tanulmányának szintén hiányossága, hogy

kizárólag francia forrásokra alapozódik. Ugyanakkor a két kelet—közép—európai államhoz fűződő francia kapcsolatot együttesen vizsgálja, és így jól érzékelteti számunkra azt a francia szemléletet, amely e két ország eltérő értékelésében megmutatkozott. A szerző magyar nyelven megjelent munkája: *A francia-magyar kapcsolatok de Gaulle elnöksége idején*, [Magyar Szemle (Új folyam 8.) 1999.] is a fentebb jelzett tanulmányra alapozódik.

A legfrissebb szakirodalomhoz tartozik ugyancsak **Georges-Henri Soutou**: *La guerre de Cinquante Ans. Les relations Est–Ouest, 1943–1990* [Fayard, Paris. 2001.], illetve az *L’Alliance incertaine. Les rapports politico-stratégiques franco-allemand 1954–1996*, [Fayard, Paris. 1996.] című munkája. Ezek a könyvek a nemzetközi kapcsolatok történetének francia szemléletű értékelését, illetve a francia keleti nyitás politikához közvetlenül kapcsolódó francia—német kapcsolatrendszer megértését teszik lehetővé.

A francia külpolitika számára prioritásként kezelt „nyugat—nyugat” közti kapcsolatok figyelembe vétele feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a megfelelő elemzési kereteket kijelöljük. Ezen munkák közül kiemelkedően fontos **Frédéric Bozo**: *Deux stratégies pour l’Europe. De Gaulle, les États-Unis et l’Alliance atlantique, 1958–1969*. [Paris, 1996.] című könyve, amely a nyugati szövetségi rendszeren belüli konfliktusokat és érdekellentéteket elemzi. Szintén jól használható **Jean-Marie Palayret**: *France, the empty chair crisis and the Luxemburg compromise* [European University Institute, Florence, Kézirat. 2005.] című tanulmánya is, amely elsősorban az 1965—1966 fordulóján lezajlott eseményeket értékeli. A dolgozat értékét külön emeli, hogy szinte teljes mértékben frissen feltárt eredeti forrásokra alapozódik, és jól mutatja be azt, hogy a De Gaulle-i diplomácia számára, reálpolitikai érdekekből fakadóan, hogyan értékelődött fel fokozatosan, az ún. „üres székek politikája” alatt a keleti kapcsolatok jelentősége.

Kelet—Közép—Európa helyének és szerepének értékeléséhez a Soutou professzor tanítványának számító lengyel **Andrejz Szeptycki**: *La place de l’Europe Centre-Orientale dans la conception européenne du général de Gaulle*, [Université de Paris-Sorbonne (Paris IV.). 2002] DEA dolgozata (doktori tézisyűjtemény) adja az eddig elkészült legalaposabb összefoglalót. A De Gaulle Intézetben olvasható kézirat nagyon széles szakirodalmi és forrásbázisra alapul, de a szerző eredeti szándéka ellenére elsősorban lengyel szemszögből értékeli a De Gaulle-i külpolitikát. A *multidiszciplináris elemzési elveket* követő és döntően politológiai aspektusú

megközelítést alkalmazó dolgozat fő erénye, hogy eredeti francia (és lengyel) levéltári forrásokra alapozva próbál meg *új szemléletet adni*, és Kelet—Közép—Európa helyét és szerepét a De Gaulle-i „európai Európa” és „Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa”—koncepciók egészébe helyezi el. A munkáját *kiindulási pontként lehet használni*, de az abban foglaltak továbbgondolása nélkülözhetetlen a téma és a korszak jobb megértéséhez. **Andrejz Szeptyczki**: *La conception gaullienne de l'ordre européen* [Annuaire Français de relations internationales, Volume III., Bruylant, Bruxelles. 2002.] tanulmánya lényegében a DEA dolgozat publikált változataként értékelhető, és a De Gaulle-i diplomácia új szemléletű politológiai értelmezését teszi lehetővé.

De Gaulle politikájának és a francia politikai gondolkodásnak a megértése szintén szükséges előfeltételét jelenti a téma diplomáciatörténeti aspektusú feldolgozásának. Ehhez felhasználható és meghatározó jelentőségűnek számító politológiai munka a kortárs **Edmond Jouve**: *Le général de Gaulle et la construction de l'Europe (1940-1966) Tome I-II*. [Librarie générale de droit et de jurisprudence, ParisJurgensen, Jean-Daniel. 1967.] doktori disszertációja, amely bár csaknem negyven éve született, szemlélete érezhetően hatással volt/van a témával foglalkozó későbbi munkákra is, és a történész számára is forrásbázisként hasznosítható.

De Gaulle politikai filozófiájának megértéséhez ugyancsak hasznos segítséget nyújt a történetet már kellő távolságból elemezni tudó amerikai **Philip G. Cerny**: *Une politique de grandeur* [Flammarion, Paris. 1986.] című könyve, amely mértékadó módon, és a kortársak elfogult véleményéhez képest kiemelkedően magas színvonalon elemzi a tábornok-elnök külpolitikai döntéseinek ok-okozati összefüggéseit, és a szakirodalomban számos helyen találkoztam a könyvre való hivatkozással. A politológiai elemző munkák közül a korszak történetének megértéséhez (elsősorban esztétörténeti aspektusból) és multidiszciplináris elemzéséhez elengedhetetlenül szükségesek a Magyarországon kevésbé ismert **Raymond Aron** tanulmányai: *Paix et guerre entre les nations*, [Calmann-Lévy, Paris. 1984.], ill. *Les articles du Figaro. La coexistence 1954—1965, és a Les Crises 1966-1974*, [Tome III., Fallois, Paris. 1997.].

A De Gaulle-i politika megértését teszik lehetővé a De Gaulle Intézet és az UNESCO (1990. november 19—24.) nemzetközi konferenciájának a kiadványai, amelyek a különböző tanulmányok (történeti, politológiai, közgazdasági stb.) mellett visszaemlékezéseket is magukban foglalnak, és szinte a teljes De Gaulle-i életművet felölelik, és így használatuk elengedhetetlenül szükséges a témával és a korszakkal

foglalkozó művelt közönség számára. A doktori disszertáció megírásához az alábbi kötetek kerültek felhasználásra: *L'Europe, La sécurité et l'indépendance de la France*.

Ugyancsak beépültek a disszertációba a legfrissebb francia és orosz történelmi kutatások eredményeit ismertető, és szintén a De Gaulle Intézet által szervezett nemzetközi kollokvium (2004. december 9—10.) előadásainak az írott változatai is. A „*De Gaulle et La Russie*” című nemzetközi konferencián a témával kapcsolatban elhangzott, de még publikálás előtt álló előadások anyagai közül az alábbiakat kell kiemelni: **Alain Larcen**: *L'Europe de l'Atlantique à l'Oural*, **Natalia Vassilieva**: *L'URSS et le développement des relations de la France avec les pays de l'Est*, **Marie-Pierre Rey**: *De Gaulle, l'URSS et la sécurité européenne*.

A francia keleti politikával foglalkozó francia nyelvű történelmi szakirodalom közül ki kell emelni a **Marie-Pierre Rey**: *La tentation du rapprochement. France et URSS à l'heure de la détente (1964–1974)*. [Publication de la Sorbonne Paris. 1991.], **Thierry Wolton**: *La France sous influence, Paris-Moscou 30 ans de relations secrètes*, [Grasset, Paris. 1997.], **Thomas Gomart**: *Double détente, les relations franco-soviétiques de 1958 à 1964*, [Publications de la Sorbonne, Paris. 2003.] című könyveket, amelyek a francia források mellett az orosz levéltárak dokumentumaira is alapozódnak, és ugyan elsősorban a két ország kapcsolatainak a történetéhez használhatók, de a valós mozgásterek megértéséhez (és a bennük található orosz levéltári forrásanyag miatt) a használatuk elkerülhetetlen. Kitűnő segítséget kaphatunk ugyancsak a Franciaországban is elismert francia szakértőnek számító **Evguenia Obitchkina**: *La naissance du dialogue franco-soviétique sur l'Europe de la détente: les premières initiatives soviétiques* [In. Vers la réunification de l'Europe, L'Harmattan. 2005.] tanulmányától is.

A viszonylag szerény magyar nyelvű történettudományi szakirodalom közül első helyen kell említeni **Gazdag Ferenc**: *Franciaország története (1945-1990)*, [Budapest, Zrínyi kiadó. 1996.] munkáját, amelynek fő erénye, hogy a legfontosabb francia nyelvű szakirodalmat (a tíz évvel ezelőtti állapotnak megfelelően) szintetizálja, és a francia külpolitika széles összefüggéseit vizsgálja (elsősorban biztonságpolitikai szemszögből). Hátránya azonban, hogy az általunk vizsgált korszakkal csak egy részfejezetben foglalkozik. **Gazdag Ferenc**: *La personnalité et la politique du général de Gaulle vues de Hongrie*, [In. Espoir, N°89. 1992.] tanulmánya ugyanakkor már közvetlenül érinti a témánkat, de korlátozott terjedelme miatt elsősorban egy általános kép megfogalmazásához használható fel. **Gazdag Ferenc**: *A nemzeti egység bővületében*.

Charles de Gaulle, [In. Valóság, 1991/2.] című tanulmánya elsősorban a politológus szemszögéből értékeli De Gaulle politikáját.

Utalni kell a De Gaulle politikáját kortársként is szemlélő **Salgó László**: *De Gaulle diplomáciája* [Kossuth kiadó, Budapest, 1972.] című könyvére, illetve *De Gaulle Európa-(tér)képe* [In. Társadalmi Szemle, 1990/11.] tanulmányára, amely a korábban jellemző ideológiai aspektusú megközelítéséhez képest tárgyilagosabb szemléletben hívja fel a figyelmünket a tábornok-elnök geopolitikai gondolkodására. Ugyancsak segítséget ad, de elsősorban De Gaulle 1945 előtti tevékenységét és szerepét értékeli **Molcanov, Nikolaj Nikolaevic**: *De Gaulle tábornok* [Zrínyi-Kossuth kiadó, Budapest, 1974.] könyve, miközben **Andrew Shennan**: *De Gaulle* [Akadémiai Kiadó, Budapest 1997.] munkája elsősorban a népszerűsítő irodalom kategóriájába tartozik.

Kecskés Gusztáv: *Franciaország Közép—Kelet—Európa politikája 1918-tól napjainkig* [MTA TTI, Kézirat, Budapest, 2004] dolgozatát kell még kiemelni, amely Franciaország kelet—európai politikájának *leíró elemzésére* vállalkozik, azonban az általunk vizsgált, és meghatározó jelentőségűnek értékelt korszakkal csak röviden (összesen 17 oldalon), és a szakirodalom egy csekély részének a felhasználásával foglalkozik, miközben a De Gaulle-i külpolitikáról lényegében Magyarországon már *eddig kialakult képet* közvetíti. A dolgozat érdeme ugyanakkor, hogy a kelet—európai országok irányába különböző korszakokban megnyilvánuló francia külpolitikát megpróbálja tágabb *kronológiai horizontba* helyezni, és ez a munka is beleilleszkedik **Borhi László**: *A nagyhatalmak kelet-közép-európai politikája 1918 után*, [MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest. 2005.] tanulmányába, amely összegzi a többi nagyhatalom Kelet—Európa politikáját elemző dolgozatokat is, és az ok-okozati összefüggések, illetve a magyar külpolitikai mozgástér határainak és lehetőségeinek a megértését teszi könnyebben érthetővé. **Soós Gábor**: *Párizs, Algír, Colombey. Az 1958-as politikai válság Franciaországban*, [Történelem Doktori Program Kutatási Füzetek 3. Janus Pannonius Tudományegyetem, Szerk: Harsányi Iván-Soós Gábor, Bonus Kft. Pécs. 1996.] műhelytanulmánya elsősorban a korszakunk kezdetével foglalkozik, és ugyan eredeti levéltári forrásokat nem használ, de következtetései miatt (a De Gaulle-i grandeur politika kiteljesedését az 1963 utáni időszakra teszi) a kutatásaimhoz közvetlenül kapcsolható.

A témámtól részben eltér, de gondolatisága miatt hozzám közel áll, és a magyar külpolitika összefüggéseinek elemzéséhez szintén szükséges **Békés Csaba**: *Magyar külpolitika a szovjet szövetségi rendszerben, 1968-1989* [In. Magyar külpolitika a 20.

században, Tanulmányok, szerk.: Gazdag Ferenc-Kiss J. László, Zrínyi kiadó, Budapest, 2004.] dolgozata, amelynek az enyhülés jelentőségére, és az ahhoz kapcsolódó szoros magyar érdekek viszonyára vonatkozó következtetései megerősítik a kutatási tapasztalataimat.

A politológiai elemzések közül ki kell emelni **Vincze Hajnalka**: *Franciaország: a nagyhatalmi illúzióktól az ambíciók „európaizálásáig”* című tanulmányát [In. Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben, Teleki László Alapítvány, Budapest. 2005.], amely jól és kitűnő stílusban helyezi el De Gaulle szerepét a francia külpolitikában, és egyben a francia nemzeti identitás európaizálódásának tényezőit is elemzi. **Szemlér Tamás**: *Franciaország: Európa—politika a nemzeti érdek szolgálatában* című tanulmánya [In. A tizenötök Európai, Tanulmányok, szerk.: Kiss J. László, Osiris kiadó, Budapest. 2000.] szintén magában foglalja a korszak történeti megismerésének igényét, mint ahogy *Franciaország: Az integráció által megőrzött nagyhatalom* [In. A huszonötök Európai, Tanulmányok, szerk.: Kiss J. László-Gálik Zoltán (társszerkesztő), Osiris kiadó, Budapest. 2005.] című tanulmánya is, amely a korábbi helyzethez viszonyítva bekövetkezett változásokat is értékeli, de a történelmi háttér újragondolására nem vállalkozik.

b). A téma indoklása

A szakirodalom felsorolásából láthatjuk, hogy De Gaulle Európa—politikájának megértése és keleti politikájának valós céljai és okai értelmezése nem könnyű feladat, és erre már számosan — természetesen eltérő aspektusú megközelítésből — vállalkoztak, de lényegében egyik sem elemzi olyan részletesen a De Gaulle-i keleti nyitás politikáját, mint ez a dolgozat.

A különféle aspektusból született munkák célja, hogy Franciaország külpolitikáját, illetve De Gaulle politikáját, és annak következményeit megértsék, és választ adjanak a tábornok-elnök politikájára, népszerűségére. Ezek a munkák azonban elsősorban a De Gaulle-i politika Nyugat—Európára vonatkozó részével foglalkoznak, és Kelet—Közép—Európát nem, vagy csak mellékesen érintik. Ezen utóbbi kontextusban is elsősorban a francia—szovjet, illetve a francia—lengyel kapcsolatokra helyeznek nagyobb figyelmet, vagyis a nyugati történészek nem vagy csak szelektíve vizsgálták Kelet—Európát, és így az ezekhez fűződő francia kapcsolatok feltárása is csak részben — elsősorban a fent említett országokra koncentrálva — zajlott le.

Meglepő módon a másik hagyományosnak mondható francia partner (Románia) szintén a kutatói figyelem perifériáján maradt.

Jelen dolgozat célja azonban, hogy a De Gaulle-i „*détente—entente—cooperation*” politika kelet—európai „irányával”, és azon belül a magyar—francia kapcsolatok történetével foglalkozzon és megvizsgálja azt, hogy De Gaulle politikájában, illetve geopolitikai koncepciójában a kelet—közép—európai államok *milyen szerepet játszottak, hogyan értelmezte azokat*, és a kelet—nyugati enyhülés folyamatában *hogyan értékelte* ezen országokat. A dolgozat természetesen elsősorban a magyar—francia diplomáciai és politikai kapcsolatok elemzésére vállalkozik, de mindezt kelet—közép—európai kontextusba helyezi, és elsősorban Lengyelország, Csehszlovákia és Románia Magyarországgal történő összehasonlításával együttesen végzi el.

A fő cél az is, hogy megértsük, De Gaulle *milyen eszközöket és módszereket* használt a keleti nyitás politikájában, *milyen képe volt* a kelet—közép—európai államokról, és azok *mennyire voltak reálisnak* mondhatók. A kortársak és az utókor egyaránt hajlamosak arra, hogy érzelmi alapon leegyszerűsített véleményt formáljanak meg a De Gaulle-i Európa—politikáról, annak szándékairól és sikerességéről. Ennek megfelelően az eddig Magyarországon kialakult előítéleteken és sémákon kívánunk túllépni azáltal, hogy a magyar—francia kapcsolatok alakulását is befolyásoló De Gaulle-i külpolitikát geopolitikai térbe helyezve, a kelet— és közép—európai összefüggések kontextusában vizsgáljuk.

A külső és belső enyhülés problematikájával küszködő kádári vezetés számára 1964-től kezdve már közvetlenül a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe való visszatérés módjáról, eszközeiről és lehetőségeiről, vagyis a *klasszikus értelemben vehető nemzetközi kapcsolatépítésről* volt szó. Ebből a szempontból nézve az eseményeket a korszak magyar diplomatái egy olyan munkát végeztek, amely a személyes indítékaiktól, szándékaiktól és politikai meggyőződésüktől függetlenül a későbbi évtizedekre nézve alapot adtak. Az akkor *kialakult struktúrák meghatározó befolyással* voltak a Magyarországról kialakult franciaországi kép formálódásában. A franciák a magyar belpolitikai élet viszonylagos „liberalizmusa”, Kádár személye, konszolidációs politikája és a francia „*európai Európa*” politika iránti nyílt és hivatalos szinten elhangzott magyar érdeklődés miatt fordultak egyre nagyobb figyelemmel a korábban teljesen periférikusan és ellenséggént kezelt Magyarország irányába. Az 1958—1969 közötti korszakban a „*francia kapcsolat*” a nemzetközi politikába való

visszailleszkedést, és a Kádár-rendszer nemzetközi konszolidációját célul tűző magyar kommunista vezetés számára kiemelt *politikai jelentőségű volt*.

A hatvanas éveket nyugodtan nevezhetjük Európa „*francia évtizedének*,”² amely jól mutatja, hogy a korszak Európán belüli politikájában *Franciaország szerepe és jelentősége meghatározó volt*. A De Gaulle által a diplomáciai gyakorlatba átültetett „*détente—entente—cooperation*” politika lényegesen befolyásolta a kelet—nyugati kapcsolatok alakulását, és ehhez az összes kelet—európai állam is alkalmazkodni kényszerült, miközben az abból fakadó *lehetőségeket eltérő módon* használta ki. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban, hogy a francia „*keleti nyitás*” politikája Párizs szemszögéből nézve más tartalommal, és értelemszerűen más céllal fogalmazódott meg, amit a kelet—európai országok ugyan eltérő alapállásból (a szelektív enyhülés elve alapján), félre- illetve fordítottan értelmeztek. Ugyanakkor ez a politika (meglepő módon) a magyar külpolitika számára nyújtotta a legtöbb lehetőséget, amelynek magyar részről történő kihasználása, az ország sajátos nemzetközi helyzetéből fakadóan, eltért a többi szatellit államétól. Az eltérő politikai-ideológiai érdekekből fakadóan egymástól különböző percepciók áthidalása, vagyis a „*közös nyelv megtalálása*” nem csak a hidegháborús nagyhatalmi szembenállás miatt nem valósulhatott meg, hanem abból az eltérő alapállásból is következett, amely a kommunista diktatúrák és a francia polgári köztársaság demokráciája között politikai/intézményi/gazdasági/társadalmi értelemben fennállt.³ Hangsúlyozni kell, hogy az ideológiai ellentétek mellett a reálpolitikai érdekek is befolyásolták a kétoldalú kapcsolatok alakulását, és bár ez az összes szatellit esetében eltérő indoklást kapott, de a lényegét tekintve mindenhol a nemzetközi enyhülés kiteljesedése és a szovjet—francia politikai kapcsolatok normalizálása után bontakozhatott ki.

Magyarország számára a De Gaulle-i politikához való viszony elsősorban az ország nemzetközi reintegrációja, az 1956 után hatalomra jutott rezsim nemzetközi és belső konszolidációja szempontjából bírt jelentőséggel. A kül- és belpolitikai elfogadtatás miatt a kádári vezetés a nemzetközi enyhülést megkísérelte kihasználni, és az *egyfajta belső „hatalmi multiplikátorként”* is szolgált a belpolitikai stabilitás, és a rendszer belső egyensúlyának megteremtése érdekében, amelyet a francia diplomácia már egészen korán, 1958-ban észrevett, és befolyásolni próbált. Magyar részről azonban a „francia kapcsolat” óhatatlanul érzelmi töltésű maradt, amelyet a korábbi események

² A fogalmat Kiss J. Lászlótól vettem át.

³ Az eltérő percepciók fontosságára Gazdag Ferenc hívta fel a figyelmemet.

(Trianon, 1947-es béke, hidegháború, 1956-os forradalom) még jobban megerősítettek; míg francia oldalról értékelve az eseményeket egyre inkább az ország „térképre” kerüléséről beszélhetünk, amit magyar részről — éppen a fentebb jelzett sérelmek, és az ezzel párhuzamosan ambivalensen létező, egyoldalúnak érzett szerelem miatt — rosszul vagy csak részben értettek meg.

c). Kutatási hipotézisek

I. A hidegháborút nem lehet egy egységes történelmi korszakként értékelni, és a „klasszikus hidegháború” időszaka elmúltával, 1962 után, a kelet-nyugati együttműködés korszaka következett, amelyben a bilaterális kapcsolatok nagyobb jelentőséget kaptak. Ebben az összefüggésben a De Gaulle-i keleti politika a nyugati politikával együtt, annak szerves részeként, azzal komplex egységben értelmezhető.

A hidegháború történetének kutatása előtt újabb és újabb lehetőségek merülnek fel, és a problémákat már az eredeti források alapján lehet tanulmányozni, amely lehetővé teszi, hogy a leegyszerűsítő általánosságokon túllépjünk, és árnyaltabb képet rajzoljunk meg.

1962—1963 után a két világhatalom stratégiai/ideológiai versengése mellett az európai államok közötti együttélés és együttműködés igénye és új formái is megjelentek.⁴ Ennek a kibontakozásában a hagyományos francia geopolitikai és történelmi hagyományokra építő De Gaulle-i politika úttörő szerepet játszott. A nemzetközi helyzet tehát *kedvező lehetőséget*, a francia külpolitika *követhető mintát* adott a kelet—európai államok számára is saját identitásuk újbóli megfogalmazására.

A francia vezetéssel elképzelt új Európa—politika központi elemét az európai enyhülés bilaterális kapcsolatokon keresztül történő kibontakozása jelentette. A tömbök közötti együttműködés helyett a bilaterális kapcsolatépítés klasszikus hagyományait újra felfedező diplomáciai munka révén a kétoldalú közeledés szándéka erősödött meg. Francia értelmezés szerint ugyanis az 1945 utáni Európában a hatvanas évek elejére kialakult egy olyan erőegyensúly, amely az Európa—közi kapcsolatok normalizálását, a

⁴ A hidegháború eltérő aspektusú (realista, neorealista, liberális, neoliberalis, alternatív elképzelések) nem foglalkozunk, de fontos hangsúlyozni, hogy francia felfogás szerint a Hidegháború 1962-ben befejeződött, és a helyét az enyhülés, vagyis a „détente” korszaka váltotta fel. Az első kutatási hipotézis megfogalmazásához Balogh, S. [1995], Diószegi, I. [2001], és Gaddis, J-L. [1997] munkáit használtam fel.

békés egymás mellett élés kiterjesztését, és egy valódi kelet—nyugati enyhülést eredményezett.

Ennek az Európán belüli kelet—nyugati kapcsolatrendszernek a központi elemét a *német kérdés rendezése*, az ahhoz kapcsolódó *kelet—nyugati enyhülés*, és az *európai biztonság* megteremtése jelentette. Az ebben a folyamatban felvállalt francia diplomáciai közvetítő szerep révén a francia külpolitika 1963—1964-től kezdve (fokozatosan felismerve Kelet—Európa geopolitikai fontosságát) a hagyományos keleti kapcsolatait is megpróbálta újraépíteni a „*détente—entente—cooperation*” politika alapján, amelyhez ugyan a történelmileg kialakult, de 1945/1946 után megszakadt kapcsolatok adták meg a kiindulási alapot, de a lényegét tekintve francia reálpolitikai érdekek mentén fogalmazódott meg, amelynek a francia korlátait elsősorban De Gaulle személyének és a politikáját meghatározó tényezők vizsgálatán keresztül lehet megérteni.

A De Gaulle vezette Franciaország ugyanis az enyhülés korai időszaka alatt fogalmazta meg új Európa—politikájának alapelemeit, amely egyben a francia nemzeti identitás új alapjait is megteremtette⁵: 1. „*európai Európa*”, ill. „*nemzetek Európája*”, amely a jövő Európájának megteremtését az európai államoktól, elsősorban Franciaországtól és az NSZK-tól várta, 2. „*az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa*”, mely a két nagyhatalom által a tömbök közé szorított két ún. „*Kis-Európa*” valóságához képest a francia közvetítéssel létrehozandó, független nemzeti államok egymás közötti kapcsolatára alapuló, és a Szovjetunió európai területét is magában foglaló ún. „*Nagy-Európa*” megteremtését célozta.⁶

II. A kelet-európai államoknak — közöttük Magyarországnak — alapvető politikai érdeke volt diplomáciai mozgásterük bővítése, a francia enyhülési politikából fakadó lehetőségek kihasználása, és ebben a kontextusban elhelyezve a Kádár-rendszer nemzetközi konszolidációja is egy hosszabb és ellentmondásosabb folyamat volt annál, hogy azt az 1963-as amnesztiával befejezettnek tekintsük.

A Kádár—rendszer számára a belső és külső konszolidáció egy, a hatvanas évek végéig (1968-ig) tartó folyamatot jelentett, amelynek az 1963-as amnesztia csak az előfeltételét

⁵Vincze, H. [2005]: 172-173.

⁶ De Gaulle dolgozószobájában (De Gaulle Intézet) egy térkép található, amely Európát az Urálig ábrázolja és jól érzékelteti a francia geopolitikai gondolkodást.

teremtette meg. A hatvanas évek közepétől fokozatosan kibontakozó De Gaulle-i „európai Európa” politika a magyar kommunista vezetők belső és külső enyhülési kényszere számára is kedvező nemzetközi feltételeket teremtett, amely így a magyar rendszer „enyhülés—érzékenységet” is növelte.

A dolgozat „vezérfonalát” a magyar—francia bilaterális politikai és diplomáciai kapcsolatok elemzése jelenti, amely azonban a De Gaulle-i külpolitika kontextusában, és a *többi kelet—közép—európai kisállam helyének és szerepének értékelésével összehasonlítva* végezhető el. Így lehet ugyanis valóban megérteni azokat a politikai célokat és érdekeket, amelyek Franciaország és Magyarország részéről a *kapcsolatépítés folyamatában* jelentkeztek. Ugyanakkor hangsúlyozni szükséges, hogy Franciaország kapcsolatai a kelet—közép—európai államokkal (a privilegizált helyen kezelt Szovjetunió után) egyrészt egy *egységes régióhoz való viszonyként* értelmezhetők, másrészt csak a francia Európa—politika szélesebb összefüggésein keresztül értékelhetők reálisan.

d). A kronológiai határok megállapítása

A disszertáció kronológiai kezdő- és végpontjának meghatározásakor figyelembe kellett venni, hogy a szakirodalomban nincs egységes álláspont az ún. „francia évtized” kronológiai kereteinek a pontos megállapításához. De Gaulle hatalomra jutása (1958) tekinthető egy markáns dátumnak, amelytől ennek a korszaknak a kezdetét számítani lehet. Az ekkor elkezdődött változás *legteljesebb mértékig De Gaulle személyéhez köthető*, és bár 1969-ben ez a politika befejeződött, következményei a tábornok—elnök politikai bukása után is meghatározták (és még mindig meghatározzák) a francia külpolitikát. Ez a két dátum tehát egy összefüggő és meghatározó történeti korszak, az ún. „hosszú hatvanas évek” kezdő- és végpontjaként értékelhető.

A francia keleti nyitás politika szempontjából nézve az eseményeket az 1963—1964-es év számít fordulópontnak. Ezzel szinte párhuzamosan, magyar szemszögből nézve is 1963 számít szakaszhatárként, mivel az 1956 utáni magyar külpolitika 1963-tól kezdve tudta egyre inkább kiszélesíteni az ország nemzetközi kapcsolatait, a korábbi defenzív külpolitika helyett aktív külpolitikát kezdeményezni,⁷ és így a magyar „nyugati nyitás” politika is ettől kezdve bontakozott ki a gyakorlati diplomácia területén.

⁷ Ruff, M. [2001]: 10.

Párizsban ugyanakkor ettől az évtől kezdve kezdték egyre komolyabban elemezni a kelet—európai országokkal kialakítható kapcsolatok lehetőségeit, és egyszerre hoztak döntés a Romániával, Bulgáriával és Magyarországgal történő nagyköveti kapcsolatfelvételtől. Ennek az általános kelet—nyugati enyhülési közeledési folyamatnak a részét képezte Péter János 1965 januári párizsi és Couve de Murville 1966-os magyarországi útja. Magyar részről 1968-ban Fock Jenő személyében először utazott NATO-országba a magyar minisztertanács elnöke, s ez a két ország kapcsolataiban egyszerre jelentette a fordulópontot, de egyben egy kapcsolatépítési folyamat végét is.

De Gaulle keleti nyitás politikája az 1968-as csehszlovákiai események miatt lényegében befejeződött, de hangsúlyozni kell, hogy a kelet—közép—európai régióval kialakítandó kapcsolatok kérdése, illetve az egyes országok elemzése továbbra is a francia diplomácia egyik célját képezte. Bár 1969 után egy „új történet” kezdődött el, amelyet a levéltári dokumentumok is alátámasztanak, mégsem szabad lekezelő és leegyszerűsítő szemlélettel viszonyulni a francia keleti politika hetvenes-nyolcvanas években bekövetkezett változásainak az elemzéséhez.

e). A disszertációban közvetlenül nem vizsgált területek

1. A francia keleti politika vizsgálatakor nem foglalkozom minden részletbe menően a szovjet—francia kapcsolatokkal, mivel azok önálló területét jelentették a francia keleti nyitás politikának. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez a reláció alapvetően meghatározta az Európán belüli kelet—nyugati kapcsolatok alakulását, és követendő mintát adott a Szovjetunió érdekkörébe tartozó európai kisállamok számára.
2. Nem vizsgálom részletekbe menően Kelet—Közép—Európa fogalmát, mivel a fogalom értelmezéséhez elsősorban a német *Mitteleuropa* francia ellentétpárját kellene elemezni, amely viszont a geopolitikai elemzések stúdiuma felé mozdítana el és egy önálló doktori disszertáció témája lehetne.
3. A francia külpolitika Nyugat—Európán belüli tevékenységének részletes kutatása szintén nem része a dolgozatnak, de a De Gaulle-i Kelet—Európa—politika mértékadó értékeléséhez az alábbi viszonyítási pontok szükségesek: Bonn, London Washington, EGK fejlődése.

4. A kutatások önálló területét jelentő német kérdés problematikája elsősorban az ok-okozati összefüggések megértése miatt került a dolgozatba, mivel az egy önálló, és elsősorban a csehszlovák, lengyel, ill. román, jugoszláv politikai aktivitás elemzésén keresztül értelmezhető, vagyis egy újabb önálló kutatási irányt jelent.
5. A szatellit államok közül kimaradt Albánia is, mivel ezzel az országgal gyakorlatilag semmilyen kapcsolat nem alakulhatott ki annak az elzárkózási politikája miatt, és részben foglakozom Jugoszláviával és Bulgáriával is. Az első esetben a reláció specialitása, a második estében viszont a periférikus helyzet az, amely miatt az elemzéshez a rájuk vonatkozó források csak korlátozott mértékben (elsősorban az 1966-os évre koncentrálni) használhatók.
6. Ugyancsak nem kerültek bele a dolgozatba a nemzetközi kapcsolatok Európán kívüli eseményei és a harmadik világ problematikái, mivel elsősorban De Gaulle Európára vonatkozó koncepciójának, vagyis a „*détente—entente—cooperation*” politika gyakorlati megvalósulása lehetőségeinek és esélyeinek elemzésére helyeződik a hangsúly.
7. A francia keleti nyitás és a magyar nyugati nyitás politika, illetve a magyar—francia kapcsolatok vizsgálatakor elsősorban a *politikai—diplomáciai viszonyra helyeződik a hangsúly*, mivel a korszak fő kérdésének számító *enyhülés és együttműködés*, illetve az ehhez kapcsolódó *német kérdés és európai biztonság* problematikája elsősorban *politikai/diplomáciai kérdésnek* számított. A társadalmi, gazdasági, kulturális kapcsolatok elemzését ugyanakkor csak hosszabb időintervallumban lehet elvégezni, és a kétoldalú kapcsolatok több szintjét is érintik, és ezért más módszertani megközelítést igényelnek.

f). Módszertani kérdések

A *szakirodalom* (a szekunder forrásoknak számító visszaemlékezéseket és De Gaulle munkáit is beleértve) mellett a dolgozat megírásához elsődlegesen *eredeti, vagyis primer levéltári* (francia és magyar) források kerültek felhasználásra, így a tudományos módszertani alapot a *történettudomány* adja. A nemzetközi kapcsolatok modern- és jelenkori történetének megértéséhez azonban a *multidiszciplináris elemzés* szükséges, ezért a dolgozat a politológia, a közgazdaságtan, és a jog kategóriáit is alkalmazza,

mivel ezek az 1945 utáni nemzetközi kapcsolatok történetének tanulmányozásához szükséges előfeltételt jelentenek.

A történelmi módszertani alapelvekből kiinduló diplomáciatörténeti disszertáció újszerűségét tehát az adja, hogy Magyarországon az elsők között foglalkozik a multidiszciplináris elemzési módszertant követve, de döntően az eredeti levéltári forrásokra építkezve a francia keleti politika és a magyar—francia kapcsolatok történetének magyar szemléletű elemzésével. Ezt azonban a francia Európa—politika egészébe helyezve, és a többi kelet—közép—európai kisállamhoz viszonyítva végzi el, mivel Kelet—Közép—Európát egységes geopolitikai fogalomként (100 milliós lélekszám, 1 millió km²)⁸ értelmezi, és így a magyar—francia kapcsolatok története is ebbe a szélesebb kontextusba helyeződik.

A doktori disszertáció előnye és újszerűsége tehát, hogy a magyar és a francia kutatók közül elsők között vizsgálja mindkét oldal forrásanyagára építkezve a magyar—francia diplomáciai és politikai kapcsolatokat. Ez az „úttörő” feladat számos nem várt nehézséget hozott, hiszen a kutatások során szinte minden forrást meg kellett vizsgálni (döntően a külügyi levéltárak forrásanyagára koncentrálni), fokozatosan szélesítve a kutatásba bevett levéltári források körét, és gyakran a „mélyfúrás” módszerét⁹ alkalmazva kiválogatni azokat a dokumentumokat, amelyek leginkább visszatükrözik a De Gaulle-i külpolitika törekvéseit, és a magyar külpolitika céljait, azok „specialitását”.

A diplomáciatörténeti munka elkészítésekor figyelembe kellett venni azt is, hogy a francia „keleti nyitás” politika francia és magyar szemszögből nézve mást és mást jelentett, és az eltérő politikai célokból fakadóan értelemszerűen a percepciók is eltértek. Magyarország számára a hatvanas évek közepén Franciaország jelentősége (vagyis a „francia kapcsolat”) kiemelt politikai és propagandisztikus fontossággal bírt, mivel azzal is a hőn áhított nemzetközi konszolidációt (és ahhoz kapcsolódóan a belső stabilitás kiteljesítését) és a nyitási politika integrálását lehetett elérni.

Az 1964 után egyre jobban alakuló francia—szovjet kapcsolatok az arra érzékenyen figyelő magyar vezetés számára is mintaértékkel bírtak, és ugyan Párizs szemszögeiből nézve a „magyar kapcsolat” továbbra is másodlagos jelentőségű maradt, de 1968-ra már nemcsak az 1956—1963 közötti, hanem a korábbi időszakhoz képest is normálisnak, korrektnek volt mondható.

⁸ V.ö. Szeptycki, A. [2002]: 5.

⁹ Garadnai, Z. [2004]: 281-293.

Francia oldalról nézve az eseményeket a keleti nyitás politika szervesen kapcsolódott Franciaországnak a nyugati szövetségi rendszerhez való viszonyához, és az abban 1958 után elkezdődött változások és konfliktusok a hatvanas évek közepére váltak nyilvánossá, és a „nyugat—nyugat közti” politikai rivalizálás következtében értékelődött fel fokozatosan Kelet—Közép—Európa szerepe. Ebben a politikai játszmában a fő kérdés a német keleti határok elismerésének, és a kelet—nyugati enyhülés összekapcsolódásának a problematikája volt, amelyre a szocialista országok eltérő módon reagáltak, és elsősorban a Szovjetunióhoz fűződő stratégiai viszony demonstrálására használták ki.

A kutatás elsősorban alapkutatásként és nem alkalmazott kutatásként értékelhető, és hangsúlyozni kell, hogy a téma jellegéből fakadóan a levéltári források és a szakirodalom feltárását nem lehet lezártnak tekinteni. Ebből következően az új kutatások további mozaikkockák feltárását teszik lehetővé, amelyek révén a korszakról eddig szerzett ismereteink tovább bővíthetők, és a konklúziókat is csak ennek respektálásával lehet megfogalmazni.

1. FEJEZET

1. De Gaulle tábornok Európa—(ön)képe és geopolitikai koncepciója¹⁰

De Gaulle politikája az 1958—1969 közötti francia és európai politika eseményeire egyértelműen rányomta a bélyegét, ezért elkerülhetetlen, hogy személyiségével, és Európára vonatkozó gondolatainak alapvető elemeivel ne foglalkozzunk. Ezt nehezzé teszi ugyanakkor, hogy bár a tábornok rengeteget írt, és számos alkalommal kifejtette ez irányú gondolatait, lényegében nem foglalkozott önálló műben az Európa jövőjére vonatkozó elképzeléseivel, és nem beszélhetünk egy egységesnek és véglegesnek mondható De Gaulle-i Európa—konceptióról sem. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a tábornok-elnöknek ne lett volna világos gondolatsora Európa és Franciaország jövőjéről, de ennek megértéséhez és értelmezéséhez több tényező együttes vizsgálata szükséges.¹¹

A De Gaulle-i Európa—politika megértéséhez tudnunk kell, hogy azt De Gaulle Franciaország azon civilizációs küldetéséből eredeztette, amely az ország történelmi múltjából, szellemi-kulturális örökségéből és geopolitikai helyzetéből egyaránt következett.¹² De Gaulle volt ugyanakkor az 1945 utáni francia politikai elit első olyan személyisége, aki ezeket a tényezőket megpróbálta egy egységes koncepcióba ötvözni,¹³ de gondolatiságának sokszínűsége, és politikájának komplex jellege miatt filozófiája csak tágabb összefüggésekbe helyezve, illetve a szakirodalom és a korabeli szereplők levéltári forrásainak együttes elemzése révén értékelhető. Általánosságban azonban megfogalmazható, hogy világképét az alábbi alapvető tényezők határozták meg: 1. Franciaország és a többi ország történelmileg/kulturálisan meghatározott konstans helye és szerepe a geopolitikai térben és időben. 2. Az emberi természet és társadalom kritikai szemlélete. 3. A „helyzetek”-hez való alkalmazkodás pragmatista realizmusa.¹⁴

¹⁰ Salgó, L. [1990]: 42.

¹¹ V.ö. Berstein, S. [2001]: 268-337., 513-519.

¹² V.ö. Zsigmond, L. [1988]:

¹³ V.ö. Philippovich, T. [1998]: 11., Vincze, H. [2005]: 159-204.

¹⁴ V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 22., ill. Cerny, Ph. [1980].

1.1. De Gaulle gondolkodásának alapvető jellegzetességei

1.1.1. Gyökerek: konzervativizmus és vallásosság

A fiatal De Gaulle-ba a családi hagyományok és az iskolai nevelés egyaránt a *kivételességet, mély és őszinte hazafiasságot, és a katolikus vallás tiszteletét* nevelték bele. Családi gyökereit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy gondolkodására már a gyermekkori neveltetéséből fakadóan az a mély *hazaszeretet és küldetésstudat* hatott, amelyet a XIX. század végi Franciaország milliójából, és a családi hagyományokból egyaránt magába szívott. A tábornok egyéniségének könnyebb megértéséhez tudni kell, hogy a modern társadalmak fő mozgatóerejének a hadsereget tartotta. Világképének bölcséleti alapjait Henri Bergsontól vette át, miszerint a vezető számára a szakmai ismereteken túl elsőrendű a *megérzés, az ihletettség és a zsenialitás*.¹⁵

A családi gyökerek és az iskolai nevelés mellett a társadalmi környezet is mindig fontos szerepet játszik egy személyiség kialakulásában. De Gaulle szellemi ébredése idején a francia politikai-társadalmi fejlődés alapvető konfliktusai — amely az 1789-es forradalommal kezdődött el — még mindig éreztették a hatásukat. A helyzetet súlyosbította az 1870—1871-es vesztes és megalázó háború emléke, illetve a belpolitikai életet megterhelő, az állam és az egyház szétválasztása körüli viták, a politikai elit és a hadsereg körében meglévő ellentétek és előítéletek, amelyekre a Dreyfus-ügy kirobbanása irányította rá a figyelmet. Elzász—Lotaringia visszaszerzésének vágya és a korszak általános hangvétele törvényszerűen magával vonta a hadsereg jelentőségének megnövekedését. Ez viszont a regényes érzelmvilágra fogékony, és családi öröksége folytán a pályatársai átlagához képest műveltnek számító fiatal De Gaulle számára megfelelő érvényesülési és kibontakozási lehetőséget jelentett.¹⁶

De Gaulle klasszikus műveltsége és német nyelvismerete a monarchikus hagyományok feltétlen tiszteletével, romantikus nacionalizmussal, társadalomszervezési konzervativizmussal (*ancien régime* tiszteletével), és a hadsereg államszervező és fenntartó szerepének hangsúlyozásával párosult. A fiatal katona számára a francia nemzeti érdek, Franciaország tisztelete és szeretete — talán még a kortársaihoz képest is

¹⁵ Gazdag, F. [1998]: 36-41.

¹⁶ V.ö. Shennan, A. [1997]: 7-9., Bernstein, S. [2001]: 10-38., Roussel, E. [2002]: 7-36., La Gorce M-P. [1999]: 13-52.

— nagyon nagy jelentőséggel bírt. Gondolkodásában a francia nemzet és kultúra egyet jelentett a haladással, és a történelmi folyamatok egyedüli vezérlő elvének számított. Ugyanakkor a nemzet a múlt és a jövő közötti szerves összekötő kapcsot is jelentette, és ez Franciaország különleges küldetésébe vetett, szinte vallásos hittel párosult.

De Gaulle tábornok gondolkodását tehát őszinte hazaszeretettel átítatott *nemzeti elkötelezettség, küldetéstudat, és konzervativizmus* egyaránt jellemezte,¹⁷ amely azonban az *új lehetőségek iránti nyitottsággal* párosult. Külpolitikájára így az eszmevilágából következően a *katolikus valláserkölcse elvei, a hazafiasság és a kiválasztottság érzése együttesen* hatottak. Szemében Franciaország és a francia nemzet érdekei messze megelőzték minden más ideológiai, politikai, vallási, párt vagy egyéb érdeket, és a *nemzeti hagyományok* egy olyan *abszolút értéket* jelentettek, amelyek a nemzetközi kapcsolatok változásai közepette is — a történelem vezérlő elveként —, a múlt és a jövő közötti organikus összekötőkapcsot képviselték.¹⁸

1.1.2. Politikai tapasztalatok és célok összetettsége

De Gaulle gondolkodását *összetettség és kétértelműség* határozta meg. A lényegét tekintve a célja Franciaország (gazdasági és társadalmi modernizáció kibontakozása) helyének a biztosítása volt. De Gaulle ugyanakkor inkább számított értelmiséginek, mint egy katonatisztnek, aki a feljebbvalóinak a parancsait végrehajtja. Számára a katonai karrier — az I. világháborús bátorsága ellenére¹⁹ — kezdetben nem jelentett kiemelkedési lehetőséget sem, és kifejezetten lassan haladt előre a ranglétrán a beilleszkedési nehézségei, és a hivatalos katonai vezetés részéről a személye felé irányuló elutasítás miatt.

A III. Köztársaság bel- és külpolitikáját mindvégig hiperkritikus szemmel néző, és azt nyíltan elítélő katona ugyanis „*A hivatásos hadseregért*” („Vers l’armée de

¹⁷ V.ö. Shennan, A. [1997]: 11-25., Touchard, J. [1978]: 16-47. De Gaulle gondolkodását jól érzékelteti az a felmérés, amelyet az 1958–1965 közötti rádió és televízió beszédeinek szavaiból állítottak össze. Ezen idő alatt összesen 43 sajtókonferenciát tartott és három televíziós beszélgetésen vett részt, ahol összesen 62 471 szót mondott, amelyek közül a legtöbbet említették az alábbi sorrendet adták ki: Franciaország, ország, köztársaság, állam, világ, nép, nemzet, fejlődés, béke és jövő. A legtöbbet említett „Franciaország” 436-szor került említésre, míg a második helyen említett „ország” csak 214-szer. Közli: Viansson-Ponté, P. [1971]: T.II., 9. De Gaulle életrajzok közül meg kell említeni Roussel, E. [2002], és La Gorce, M-P. [1999] műveit, illetve a tábornok fiával készített kétkötetes interjúgyűjteményt: Gaulle, Ph. [2003, 2004].

¹⁸ V.ö. Gazdag, F. [1997]: 36-37. ill. Gazdag, F. [1991]: 64-75. De Gaulle-t ugyanakkor nem lehet a bonapartizmus újáteremtőjeként értékelni, mivel Napóleonnal ellentétben a demokrácia játékszabályait tiszteletben tartotta. V.ö. Rioux, J-P. [2001]: 82-87.

¹⁹ 1915-ben személyes bátorsága és vezetői képességei miatt kapitánnyá léptetik elő, 1916-ban Verdunnél megsebesült és német hadifogságba került, ahonnan ötször próbált sikertelenül megszökni.

métier”) címmel könyvet is írt (1934), amelyben a gyorsan mozgó páncélos alakulatok stratégiai fontosságára hívta fel a figyelmet, az önmagát a Maginot-vonal (és a kelet—közép—európai szövetségi rendszer) hamis biztonságának illúziójában ringató főtisztikar számára.²⁰

Az 1940-es katasztrófa után a korábban mellőzött és a hadjárat során egyedül komoly katonai sikert felmutatni képes De Gaulle (a tábornoki kinevezését egy sikeresen végrehajtott páncélos ellentámadásért kapta) 1940. június 18-án Londonból felhívást intézett a nemzeti büszkeségében és állami létében megalázott Franciaország felé, amely egyben politikai értelemben a gaullizmus születését is jelentette.²¹ A tábornoki karból egyedül ő volt az, aki elsőként és nyíltan vállalta a fegyveres harcot, és hatalmi pozíciójának fokozatos megszilárdulásával a francia ellenállás tagjai számára is *elfogadható vezető* (1943. június 15-én az Ellenállás Nemzeti Tanácsa elnökévé választották) jelentett.

De Gaulle a felszabadulás utáni belpolitikai küzdelmekben (mivel a végrehajtó hatalom elsőbbségével kapcsolatos nézeteit a francia választók nem támogatták) nem vett részt és ennek köszönhetően 1946—1958 között lényegében teljesen távol maradt a IV. Köztársaság politikai életétől, és így egyrészt elegendő ideje volt az államvezetéssel kapcsolatos elképzelései kigondolására, másrészt 1958-ra már nem csak a II. világháború alatti szerepe, hanem az *1946—1958 között megszerzett kívülállása* miatt is szimbolikus és elfogadható személlyé vált a polgárháborús viszonyokkal elégedetlen francia közvélemény, és a politikai—katonai elit számára egyaránt. A két világháború, az ellenállás és az 1946—1958 közötti belső emigráció évei alatt tehát elsősorban nem katonaként, hanem politikusként, vagyis a politikus—vezető szerepéhez méltóan kellett tevékenykedni.²² Ez szinte „kijelölte” számára azt a „szerepet”, amelyhez a történelmi helyzet a „színpadot” 1958-ban teremtette meg, és De Gaulle mint egy jól felkészült főszereplő elkezdte játszani azt a drámát, amelyben ő volt a rendező, a főszereplő és a tragikus hős egy személyben.²³

²⁰ V.ö. Vincze, H. [2005]: 172-173.

²¹ De Gaulle-t ettől az időponttól kezdve a „június 18-a embere” néven is hívták, ami a személyének és az ellenállásnak szoros összefonódását jelentette. Bernstein, S. [2001]: 39.

²² Ez alatt az időszak alatt megírta a háborús emlékiratait. A korszak magyar származású szemtanúja, Schreiber Tamás hívta fel a figyelmet arra, hogy az önkéntesen vállalt belső emigrációban lévő tábornok a Colombey-les Deux Églises-i otthonában szabadon gondolkodhatott Európa és Franciaország helyzetéről, sorsáról és jövőjéről. Ugyanakkor nem szabad azt feltételezni, hogy a belső emigráció évei alatt elszakadt volna a francia valóságtól. Ezt mutatja az, hogy 1946-1958 között minden héten egy napot Párizsban töltött a rue Solferino-n található pártközpontban, ahol rendszeresen tárgyalásokat, megbeszéléseket folytatott.

²³ V.ö. Weisenfeld, [2001]: 231-248.

A nemzetközi kapcsolatok stratégiai kérdései vonatkozásában a De Gaulle vezette francia külpolitika is teljes mértékben a világpolitikai eseményektől függött. A lényegét tekintve a tábornok olyan „nyugat-nyugat” és „nyugat-kelet” közti új hatalmi egyensúly kialakítására törekedett, hogy az átalakulás ne teremtsen a nemzetközi kapcsolatokban hatalmi vákuumot.²⁴ De Gaulle külpolitikai cselekedeteit komplexitás jellemezte,²⁵ és Franciaország külpolitikájának egyszemélyi irányítója révén a francia pozíciók megerősítése elsődleges fontosságot jelentett.

De Gaulle a nemzetközi kapcsolatokat *realista pragmatizmussal* kezelte. Gondolkodását a XIX. századi *geopolitikai* iskolák²⁶, és a modern *stratégiai* ismeretek *intellektuális szintézise* együttesen határozták meg, de elképzelései, céljai és eszközei, és így a nemzetközi életben kifejtett politikája is az *idő, a helyzet és a körülmények változásainak összefüggéseiben*, a mindenkori helyzetek és a partnerek szándékainak függvényében is *rugalmasan* alakultak.²⁷

De Gaulle külpolitikai gondolkodásának formálódását az 1945—1958 közötti időszakban a nemzetközi kapcsolatok három — egymáshoz szorosan kapcsolódó — alapvető eseménye determinálta: 1. A II. világháború és az azt követő békerendezés tapasztalatai. 2. A német kérdés rendezetlensége, illetve a németekhez való francia „*iszony*” „*viszonymá*” alakítása. 3. Európához és az európai ügyekhez fűződő kapcsolatrendszer. Ezek a tényezők együttesen hatottak az irányba, hogy a francia nemzeti identitás kérdései, és az ahhoz szorosan kapcsolódó külpolitikai gondolkodás problematikája fokozatosan átformálódjon, és egy új tartalommal bíró nemzeti identitás kialakulásához vezessen, amelyben a De Gaulle által szimbolizált 10 év meghatározó jelentőségűnek számított.

De Gaulle aktív külpolitikája, amelyet a *grandeur* fogalmával jellemzett, lényegében két alapvető politikai cél mentén bontakozott ki: 1. A *nemzeti függetlenség* visszaállítása, amelyet csak egy erős és önmagát saját maga által megvédeni, a legmodernebb atomfegyvereket is birtokló *nemzetállam* képes. 2. A *nemzetközi status quo újra egyensúlyozása*, illetve lényegében az *egyensúlyi keretek realitásai között történő megváltoztatása*, amelyben a többi európai államot is érdekeltté kívánta tenni, és

²⁴ Cerny, Ph. [1980]: 15.

²⁵ Szeptycki, A. [2002]: 28-30.

²⁶ Salgó, L. [1990]: 42-50., ill. Salgó, L. [1972]., ill. v.ö. Csizmadia, S. [1999]: 351-353.

²⁷ V.ö. Szeptycki, A. [2002]: 29.

így hosszú távon a nemzetközi rend bipoláris hatalommegosztásra épülő rendszerét egy új multipoláris rendszerré kívánta változtatni.²⁸

1.1.3. A grandeur, nemzet és nemzeti függetlenség.

Az új francia külpolitika fő célját De Gaulle a *Háborús emlékirataiban* így fogalmazta meg: „...Franciaország az én értelmezésemben nem lenne Franciaország a nagyság nélkül”. 1958-ban a hatalomra jutva az alábbi külpolitikai célokat tűzte ki: 1. Megvédeni Franciaország egységét, függetlenségét és megelőzni az anarchiát. 2. Újra megtalálni az egykor létezett méltó nemzetközi rangot és nagyságot.²⁹

De Gaulle politikájának megértéséhez szükséges tehát, hogy a „grandeur” fogalmát is elemezzük, amely a gaulle-ista diplomácia leginkább félreértelmezett, bár lényegét tekintve elsősorban belpolitikai kontextusban értelmezhető fogalma volt. Közhelynek számít, hogy De Gaulle fő célja a francia hanyatlás megállítása, elfelejtetése és az ország függetlenségének visszaállítása, illetve az ország belső békéjének megteremtése, a megosztottság felszámolása és a nemzeti megújulást szolgáló új célok kijelölése volt.³⁰ A közhiedelemmel ellentétben azonban grandeur politikája elsősorban ennek a belpolitikai célnak a megvalósításához szolgált eszközül, és nem a klasszikus értelemben vett francia nagyhatalom visszaállítását jelentette.

De Gaulle a nemzetállamok együttműködésének új formáját akarta azért, hogy a nemzetközi problémákat együttesen oldják meg. Ebben a kontextusban kapcsolta össze a külpolitikát a nemzeti identitás megtalálásának belpolitikai kérdésével, miközben a francia állam külső és belső hatékonyságát is növelni kívánta. Ehhez először a belső megosztottság megszüntetését kívánta elérni, amelyhez kellett a nemzeti konszenzus minimuma. Ezt a politikai szándékot fejezte ki a „grandeur”, a „függetlenség” és a „nemzeti érdek” fogalmaival.

A grandeur tehát elsősorban egy olyan szimbolikus jelentőségű fogalomnak számított, amely ugyan Franciaország befolyását és tekintélyét fejezte ki, de valójában az elillant nagyhatalmi pozíciók visszaszerzését célozta, és az új nemzeti identitás, amely már szorosan kapcsolódott Franciaország európai pozíciójának újragondolásához,

²⁸ Vaïsse, M. [1998]: 34-35.

²⁹ V.ö. Grosser, A. [1989]: 180-228., Couve de Murville, M. [1987]: 2-7.

³⁰ V.ö. Cerny, Ph. [1980]: 17-22.

megteremtését kívánta elérni. De Gaulle számára, aki az archaikus vezető ideálját követte, a függetlenség és a nagyság egyszerre volt szükség és heroikus eszköz.³¹ A fogalom tehát „*minőségi*” és nem „*mennyiségi*” tartalommal jelent meg De Gaulle eszköztárában.

Ennek jobb megértéséhez utalni kell az amerikaiakkal (és németekkel) meglévő konfliktusokra, amelyek azért is voltak ún. „*féloldalasak*”, mert a nemzetközi kapcsolatok stratégiai kérdéseiben meglévő ellentétek ellenére a bilaterális kapcsolatok mindig jól működtek, és azok így sajátos funkciót kaptak.

A „*grandeur*” tehát a francia külpolitikai célok megfogalmazásakor elsősorban szimbolikus értéket kapott, de egyben „*üzenetet*” jelentett a többi nagyhatalom, és elsősorban az amerikai politika számára, mivel ezzel De Gaulle lényegében annak a vezető szerepét kérdőjelezte meg.³² Edgar Faure hat alapvető tényezőt fogalmazott meg, amelyek a De Gaulle-i „*nagy terv*”, vagyis a *grandeur* politikájának alapelemét jelentették: 1. A francia intézmények megerősítése. 2. A lehető legteljesebb és a határok „*körkörös védelmé*t” is magában foglaló katonai függetlenség, de már az atomfegyverek birtoklása által. 3. A gyarmatoktól való megszabadulás. 4. A francia—német megbékélés kibontakoztatása, amely a jövő Európájának tartópillérét jelentette. 5. Egy európai konföderáció megteremtése minimális nemzetek föléltiséggel, az NSZK-val együtt, de Franciaország egyértelmű dominanciájával. 6. A nagy nemzetközi kérdésekben közös hang megtalálása az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval, illetve *modus vivendi* megtalálása a keleti országokkal, és ehhez kapcsolódóan a harmadik világgal.³³

A *grandeur* politikájának tehát részét jelentette az amerikai és a szovjet vezető szerep folyamatos megkérdőjeleződése, ami a szovjet—francia viszonylatban egy olyan távházassághoz hasonló viszony kialakulását eredményezte, amely ugyan a két fél egyéni érdekein alapul, és a felek távolról szeretik egymást, de félnek még annak a gondolatától is, hogy együtt kelljen élniük.³⁴ Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy

³¹ Egyetértek Cerny azon kutatási hipotézisével, amely szerint De Gaulle-i külpolitikának az elsődleges célja nem a hagyományos értelemben (Ls: XIV. Lajos vagy Napóleon) vett presztízs és a nagyság növelése volt, hanem ezzel inkább egy új nemzeti gondolatot kívánt elterjeszteni, amely azonban szakítást jelentett a korábbi politikai gondolkodással is. Cerny értelmezése szerint tehát a *grandeur* szimbolikus fogalomként értékelhető, amely a nemzeti érdekre és a nemzetre helyezte a hangsúlyt. Ez a külpolitikát is meghatározza, amely azonban eltérően a korábbi időszak francia külpolitikájától nem egy agresszív és anakronisztikus nacionalizmust jelentett, hanem egy törekvést arra, hogy Franciaország a méltó helyére kerüljön a világpolitikában. (V.ö Cerny, Ph.[1980]: 19.)

³² U.o. 145-174.

³³ U.o.

³⁴ Fejérdy Gergely hasonlata.

Franciaország önálló véleményének hangoztatása, és az annak elismertetésére való törekvés politikája De Gaulle halála után is megmaradt a francia külpolitikában.³⁵

De Gaulle volt az első modern értelemben vehető nyugati politikus, aki a klasszikus hidegháború idején kialakult szabályokat megszegte, és a XVIII-XIX. századi európai történelmi hagyományok alapján egy új Európa érdekében próbálta érvényre juttatni a politikát, amelyhez a modern technika eszközeit, a politikai kommunikációt és a marketinget egyaránt felhasználta.

Ennek a politikának a lényege a nagyhatalmi *modus vivendi* alapján kialakult *status quo* átformálása volt, és egy olyan új nemzetközi/politikai/gazdasági egyensúly megtalálását célozta, amelyben Franciaország szerepe meghatározó volt, és amelyet a *grandeur* fogalmával kommunikált a francia és a nemzetközi közvélemény számára.³⁶ Ez a fogalom tehát alapvetően a francia egység megteremtését szolgálta, és Franciaország nemzetközi pozícióinak erősítését célozta, de az ok- okozati összefüggéseiből következően lényegében az egész kontinens „újjaszületését” is szolgálta (volna).³⁷

De Gaulle politikájának lényegét világítja meg a következő idézet: „Azon az emelkedőn, amelyen Franciaország elindult felfelé, a küldetésem célja mindig az lesz, hogy egyre magasabbra juttassam, miközben minden, a lejtő alján maradt hang állandó jelleggel vissza akarja húzni. Mivel az ország rám hallgatott, már sikerült kikerülnie a pangás állapotából és át is lépte a megújulás küszöbét. Innentől kezdve azonban — ugyanúgy, mint tegnap — csak a csúcs felé vezető irányt és az erőfeszítés útját kell megmutatnom neki.”³⁸

A keleti országokkal kialakítandó politikáját is meghatározta, hogy De Gaulle, a Franciaország számára méltó nemzetközi rang és *pozíciók* visszaszerzése érdekében egyértelműen elutasította a hidegháborús blokkok rendszerét, és az 1945 után kialakult európai hatalmi struktúrát a francia nemzet és az európai népek természetes érdeke elleni mesterséges akadálnak tartotta, és részéről egy új nagyhatalmi „koncert” javaslata merült fel, amelynek tengelyében a német—francia együttműködésre felépülő, ún. „*nemzetek Európája*” állt. Ehhez illeszkedtek a francia—amerikai kapcsolatok és az azt kifejező „*európai Európa*” gondolata, míg a francia—szovjet együttműködést magában foglaló „*Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa*” ideája a kelet—nyugati

³⁵ Cerny, Ph. [1980]: 297-301.

³⁶ U.o. 97.

³⁷ V.ö. Renouvin, P.-Duroselle, J.-B. [1991]: 267., ill. Couve de Murville, M. [1971]: 15., 431-432.

³⁸ De Gaulle, Ch. [2003]: 223.

kapcsolatok kiteljesedését szimbolizálta, vagyis földrajzi értelemben az egész Európára kiterjedő egyesülést jelentette.

Ebben a szimbolikus fogalmakkal körülírt politikában Franciaország, mint az *új európai rend alapvető tényezője*³⁹ jelent meg. Ennek, és ez De Gaulle politikájának a morális alapját is adta, fő támogatója és egyben a bel- és külpolitika közötti szerves kapocs megteremtője a republikánus népfelség elvére épülő *népakarat* volt;⁴⁰ miközben a francia újjászületés megvalósítói, kivitelezői, az államérdek első szolgái a katonák, a politikusok és a diplomata voltak, amelyek sorában első helyen a köztársaság egységét szimbolizáló elnök állt.⁴¹

De Gaulle jól ismerte hazája történelmét is, nemzeti büszkeség—érzését a francia történelmi sikerek, saját romantikus eszmevilága és nemzeti elkötelezettsége is táplálták, így fő céljához, vagyis a francia nagyság és vezető szerep visszaszerzéséhez értelemszerűen (mivel azt hitelesen megtehetette) történelmi érveket is használt.⁴² Ennek ellenére azonban túl egyszerű és leegyszerűsítő lenne azt állítani, hogy a De Gaulle-i diplomácia egyértelműen követte volna I. Ferenc, Richelieu, Clemenceau politikájának a hagyományait. A tábornokot is aggasztotta azonban a francia keleti határok kérdése, és ő is gyanakvással viseltetett Németország és Kelet—Európa irányába,⁴³ de nem hagyhatta figyelmen kívül az 1945 után a nemzetközi kapcsolatokban, és így a francia—német viszonyban is bekövetkezett változásokat,⁴⁴ és helyzetfelismerő képességét, illetve rugalmasságát mutatja, hogy ezeknek a folyamatoknak (mivel azokat lényegében megakadályozni nem tudta volna) az élére állt.

³⁹ U.o. 35-42.

⁴⁰ V.ö. Berstein, S. [2001]: 293-314. De Gaulle megsértődését és lemondását 1969-ben nem lehet megérteni anélkül, hogy ne gondoljunk arra, hogy számára a francia nemzet és az ő személye egy és ugyanazon tényezőt, célt, akaratot jelentette. De Gaulle számára ugyanis a hazaszeretet egyszerre jelentette az elhivatottságot, a szolgálatot, a tiszteletet és az önfeláldozást. Számára a nemzeti újjászületés, isten, haza és a nemzet organikus egységet jelentett, amelyhez az ország egyszemélyi vezetőjeként paternalista szeretettel, alázattal és tisztelettel viszonyult, miközben elvárta a személye, mint a színdarab főszereplője iránti tiszteletet és figyelmet. Számára az 1969-es referendum sikertelensége egyszerre jelentett politikai kudarcot, és a személye és a nemzet közötti szövetség felbontását, vagyis többről volt szó, mint egy modern értelemben vett politikus morális felelősségének a felismerésénél. Ekkor az archaikus karoling vezér mondott le és vonult el ismét az önkéntes száműzetésbe.

⁴¹ De Gaulle demokrácia-felfogását és nemzeti elkötelezettségét mutatja a végrendelete is, amelyben leszögezte, hogy a temetésén a legközvetlenebb családtagokon és a hadsereg képviselőin kívül csak az egyszerű emberek vegyenek részt, és a politikusok ne rendezzenek hivatalos megemlékezést. Az V. Köztársaság félprezidenciális hatalmi struktúrájában a köztársasági elnök szimbolizálta a nemzet egységét, és lényegében az összekötő kapcsot jelentette a múlt és a jövő között. V. ö. Vaisse, M. [1998]: 35-36., 40-41., ill. Camilleri, G. [1997]; Feuilloley, P. [2001]:

⁴² V.ö. Hamon, L. [1985]: 15.

⁴³ Fejérdy, G.-Garadnai, Z. [2004]: 212., 215-216., ill. Maillard, P. [2001]: 13-36.

⁴⁴ Fejérdy, G.-Garadnai, Z. [2004]: 225-226.

A konzervatív/nemzeti világképet magáénak valló De Gaulle számára tehát a történelem meghatározó jelentőséggel bírt, és ez határozta meg a kelet—európai országokhoz fűződő viszonyát is, és ebből következően értékelése szerint a kommunista ideológiára épülő szovjet birodalom történelmi okok folytán bukásra volt ítélve. Az 1958—1962 közötti nemzetközi válságokból azt a következtetést vonta le, hogy a Szovjetunió lemondott expanzionista külpolitikájáról, és alapvetően a békés egymás mellett élés alapján, az orosz nemzet érdekeit követve a kelet—nyugati kapcsolatok normalizálására törekszik.⁴⁵

De Gaulle viszonya a történelmi múlthoz ellentmondásos volt, és bár számtalanszor hivatkozott a történelmi példákra a nyilvános és magán-beszélgetéseiben, de azt (és ez elsősorban az önmagával is vívódó államférfit mutatja) nem feltétlenül a sikerek igazolása, mintsem a kudarcokból való morális kikerülés, illetve annak a sikertelenségétől való félelem motiválta.

A francia—német viszonyhoz ugyanakkor nemcsak a keleti határok (és így a kelet—nyugati enyhülés problematikája), hanem a francia—amerikai/angol—német együttműködés kérdése is szorosan hozzákapszolódott, de De Gaulle elutasította azt a felvetést, hogy a II. világháború során az angolszászok részéről elszenvedni kényszerült megaláztatás a hatvanas években folytatott politikájában befolyásolta volna.⁴⁶ Az „üres székek” betöltése után,⁴⁷ illetve a NATO reformja körüli konfliktusok (1965—1966) eredményeképpen a francia—amerikai viszony látványos feszültségei egészen 1968-ig befolyással voltak a keleti nyitás politikájára, és lényegében a kelet—nyugati kapcsolatok alakulására katalizátor—hatással voltak, és meghatározó ideológiai argumentumként szolgáltak (bár a hátsó szándékok és a nyíltan vállalt célok keleten is eltértek egymástól) Kelet—Európa számára is a franciákkal kialakítandó és fejlesztendő kapcsolatok érdekében.

Francia részről a kelet—közép—európai államokhoz fűződő francia kapcsolatok vonatkozásában is meghatározó szerepük volt a történelmi tapasztalatoknak. De Gaulle számára a történelmi tapasztalatok mellett⁴⁸ a keleti kapcsolatok kiépítésének egyik oka a nyugati szövetségi rendszeren belüli, és a történelmi múltba visszanyúló ellentétek kiéleződése volt, amelyhez elválaszthatatlanul kapcsolódott a német kérdés, és azon

⁴⁵ Vaïsse, M. [1998]: 22.

⁴⁶ V.ö. Szeptycki, A. [2002]: 30.

⁴⁷ V.ö. Palayret, J-M. [2005]:

⁴⁸ De Gaulle elítélte az egykori III. Köztársaság keleti politikáját, de a II. világháború alatti, ill. az 1945-1946 közötti politika tapasztalatai is befolyásolták.

keresztül a kelet—nyugati enyhülés kérdésköre. Ebben a kérdésben lényegében De Gaulle is a francia—német kapcsolatok rendezésében 1958—1963 között már kipróbált „*détente—entente—cooperation*” politika tapasztalataira épített, amikor Franciaország új keleti kapcsolatait az *1963 utáni*, de általa is megváltoztatni kívánt európai realitásokból kiindulva próbált újraépíteni.⁴⁹

De Gaulle a nemzetközi kapcsolatokról realista elvek szerint gondolkodott, és elsődlegesen a *nemzetállamok együttműködésére alapozódó kétoldalú kapcsolatok* fejlesztését támogatta a multilaterális diplomácia helyett. Ennek megfelelően a kelet—európai partnereit *önmagukban* fogadta el, és az ideológia szerepét nem tartotta fontosnak, miközben az országok bel- és a külpolitikája között különbséget tett.⁵⁰ De Gaulle a nemzetállamokra úgy tekintett, hogy azok a történelmi fejlődés eredményeképpen alakultak ki, és *egyedül csak azok alkalmasak, illetve képesek önmaguk megvédésére*. Ezzel párhuzamosan a kelet—közép—európai kisállamokban meglévő nemzeti eltérések alakulására is figyelmet fordított, és a szovjet—kínai, illetve a szovjet—jugoszláv ellentétre úgy tekintett, mint amely bizonyíték arra, hogy a kommunista vezetésű államok is hajlandók kiállni önös nemzeti érdekeikért.

Ebből fakadóan azonban óhatatlanul is túlértékelte a kis nemzetek függetlenség iránti vágyát, és a nemzetközi enyhülés iránt megmutatkozó érdeklődésüket. Ezt szabad és független nemzetállamok között tartotta elképzelhetőnek, ez a vezérelv *alapvetően meghatározta* De Gaulle külpolitikájának elméleti alapjait a Szovjetunió és a kelet—közép—európai kisállamok irányába, és egyben politikájának a legnagyobb tévedését is jelentette.

Összességében tehát a *grandeur* és a *nemzeti függetlenség* megszerzése De Gaulle számára nem egy önmagáért létező politikai cél volt, hanem eszközt jelentett Franciaország belső és külső megerősítése folyamatában. Ebben a politikában a gazdasági teljesítmény növelése és a gazdasági diplomácia kiterjesztése is alapvető jelentőséggel bírt, mivel Franciaország nemzetközi pozícióját nem csak a 1945 utáni hidegháborús politika, hanem a gazdasági kiszolgáltatottság is nehezítette. Az ország államadóssága 1958-ban már aggasztó mértékben megnövekedett, amelynek

⁴⁹ V.ö. Fejérdy, G. [2004]: 72. De Gaulle számára első helyen természetesen a hagyományos szovjet (orosz)—francia kapcsolatok álltak, míg a lengyel, illetve román kapcsolatok képezték a „második” vonalat, és a többi ország helye csak ezután lett „kijelölve”. Magyarország ebben a viszonyításban egy olyan sajátos történelmi hagyományokkal rendelkező nemzetállamnak számított, amely objektív és szubjektív okok folytán 1958-ra teljesen a francia külpolitika perifériájára került.

⁵⁰ V.ö. Szeptycki, A. [2002]: 30-31. De Gaulle nem támogatta sem az ellenzéki mozgalmakat, sem a franciaországi kelet-európai származású emigrációt.

csökkentése és a gazdasági növekedés folyamatosságának biztosítása elengedhetetlen követelménnyé vált,⁵¹ ennek fő szimbólumát az erős frank jelentette, míg a keretet a gazdasági integráció adta. A francia gazdaság sikerességét és a modernizáció eredményességét mutatja, hogy a gazdasági növekedés üteme az 1958—1969 közötti időszakban éves szinten 5,5%-6% között volt.⁵²

De Gaulle felfogásából egyértelműen következik, hogy a nemzeti függetlenség politikai/diplomáciai/kulturális, gazdasági tényezője mellett a katonai/stratégia tényező jelentette azt a területet, amely leginkább kifejezhette egy ország önállóságát. A katonai kérdések iránt megkülönböztetett figyelmet tanúsító tábornok nyíltan megfogalmazta ez irányú felfogását: „Az állam létének elsődleges oka a nemzeti védelem”.⁵³ A nemzeti függetlenség politikája, a külpolitika és a belpolitika közötti szerves kapcsolatot a védelmi politika jelentette,⁵⁴ amely elsődlegesen az „európai Európa” politikáját határozta meg, és a NATO reformja, az atomfegyverkezés és az MLF kérdésköre körül kristályosodott ki, tehát a francia „force de frappe”, vagyis a nemzeti atomfegyver megteremtése, és a „tous azimuts” stratégiája a De Gaulle-i a nemzeti politika elsődleges elemét jelentette.⁵⁵

1.1.4. Az „európai Európa” értelmezése

De Gaulle viszonyát Európához is számtalanszor félremagyarázták, de alapvető célja, vagyis egy erős és önmaga érdekeit a nemzetközi kapcsolatokban érvényesíteni tudó, az európaiak által vezetett Európa a tábornok politikájának fő színterét jelentette.

Európa nemzetközi pozíciójának megerősítése az elsődleges célja volt, mivel az egyben Franciaország nemzetközi pozíciójának a javítását is szolgálta, amelyben a történelmi tapasztalatok (pl. II. világháború emléke) szintén befolyásolták. Ugyanakkor itt is pragmatizmus és realizmus jellemezte, hiszen tiszteletben tartotta a Római szerződést, de egyben elutasította a szabadkereskedelmi övezet kiterjesztésére

⁵¹ Vaïsse, M. [1998]: 42-43. ill. v.ö. Soós, G. [1996]:

⁵² Vaïsse, M. [1998]: 43. A francia keleti politikában a gazdasági kapcsolatok értelemszerűen kiemelt jelentőséggel bírtak, de összességében nem bírták „kiváltani” a régióban hagyományos pozíciókkal rendelkező németeket, és a látenszen meghúzódó olaszokat. A keleti országokkal folytatott kereskedelem első helyen a Szovjetunió állt, amelyet követett Románia, Lengyelország. A szocialista országok részéről a kelet-nyugati kapcsolatokban a gazdasági kapcsolatok (új és modern technológia megszerzése) elsődleges szerepet játszottak pl. SECAM rendszer bevezetése, amely egyértelműen politikai jelentőséggel bírt, és a kelet-nyugati ideológiai verseny részét képezte.

⁵³ Idézi Vaïsse, M. [1998]: 44.

⁵⁴ U.o.

⁵⁵ V.ö. Doise, J.-Vaïsse, M. [1992]: 595-622.

vonatkozó brit javaslatot, mivel az a kontinentális Európa fejlődését akadályozó tényezőként jelent meg a gondolkodásában.

De Gaulle alapvetően nem volt az integrációra alapuló európai fejlődés ellen, de elutasította a szupranacionalizmust, és a gyakorlati kapcsolatok fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, és az integráció fő haszonélvezőjének Franciaországot kívánta megtenni.⁵⁶ Ez a politika elsősorban az európai integrációhoz való francia viszonyt jelentette, vagyis a hagyományos francia geopolitikai gondolkodás⁵⁷újrakezeltetését, és a kontinentális pozíciók megerősítését szolgálta. Az ekörül kialakult politikai vitákat jól szimbolizálja Nagy-Britannia felvételi kérelmének mindkét esetben történő megvetőzése 1963-ban, illetve 1967-ben, amely a keleti nyitás politikájának kezdő és végpontjával esik egybe, és mutatja azt, hogy ugyan az „európai Európa” és az „Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa” gondolata egymáshoz kapcsolódott, de összességében *De Gaulle Európa-konceptiójának két alapvető elemét* jelentette.⁵⁸ A hidegháborús korszak nagyhatalmi realitásai között azonban azok nem egymást erősítették, és nem is maradhattak meg önmagukban érvényes önálló irányvonalként sem, hanem lényegében a kelet–nyugati kapcsolatok változásainak rendelték alá.

Az „európai Európa” problematikájában a gazdasági/politikai kérdések mellett 1965–1966-ban a nyíltan katonai/politikai tényező is megjelent, ami lényegében egyszerre lett a válságok oka és kioldója. Az 1963. január 14-ei De Gaulle-i vétó alapvetően Európa megerősítését célozta, de ezáltal a De Gaulle-i politika lényegében önmagával került ellentmondásba.⁵⁹

De Gaulle fő célja egyértelműen a francia pozíciók megerősítése volt, amelyhez európai partnerek kellettek, de ezzel óhatatlanul megosztotta az európai államokat is, hiszen azok nem csak a Szovjetuniótól, hanem egy esetleges francia dominanciától is hideglelést kaptak, és így De Gaulle-nak azzal a paradox helyzettel kellett szembetalálkoznia, hogy politikájával a saját elszigetelését is eredményezte.

De Gaulle teljesen tisztában volt Franciaország diplomáciai képességeivel, ráadásul egy komoly felkészültségű csapat segítette, és az emberi tényezőben rejlő lehetőségeket kitűnően tudta felhasználni. A nyugati elszigeteltségből kivezető utat a

⁵⁶ Az 1990-2005 között Európában végbement változások bizonyos mértékben igazolják De Gaulle koncepcióját, de minden aktualitás-érzés mellett is vigyáznunk kell arra, hogy ne kerüljünk a „visszavetítés” csapdájába.

⁵⁷ V.ö. Csizmadia, S. [1998]: 3-31., ill. Csizmadia, S. [1999]:

⁵⁸ De Gaulle politikájának bonyolultságát mutatja, hogy 1969-ben saját maga tett (sikertelen) kezdeményezéseket a britek felvétele tárgyában.

⁵⁹ Szeptyczki, A. [2002]: 29.

fokozatosan felfedezni kívánt Kelet—Európa segítségével találta meg. Ennek a korlátait azonban az 1966-1967-es keleti látogatások tapasztalatai, az NSZK diplomáciai elismerése körüli első szocialista politikai-diplomáciai konfliktus, illetve az 1968-as csehszlovákiai intervenció egyaránt megmutatták.⁶⁰

1.1.5. Az „Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa” fogalma

De Gaulle Európa—koncepciójának második pillérét jelentette, és Európa földrajzi/politikai/gazdasági és kulturális egyesítését fejezte ki az „Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa” gondolata, amely szintén számos tényezőt foglalt magában.

De Gaulle többször használta⁶¹ ezt a fogalmat, és bizonyos értelemben Európa politikájának a lényege is ebben a kifejezésben kristályosodott ki, hiszen a németekhez, a szovjetekhez és a kelet—közép—európai kisállamokhoz való viszonyát egyaránt ki lehetett fejezni vele. A fogalom tiszta formában először az 1950. március 16-ai sajtókonferenciáján jelent meg, és a koreai háború hatása alatt ismét sajtókonferenciát tartott (1950. augusztus 17.), ahol újból az európai nemzetek egyesüléséről beszélt,⁶² majd 1954-ben, 1958-ban, 1959-ben, 1960-ban és 1965-ben beszélt a sajtókonferenciáin erről a kérdésről, miközben a fogalom a 15 év alatt érzékelhetően tartalmilag is változott.

1950-ben még elsősorban a hidegháború és a katonai konfliktus miatt érzett aggodalom, és annak következményeitől való félelem motiválta a gondolatokat, míg 1965-ben már a német kérdés problematikájának a keleti nyitásban játszott szerepe volt a fő motívum: *”Arról van szó, hogy Európa, a modern civilizáció anyja az Atlanti-óceántól az Urálig létrehoz egy megegyezést és együttműködést, és óriási forrásainak köszönhetően Amerikával együtt, vagyis lánygyermekével eljátssza a hozzá méltó szerepet.”*⁶³

Az 1965-ös beszéd tehát már egyértelmű üzenetet jelentett a németek és a szovjetek felé, és a lényeget tekintve az alábbi fő tartalmi elemeket tartalmazta: 1. Európa nemzeteinek földrajzi, kulturális egysége és egyesülése. 2. Oroszország az egyesülő Európa szerves részét jelenti. 3. A két német állam egyesülése az európai egyesülési folyamat keretében valósulhat meg. 4. Kelet—Európának természetes módon

⁶⁰ Vaïsse, M. [1998]: 163-224., 543-614.

⁶¹ V.ö. Larcán, Y. [2005]: 1. De Gaulle a beszédeiben és sajtókonferenciákon 16 alkalommal használta ezt a kifejezést, míg az emlékiratában három utalást tett.

⁶² DM II. (1950. augusztus 17.). Idézi Larcán, Y. [2005]: 1-2.

⁶³ DM IV. (1965. február 14.). 341.

Nyugat—Európához kell csatlakoznia. 5. Az egyesült Európa, amely megoldotta a problémáit, elég erős lesz ahhoz, hogy az európai nagy nemzetek közötti „belső” egyensúlyt megteremtse, és egyben a nemzetközi színpadon is megfelelő súlyt képviselhet.⁶⁴

A fentebb felsorolt tényezők együttesen jelentették az „*Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa*” geopolitikai fogalmát, és csak együtt fejezik ki annak az igazi tartalmát, amely elsődlegesen egy „tisztá” földrajzi koncepciót jelentett, vagyis a különbséget fejezte ki az európai és a nem európai Oroszország között. Az ázsiai orosz gyarmatokat (Szibéria) nem számította ide, mivel Oroszországot fehér államnak és Európa részének tartotta, amely a „*détente—entente—cooperation*” politikával Európa része lesz.⁶⁵ Ennek eredményeként Európa ismét erős lehet Ázsiával szemben, mint ahogy Dél-Amerika az Északkal szemben, és nem hitte, hogy az egyesülő Európa csak és tisztán a Közös Piac kereteiben valósulhat meg, és ezt hosszú távon tartotta megvalósíthatónak, amelynek eredményeképpen a XIX-XX. század hagyományaira épülve Európa a saját természetes feltételei közepette egyesülhet. Ugyanakkor a fogalomnak ez az eleme egy kicsit formális is volt, hiszen lényegében egy földrajzi ténnyt fejezett ki, de utalt az európai megosztottságra, a hidegháborúra, az egykori európai és francia vezető szerepre. Az egyesülő Európa De Gaulle számára nem jelenthetett egy szupranacionális egységet, mert az életképtelen lenne és ellentmondana az európai nemzetek természetes érdekeinek. Az új Európának (a történelmi fejlődés hagyományai alapján és természetes módon) az együttműködés révén kell kibontakoznia a nemzeti érdekek alapján, amely révén egy közös Európa alakulhat(na) ki.

De Gaulle szerint ez az Európa a blokkok révén kialakult politikai, ideológiai és kulturális megosztás következtében nem alakulhat ki, és mivel ez a megosztás az európai emberek természetes érdekei ellen volt, azon változtatni kellett. Ennek a változtatása a fokozatosan kialakuló és a kis lépések taktikájára épülő „*détente—entente—cooperation*” politikával történhetett meg. Ebben a kontextusban értelmezve a

⁶⁴ V.ö. Larcen, Y. [2005]: 3-14. ill. Gambiez tábornok szerint De Gaulle fogalomtárában ez a kifejezés már a II. világháború alatt megjelent, ami nem mond ellent a legfrissebb kutatási eredményeknek, mivel azt a koncepciómat erősíti, hogy De Gaulle Európához való viszonya egy olyan intellektuális fejlődésen is keresztül ment, amely az idő, tér, és az élettapasztalatok együttes hatása alatt alakult ki abban a formában, amely az 1964-1968 közötti keleti nyitás politikájának a vezérfonalát jelentette. V.ö. Gambiez, F. [1981]: 290-295., ill. v.ö. Couve de Murville, M. [1993]: 23-29.

⁶⁵ Salgó, L. [1990]: 42., 45-46.

fogalmat az egyértelműen Franciaország, Németország, a Szovjetunió és a kelet—közép—európai államok együttműködését fejezte ki.⁶⁶

De Gaulle számára ebből következően a keleti nyitás sikere alapvető fontossággal bírt, és egyenrangú jelentőséget szerzett a diplomáciai tevékenységében, hiszen ezzel fejezte ki és kommunikálta le Európa—politikájának az alapvető „üzenetét”. Ezzel együtt nem hitt abban, hogy a multilaterális alapokon nyugvó nyugati szövetséges rendszer olyan szilárd és stabil lesz, mint a német—francia kiegyezés, amely lényegében a bilaterális együttműködés konkrét (de alapjaiban nagyon összetett) példáját adta, és az Európa—politika első pillérét jelentette.⁶⁷

De Gaulle Európa—politikájának második pillérét a Szovjetunióhoz fűződő speciális francia viszony jelentette, amely szintén a történelmi fejlődés különböző szakaszait tükrözte, és alapjaiban határozta meg a francia keleti nyitás formai és tartalmi elemeit. Az „orosz kapcsolat” fenntartása és fejlesztése alapvető francia stratégiai érdeket jelentett, amely által Franciaország nemzetközi (formális és informális) pozícióit kívánták megerősíteni, és ehhez a diplomácia eszköztárát használták fel.⁶⁸

A harmadik tényezőt jelentő német egyesülés problematikája volt a De Gaulle-i „Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa” koncepciójának leggyengébb láncszeme. De Gaulle nem ellenezte nyíltan a német egyesülést, de azt csak hosszú távon a „détente—entente—cooperation” politika kiteljesedése révén kívánta elérni, míg a szocialista országok elsősorban az NDK nemzetközi jogi elismerésére fókuszáltak. De Gaulle ebben a vonatkozásban lényegében stratégiai partnert is keresett Keleten, de mindezt úgy kellett megtennie, hogy az első pillérnek számító francia—német kapcsolatrendszer ne áldozza fel, miközben a speciális francia—szovjet viszony is megmaradjon, mivel az a francia nagyhatalmi pozíciók erősítésének hatalmi multiplikátoraként is szolgált.

Ebben a kontextusban a német keleti nyitás támogatása, és a németek rugalmasabb keleti politikára való „rávezetése” alapvető francia érdeket és külpolitikai célt jelentett, amellyel lényegében két alapvető diplomáciai feladatot kívánt megvalósítani. 1. Az NSZK hagyományos geopolitika hátterében francia pozíciók szerzése. 2. A keleti országok és az NSZK közötti közvetítő szerep felvállalásával a

⁶⁶ Larcán, Y. [2005]: 6.

⁶⁷ V.ö. Maillard, P. [1990]: 239-258., 265-281., 274.

⁶⁸ Ez a politika lényegében egészen 1991-ig a francia keleti politika alapját jelentette. V.ö. Larcán, Y. [2005]: 6-10. Ill. V.ö. Peyrefitte, A.[1997]: II. 233., 313., 316., 479., Salgó, L. [1990]: 45-46.

diplomáciai mozgástér bővítése, amely egyben a francia presztízs kelet—európai megerősítését is szolgálta.⁶⁹

A negyedik és az ötödik tényező lényegében az előző három következményét is jelentette, és így elsősorban ok- okozati összefüggésben jelent meg De Gaulle fogalomtárában. A kortársak számára ez elsősorban a ”nyugati nyitás” politika összefüggésein keresztül mutatkozott meg, és a De Gaulle vezette francia diplomácia ehhez azt feltételezte, hogy a kelet—közép—európai szatelliták hajlandóak és képesek lesznek arra, hogy a Szovjetunió beleegyezése mellett nagyobb aktivitást fejtsenek ki a nyugati kapcsolataik kiépítésében. Ezen koncepció értelmében kapcsolódott ide a negyedik tényező, vagyis a szatelliták szerepe.

A „*détente—entente—cooperation*” politika felhasználásával ezek az államok (Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária) fokozatosan nyitottak a nyugat felé (Jugoszláviát a franciák teljesen külön kezelték), és lépésről lépésre részévé váltak (volna) az újraegyesülő Európának. Ezzel magyarázható igazán az, hogy a Szovjetuniót és az NSZK-t egyenrangú partnernek és főszereplőnek tartó De Gaulle miért foglalkozott komolyan (eltérően az általános francia felfogástól) a nyugat és a kelet között elterülő régióval. Ezek az országok De Gaulle számára is önmagukban csekély jelentőséggel bírtak, de régióként értékelve már komolyabb tényezőt képviseltek, és ebben a kontextusban a francia pozíciók megerősítése már stratégiai jelentőséget kapott. Ennek azonban az igazi feltételei csak a nagy válságok elmúltával teremthetők meg, és így a De Gaulle-i keleti nyitás politika a szocialista kisállamokat csak 1963-tól kezdte valóban az „*Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa*” koncepció révén a francia diplomáciába integrálni.⁷⁰

Az ötödik tényező Európa földrajzi fogalmának értelmezése felé viszi el a De Gaulle-i fogalmat, bár annál az többet is jelentett, mivel a grandeur egész Európára való kiterjesztését jelentette,⁷¹ és lényegében Franciaország Európán belüli központi egyensúlyozó szerepének a megteremtését szolgálta, és a francia kontinentális nagyhatalmi ambíciók informális eszközökkel történő újbóli megszerzését célozták.

⁶⁹ V.ö. Larcán, Y. [2005]: 10-11.

⁷⁰ U.o.

⁷¹ U.o. 13.

2. FEJEZET

2. Franciaország és Kelet—Európa kapcsolatai a „békés egymás mellett élés”-től az „enyhülés” kezdetéig (1958—1963)

A II. világháború végével kialakult új nemzetközi helyzet nem kedvezett Franciaország számára a jogosnak érzett *nemzetközi rang* és *hatalmi tekintély* visszaállítása tekintetében.⁷² A belső polgárháborús konfliktusok megoldása érdekében 1958-ban a hatalomba visszahívott⁷³ De Gaulle regnálásának első szakasza egybeesett a nagy nemzetközi konfliktusok újabb időszakával, és az 1958—1963 közötti időszakban a francia elnök is elsősorban belpolitikai, illetve a Nyugat—Európán belüli kérdésekkel foglalkozott, és az „*európai Európa*” francia értelmezése, a NATO reformja körüli (még nem nyilvános) viták jellemezték ezt az időszakot. A nemzetközi kapcsolatok interdependens viszonyai között természetesen Franciaország sem hagyhatta figyelmen kívül a nemzetközi kapcsolatok realitásait, és azok sajátos értelmezése, illetve az azokra adott francia válaszok alapvetően meghatározták Franciaország kelet—európai kapcsolatait is.

De Gaulle hatalomra jutásával szinte egy időben kezdődött el a Hruscsov által kiprovokált berlini válság (1958—1961), amely már túlmutatott Nyugat-Berlin státusának a kérdése kapcsán kialakult hagyományos konfliktuson, egyben diplomáciai nyomásgyakorló eszközként is szolgált a szovjet első titkár számára, kihasználva azt, hogy Nyugat-Berlin a nyugati világ geopolitikai Achilles sarkának számított.⁷⁴ Hruscsov ezzel a lépésével a német kérdés problematikáját helyezte a kelet—nyugati politikai/diplomáciai konfliktus középpontjába, és így az már közvetlenül a későbbi enyhülési politika alapkérdésévé vált.⁷⁵

Ehhez a konfliktushoz szorosan kapcsolódott a kubai válság (1962) is, amely azonban ráirányította a figyelmet arra, hogy az amerikaiak és az oroszok egyaránt elsősorban a saját biztonsági érdekeikkel törődnek, és Európa sorsa csak egy tágabb,

⁷² V.ö. Gazdag, F. [1996]: 15-19., 32-35., Kennedy, P. [1992]: 345., Fischer, F. [1992]: 52.

⁷³ V.ö. Rémond, R. [1998]: 7-16.

⁷⁴ Soutou, J-M. [2001]: 371.

⁷⁵ U.o. 367. A német keleti határok kérdése, a német atomfegyverkezés ügye, az NDK és az NSZK elismerésének problematikája jelentették a legfontosabb elemeket.

globális összefüggés részeként érdekes a számukra. A kubai válság kijózanító hatása alatt⁷⁶ De Gaulle ismét érvet talált önmaga számára annak bizonyítására, hogy az amerikaiak csak az önös érdekeikkel törődnek, és Európának saját magának kell gondoskodnia a biztonságáról: *“Természetesen az amerikaiak a szövetségeseink, de nem vagyunk biztosak a cselekedeteikben, és le kell vonnunk ebből a következtetéseket”*.⁷⁷

A kubai válság után egyértelművé vált az is, hogy a kelet—nyugati rivalizálás az 1947—1962 közötti formában már nem folytatható tovább, és a szovjet diplomácia is új eszközökhöz nyúlt az „enyhülés” hangsúlyozásával, és így a katonai rivalizálás helyett a politikai/gazdasági és ideológiai/kulturális verseny került a nemzetközi kapcsolatok centrumába, amelyet keleten a *„békés egymás mellett élés”* fogalmával fejeztek ki.⁷⁸ Ehhez járult hozzá az a tény is, hogy 1963-ban már a szovjet—kínai ellentét is nyilvánossá vált, és ez a keleti tábor belső egységét is megbontotta, és a szovjeteket a nyugati politikában nagyobb engedékenységre sarkallta.⁷⁹

Ezzel párhuzamosan (a válságos évek lezárultával) a franciák részéről is megnövekedett az érdeklődés az európai ügyek iránt, és ezt erősítette a *kedvezően alakuló nemzetközi légkör is*. Ezt a nyitási szándékot az algériai háború végén (1962) a szovjetek is elfogadták, és a fokozatosan kibontakozó francia—szovjet kapcsolatépítést a szatelliták is *mintaként követték*, és ez Magyarország számára is kedvező nemzetközi feltételeket jelentett a nemzetközi konszolidáció érdekében.

De Gaulle ugyanakkor az 1963 előtti időszakban még nem foglalkozott közvetlenül a kelet—közép—európai kisállamokkal. Keleti kapcsolatai alacsony fokát nemcsak a saját törekvései magyarázzák (fő célja 1963/1964-ig a nyugati szövetségi rendszer belső reformja volt, és a francia pozíciók nyugati keretek között történő megerősítését kívánta), hanem az a tény is, hogy a kelet—közép—európai kisállamok mindegyikével leépültek a kapcsolataik, és így azok újból (diplomáciai értelemben) ismeretlen területnek számítottak.⁸⁰ Ezzel párhuzamosan nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a szatellita államok a nemzetközi kommunista mozgalom és a Szovjetunió hűséges követőjeként a De Gaulle-i külpolitika ellenzőjének számítottak, és

⁷⁶ V.ö. Medvegyev, R. [1989]: 254-266.

⁷⁷ Vaïsse, M. [1998]: 256. ill. V.ö. Grosser, P. [2001]: 124-140.

⁷⁸ A fogalmat először 1954-ben Malenkov használta. A francia diplomácia részletesen elemezte a fogalom tartalmi változásait. 1962-1963 után már elsősorban a rivalizálás békés formában történő folytatását jelentette, amelynek keretében a kelet-nyugati konfliktusok kiélézése helyett a nyugati államokon belüli és azok közötti megosztásra helyeződött a szocialista országok diplomáciai tevékenysége.

⁷⁹ Soutou, J-M. [2001]: 319.

⁸⁰ V.ö. Szeptycki, A. [2002]: 70-98., 151-154.

a kelet—nyugati kapcsolatok fő problematikáját jelentő német kérdésben a Szovjetunió politikáját követték.⁸¹

Franciaország továbbra sem tudott teljesen megszabadulni a németek iránt érzett előítéletektől, hiszen azok száz év alatt háromszor támadták meg a franciákat, és a francia külpolitikai gondolkodásban a bekerítés, illetve a francia észak-keleti határok védelme miatti félelem „hagyományosan” erős volt, amely a francia külpolitikát arra is ösztönözte, hogy szélesítse a politikai-diplomáciai mozgásterét.⁸² Ezzel párhuzamosan Kelet—Európa államai szintén érintettek voltak a német veszély kérdésében, ez az irányukba kifejtett francia nyitási politika központi kérdésévé vált, és a politikai—diplomáciai tárgyalások egyik fő vitapontját jelentette, miközben a német kérdés hangsúlyozása a Szovjetunió és a diktatórikus alapokon szerveződő szocialista országok számára egyaránt „*a hasznos ellenség*” rendszerformáló feladatát is betöltötte.⁸³

2.1. A nemzetközi kapcsolatok jellemzői és változásai (1958-1962)

Az 1958-ban a hatalomba visszahívott (és politikai értelemben energiától duzzadó) De Gaulle tehát elutasította az ún. „*Jaltai rendszert*”,⁸⁴ amelynek az okait a következőkben lehet összefoglalni: 1. De Gaulle (annak ellenére, hogy ezt nyilvánosan nem ismerte be, de a magánbeszélgetéseiből kikövetkeztethető) nem felejtette el az angolszászokkal szemben meglévő, és a világháború időszakára visszanyúló korábbi ellentéteit. 2. A mesterségesen kialakított Jaltai rendszert a hidegháború termékének tartotta, amely magában hordta a nemzetközi válságok lehetőségét — ezt erősítette meg számára az 1958—1961-es berlini, az 1962-es kubai válság, és az egyre intenzívebben kibontakozó vietnami háború —, és attól félt, hogy abba az Egyesült Államok és a Szovjetunió a függetlenségüket elvesztett európai államokat is belerángatják. 3. De Gaulle szerint a klasszikus hidegháború logikájára épülő bipoláris hatalommegosztás nem tette lehetővé azt sem, hogy az európai államok között valódi együttműködés alakuljon ki, és ez a mesterséges „*status quo*” korlátozta az európai államok közötti valódi együttműködést, és ellene volt az *Európán belüli, valódi tartalommal bíró és a történelmi hagyományokra alapozódó szerves együttműködésnek*.

⁸¹ V.ö. Wolton, Th. [1997]: 398-399.

⁸² Szeptycki, A. [2002]: 151-154.

⁸³ U.o.

⁸⁴ Gazdag, F. [1996]: 32-35., ill. Couve de Murville, M. [1990]: 29-32.

De Gaulle 1958—1963 közötti politikájában a „nyugat-nyugat közti” kapcsolatok (francia—angol, ill. francia—német relációk), illetve a NATO reformja körüli viták játszották a legfontosabb szerepet. 1962/1963 után azonban, a kubai és a berlini válságok tapasztalatai, a britek integrációs kérelmének — reálpolitikai alapon — történő elutasítása, a francia—német szerződés iránt keleten és nyugaton egyaránt kimutatott általános elutasítás, illetve ezzel párhuzamosan a keleti országok diplomáciai aktivitásának megerősödése *együttesen* készítette fokozatos irányváltásra. Ebbe a kontextusba elhelyezve az eseményeket láthatjuk, hogy De Gaulle „keleti nyitás” politikája ugyan a nyugati szövetségi rendszeren belüli francia elszigetelődés ellensúlyozására kezdődött, és alapvetően a diplomáciai-politikai mozgástér bővítését célozta, de ok-okozati összefüggéseit De Gaulle sajátos gondolkodásában és politikájában is megtalálhatjuk.

Az új „nagyhatalmi koncert” De Gaulle-i elképzelése a nyugati és keleti országoknak (nagyoknak és kicsiknek egyaránt) a nemzetközi kapcsolatok multipoláris rendszerében történő alkalmazásával valósult (volna) meg. De Gaulle számára ugyanakkor a *fő kérdés soha sem* az volt, hogy elhagyja az amerikaiakkal kialakított szövetségi rendszert, hanem az, hogy annak megreformálásával hogyan tudja megerősíteni Franciaország pozícióit. Ennek részeként a célja az volt, hogy az európai ügyek irányításából az amerikaiak vonuljanak ki, és a *stratégiai kérdésekben a hangsúly a nagyhatalmi együttműködésre* (Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és NSZK közötti) helyeződjön. Ennek a politikának a sikertelensége, vagyis a NATO reformjára, illetve az integrációs elképzelésekre vonatkozó (Fouchet—terv) De Gaulle-i koncepció *végleges visszautasítása után* (hosszú politikai vitákkal és konfliktusokkal terhelt évek után) kezdte a gyakorlati külpolitikájában is komolyabban venni, újra felfedezni ki- és felhasználni Franciaország kelet—európai kapcsolatait.⁸⁵

De Gaulle a gyakorlati diplomáciában először a francia—német kapcsolatokban valósította meg azt az új politikát, amelyet a „*détente—entente—cooperation*” fogalmával összegzett.⁸⁶ A francia—német közeledés és kibékülés, illetve az *európai integráció* kérdéseinek egymáshoz való kapcsolása a hagyományos francia félelmektől

⁸⁵ A kelet—nyugati kapcsolatok vonatkozásában ennek a szakaszai az alábbiak voltak: 1. Algériai háború befejeződése 1962-ben. 2. Nagy-Britannia integrációs kérelmének elutasítása (1963. január 14.) 3. A francia—német szerződés (1963. január 22.) megkötése. 4. Az európai integráció ügyének és a német kérdés rendezésének felvetése és nyíltan egymáshoz kapcsolása (1965. február 4.). 5. A NATO-hoz fűződő francia viszony újra gondolása, és a katonai szervezettől történő nyílt kivonulás felvállalása (1965. február 21.). 6. A keleti nyitás kiteljesedése 1966-ban. 7. De Gaulle útja Lengyelországban és Romániában, 1967-ben és 1968-ban

⁸⁶ V.ö. Fejérdy, G.-Garadnai, Z. [2004]: 208-231.

(a német militarizmus újjáéledése) való megszabadulást is szolgálta, vagyis a lényegét tekintve az egyszerre volt cél és eszköz. De Gaulle ebbe a kontextusba helyezte, illetve ehhez kapcsolta a Szovjetunióhoz és a kelet—közép—európai szatellitákhoz való viszonyát, mivel azok *geopolitikai elhelyezkedése* kedvező keretet adott számára az NSZK új formák között megvalósuló ún. „körbekerítésére.”⁸⁷

A „*détente—entente—cooperation*” politika Kelet—Közép—Európára való kiterjesztése, és a német kérdés (keleti határok ügye) rendezésének támogatása az 1940-ben teljesen elvesztett egykori francia kelet—közép—európai *pozíciók újbóli visszaszerzését* és egyben *az új pozíciók megszerzését* is szolgálták.⁸⁸ Ezen utóbbi vonatkozásban — eltérően az I. világháború utáni helyzettől — már minden kelet—közép—európai kisállam *egyenlő „eséllyel”*, de geopolitikai helyzetükből fakadóan *eltérő lehetőségekkel* indulhatott, bár a megítélésüket egyértelműen befolyásolták a franciák történelmileg kialakult tapasztalatai.

De Gaulle keleti politikájának változásait a fenti tényezők komplex vizsgálatán keresztül lehet megérteni. Ez érvényes még akkor is, ha számára az orosz/szovjet kapcsolat a hagyományos (XIX. századra visszanyúló) együttműködés alapján már 1958-tól *kulcsfontosságú tényezőnek* számított, és bár a szovjet kapcsolat jelentőségének megnövekedése ok-okozati összefüggésben volt a fentebb vázolt tényezőkkel, de az nem csak a nyugati szövetségesi rendszerben bekövetkezett francia pozícióvesztés ellensúlyozását szolgálta, hanem a De Gaulle által Európa természetes jövőjének tartott „*az Atlanti óceántól az Urálig terjedő*” ún. „*Nagy-Európa*” megteremtéséből is következett, amelyet az enyhülés alapján kibontakozó új európai „*status quo*” alapján képzelt el, és amelynek *egyik „összekötő” elemét a kelet—közép—európai kisállamok jelenthették.*⁸⁹ Elképzelése szerint a szovjet és a francia stratégiai érdekek találkozása, illetve a két ország történelmileg kialakult különleges viszonyára alapozódóan kibontakozó „*détente—entente—cooperation*” politika *fokozatosan és hosszú távon oldotta volna meg a német kérdést*, és adott volna ezzel párhuzamosan egy új biztonsági keretet Európa egésze számára.

A De Gaulle által 1959-ben meghirdetett „*Atlant-óceántól az Urálig terjedő Európa*” fogalom tehát ennek a politikának a kifejezését szolgálta, és adott választ az Európa megosztását szolgáló törekvésekre (pl. Rapaczki tervre is). Ebbe a kontextusba

⁸⁷ U.o. 209., ill. v.ö. Szeptycki, A. [2002]: 102-150.

⁸⁸ Szeptycki, A. [2002]: 62-69.

⁸⁹ V.ö. Salgó, L. [1990]: 42-50., ill. Maillard, P. [1995]:

elhelyezve az Európán belüli kapcsolatokat, a kelet—közép—európai kisállamok jelentősége a franciák számára relatíve felértékelődött.⁹⁰ De Gaulle ugyanakkor tisztában volt a szocialista országok gazdasági nehézségeivel is, és nem jósolt hosszú jövőt a kommunista Szovjetuniónak sem. Ezzel szemben a Szovjetunió és szatellitái lényegében nem értették, illetve nem akarták és tudták elfogadni teljesen a francia „*détente—entente—cooperation*” politikából fakadó lehetőségeket, hanem ahhoz elsősorban a saját *belpolitikai érdekeiknek* megfelelően, a „*szelektív enyhülés*” alapelve alapján viszonyultak.⁹¹

2.2. Franciaország és Kelet—Közép—Európa kapcsolatai

De Gaulle hatalomra jutásakor a politikai és a diplomáciai kapcsolatok szintjén még lényegében semmilyen érdemi kapcsolat nem volt Franciaország és a kelet—közép—európai államok között,⁹² és 1958—1963 között a keleti politika még nem állt a De Gaulle-i diplomácia homlokterében, és Franciaországot is elsősorban a nemzetközi elszigeteltségből való kitörés izgatta. Az 1958-as francia belpolitikai válság is elsősorban külső tényezők miatt robbant ki, és a fő kérdés nagyon hamar az lett, hogy hogyan oldják meg a válságot, illetve hogyan őrizték meg Franciaország nemzetközi helyzetét, hogyan javítsák meg az ország nemzetközi megítélését és presztízsét, és teremtsék meg Franciaország valódi függetlenségét.⁹³

A kelet—nyugati francia enyhülés politika nyitánya, erőpróbája volt a De Gaulle-i Algéria politika 1958—1962 között, amely egyrészt kihatott az Egyesült Államokhoz való viszonyra, de befolyásolta az európai államokkal kialakított politikát is, vagyis az európai integrációs folyamat alakulását, de másrészt a kelet—európai államokkal kialakult kapcsolatokat is. Franciaország bizalmatlanná kezdett válni a NATO-val és az angolszász országokkal szemben, mivel úgy látták, hogy az amerikaiak tudatosan a francia törekvések megbuktatására törekedtek, beavatkoztak az algériai háborúba, amely komoly politikai feszültséget eredményezett a francia—amerikai viszonyban is, és ez folyamatosan megmaradt.⁹⁴

⁹⁰ V.ö. Szeptycki, A [2002]: 93-97.

⁹¹ Rey, M-P. [1991]: 35. Francia részről úgy gondolták, hogy a keleti országok alapvető célja az életkörülmények javítása és a kommunista rendszerek stabilitásának erősítése. V.ö. CADN Moscou Série B. Carton 187. Note. La situation en Europe orientale.

⁹² Viansson-Ponté, P. [1971]: T.II , 627.

⁹³ DM III. (1958. május 15.) 3.

⁹⁴ V.ö. Stora, B. [2002]:

A nemzetközi kapcsolatok fő kérdéseit az atomfegyverkezés, a világűr meghódítása (Szputnyik fellövése), a kelet—nyugati enyhülés lehetőségeinek megoldása jelentették, de Franciaország számára egyelőre az algériai kérdés jelentette a prioritást, ami azonban nem zárta ki, hogy a franciák hosszú távú stratégiai tervezésbe kezdjenek. Ennek keretében De Gaulle a NATO valódi reformjára törekedett, és azt fektette le az 1958-as memorandumban is,⁹⁵ amely lényegében tiszta és egyértelmű helyzetet is kívánt teremteni, mivel a francia védelmi koncepció egészen Szuezig ingadozott az atlanti és az európai integráció között, ami külpolitikai határozatlanságot eredményezett.⁹⁶

A védelmi/stratégiai kérdések tisztázása mellett a gazdasági/politikai terület volt az, ahol szinte azonnal érdemi változások kezdődtek. De Gaulle a fő diplomáciai színtérnek Európát választotta, és 1958-ban Franciaország Európa-politikája így válaszút elé érkezett. 1958 elején a szabadkereskedelmi övezet kiterjesztésének a kérdése volt a fő vitatéma, amelyben a franciák már De Gaulle hatalomra jutása előtt is visszakozni kezdtek, és 1958-ban már két konkrét problémával kellett szembenéznük: 1. A gazdasági reform és az integráció kérdései, amelyet a modernizációval kellett összekapcsolni. 2. Az angolok viszonyának tisztázását Európához.⁹⁷

A keleti kapcsolatokat 1958-ban még teljes mértékben a szovjet kapcsolatok határozták meg, és azok a blokkok törvényei között mozogtak. A kis országok lényegében semmilyen szerepet nem játszottak, mely alól az egyetlen kivételt Lengyelország jelentette. A fő kérdés a kezdetektől már az volt, hogy De Gaulle ellensúlynak képzelte-e el a Szovjetuniót, és geopolitikai gondolkodásában hova helyezte el az ún. „Örök Oroszországot”. Miközben ugyanis visszautasította a szovjet imperializmust,⁹⁸ egyben minél közelebbi francia—orosz kiegyezésben reménykedett, de ugyanakkor a berlini válság évei alatt teljes mértékben a németek mellett állt ki.

A valódi kapcsolatépítést azonban több tényező *akadályozta meg*: 1. Az ötvenes években kölcsönösen kialakult ellenségkép és a hidegháborús feszültségek.⁹⁹ 2. Az algériai háború és következményei, amelyek csak az Eviani konferencia (1962. március

⁹⁵ Vaïsse, M. [1998]: 114. De Gaulle NATO politikájában a folyamatosság tényezőjét a „szolidaritás” hangsúlyozása jelentette, de a „szputnyik sokk”, illetve az angol-amerikai közeledés együttes hatása alatt De Gaulle nemzeti függetlenség politikája is nagyobb hangsúlyt kapott.

⁹⁶ V.ö. Doise, J.-Vaïsse, M. [199]: 401-432.

⁹⁷ De Gaulle az első minisztertanácsi ülésen megfogalmazta, hogy a Közös Piachoz való francia viszony számára elsődleges kérdést jelent. V.ö. Poidevin, R. [1990]: 87.

⁹⁸ V.ö. Jouve, E. [1967]: 159, 162. ill. LNC 1958-1960, Lettre à Nikita Khrouchtchev, (1958. július 22.) 52-54.

⁹⁹ Franciaország kelet-európai kapcsolatait csak Sztálin halála után lehetett újraépíteni. Ennek az enyhülésnek keretében került Gajewski lengyel nagykövet Párizsba 1954-ben. V.ö. Gajewski, S. [1998]: 86-88.

7-18.) után rendeződtek. 3. De Gaulle NSZK-politikája és az, hogy elsősorban a nyugati intézményrendszert kívánta megreformálni.¹⁰⁰ 4. Hruscsov konfliktust kereső külpolitikája, és így a francia—szovjet kétoldalú kapcsolatok elhidegülése.¹⁰¹

Franciaország viszonyát a kelet—európai országokhoz tehát a „*dolgok természetéből következően*” elsősorban a francia—szovjet kapcsolatok határozták meg, és mivel ez a két hagyományosan egymással szövetségesi viszonyban álló állam alapvetően ellenséggként tekintett egymásra, a De Gaulle-i politika kelet—európai kisállamok által történt értékelését is az előítéletek, illetve a hidegháborús (ideológiai és politikai) konfliktusok határozták meg. A szovjetek ráadásul De Gaulle hatalomra jutását csak egy lehetséges változatként feltételezték, és így váratlanul érte őket¹⁰² egy olyan markáns karakterű vezető hatalomra jutása, aki a korábbi irányvonaltól határozottan eltérő, egyedi és a kialakult sablonokat nem követő álláspontot képviselt.¹⁰³

A keleti országok részről De Gaulle hatalomra jutására és a szinte azonnal elkezdődő francia—német közeledésre 1958 végén, mivel annak az erősen túlideologizált politikájukból következően csak szovjetellenes célt tulajdonítottak, egyértelműen elutasítóan reagáltak,¹⁰⁴ és ebből következően a Franciaországról kialakult kép 1958 folyamán nagyon egyoldalú volt, és elsősorban az ideológiai aspektusú megközelítések jellemezték a jelentéseket. A szovjet nagykövetség jelentései sem a tényeket közölték, hanem ideológiai értékelését adták a helyzetnek.¹⁰⁵

Kelet—Európa részéről 1958-ban tehát még erős *gyanakvás* fogadta, és *hisztériakeltés* övezte De Gaulle személyét és politikáját. A francia fasizmus újraéledése miatt gerjesztett hisztéria elsősorban a francia kommunisták belpolitikai érdekeit szolgálta, de azt a szovjet propaganda is átvette, és így automatikusan befolyásolta a

¹⁰⁰ Vö. Fejérdy, G.-Garadnai, Z. [2004]: 208-231., ill. Gromert, T. [2003]: 221-256.

¹⁰¹ A kelet—európai országok Franciaországhoz való viszonyának elemzésekor (kiindulási pontként) az alábbi tényezőket kell figyelembe venni: 1. Saját „francia kapcsolatuk” *történelmi hagyományai és sztereotípiái*. 2. *Geopolitikai fekvésük*, és viszonyuk a „német kérdéshez”. 3. Saját nemzeti *történelmi—kulturális örökségük*. 4. Rendszerük *politikai és gazdasági fenntartásának szüksége érdekében* mennyire voltak érdekeltak a „francia kapcsolat” kiépítésében. 5. Vezetőik *emberi kvalitásai és kommunista meggyőződése*, illetve személyes viszonyuk a Szovjetunióhoz és a kommunista mozgalomhoz. Ill. v.ö. CADN Moscou Série B. Carton 78. N°1666/Eu. L'URSS et la définition de la coexistence pacifique.

¹⁰² V.ö. DDF. 1958. I. N°400, (Moszkva, 1958. június 6.), 739.

¹⁰³ Vaïsse, M. [1999]: 129-133.

¹⁰⁴ Vaïsse, M. [1998]: 266, Vö. DDF. 1958. II. N° 181, (Moszkva, 1958. szeptember 21.), 404. Dejean és Vinogradov beszélgetése során Moszkvában a francia nagykövet a szovjet diplomata aggodalmait őszintének értékelte, és megpróbálta megnyugtani őt. V.ö. Morelle, Ch. [1999a]: 63-77.

¹⁰⁵ Narinski, N. [1990]: 244.

szatelliták megnyilatkozásait is.¹⁰⁶A szovjetek számára ugyanis minden olyan megnyilvánulás, amely Németország esetleges megerősödését eredményezte volna érzékeny területnek számított, és ezt a berlini válsághoz való merev és provokatívan konfliktust kereső hozzáállásuk is bizonyította.

De Gaulle mindezek ellenére nyitott maradt a Szovjetunió irányába, és Adenauer előtt (1958. november 29.) így nyilatkozott: „*Egyértelmű, hogy érzelmi okok és hagyományaink miatt nem olyannak látjuk Szovjet-Oroszországot, mint amilyennek a németek látják. Mi nem szenvedtünk tőlük, mint maguk. Veszélyesnek látjuk, de nem ellenségesnek.*”¹⁰⁷Francia részről ugyanis már ekkor úgy értékelték, hogy a szovjet politika Európában (eltérően az Európán kívüli világgal) az enyhülés és az együttműködés lehetőségét fogja keresni.¹⁰⁸De Gaulle már a hatalomra kerülésétől kezdve számolt a Szovjetunióval, de bármiféle valós tartalommal bíró közeledésnek és kölcsönös nyitásnak 1958—1963 között még nem volt realitása, mivel a helyzet megoldásának a kulcsa (legalábbis a francia vélemények szerint) Moszkvában volt.

De Gaulle kelet—európai politikája, amelyet lényegében a saját Európára vonatkozó jövőképe alapján és annak keretében kívánt kibontakoztatni, az alábbi tényezőket (egyelőre még csak elméleti síkon) foglalta magában: 1. A történelmi kapcsolatok hagyományaira alapozódó, de új formában megvalósuló kapcsolatépítés. 2. A nemzetállami szereplők dominanciájának hangsúlyozása. 3. A nemzeti függetlenség kibontakoztatására irányuló törekvések, amelyekhez a mintát a francia „nyugat-nyugat” közti politika adta. 4. Franciaország nagyságának és vezető szerepének elismertetése, elsősorban a kelet—nyugati kapcsolatokban francia részről szükségesnek ítélt közvetítő szerep felvállalásával. 5. Az európai egyensúly megtartása, de egyben a változásokhoz megfelelően történő átalakítása.¹⁰⁹

Az érem másik oldalához tartozik, hogy a szovjet részről nagy erőpróbának tartott berlini válság alatt Franciaország politikája következetesen *antikommunista* maradt, és ez megnövelte az ország tekintélyét a németek szemében.¹¹⁰A párizsi konferencia kudarca 1960-ban tovább növelte Franciaország *politikai/informális*

¹⁰⁶ Magyar részről is teljesen átvették a L’Humanité-nek a fasiszta veszélyre vonatkozó helyzetelemzését V.ö. XXXII-4-71. dob. Sajtószemlék, Párizs, (1958. szeptember 17.) 15-16.

¹⁰⁷ Vaïsse, M. [1998]: 264.

¹⁰⁸ DDF. 1958. II. N°231, (Moszkva, 1958. október 8.), 482. , ill. N° 417, (Moszkva, 1958. december 15.) 875-877.

¹⁰⁹ V.ö. Szeptycki, A. [2002]: 30-33. Lényegében ezeket a célokat fejezte ki az 1958. december 24-ei beszédében is, és ezt erősítette meg az 1959. november 22-ei strasbourgi beszéde. V.ö. DM II. (1958. december 24.) 587. , ill. V.ö. Larcen, Y. [2005]: 2.

¹¹⁰ V.ö. Fejérdy, G.-Garadnai, Z. [2004]: 208-231.

jelentőségét, miközben a francia atomfegyverkezési program kibontakozása a keleti országok részéről (értelemszerűen) elutasításra talált. A kapcsolatokat tovább bonyolította az algériai háború egyre intenzívebb kibontakozása, amelyben az összes kelet—európai ország valamilyen formában közvetve vagy közvetlenül érdekeltté vált, mivel a *harmadik világ* stratégiai szerepének megnövekedése az afelé vezető utak meg- és kitalálását kényszerítette ki, és ez már közvetlenül francia érdekeket sértett, és így egyértelmű és határozott francia elutasításba ütközött.

A térséget már közvetlenül is érintette, hogy De Gaulle az 1959. március 25-ei sajtókonferenciáján meghirdette az „*Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa*” fogalmát. Erre azonban a szocialista országok (főképpen Lengyelország) nagyon elutasítóan reagáltak,¹¹¹ és francia értékelések szerint ők is elsősorban az Odera—Neisse határ elismerésére figyeltek oda, és azt teljes mértékben érzelmekkel itatták át. A De Gaulle sajtókonferenciáján elhangzott kijelentések elsősorban a lengyel Rapaczki—tervre való francia válaszként¹¹² voltak értékelhetők.

A kelet—nyugati viszonyt megterhelő feszültség enyhítésére vonatkozó első diplomáciai manővert tehát a lengyelek tették (szovjet inspirációt követve) meg az ún. Rapaczki—terv nyilvánossá tételével (1957. október 2.).¹¹³ A terv Kelet—Európa semlegesítését és atomfegyver-mentesítését tartalmazta, de a franciák (és a többi nyugat—európai állam is) fenntartásokkal viseltettek azzal szemben.¹¹⁴ A Rapaczki—terv célja (függetlenül annak különféle változataitól) valójában kettős volt, egyrészt Németország atomfegyverhez való jutásának megakadályozását célozta, másrészt annak elkerülését, hogy a Szovjetunió atomfegyvert tároljon Lengyelország területén, és a lengyel függetlenség illúziójának megteremtésével egyben abból indultak ki, hogy a kialakult *status quo* hosszabb ideig megmarad. Francia értékelés szerint a terv a lakosság megnyugtatót is szolgálta, így belső konszolidációs és propaganda célokat egyaránt szolgált,¹¹⁵ és a franciák szerint az elfogadása egyértelműen a Szovjetunió egyoldalú megerősödését eredményezte volna.

¹¹¹ V.ö. DDF 1959 I. N° 211 (Párizs, 1959. április 9.), ill. DDF 1959 II. N° 248. (Oslo, 1959. november 25.) 612.

¹¹² DDF 1958 II. N° 321, (Varsó, 1958. november 7.), 657-658.

¹¹³ DDF 1957 II. N° 474, (Párizs, 1957. december 28.), 976-980. A francia diplomácia alapvetően bizalmatlan volt a lengyel kezdeménnyel szemben, és abban elsősorban propaganda célokat feltételezett.

¹¹⁴ DDF 1958. II. N° 348, (Párizs, 1958. november 20.), 711-713.

¹¹⁵ U.o. II. N° 321, (Párizs, 1958. november 7.), 657-658.

2.2.1. Lengyelország

A kelet—közép—európai kisállamokat vizsgálva első helyen a franciák részéről hagyományosan kiemelt szinten kezelt *Lengyelországgal* kell kezdeni. 1945 után azonban a *hagyományos szövetség* megszakadt a két ország között, amelyet tovább mélyített az, hogy De Gaulle-hoz fűződő viszonyukat teljesen meghatározta a német keleti határokhoz fűződő érzelmi hozzáállás,¹¹⁶ illetve az, hogy ezt (enyhe zsarolási célból) teljesen összekapcsolták a franciák által szintén érzelmi alapon kezelt algériai háború problematikájával. Lengyelország francia szemszögből nézve kiemelten fontos (elsősorban a hagyományos kulturális kapcsolatok miatt) partnernek számított, és ezt a megkülönböztetett figyelmet De Gaulle személyes lengyelországi élményei¹¹⁷ is erősítették. Ehhez járult hozzá De Gaulle közvetlen, és a többi kelet—európai diplomatához képest kiemelten jónak mondható viszonya Gajewski nagykövettel.¹¹⁸

Ezek a tényezők viszont elsősorban érzelmileg befolyásolták De Gaulle politikáját is, míg ezzel párhuzamosan a francia diplomácia részéről úgy értékelték, hogy ugyan kelet—európai viszonylatban Lengyelország viszonylag „szabad”, de nem demokratikus országnak számított, és ezt a „szabadságot” is elsősorban az 1956-os mozgalmaknak tulajdonították, amelyek arra kényszerítették a belső hatalmi válsággal küszködő kommunista pártot, hogy a hatalom megőrzésének érdekében engedményeket tegyenek a lakosság irányába.¹¹⁹ A nemzeti érzelm ugyanakkor továbbra is erős maradt, és az egyház kiemelten fontos szerepet töltött be a társadalmi integrációban és a szovjet rendszerrel szembeni ellenállásban, és francia részről már a kezdetektől fogva látták a rendszer valós korlátait.¹²⁰

Lengyelország a külpolitikájában a többi szatellitához képest viszonylag nagy, vagy legalábbis lengyel részről annak érzett mozgástérrel rendelkezett, de a saját biztonsági érdekeiből következően hűségesen *követe* a szovjet irányvonalat, és ezt Władisław Gomułka gdanszki beszéde (1958. június. 29.) is megerősítette. A lengyel első titkár ebben a beszédében teljesen a Szovjetunió mellett kötelezte el az országot, elítélte Nagy Imrét és a jugoszlávok politikáját. Francia értékelés szerint ez a beszéd azt

¹¹⁶ V.ö. Szeptycki, A. [2002]: 102-103.

¹¹⁷ 1920-ban De Gaulle rembertóvi katonai akadémián tanított, és ez alatt szerezhette meg első személyes élményeit, természetesen „lengyel szemüvegen keresztül” Kelet—Közép—Európáról, és részt vett a lengyel—szovjet háborúban. V.ö. Szeptycki, A. [2002]: 25.

¹¹⁸ V.ö. Gajewski, S. [1992]: 86-88.

¹¹⁹ Soutou, J-M. [2001]: 331-332.

¹²⁰ DDF 1958. II. N°27. (Varsó, 1958. július 10.), 54-55.

bizonyította, hogy a belpolitikai szabadság előfeltétele a szovjet külpolitikai érdekek teljes kiszolgálása volt, és ezt kellett a lengyel első titkárnak demonstrálnia.¹²¹ Ezt erősítette meg Debdoise ideiglenes ügyvivő újabb távirata, amelyben arról írt, hogy egészen közeli baráti forrásból tudja, hogy a lengyel politikus csak a szovjeteknek való megfelelés, és a belső mozgásszabadságának megőrzése miatt nyilatkozott elítélően Titórról és Nagy Imréről.¹²² Ugyanakkor észrevette azt is, hogy a beszéd alapvetően elszomorította a lakosságot, és az értelmiség nyíltan kimutatta a csalódottságát¹²³ amiatt érzett keserűségében, hogy a lengyel első titkár elárulta a magyar forradalmat. A lakosság jelentős része nyíltan szovjetellenes érzelmeket mutatott, és Gomulka beszédét egyenesen árulásnak tartották.¹²⁴ Francia részről a lengyel demokráciát tehát egyértelműen „látszatedemokráciának” tartották, és különbséget tettek a lakosság és a rendszer megítélésében. Az ország a külpolitika tekintetében szorosan függött a szovjetektől, és a lengyelek is szigorúan követték a szovjet utasításokat, de a Rapaczki—terv megfogalmazásával bizonyos önállóság iránti igényt láttak, de úgy értékelték, hogy az is inkább a szovjet elképzelések lengyelek által való közvetítését, mintsem valós önálló külpolitikai tevékenységet jelentett.

Franciaország új nagykövete (*Burin des Roziers*) az első jelentéseiben már a két ország jó kapcsolatát emelte ki és hangsúlyozta, hogy a lengyelek részéről nem titkolt szimpátia mutatkozott meg Franciaország irányába, amelynek gyakorlati haszna azonban elsősorban a kulturális kapcsolatok alakulásában lehetett. A további kapcsolatok kibontakozását alapvetően meghatározta és egyben megakadályozta az eltérő tömbhöz tartozás, de a lengyelek igyekeztek kihasználni a kelet—nyugat közötti köztes helyzetüket, a kivételezett megítélést, és nyíltan megfogalmazták a nyugat felé való nyitási elképzeléseiket. Francia értékelés szerint ekkor az algériai kérdés még nem érintette őket közvetlenül, de a francia diplomata egy várható szovjetek melletti elköteleződést jósolt.¹²⁵

A francia—lengyel kapcsolatok alakulását ugyanakkor már a kezdetektől egyértelműen meghatározta Lengyelország nagyon érzékeny és megalkuvást nem tűrő viszonya a német kérdéshez. A feszültség érezhető volt, amikor De Gaulle 1958. október 6-án fogadta a lengyel nagykövetet és tájékoztatta őt az Adenauerral folytatott

¹²¹ DDF 1958 II. N°1. (Varsó, 1958. július 1.), 1-2.

¹²² U.o. N° 10. (Varsó, 1958. július 3.), 15.

¹²³ U.o. N° 27. (Varsó, 1958. július 10.), 54-55.

¹²⁴ U.o. N° 55. (Varsó, 1958. július 19.), 109.

¹²⁵ U.o. N° 203. (Varsó, 1958. szeptember 26.) 433-435.

megbeszéléséről. De Gaulle szerint Adenauer pozitívan nyilatkozott Lengyelországról, és felhívta a figyelmét arra, hogy a Colombey-i deklaráció az európai együttműködés kiszélesítéséről is szól.¹²⁶ Gajewski lengyel nagykövet azonban az Odera-Neisse határ elismerését szabta feltételül, és lényegében megszarolta a francia elnököt azzal, hogy az FLN lengyelek részéről történő el nem ismerését attól tette függővé, hogy a franciák elismerik-e az Odera-Neisse határt. De Gaulle erre kijelentette, hogy a legjobb dolog, amit a lengyel kormány tehet az az, hogy a Colombey-i deklaráció alapján hivatalosan érdeklődik a francia kormánytól a határkérdésről, és az FLN elismerésével kapcsolatban felvetett lengyel kijelentésre a két ország diplomáciai kapcsolatainak azonnali megszakítását jósolta meg.¹²⁷

A német kérdés és az algériai háború lengyelek részéről ilyen merev formában történt összekapcsolása miatt a francia—lengyel kapcsolatok fokozatosan kezdtek leépülni, amely alól az egyetlen kivételt továbbra is a kulturális kapcsolatok jelentették, és ezen a területen maradt meg a legnagyobb mozgástér a franciák számára.

1959. május 15-én Burin des Rozières konzultációt folytatott Rapaczki lengyel külügyminiszterrel a két ország kapcsolatairól és a nemzetközi kérdésekről. A kulturális kapcsolatokat mindketten jónak minősítették, de a fő konfliktusforrásnak számító német kérdésben továbbra sem tudtak közös nevezőre jutni. Rapaczki egyértelművé tette, hogy Németország megerősödése és a német újrafegyverkezés kérdése a lengyelek szemében politikai kérdésnek számított, és bizalmatlanságának adott hangot Adenauer politikájával kapcsolatban, de ugyanakkor a diplomáciai kiskaput is meghagyta azzal, amikor egyértelműen utalt arra, hogy a kelet—nyugati konfliktusok elmúltával a felmerült konkrét kérdéseket meg lehetne vitatni.¹²⁸ Rapaczki lényegében ugyanezt ismételte meg 1960. február 18-án a francia nagykövetnek, és amikor az a német keleti határoknak a lengyelek részéről történő túlzott nemzetközi jogi érvekkel történő körülbástyázását kritizálta, a lengyel külügyminiszter határozott választ adott: „*Őnök ellenőrizték a maguk németeit, mondta nekem, míg mi a magunkét fogjuk ellenőrizni.*”¹²⁹

A német—francia közeledés képezte Gajewski és De Gaulle megbeszélésének a fő tárgyát is. De Gaulle eredménytelenül próbálta meggyőzni a lengyel nagykövetet arról, hogy a német veszély már nem bírt akkora jelentőséggel, mint ahogy azt Kelet—

¹²⁶ V.ö. Fejérdy, G.-Garadnai, Z. [2004]: 208-231., ill. DDF 1958 II. N° 155. *Communiqué*, 345.

¹²⁷ DDF 1958 II. N° 228. (Párizs, 1958. október 7.), 479-480.

¹²⁸ DDF 1959 I. N° 22. (Varsó, 1959. január 13.), 48-49.

¹²⁹ DDF 1960 I. N° 82. (Varsó, 1960. február 20.), 199.

Európában feltételezték. De Gaulle kifejtette, hogy az európai együttműködés kibontakozásának köszönhetően az ideológiai korlátok mellékes jelentőségűek lesznek, amelynek elérése érdekében a két ország közötti konkrét együttműködés kibontakoztatását javasolta.¹³⁰ A szemmel láthatóan nehezen alakuló politikai kapcsolatok mellett a franciák természetesen keresték a gazdasági kapcsolatok kibontakoztatásának a lehetőségeit is, és a nagykövetség megvizsgálta, hogy milyen gazdasági lehetőségek lehetnek Lengyelország vonatkozásában, és megállapították, hogy (a földrajzi, ideológiai határokon belül) elsősorban az Európán belüli gazdasági kapcsolatok kibontakoztatásán keresztül lehet a francia pozíciókat megerősíteni.¹³¹

A lengyel kormány azonban mindig hűségesen követte a szovjet kormány utasításait. A doktriner kérdésekben teljesen azonos volt a lengyelek és a szovjetek véleménye, az ország gazdaságilag teljes mértékben függött a KGST kapcsolatoktól, fő kereskedelmi partnerei Csehszlovákia, NDK és a Szovjetunió voltak. Francia részről megállapították, hogy a francia—lengyel kapcsolatok, annak ellenére, hogy De Gaulle elismerte az Odera-Neisse határt az 1959. március 25-ei sajtókonferenciáján¹³² (majd Debré miniszterelnök 1959. október 13-án a Francia Nemzetgyűlés előtt) érdemben nem változtak, mivel a nyugati határaik vonatkozásában a lengyelek nemzetközi jogi garanciákat akartak, amelyeket sem az 1945 utáni nyugati, sem a De Gaulle által tett nyilatkozatok nem biztosítottak.

Ezzel párhuzamosan azonban a kulturális kapcsolatok látványos fejlődésnek indultak, a lengyel lakosság széles része tanult és tudott franciául, miközben a franciaországi lengyel kolóniának a francia belpolitikai életben is számottevő jelentősége volt.¹³³ 1962-re a két ország kapcsolatait francia részről tehát viszonylag jónak értékelték, és bár látták az ország nagyon szoros külpolitikai kötődését a Szovjetunióhoz, nem tartották lehetetlennek, hogy a gazdasági problémák és a rendszer stabilitása megtartásának kényszere alatt a nyugati gazdasági kapcsolatok egyre nagyobb teret fognak kapni. Úgy értékelték, hogy a két ország közötti gazdasági kapcsolatok is kedvezően alakultak, bár (Magyarországhoz hasonlóan) Lengyelország is

¹³⁰ DDF 1960 II. N° 249. (Párizs, 1960. december 1.), 686-687.

¹³¹ DDF 1960 I. N° 60 (Varsó, 1960. február 10.), 156-158.

¹³² V.ö. *Année politique* 1959., 615-617.

¹³³ Karbowska, M. [1995]: 47.

küzdött a Franciaországgal kialakult kereskedelmi hiány által okozott egyensúlyi nehézségekkel.¹³⁴

A francia—lengyel kapcsolatok alakulását azonban érezhetően visszavetette az algériai ideiglenes kormány lengyelek részéről történő elismerése. A lengyelek ugyanis a német kérdést (keleti határok) *szorosan összekapcsolták* az algériai háború problematikájával. Az NSZK melletti francia kiállás a berlini válság ideje alatt tovább erősítette az ellentétet, de az igazi konfliktust az algériai ideiglenes kormány (G.P.R.A) „*de jure*” elismerése (1962. május 3.) váltotta ki, ahol Lengyelország a szovjet kormány egyik leghűségesebb követőjének bizonyult, ami a francia—lengyel politikai/diplomáciai viszony látványos megromlásához vezetett.¹³⁵ Francia értékelés szerint a két ország kapcsolatainak jellege is kezdett megváltozni, és a lengyelek még a kulturális kapcsolatok terén is akadályokat állítottak. Ezzel együtt is francia részről Lengyelországnak a szocialista országok viszonylatában továbbra is egy *sajátos eredetiséget* tulajdonítottak.¹³⁶

Az algériai háborúhoz való lengyel viszony a kétoldalú kapcsolatok fejlődésének egyik legkomolyabb akadályozójává vált. A viszony megromlását lényegében tehát a nemzetközi tényezők, vagyis a kelet—nyugati feszültség növekedése, és a lengyelek egyre intenzívebb afrikai (algériai) szerepvállalása váltotta ki,¹³⁷ de a fő ok a francia—német közeledés volt, amelyhez a lengyelek teljesen *érzelmi alapon* és elutasítón reagáltak, de az egyben érintkezési felületet is jelentett az ország felé nyitni kívánó Franciaország számára.¹³⁸

Összességében tehát Lengyelország a Szovjetunió után a franciák számára a második kiemelt partner szerepét töltötte be. A lengyelek ellentmondásos módon, és érzelmileg viszonyultak a nyugati nyitás lehetőségeihez, a De Gaulle-i enyhülési politikához, és alapvetően féltek minden olyan változástól, amely a háború után létrejött nemzetközi erőviszonyoknak köszönhetően fennálló *status quo* megváltozását eredményezte volna. Ebből a szemszögből nézve tehát De Gaulle Európa—politikája lényegében bizonytalansági tényezőt jelentett a lengyelek számára, és a francia—német

¹³⁴ DDF 1962. I. N° 46. (Párizs, 1962. február 8.), 129-132.

¹³⁵ U.o. N° 142. (Varsó, 1962. május 8.), 464-465.

¹³⁶ U.o. N° 46. (Párizs, 1962. február 8.), 129.

¹³⁷ DDF 1962. II. N° 7. (Varsó, 1967. július 6.), 47-50.

¹³⁸ DDF 1963. I. N° 136. (Párizs, 1963. április 11.), ill. CADN Moscou Série B. Carton 191 Conférence des chefs de mission des pays de l'Est (1956-1962). Roland de Margerie előadása (1963. május 6., délelőtt).

közeledés, a francia NATO politika, a keleti nyitás első lépései egyaránt a lengyel kommunisták érdekei ellen hatottak, és a lengyel lakosság Franciaországról és De Gaulle-ról alkotott képét sem befolyásolták a franciák elképzeléseinek megfelelően.

2.2.2. Csehszlovákia

Csehszlovákia esetében a francia nagykövetség első benyomásai a lengyelországihoz hasonlóak voltak, és a francia politika lényegében itt is különbséget tettek a lakosság és a rendszer között.¹³⁹ De Gaulle még a világháború idejére visszanyúlóan jó viszonyt ápolt Benes elnökkel, de Csehszlovákiát ennek ellenére is egy olyan *mesterséges államnak tartotta*,¹⁴⁰ amely még a hatvanas években is küzdött a Müncheni szerződés örökségével, és annak teljes megsemmisítésétől tette függővé a német kapcsolatait, illetve az enyhüléshez fűződő viszonyát.

A nyugati nyitáshoz, az enyhüléshez és a német kérdéshez való viszony a lengyelekhez hasonlóan *érzelmileg határozta* meg politikájukat, és így a francia—német közeledésre szintén nagyon érzékenyen reagáltak, és ebben szerepet játszott a németek kétértelmű politikája.¹⁴¹ A csehszlovák kommunisták erre hivatkozással — hasonlóan a lengyelekhez — a német kérdés miatti aggodalmaikat túlhangsúlyozták, és a Szovjetunióhoz és az NDK-hoz fűződő viszonyukat stratégiai/nemzeti érdekként állították be.¹⁴² Ezen érzelmi kötődésből következően csehszlovák részről nagyon élesen reagáltak a franciaországi belső válságra, és De Gaulle hatalomra jutására egyaránt.¹⁴³

A német kérdéshez fűződő szoros csehszlovák kötődést mutatja, hogy az új francia nagykövet (*Garnier*) megbízólevelének átadása alkalmával, az ortodox kommunistának számító Novotny elnök a hivatalos ceremónia után mintegy egy órán keresztül, anélkül, hogy bármilyen közbevetést vagy ellenvéleményt meghallgatott volna, értekezett a francia diplomata előtt a német fenyegetés, és a német fasiszmus újjászületése veszélyének nagyságáról. A csehszlovák kommunista a német fenyegetettségtől való közös érintettséget emelte ki, amikor Lengyelország, a

¹³⁹ DDF 1958 I. N° 5. (Prága, 1958. január 4.), 10.

¹⁴⁰ Szeptycki, A. [2002]: 74.

¹⁴¹ DDF 1959. I. N° 123. (Prága, 1959. március 3.), 257.

¹⁴² DDF 1958 I. N° 225. (Prága, 1958. április 1.), 413-414., ill. DDF 1959. I. N° 299. (Prága, 1959. május 23.), 669. A csehszlovák kormány memorandumot adott át francia kormánynak a német fegyverkezés miatti aggodalmunk miatt.

¹⁴³ U.o. N° 391. (Prága, 1958. június 4.), 727.

Szovjetunió, Dél-Tirol és Elzász—Lotaringia területének a kérdését vetette fel,¹⁴⁴ és ez az aggodalom érződött Siroky kormányfő és Garnier nagykövet megbeszélésén is.

A csehszlovák kormányfő kifejezte az aggodalmát a németek franciák részéről történő túlzott támogatása miatt (erre példának a Genfi konferencián elfogadott francia álláspontot hozta fel), érvként hozta fel, hogy Adenauer nem válaszolt Csehszlovákia és NSZK közötti kapcsolatok nagykövetségi szintre emelésére vonatkozó csehszlovák felvetésre, és nem látta valószínűnek, hogy Adenauer álláspontja hajlékonyabbá válik az NDK elismerésének a tárgyában. A francia—csehszlovák viszonyt is ráadásul külön megterhelte az ún. „*Lidice*”-ügy is, vagyis az algériai felkelőknek szállított fegyverek kérdése, amelyben a csehszlovák fél a franciák álláspontját a nemzetközi joggal ellentétesnek minősítette.¹⁴⁵ 1960—1961 folyamán a két ország kapcsolatában továbbra sem történt érdemi változás, a csehszlovák diplomácia minden esetben a német veszélyt hangoztatta, és ezzel is jelezte, hogy az számukra prioritással bír. A csehszlovák diplomácia fő célja lényegében egybeesett a Rapaczki-tervben megfogalmazottakkal.¹⁴⁶

A fő probléma azonban ebben a relációban is mindvégig a csehszlovákok algériai szerepvállalása, illetve a franciák NSZK politikája körül mozgott, de ellentétben Lengyelországgal sem a gazdasági sem a kulturális kapcsolatokban nem történt érdemi előrelépés. Ezt bizonyítja, hogy 1960. január 30-án a francia nagykövet megbeszélést folytatott *Pleskot*-tal, a Csehszlovák külügyminisztérium Európai ügyek igazgatójával, aki ugyan semmilyen érdemi kijelentést nem tett, és a számukra továbbra is kényes kérdésnek számító „*Lidice*” ügyet is kikerülte, de az általános fegyverzetcsökkentés keretében lehetségesnek tartotta, hogy a szovjetek kivonják a Magyarországon állomásozó csapataikat.¹⁴⁷ Francia értékelés szerint ezt a felvetést elsősorban azon aggodalmuk motiválta, amelyet amiatt éreztek, hogy a Kárpátalján Hruscsov és magyar vezetők jelentek meg. A németekkel kialakítandó viszony ambivalenciái mellett a nemzetiségi kérdésben is érzelmileg érintett csehszlovákok erre érzékenyen reagáltak. A franciák számára ugyanakkor ez is jelzésértékkel bírt arra vonatkozóan, hogy a látszatra és csak propagandisztikus szinten meglévő kommunista egység ellenére a nemzeti ellentétek látenszen megmaradtak.

¹⁴⁴ DDF 1959. I. N° 287 (Prága, 1959. május 21.), 647., ill. DDF 1959. I. N° 299 (Prága, 1959. május 23.).

¹⁴⁵ DDF 1959 II. N° 92. (Prága, 1959. augusztus 28.), 245-247.

¹⁴⁶ DDF 1960 I. N° 183 (Prága, 1960. április 27.), 526., ill. DDF 1960 II. N° 53 (Prága, 1960. július 29.), 161-163.

¹⁴⁷ U.o. N° 44. (Prága, 1960. január 30.), 111-112.

2.2.3. Románia, Jugoszlávia, Bulgária

A balkáni térség a francia diplomácia számára mindig kiemelt politikai és stratégiai jelentőséggel bírt. A balkáni országok közül a fontossági sorrend első helyén *Románia* helyezkedett el, amely ország Franciaország szemszögéből nézve egy olyan hagyományos stratégiai és politikai szövetségesnek számított, amellyel ugyan a II. világháború után megszakadtak a valós tartalommal bíró kapcsolatok, de a két ország jó kulturális kapcsolata, amely elsősorban a francia nyelv és kultúra román részről történő kiemelt értékelésében nyilvánult meg, továbbra is megmaradtak.

A kelet—európai államokhoz viszonyítva román részről De Gaulle hatalomra jutására semmilyen érdemi reagálás nem volt, és eltérően a többi szocialista országtól már 1959-től látványos fejlődésen mentek keresztül a gazdasági és a kereskedelmi kapcsolatok. Az első, már a nyilvánosság számára is üzenetértékkel bíró sikert a Bukarestben megrendezett francia ipari kiállítás (1961. május 11-12.) jelentette. Az e mögött meglévő tartalmat mutatja, hogy 1957—1960 között a két ország közötti kereskedelmi forgalom megnégyszereződött.

A kereskedelmi kapcsolatok fontosságának megnövekedése a franciák számára azt mutatta, hogy a román lakosság is egyre inkább szeretne a nyugati életszínvonalhoz hasonlóan élni, bár az ország továbbra is fejletlen gazdasággal rendelkezett, de ennek a váagnak a francia külpolitika számára meglévő jelentőségét külön kiemelték.¹⁴⁸ Az ország igazi specialitását azonban a nacionalizmus adta, amely 1962—1963-tól kezdve ismételen erősödni kezdett,¹⁴⁹ és amely egyszerre irányult a külföld és a belső kisebbségek ellen, miközben a rendszer *ortodox sztálinista diktatúra* jellege továbbra is megmaradt.

Románia a külpolitikájában elsősorban a *kedvező geopolitikai* helyzetét kihasználva függetlenségre törekedett, de nem lépett túl a szövetségesi kereteken. Ugyanakkor sem az algériai konfliktusba, sem a német kérdésbe nem voltak érzelmileg elkötelezve, sőt az utóbbit inkább némi távolságtartással figyelték.

A román bel- és külpolitikai változások okait a francia nagykövet az alábbiakban foglalta össze: 1. A román kormány politikai-diplomáciai hozzáállása Franciaországhoz nagyon jó. 2. A kormánynak ugyanakkor figyelembe kell venni a lakosság nyugati

¹⁴⁸ DDF 1961. I. N° 257. (Bukarest, 1961. május 26.), 651.

¹⁴⁹ DDF 1962. II. N° 3. (Bukarest, 1962. július 5.), 5-9. Boffainais követ értékelése szerint a románok ambíciózusak, túlérzékenyek és nacionalisták.

nyitási vágyát, és azt, hogy a szovjet politika elégedetlenségét nem szabad kiváltania, vagyis egy nagyon szűk mozgástérrel rendelkezik. 3. Románia szenvedett a növekedés iránti vágy és a valós lehetőségek közötti ellentmondástól, amelyet a túlzott nacionalizmussal próbáltak ellensúlyozni.¹⁵⁰

A francia—román kapcsolatok kedvező alakulását tovább segítette Maurice Bokanowski francia ipari miniszter bukaresti (1962. július 20-23.) látogatása. Románia ekkorra már a szocialista országok irányába kifejtett francia kereskedelmi forgalomban a második helyet foglalta el,¹⁵¹ és francia részről egyre nagyobb jelentőséget kezdtek tulajdonítani a romániai iparosításban rejlő francia ipari lehetőségeknek.¹⁵² A román gazdaságot ugyanakkor gyengének és fejletlennek tartották, és a románok tömbön belüli fokozatos függetlenedési politikáját a gazdasági fejlesztés szükségességével is magyarázták.¹⁵³ A franciák észrevették azt is, hogy a románok külön kihangsúlyozták, hogy ez az út 1939 óta francia részről az első magas rangú kormánytisztviselő romániai útját is jelentette, amely egyértelmű politikai üzenetet hordozott magában, bár a látogatás során a felek mindvégig a gazdasági kérdések megvitatására koncentráltak.¹⁵⁴

A franciák figyelmét nem kerülte el az sem, hogy a nyugati országok (Nagy-Britannia, Egyesült Államok) és a keleti blokkba tartozó diplomaták oldaláról egyaránt féltékenyen kezdték figyelni a térségben újra meginduló francia kezdeményezést,¹⁵⁵ vagyis egy várható rivalizálás lehetősége szinte azonnal felmerült bennük, és a régi francia pozíciók megerősítését és újak szerzését tervezték.

A keleti országok közül az első magas szintű diplomáciai kapcsolatfelvételt is a románok tudták megtenni, és ezzel még a franciák hagyományos térségbeli szövetségesét, a lengyeleket is megelőzték, és a diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emelésével¹⁵⁶ (1963. december 17.) a kétoldalú kapcsolatok új szakasza kezdődött el.

Románia helyzetét és a francia—román kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeit elemezte Pierre Bouffanais nagykövet a „rapport de fin de mission”-jában (1964. május 11.), és az 1960-1964 közötti változásokat egyértelműen a desztellizáció és az „*orosztalanítás*” kifejezéseivel jellemezte, de a gazdasági és kulturális kapcsolatok

¹⁵⁰ U.o. N° 19.(Bukarest, 1962. július 17.), 68.

¹⁵¹ U.o. N° 26.(Bukarest, 1962. július 23.), 92.

¹⁵² U.o.

¹⁵³ U.o. N° 58. (Bukarest, 1962. augusztus 27.), 151-152.

¹⁵⁴ U.o. N° 26. (Bukarest, 1962. július 23.), 93.

¹⁵⁵ U.o. 94.

¹⁵⁶ V.ö. Garadnai, Z. [2003]: 139-140., ill. AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753. Note Problème de l'élévation des légations au rang d'ambassade.

fejlesztési lehetőségeinek kihangsúlyozása mellett a román nacionalizmus megerősödését már majdnem sovinizmusnak minősítette, amelyben nemzeti kisebbségek érzését vélte felfedezni.¹⁵⁷

Jugoszlávia esetében a francia—szerb szövetség hagyományai elsődlegesek voltak, és ez a francia—román viszonyhoz hasonlóvá tette a délszlávok felé megnyilvánuló francia politikát. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy történelmi okok folytán a francia—jugoszláv kapcsolatok nem tudtak a lehetőségeknek megfelelően kibontakozni. Francia értékelés szerint Jugoszlávia független, a *blokkok ellen politizáló*, de kommunista berendezkedésű nemzetállamnak számított, amely ellentmondásos viszonyban volt a Szovjetunióval. Az ország számára a nyugati gazdasági kapcsolatokat kiemelt fontosságúnak tartották, de gyenge volt a gazdaság teljesítőképessége, és a francia kapcsolat másodlagos jelentőséggel bírt, mivel a segélyek kiemelt szerepe miatt erős volt a kapcsolata az angolszász világgal.

Az ország „harmadik világ”—politikája kiemelt fontosságú volt, ami növelte a konfliktus lehetőségét Franciaországgal, annak ellenére, hogy külpolitikája leginkább hasonlított a francia külpolitikához. Jugoszlávia az algériai háborúba is közvetlenül — fegyverszállításokkal — beavatkozott (*Slovenija* eset),¹⁵⁸ amely a II. világháború idejére visszanyúló rossz (De Gaulle—Tito közötti személyes ellentét) viszonyt tovább erősítette.¹⁵⁹ Az első francia értékelések szerint azonban a jugoszlávok köztes helyet foglaltak el a többi szocialista országhoz képest. A jugoszlávok ellentmondásos politikáját mutatja, hogy ugyan támogatták a legfontosabb szovjet külpolitikai törekvéseket (pl. német kérdés, fegyverkezési tárgyalások, nukleáris kísérletek), és szoros, de ellentmondásos kapcsolatokat áptak a kommunista világgal, de eközben a jugoszláv külpolitika egyre nagyobb szimpátiával fordult a nyugat felé. Ebben elsősorban a gazdasági problémák motiválták őket, amit a franciák is hamar észrevettek és stratégiai célként tűzték ki, hogy a jugoszláv ipari fejlesztésekbe Franciaország mihamarabb bekapcsolódjon, mert abban is a jugoszláv külpolitika nyugati „beágyazásának” egyik lehetséges eszközét látták.¹⁶⁰

Ezzel párhuzamosan a francia kapcsolat fontosságát jugoszláv részről is felismerték, mert Uvalich nagykövet De Gaulle elnöknek átadta Tito elnök üzenetét,

¹⁵⁷ CADN Moscou, Série B. Carton 171. Roumanie. N° 334/Eu. Rapport de fin de mission.

¹⁵⁸ DDF 1958. I. N° 34. (Párizs, 1958. január 21.), 68-69.

¹⁵⁹ Schreiber, T. [2000]: 34-35.

¹⁶⁰ DDF 1958. I. N° 354. (Párizs, 1958. május 22.), 661. Jugoszlávia helyzetével kapcsolatban a szocialista országok között. V.ö. Broustra nagykövet és Popovic államtitkár megbeszélése: DDF 1958. II. N° 335. (Belgrád, 1958. november 16.), 684-686.

amelyben a két ország kapcsolatainak fejlesztését kívánta. De Gaulle ezen a megbeszélésen is a Colombey-i deklaráció európai egyesülésre vonatkozó részére hivatkozott, amellyel a jugoszláv nagykövet teljesen egyetértett. Ugyanakkor De Gaulle ekkor sem hagyta megjegyzés nélkül az algériai felkelőknek nyújtott jugoszláv segítség miatt kirobbant botrányt, és lényegében ennek a kérdésnek a rendezésétől tette függővé a két ország kapcsolatainak alakulását.¹⁶¹

1959 folyamán a két ország kapcsolata lényegesen nem változott, és francia részről Jugoszláviának a szocialista táboron belül elszigetelődéséről értekeztek, amelyből az egyik kitörési utat a jugoszláv „*harmadik világ*” -politikában látták,¹⁶² és úgy értékelték, hogy jugoszláv részről a nyugati kapcsolatokon belül Franciaország jelentősége fokozatosan megnövekedett, amelyet Popovic külügyi államtitkár békülékeny hangneme is megerősített.¹⁶³ Ezt a jugoszláv enyhülési külpolitikát erősítette meg az, hogy ugyan a jugoszláv sajtó nagyon elítélően nyilatkozott a franciák szaharai atomrobbantásáról, de a négy szemközti megbeszéléseken a jugoszlávok megígérték, hogy „*nem mennek túlzottan messze*”, és alapvetően örömeiket fejezték ki De Gaulle függetlenedési politikája kapcsán,¹⁶⁴ és ez a fokozatos függetlenedési politika mutatkozott meg a párizsi csúcstalálkozó utáni jugoszláv politikában is. Francia részről észrevették az is, hogy Jugoszlávia számára 1960 elején a német kérdés már nem játszott olyan jelentős szerepet, mint Csehszlovákia vagy Lengyelország esetében és ahhoz inkább reálpolitikai megközelítésből viszonyultak, és megegyezvén a francia külpolitikával, annak hosszú távú megoldását feltételezték. Ezzel párhuzamosan azonban érezhetően egyre inkább megnövekedett a fejlődő országok iránti jugoszláv figyelem, amelyet a francia diplomácia egyre inkább a jugoszláv külpolitika valódi kitörési pontjaként értékelte.¹⁶⁵

1962-ben a két ország kapcsolata már arra a szintre jutott, hogy a francia Külügyminisztérium szükségét érezte annak, hogy egy összefoglaló jelentést készítsen az 1945 utáni francia—jugoszláv viszony alakulásáról. Francia részről a két ország kapcsolatát a két világháború között kitűnőnek minősítették, és hangsúlyozták, hogy az 1948-as jugoszláv—szovjet szakítás után éppen Franciaország volt az első nyugati állam, amely Jugoszlávia segítségére sietett. A francia segítség pénzügyi, kereskedelmi

¹⁶¹ DDF 1958. II. N° 168. (Párizs, 1958. szeptember 18.), 380-381.

¹⁶² DDF 1959. I. N° 153. (Belgrád, 1959. március 13.), 346., ill. DDF 1961. I. N° 257. (Belgrád, 1961. június 5.), 731-734.

¹⁶³ DDF 1959. II. N° 223. (Belgrád, 1959. november 12.), 549-550.

¹⁶⁴ DDF 1960. I. N° 70. (Belgrád, 1960. február 15.), 177-178.

¹⁶⁵ U.o. I. N° 237. (Belgrád, 1960. május 25.), 725-729.

és katonai vonalon egyaránt megmutatkozott, és segítségére volt Tito elnöknek abban, hogy országa függetlenségét megtarthassa. A két ország viszonya ugyanakkor az ötvenes évek közepétől romlani kezdett, amelynek az oka a jugoszlávok algériai politikájában volt megtalálható, a GPRA elismerése¹⁶⁶ ezt a helyzetet tovább rontotta, és még a belgrádi francia nagyköveti poszt is rövid ideig betöltetlenül maradt, és a francia hatóságok (1962. február 7.) megkérték a jugoszláv nagykövetet, hogy hagyja el az országot, amit a franciák a két ország kapcsolatainak egyértelmű válságaként értékelték.¹⁶⁷

Az Eviani—szerződés megkötése tette ismét lehetővé azt, hogy a két ország közeledjen egymáshoz és a franciák ennek bizonyítása érdekében küldték az új nagykövetüket¹⁶⁸ (*Binoche*) Belgrádba, akit Tito megkülönböztetett figyelemmel és diplomáciai udvariassággal fogadott. A nagykövet úgy értékelte, hogy a jugoszláv elnök egyértelműen szeretné túltenni magát a konfliktusokon.¹⁶⁹ A politikai feszültség ellenére a gazdasági és a kulturális kapcsolatok továbbra is élénkek maradtak, és már fejlődésről is lehetett beszélni.¹⁷⁰

A francia diplomácia számára a Balkánon az igazi fehér foltot *Bulgária* jelentette, amely egy teljesen ortodox sztálinista országgént jelent meg, ahol a belpolitika elsődleges fontosságúnak számított. Gyenge gazdasági teljesítményű, szegény ország volt, amely *hivatalos* szinten teljesen „*leépítette*” a francia kapcsolatát (1951-ben bezárták a Francia Intézetet), de a vezetők a magán-megnyilatkozásaikban továbbra is udvariasak maradtak, vagyis *kettősség alakult ki* a hivatalos és a személyes megnyilatkozásokban.

De Gaulle az elsők között fogadta (1959. február 9.) a bolgár követet, ami elsősorban a francia kultúra iránti hagyományosan erős bolgár elkötelezettséggel magyarázható, aki a kapcsolatok (gazdasági és kulturális) fejlesztésének szükségességéről beszélt,¹⁷¹ a kereskedelmi kapcsolatok fejlődésnek indultak, de a

¹⁶⁶ 1961. szeptember 1-6. között Belgrádban megtartott el nem kötelezett államok konferenciáján Jugoszlávia, Kambodzsa, Afganisztán és Ghána „de jure” elismerte az ideiglenes algériai kormányt. Ezzel a döntéssel a jugoszlávok teljes mértékben megsértették a kérdést belügyként kezelő francia diplomáciát. V.ö. DDF 1962. I. N° 32. (Párizs, 1962. január 31.), 75-78.

¹⁶⁷ V.ö. DDF 1962. II. N° 48. (Párizs, 1962. augusztus 14.), 136. 1 sz. lábjegyzet.

¹⁶⁸ U.o. 135-137.

¹⁶⁹ U.o. 137.

¹⁷⁰ U.o. N° 63. (Párizs, 1962. augusztus 30.), 160-163.

¹⁷¹ AMAE Europe-Bulgarie, Carton 2284. Note. Relations politiques de la France avec la Bulgarie depuis la fin du 2ème conflit mondial.

francia—bolgár viszony első komoly változását a nagyköveti kapcsolatfelvétel (1963. december 17.) jelentette.¹⁷²

2.3. A magyar—francia viszony sajátosságai (1958—1962)

A magyar külpolitika tevékenységét teljesen meghatározó új szovjet külpolitika elvi alapjait az 1956. október 30-ai szovjet deklaráció fogalmazta meg. Ennek eredményeképpen a közvetlen függés a Szovjetuniótól fokozatosan átalakulhatott egyfajta korlátozott partneri státusszá, és így az egyes országok nemzeti érdekei (legalábbis elméletileg és a Szovjetunió biztonsági érdekei által megszabott keretek között) nagyobb hangsúly kaphattak, és ugyan a vitás kérdéseket a pártvezetők megvitatták, de kifelé mindig a szocialista országok egységét igyekeztek manifesztni.¹⁷³

Kádár János a nemzetközi kapcsolatokban egyfajta kettős mércét alkalmazott. A szocialista relációban az egység demonstrálása mellett a kölcsönös egyeztetést tartotta fontosnak, miközben a nyugati országok felé az *„együttműködni, de egyben a magyar érdekeknek és a szocialista tábor céljainak megfelelően kihasználni azokat”*, pragmatikus elve érvényesült.¹⁷⁴ A magyar első titkár az új magyar külpolitikai irányvonalat a kommunista és munkáspártok 1957. novemberi moszkvai értekezletén ismertette: *„...a magyar munkásosztály és a nemzetközi munkásosztály érdeke az nem két különböző dolog, hanem azonos..., mi a nemzetközi munkásosztálynak csak akkor tudunk segíteni, ha figyelembe vesszük a magyarországi sajátosságokat és a magyar munkásosztály pozícióit”*¹⁷⁵

Magyarország és Franciaország viszonya sajátos és ellentmondásos kapcsolatrendszerként értékelhető,¹⁷⁶ amelyet a történelmi múltból fakadó sérelmek mellett az 1956-os magyar forradalom leverése és az azt követő események is terheltek. Az elszigeteltség mértékét mutatja azonban, hogy magyar részről már azt is sikernek könyvelték el, hogy Kutas Imre ideiglenes ügyvivő 1958 januárjában Coty elnök újévi fogadásán váratlanul néhány szót válthatott Pineau francia külügyminiszterrel, aki a magyar diplomatának kijelentette: *„...a diplomáciához nemcsak harmónia, hanem*

¹⁷² Schreiber, T. [2000]: 37., AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753. Note. Problème de l'élévation des législatons au rang d'ambassade.

¹⁷³ Békés, Cs. [1998]: 20. , ill. v.ö. Békés, Cs. [2004a]: 223-236, ill. Békés, Cs. [2004b]: 237-256.

¹⁷⁴ Sipos, P. [1996]: 29-30.

¹⁷⁵ Idézi Békés, Cs. [1998]: 19-20.

¹⁷⁶ Vö. Garadnai, Z. [2001]: 112-113.

*türelem is szükséges”;*¹⁷⁷ aki a jelentésében már optimista hangon mert nyilatkozni.: „*Pineau magatartása igazolni látszik Paul Boncour közlését, mely szerint utasítást kapott a két ország közötti kapcsolat megjavítására.*”

Azonban a magyar részről kedvezőnek tűnő, és alapvetően félreértelmezett jelek ellenére a francia diplomácia nem változtatta meg a kádári Magyarországhoz fűződő viszonyát, és a Nagy Imre kivégzését követő felháborodás következtében a Kádár-rendszer még inkább nemzetközi elszigeteltségbe került.¹⁷⁸ Ezt mutatja, hogy az év folyamán a francia kormány álláspontja valamennyi Magyarországot érintő kérdésben kifejezetten ellenséges volt és követte az Egyesült Államok külpolitikai irányvonalát. Ugyancsak nagyon rontotta a két ország kapcsolatát Halkó Máriának a budapesti Francia Intézet magyar állampolgárságú titkárnőjének letartóztatása.¹⁷⁹ Az ügygel kapcsolatos magyar tájékoztatás megtagadása miatt a francia követség ismételten „vízumháborúba” kezdett.¹⁸⁰

De Gaulle tábornok hatalomra jutásával a két ország kapcsolata nem változott, és a magyar sajtó szinte egy az egyben átvette a *L'Humanité* kommentárját, és a fasiszta veszély újjáéledéséről¹⁸¹ értekezett, de ezt még a magyar ideiglenes ügyvivő (Rác Pál) is hibának minősítette. A magyar sajtó elfogultságát és túlzott propagandisztikus szerepét egyébként francia részről is negatívan értékelték, és folyamatosan elemezték, ugyanakkor a sajtó hangnemének a változásából is következtetéseket vontak le Franciaország és De Gaulle személye magyar szempontú megítélésének a változásaira vonatkozóan.

A párizsi magyar követségnek a francia külüggyel fenntartott kapcsolata továbbra is minimális volt, amit a franciák és a magyarok erősen tartózkodó magatartása egyaránt okozott.¹⁸² A francia diplomata 1958-ban sem vettek részt a magyar követség rendezvényein, ami jól érzékeltette a magyar kormánnyal szembeni merev és elutasító,

¹⁷⁷ XIX-J-1-j-00724/1958. 8.d.

¹⁷⁸ DDF 1958. I. N°423. (Budapest, 1958. június 17.), 798. A francia követ Nagy Imre kivégzését nemzetközi összefüggésekbe helyezve értékeli és abban egyrészt a jugoszlávoknak szóló üzenetet feltételezett, másrészt úgy látta, hogy a libanoni polgárháború miatt a nemzetközi közvélemény figyelme elterelődött Magyarországról, és a szovjetek ezt a kedvező helyzetet is ki akarták használni.

¹⁷⁹ U.o. N°20. (Budapest, 1958. január 11.), 37-38. A francia követség és a magyar Külügyminisztérium közötti rossz viszonyt mutatja, hogy Boncour követ Sík Endre, a külügyminiszter első helyettese előtt, nyíltan kritizálta a magyar rendőrség tevékenységét és azt még az ötvenes évekhez képest is rosszabbnak minősítette, és egyben kétségbe vonta annak az oroszoktól való függetlenségét.

¹⁸⁰ Garadnai, Z. [2001]: 115-116.

¹⁸¹ DDF 1959. I. N°383. (Budapest, 1959. június 30.), 899. Boncour követ kihangsúlyozta, hogy a magyar újságok teljesen a *L'Humanité* értékelését és szemléletét vették át De Gaulle olaszországi útjának értékelése kapcsán.

¹⁸² XIX-J-1-J-001419/1959, 7.d.

de a protokolláris szabályokat hideg udvariassággal kezelő álláspontot. A politikai kapcsolatok kölcsönös elmérgesedését jól mutatja, hogy a magyar kormány még De Gaulle hatalomra kerülése előtt tiltakozó jegyzéket nyújtott át a francia külügynek a magyar emigránsok franciaországi tevékenysége miatt, amit azonban a franciák egyszerűen válasz nélkül hagytak. Az év folyamán a magyar követség ellen magyar emigránsok két támadást intéztek, amelyek kivizsgálásával kapcsolatban azonban a franciák szintén nem mutattak — legalábbis a magyar vélemény szerint — nagy érdeklődést.¹⁸³

A De Gaulle vezette Franciaországgal kialakítandó kapcsolatok kérdésére gyakorlatilag 1958-1963 között a „magyar kérdés” nyomta rá a bélyegét, és a politikai kapcsolatok szintjén az első hivatalos magyar nyilatkozatok (Gyáros László a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának vezetője, vagyis kormányzóvivő), is egyértelműen a magyar kérdés rendezésétől tették függővé a magyar—francia kapcsolatok későbbi alakulását.¹⁸⁴ A magyar követség és a francia külügyi tisztviselők között a kapcsolat továbbra is hűvös, de egyben kimérten udvarias volt,¹⁸⁵ és a nemzetközi helyzetet rosszul felmérő magyar diplomaták már 1958 első felében célul tűzték ki a nyugati országokkal történő kapcsolatrendezést, amit mutat a következő utasítás (1958. február. 28): *„Közljük Ügyvivő elvtárssal, hogy külpolitikai célkitűzéseink keretében konkrét formában napirendre kívánjuk tűzni a NATO országokkal, s ezen belül Franciaországgal való kapcsolataink normalizálásának kérdését. Fentiekkel kapcsolatban Kérjük Ügyvivő elvtársat, hogy dolgozza ki azon javaslatait, amelyek megvalósítását alkalmasnak tartja a Magyarország és Franciaország közti kapcsolatok normalizálására. Tekintettel a fenti feladat nagy fontosságára és rendkívüli sürgősségére, Ügyvivő elvtárs alapos, jól átgondolt, minden területre kiterjedő javaslatait feltétlenül futárpostával kérjük felterjeszteni”*.¹⁸⁶

Kutas Imre azonban a magyar—francia viszony normalizálásának vizsgálatánál hangsúlyozta, hogy francia oldalról a Magyarországról eddig kiinduló pozitív kezdeményezésekre semmilyen formában nem reagáltak: *„...a francia Külügyminisztérium nem törekszik a hivatalos kapcsolatokban közeledésre, arra az is bizonyíték, hogy az április 4-ei fogadásunkon hivatalos személyek alig jelentek meg. Véleményünk szerint elsősorban kulturális téren van lehetőség, hogy kapcsolatainkat*

¹⁸³ Garadnai, Z. [2001]: 113-115.

¹⁸⁴ DDF 1958. II. N° 437. (Budapest, 1958. december 23.), 910.

¹⁸⁵ XIX-J-1-j-001418/1959. 8.d.

¹⁸⁶ XIX-J-1-j-001910/1958 5.d.722.

javítsuk. Ezen a téren az volna a legfontosabb feladat, hogy hivatalos mederbe tereljünk a kulturális cseréket, azzal a távolabbi céllal, hogy a két ország közötti kulturális kapcsolatokról munkaprogramot dolgozzunk ki és fogadjunk el. A gazdasági terület az, ahol lehet még reális lehetőség kapcsolataink megjavítására....” (...) „A magyar—francia hivatalos viszony megjavítása érdekében lépéseket kellene tenni az irányban, hogy meghívjunk Magyarországra egy olyan befolyásos francia politikus, akivel a két ország közötti kapcsolat kérdését magánbeszélgetés során tisztáznánk. Ez a személy azután Párizsban érintkezésbe lépne hivatalos körökkel, akiknek inspirációkat adhatna a kapcsolatok megjavítása érdekében”.¹⁸⁷

A nemzetközi helyzetet továbbra is teljesen félreértő, és osztályharcos szemléletű diplomáciai vezetés azonban továbbra is légvárakat épített, mivel már 1958 második felében megfogalmazta azokat az irányelveket, amelyeket a magyar—francia kapcsolatok rendezése, és a kapcsolatok további fejlesztése során fontosnak tartott. A magyar külpolitika egyik célkitűzésévé tették a kapcsolatok normalizálását a NATO tagállamokkal, és ezzel együtt olyan területek és kérdések megvizsgálását, amelyeken keresztül lehetőség adódhatott a kapcsolatok rendezésére, de a szellemi—ideológiai felfogást jól tükrözi a következő idézet: *„Ez a törekvés nem engedményt, hanem kölcsönös felszámolását jelenti mindazon akadályoknak, amelyek országaink normális kapcsolatainak útjában állnak. Ugyanakkor kizárjuk annak a lehetőségét, hogy normalizálási törekvésünk sikere érdekében olyan elvtelen külpolitikát kövessünk, amelyben szó nélkül elnéznénk a NATO országok háborús készülődését, sőt ezek állandó és éles leleplezését egyik fő feladatunknak tekintjük.”¹⁸⁸*

A Franciaország és Magyarország közötti kapcsolatok normalizálására irányuló elképzeléseknél a magyar kormány a nemzetközi helyzet magyar szempontból nézve kedvezőnek ítélt alakulásából indult ki: *„Ki kell törnünk az eddigi korlátok közül, amely abban nyilvánult meg, hogy kapcsolataink szinte kizárólag a barátaink, illetve baloldali beállítottságú elemek soraiból kerültek ki. A jövőben számítunk arra, hogy az adott nemzetközi helyzetet kihasználva az üzleti érdekeltséggel bíró jobboldali képviselők, gazdasági szakemberek, valamint diplomáciai vonalon a kapitalista országok diplomatái felé is erősebb kapcsolatot fognak kiépíteni. Ehhez nagyobb önképzés, nagyobb öntudat és lelkesedés kell.”¹⁸⁹*

¹⁸⁷ XIX-J-1-j-001910/2/1958. 5.d. 715-716.

¹⁸⁸ XIX-J-1-J-002723/2/1958. 5.d. 739.

¹⁸⁹ U.o. 745.

A Párizsban szolgálatot teljesítő és a valós helyzettel egy kicsit jobban tisztában lévő magyar diplomata igyekezett lehűteni a budapesti „ambíciókat”: *„Megítélésem szerint jelenleg csak igen szerény célkitűzéseket lehet magunk elé tűzni, ha reálisak akarunk maradni. Először is el kellene érni, hogy kapcsolatainkat olyan színvonalra emeljük, mint amelyek a többi népi demokratikus országokkal fennállnak. Meg kellene szüntetni azt, hogy a francia polgári sajtóban Magyarországról vagy rosszat, vagy semmit nem írnak. Mindezeket lassan, fokozatosan, céltudatos munkával lehet csak elérni.”*¹⁹⁰

Franciaország politikája Magyarországgal szemben 1959-ben kezdett változást mutatni, és *először gazdasági és kulturális területen vált rugalmasabbá*. A Budapesten megtartott francia könyvvásár (1959. október 24.-november 8.) iránt megmutatkozott átlagon felüli magyar figyelem és érdeklődés hívta fel a franciák figyelmét arra, hogy a magyarok számára Franciaország és a francia nyelv szimbolikus jelentőséggel bírhat, és a könyvvásáron való nagyszámú magyar részvétel (legalább negyvenezer látogató ment el) a franciák számára a magyar lakosság nyugat melletti „tüntetését” bizonyította.¹⁹¹

Franciaország politikája Magyarországgal szemben a kulturális vonal mellett a gazdasági kapcsolatokban is változott. Ennek szükségességét magának a rendszerrel szembeni, egyébként nagyon ellenséges hangvételt megengedő Boncour követ is felismerte, és a két ország közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztésének kiemelt fontosságot tulajdonított.¹⁹² Ez megegyezett a magyar elképzelésekkel, de ennek ellenére a két ország közötti hivatalos viszony 1960—1961 folyamán érdemben alig változott. A multilaterális diplomácia területén Franciaország továbbra is minden nemzetközi fórumon Magyarországgal szemben foglalt állást,¹⁹³ és a bilaterális kapcsolatok szintjén is tovább mérgezte a magyar—francia viszonyt, hogy a magyar kormány hivatalosan fogadta Ferhat Abbast, az algériai ideiglenes kormány elnökét, s ezt a francia Külügyminisztérium igen rossz néven vette,¹⁹⁴ bár egyben értékelte azt, hogy a többi szocialista országhoz képest az algériai konfliktusba Magyarország csak kulturális vonatkozásban kapcsolódott be.

A továbbra is hidegnek mondható politikai kapcsolatok mellett a gazdasági és kulturális együttműködés szintjein viszonylagos fejlődés volt tapasztalható, vagyis

¹⁹⁰ XIX-J-1-j-002723/4/1958. 5.d. 727.

¹⁹¹ DDF 1959 II. N° 217. (Budapest, 1959. november 9.), 533. , ill. vö. Diener, G. [1990]: 48-58.

¹⁹² U.o. N° 172. (Budapest, 1959. október 2.), 421-422.

¹⁹³ Garadnai, Z. [2001]: 116.

¹⁹⁴ J. Nagy, L. [2001]: 80-86.

Magyarország estében is a *szakdiplomáciák* vették át a kapcsolatépítés fő irányvonalát. Ennek első eredményeit mutatja, hogy a két ország között már 1960 nyarán légügyi egyezményt írtak alá, és ugyanezen év szeptemberében megindult a közvetlen Budapest—Párizs járat. Az ünnepélyes megnyitó alkalmával hivatalos személyiségek fogadták az első járatral érkező magyar légügyi delegációt, és a francia delegáció magyarországi viszontlátogatása is igen szívélyes légkörben zajlott le.¹⁹⁵

A politikai kapcsolatok szintje azonban továbbra sem változott, és a „*süketek párbeszédéhez*” volt hasonlítható Boncour követ és Sík Endre külügyminiszter megbeszélése (1960. november 2.) is, amelynek hangnemét alapvetően a német csapatok franciaországi gyakorlaton való részvétele miatti magyar „műfelháborodás” francia részről történő egyértelmű elutasítása határozta meg, de a beszélgetés során a két ország viszonyát megterhelő politikai konfliktusok (ENSZ közgyűlés és a magyar kérdés, algériai háború) is szóba kerültek.¹⁹⁶

1961-ben a két ország politikai kapcsolatának további javulása a magyar külpolitikai elképzeléseknek megfelelően a parlamenti kapcsolatok szintjén folytatódott. A legfontosabb francia parlamenti pártok képviselői 1961. március 28.—április 26. között jártak Magyarországon, és ez a látogatás magyar szempontból értékelve pozitív és eredményes volt, ugyanis lényegében elindította a hivatalos politikai kapcsolatok rendezésének a folyamatát, és részben már előkészítette a későbbi rendezést is. 1963 áprilisában, még a kapcsolatok nagykövetségi szintre emelése előtt újabb francia parlamenti küldöttség járt Magyarországon, amelyet Daniel Mayer volt miniszter magánlátogatása követett.

A két ország kapcsolatainak minőségi változását és a szakdiplomáciai munka sikerességét mutatja, hogy Párizsban kereskedelmi szerződés aláírására (1961. május 18.) került sor, amelyet követett a kulturális csereprogram aláírása (1961. október 23.). Ezek a szerződések a két ország kapcsolatainak 1945 utáni történetében az első hivatalos megállapodásnak számítottak.¹⁹⁷ Ezekre a változásokra már a francia fél is jobban odafigyelt, amit mutat a francia Külügyminisztériumban készített feljegyzés (1961. november 16.) is. Ebből megtudhatjuk, hogy ugyan a politikai kapcsolatok alakulását továbbra is rossznak minősítették, amelyet kémkedési ügyek is tovább terheltek, de a gazdasági, és főképpen a kulturális kapcsolatok változásait egyértelműen

¹⁹⁵ XIX-J-1-j-4/1945-65. 3.d.

¹⁹⁶ DDF 1960 II. N° 267. (Budapest, 1960. december 10.), 732-734.

¹⁹⁷ Garadnai, Z. [2001]: 117.

pozitív példaként hozták fel. A gazdasági kapcsolatok vonatkozásában a kereskedelmi egyensúlyhiány jelentette a fő nehézséget, de ebben Magyarország egyértelműen osztozott a többi kelet—közép—európai szatellita sorsában.¹⁹⁸

Mindezeket együttvéve azonban a magyar—francia kapcsolatok is a nemzetközi összefüggések, és a magyar belpolitikai élet konszolidációjának függvényében alakultak, vagyis azokat a „magyar ügy” rendezésének a kérdése határozta meg. Ezt mutatja az a beszélgetés is, amelyet 1962. január 27-én Radványi János, a protokoll osztály később emigrált főosztályvezetője és felesége folytatott a Boncour francia követ és felesége által adott vacsorán. A francia követ elmondta, hogy a nyugati diplomaták körében „nagy visszhangot” keltett Kádár János azon megállapítása, hogy „*aki nincs ellenünk, az velünk van*”.¹⁹⁹ Ebből a kijelentésből kiindulva Boncour, mint magánember, azt javasolta, hogy a magyar kérdés megszüntetése érdekében a magyar kormány feltételelesen helyezze szabad lábra az 1956-os politikai foglyokat: „*mert azzal ő is tisztában van, hogy a magyar kormány nem adhat amerikai kérésre általános amnesztiát*”. A követ ugyanakkor hangsúlyozta, hogy mindezt mint „magánember” mondja, mert a kormánya részéről erre nem volt felhatalmazása.²⁰⁰

1962-ben már a nemzetközi fórumokon is tapasztalható volt a francia magatartás változása. A „magyar kérdés” hivatalos megítélése ugyan nem változott, de a beszélgetések során magasabb beosztású francia külügyi tisztviselők kijelentették, hogy a „magyar kérdésnek” már nem tulajdonítanak akkora jelentőséget, és általában fejlődőnek ítélik meg a két ország kapcsolatait. A kétoldalú kapcsolatok rendezésének megkönnyítése érdekében a francia Külügyminisztérium felgyorsította Boncour nagykövet visszahívását, ellensúlyozásul gyorsan elküldte az új nagykövetét, és ezzel párhuzamosan javult a párizsi magyar nagykövetség és a francia Külügyminisztérium kapcsolata is.²⁰¹

2.4. A változások kezdete? (1963)²⁰²

Az 1958—1962 közötti válságok ráirányították a nemzetközi politikai élet szereplőinek a figyelmét a hidegháborús feszültség fokozásának kockázatára. A szuperhatalmak

¹⁹⁸ DDF 1961 II. N° 180. (Párizs, 1961. november 16.), 600-601.

¹⁹⁹ V.ö. Garadnai, Z. [2005]: 123-139.

²⁰⁰ XIX-J-1-j-00729/1/1962. 3.d.

²⁰¹ XIX-J-1-j-001097/1/1963. 9.d.

²⁰² A fejezet címét Soutou professzortól vettem át.

kapcsolatában a feszültség fokozása helyett a megegyezésre helyeződött a hangsúly, amelynek első jele volt, hogy megegyeztek a légköri atomkísérletek korlátozásában (1963. július 25.). A két tábor közötti feszültség továbbra is megmaradt, miközben a hidegháború történetének újabb katonai konfliktusát jelentő vietnami háború is 1963-tól kezdett egyre intenzívebben kibontakozni, ami óhatatlanul is csökkentette az Európán belüli szuperhatalmi szembenállás hevességét.²⁰³

A nemzetközi kapcsolatok változására ható újabb fontos tényezőt a kínai—szovjet ideológiai/politikai konfliktus nyílt kirobbanása jelentette (1963. június 13.). Ez tovább növelte a szereplők politikai/diplomáciai mozgásterét, de a jelentőségét az adta, hogy a szocialista országok közötti egység megbomlását eredményezte, és így az azokat szoros kontroll alatt tartani igyekvő szovjet politikát az európai szintén nagyobb rugalmasságra készítette.²⁰⁴ Ezzel párhuzamosan a „*békés egymás mellett élés*” politikájának megerősödése az 1956—1962 közötti, konfliktuskereső magatartás hibáival való szembenézést is jelentette. Ez az új politika egyelőre inkább a „kivárás” jeleit mutatta, de a konfliktuskeresés helyett a tendencia érezhetően a vitás kérdések tárgyalásos alapon történő megoldása felé mozdult el.

Francia részről értékelve a nemzetközi helyzet változásait láthatjuk, hogy 1963 elején a francia külpolitika is egy újabb válaszúthoz érkezett. Az év elején De Gaulle már számos olyan diplomáciai lépést tett, amellyel egyértelművé tette Franciaország egyedi viszonyát Európához, és egyben demonstrálta azon szándékát, hogy Franciaország újra kívánja gondolni a nyugati szövetségi rendszerhez fűződő viszonyát. A brüsszeli tárgyalások során képviselt francia álláspont, majd a britek Közös Piacba történő felvételének megvétózása (1963. január 14.) lényegében beleilleszkedett De Gaulle kontinentális Európáról alkotott koncepciójába, hiszen Angliát geopolitikai és történelmi tényezők miatt nem tartotta az európai kontinens részének.²⁰⁵ Ehhez a döntéshez szorosan kapcsolódott az 1958—1963 közötti fokozatos francia—német közeledést szentesítő, ún. Elysée-szerződés megkötése (1963. január 22.)²⁰⁶ is, amely új helyzetet teremtett az Európán belüli viszonyokban, és (ugyan azt a felek már a kezdet kezdetén eltérő módon értelmezték, német részről csak változtatással ratifikálták) egyértelműen kihatott a kelet—európai államok nyugati nyitási politikájára, és azon belül a Franciaországhoz fűződő viszonyukra.

²⁰³ Soutou, J.M. [2001]: 426-427., 429-430. Ill. V.ö. Girault, R.-Frank, R.-Thobie, J. [1993]: 330-336.

²⁰⁴ Soutou, J.M. [2001]: 434-436., ill. Bozo, F. [1997]: 45-46., Grosser, P. [1995]: 97.

²⁰⁵ V.ö. Vaïsse, M [1998]: 23. Idézi Edgard Pisanit.

²⁰⁶ Fejérdy, G.-Garadnai, Z. [2004]: 223.

De Gaulle 1958—1963 közötti politikájának hatása és az 1963-as francia—német szerződés következtében a Franciaországgal kialakítandó kapcsolatok jelentősége a keleti tömb országaiban megerősödött, de ahhoz eltérő alapállásból, és eltérő céllal viszonyultak, amelynek következtében a „francia kapcsolat” formai és tartalmi elemei is országonként eltértek egymástól.

2.4.1. A francia—német szerződés hatása a keleti nyitás politikára

A barátsági szerződés következményei tehát közvetlenül kihatottak Franciaország keleti kapcsolatainak alakulására,²⁰⁷ amelynek megértéséhez számos tényező együttes vizsgálata szükséges. Az érzelmi tényező jelentőségét mutatja, hogy Dejean nagykövet szerint a szovjeteket valósággal sokkolta a francia—német barátsági szerződés megkötése, mivel abban a közös ellenség elleni harcban addig meglévő francia—szovjet szolidaritás végét látták, és a szorosabb francia—német együttműködés következményeként a németek megerősödésétől tartottak.²⁰⁸

A szovjet aggodalmakat erősítette meg Vinogradov nagykövet is a De Gaulle-lal folytatott találkozásán, miközben átadta kormánya tiltakozó jegyzékét.²⁰⁹ A szovjet diplomácia lényegében ezen a területen védekezésbe szorult, amelynek kompenzálásaként a szovjet békeszándékok, és a „*békés egymás mellett élés*” politikájának hangoztatása került előtérbe.²¹⁰ Ezt erősítette a kubai válság után kialakult helyzet, illetve a kínai—szovjet ideológiai/politikai ellentétek kiéleződése, amely a blokkon belüli kohéziót gyengítette, miközben a szocialista országok gazdasági problémái is egyre nyilvánvalóbbak lettek.

A francia—szovjet kapcsolatokban mindkét részről egyaránt a kétoldalú kapcsolatok konkrét területeinek a fejlesztésére törekedtek,²¹¹ amit az 1963 nyarán megkötött kereskedelmi szerződés is bizonyított. A szovjet stratégia meg is változott, és bár a német kérdés rendezését már kevésbé tartotta sürgősnek, de részükről a hangsúly a másik kedvelt területre, az európai biztonság kérdéseinek problematikájára helyeződött

²⁰⁷U.o. 225-226. CADN Moscou Série B. Carton 187. Evolution de la situation en Europe orientale et dans la zone soviétique d'Allemagne pendant les six derniers mois.

²⁰⁸CADN Moscou Série B. Carton 187. Réunion des Chefs de mission en Europe Oriental. Problèmes de politique extérieure et problème du camp socialist.

²⁰⁹DDF 1963 I. N° 46. (Párizs, 1963. január 29.) 141-146., ill. N° 51. (Párizs, 1963. február 1.). 156-157.

²¹⁰CADN Moscou Série B. Carton 80. Note. Déclarations soviétiques récentes sur la politique extérieure de l'URSS après la crise de Cuba.

²¹¹ U.o. N° 1146/Eu. Ezt a szándékot erősítette, hogy a német Bundestag csak módosításokkal volt hajlandó ratifikálni a francia-német szerződést, amellyel annak a stratégiai élet vették el.

át és a német atomfegyverkezés miatti aggodalom túlhangsúlyozásában csúcsosodott ki.²¹² Francia részről általánosságban a szovjet diplomáciai aktivitás kibontakozását feltételezték, de úgy látták, hogy a háttérben a célok és a módszerek nem változtak meg lényegesen.²¹³

A kelet—közép—európai kis országok reakciója között eltérés volt, ami már az első „*repedéseket*” is megmutatta a korábbi egységes képhez képest. Összességében természetesen minden ország elítélte a francia—német szerződést, de Csehszlovákia és Lengyelország reakciója a francia—német kiegyezésre sokkal élénkebb, elutasítóbb és határozottabb volt, míg a románok, a magyarok és a bolgárok (vagyis a II. világháború vesztesei) enyhébben ítélték meg az eseményt.

Csehszlovákia kormánya jegyzék formájában tiltakozott,²¹⁴ miközben (beváltva korábbi fenyegetődzését) Lengyelország is hasonlóan cselekedett,²¹⁵ és az algériai kormány elismerése mellett ez is tovább mérgezte a francia—lengyel kapcsolatokat. Románia és Magyarország mérsékelt álláspontot képviselt, Bulgária viszont lényegében nem hallatta a hangját. Románia esetében a két ország kapcsolatai teljesen más képet mutattak, mint az előző két ország tekintetében. De Gaulle-nak a francia—román hagyományos barátságra vonatkozó beszédei és a román követ megnyilatkozása egyaránt azt érzékeltették, hogy a két ország kölcsönösen igyekszik megragadni a váratlanul kialakult lehetőségeket.²¹⁶

Magyarország politikáját mutatja a francia követnek a követi konferencián elhangzott helyzetértékelése, amely szerint a magyarok elsősorban az angolokkal és az amerikaiakkal szimpatizálnak, miközben a francia politikát hibáztatják és a német revansizmus megerősödésétől tartanak: „*A számukra a NATO globális értelemben egy komolyabb partner mint az egyes országok önmagunkban, mivel a NATO-t az Egyesült Államok irányítja. Vagy például a magyarok számára a kelet—nyugati kapcsolatoknak*

²¹² DDF 1963 I. N° 31. (Moszkva, 1963. január 22.). 71.

²¹³ CADN Moscou Série B. Carton 80. Note, Récentes manifestations de la politique de l'URSS à l'égard de la question allemande et des problèmes de sécurité européenne. Az angolok részéről megkötött nassau-i szerződés tovább növelte a szovjet aggodalmakat, bár a Közös Piac tárgyában az angolokkal folytatott tárgyalás megszakadásának alapvetően örültek, mert az a nyugat egységét tette lehetetlenné. Ezzel párhuzamosan a berlini kérdésben is tanácstalanság volt tapasztalható, míg a nukleáris kísérletek tilalma és a fegyverkezési korlátozások kérdésében a korábbi álláspontjukra helyezkedtek. V.ö. CADN Moscou Série B. Carton 80. Groupe de travail sur la politique soviétique.

²¹⁴ DDF 1963 I. N° 70. (Prága, 1963. február 14.). 203-204.

²¹⁵ U.o. N° 136. (Párizs, 1963. április 11.). 397-398.

²¹⁶ U.o. N° 166. (Bukarest, 1963. május 15.). 489-490.

Moszkván és Washingtonon keresztül kell működnie, és Franciaország megakadályozza Washingtont abban, hogy tárgyalásokat folytasson Moszkvával.”²¹⁷

Magyar részről azonban a Franciaország iránti figyelem, annak sajátos külpolitikája és a 1963-as francia—német barátsági szerződés miatt megnövekedett.²¹⁸ A magyar diplomaták úgy értékelték, hogy De Gaulle a szocialista országokkal szemben mérsékeltebb hangot kezd használni.²¹⁹ A párizsi magyar követség helyzetértékelése szerint a francia—német közeledés ugyan ellentmondásos és bonyolult helyzetet teremtett Európában, de felhívta a Párizsban szolgálatot teljesítő magyar diplomaták figyelmét arra, hogy Franciaország nyugat—európai politikájával komolyabban foglalkozzanak, és a szerződés távlati következményeire utaltak: „...a nyugati blokkban keletkezett repedések előnyösek a mi szempontunkból, hiszen megakadályozzák, hogy USA-vezetéssel egységes imperialista blokk kovácsolódjék ki.”²²⁰ De Beaumarchais (a Külügyminisztérium Európai osztályának vezetője) és Vincze József (követ) megbeszélésén szintén szóba került a szerződés. A francia diplomata túlzottnak és alaptalannak ítélte a szocialista országok reakcióit, és úgy látta (bár ezt a magyar diplomata előtt teljesen hiábavalóan hangoztatta), hogy azoknak a múltbeli sérelmekre való hivatkozása már nem időszerű. Vincze József ugyanakkor a De Gaulle-i Urálig terjedő Európa gondolata és a hitleri politika közötti párhuzamra hívta fel a figyelmet, amelyre francia partnere diplomatikus választ adott: „...Franciaország liberális, demokratikus tradíciói már eleve garanciát nyújtanak arra, hogy nem akar a szocialista országok ellen háborút. (...) Szerinte igen fontos lenne, hogy a szocialista országokban a sajtó Franciaországról helyesebb és igazabb képet adjon.”²²¹

A kérdéssel a Központi Bizottság is foglalkozott (1963. március 8.), ahol Kádár János megállapította, hogy a szerződés a szocialista tábor érdekei ellen van, népellenes és reakciós, amely a militarizmus javát szolgálja, de alapvetően Amerika- és Anglia-ellenes is: „A feladat számunkra világos. Azt hiszem, a régi lenini politikának megfelelően az a helyes, hogy az ellenségeink közötti ellentéteket törekedni kell kihasználni a szocializmus javára. Elvi alapon, de manővereznünk és dolgoznunk kell.”²²²

²¹⁷CADN Moscou Série B. Carton 187. Note. Réunion des Chefs de mission en Europe Orientale.

²¹⁸DDF 1963 I. N° 69 (Budapest, 1963. február 13.). 201-203.

²¹⁹XIX-J-1-j-Fr.-5/b-00350/1, 2/1963. 6.d. 212-215., 223-227.

²²⁰XIX-J-1-j-Fr. 11/d.-001662/1963. 11.d. 134-138.

²²¹XIX-J-1-j-Fr. 11/c.-001662/11/1963. 11. d.

²²²MOL-288. f. 4.cs. 61. ö.e., ill. V.ö. Garadnai, Z. [2001]: 117-118.

2.4.2. A francia diplomácia helyzetértékelése (1963. május 6-9.)

Kelet—Európa jelentőségének növekedését mutatja az is, hogy a francia Külügyminisztériumban szükségét érezték annak, hogy egy követi konferencia folyamán részletekbe menően elemezzék a szocialista államokkal kialakítandó kapcsolatok lehetőségeit, és azokat a változásokat, amelyek a szocialista országokon belül és közöttük megfigyelhetők voltak. A követhető stratégia kialakításához a szocialista országokba akkreditált követek és nagykövetek mellett, az amerikai, német, brit és brüsszeli nagykövetek véleményét is kikérték és azokat a gazdasági, kulturális kapcsolatok területeivel együtt elemezték. Fő céljuk az volt, hogy a különböző szempontból megfogalmazott véleményeket, információkat egybevevessék, és megpróbáljanak olyan következtetéseket levonni, amelyekre a keleti politikájukat alapozhatják. Az elemzések elsősorban a gazdasági, kulturális kapcsolatok fejlesztésének a lehetőségeit járták körül, és azokat minden ország esetében külön értékelték.²²³

A konferencia Couve de Murville külügyminiszter általános helyzetértékelésével kezdődött (1963. május 6., de.), aki szerint Franciaország külpolitikája fordulópontjához érkezett. Hangot adott azon véleményének, hogy a nemzetközi kapcsolatok minden területen krízishelyzet és bizonytalanság alakult ki, mivel a nemzetközi élet szereplői közül mindenki (Franciaország, Európa, az Atlanti Szövetség és a kelet—nyugati kapcsolatok résztvevői) a saját maga útját kezdte keresni, és Franciaország is új helyzetbe került a gyarmatokkal való kapcsolatok rendezése (az algériai háború lezárása) után.

Az értékelés szerint ezen utóbbi lényeges változást jelentett, mivel Franciaország az energiáit és a lehetőségeit azokra a lényeges dolgokra tudta fordítani, amelyek közül a francia diplomácia számára két fontos feladatot emelt ki: 1. Franciaország biztonságának megteremtése. 2. Az európai politikai egyesülés elősegítése, amelynek keretében a fő diplomáciai célnak ezt fogalmazta meg: *„Meg kell teremteni az új egyensúly feltételeit, biztosítani kell egy egységes európai rendet, normálisabb kapcsolatokat kell kialakítani Nyugat—Európa és Oroszország között. (...) Egységbe kell vonni azokat az országokat, amelyeknek ugyanazok a hagyományaik, az elképzeléseik, meg kell teremteni annak a feltételeit, hogy eljátszhassák azt a szerepet,*

²²³CADN Moscou Série B. Carton 187. Note. Réunion des Chefs de mission en Europe Orientale.

amelyre hivatottnak és képesnek érzik magukat, a lehetőségeik és a civilizációjuk függvényében.”²²⁴

Couve de Murville Európa valódi függetlenségére alapozódó egyesülési folyamatot képzelt el, de ellentétben a britek szándékaival azt kontinentális keretek között tartotta megvalósíthatónak, azonban hangsúlyozta azt a véleményét, hogy Európa még nem találta meg a saját útját. A kelet—nyugati kapcsolatok alakulását is bizonytalannak minősítette, és a Kelet problémáit némiképpen a Nyugathoz hasonlónak ítélte meg, mindazonáltal a kínai kérdést tartotta a fő problémának. A szovjet gazdaság belső gondjait, a fegyverkezési verseny terheit súlyosnak ítélte meg, és a hrucsovi politikát az 1960-as sikertelen csúcstalálkozó utántól kezdve zavarosnak és érthetetlennek minősítette.²²⁵

A kelet—közép—európai szocialista országokkal a konferencia délutánján foglalkoztak. A bevezető előadást a francia Külügyminisztérium Kelet—Európa szakértőjének számító Laloy tartotta, aki három alapvető kérdést vázolt fel: 1. A szocialista országok viszonya az európai kérdésekhez. 2. A kínai—szovjetkonfliktus és annak a blokkon belüli következményei. 3. A szocialista országok viszonya a harmadik világhoz, különös tekintettel Észak— és Fekete—Afrikára, illetve a Közel—Keletre.²²⁶

A konferencián a szocialista országokban szolgálatot teljesítő diplomaták sorra mutatták be az „országukat”, amelyek során az instrukciónak megfelelően a belpolitikai, külpolitikai/diplomáciai, gazdasági és kulturális kérdések egymás után kerültek sorra.

Dejean nagykövet helyzetértékelése szerint (1963. május 7.) a *Szovjetunióban* a desztalinizáció ellentmondásos formában zajlott, és a kubai válság után a külpolitikai vonalvezetésben is ellenmondásos helyzet alakult ki. Egyrészt a presztízaveszteség miatt érzett felháborodás következtében Hruscsov személyével szemben elégedetlenség alakult ki, amely a kínai—szovjet ellentétek kiéleződését, a belpolitikában az ortodox kommunisták ellentámadását eredményezte. Másrészt azonban a szovjet változásokat pozitívan értékelte, mivel a belpolitikai élet normálissá vált, már nem volt olyan erős rendőr-elnyomás, mint korábban, és a szatelliták is nagyobb politikai függetlenséget élvezhettek. A Szovjetunió ellenséges magatartását a nyugati integrációs politikával szemben elsősorban azzal magyarázta, hogy az „*hagyományosan*” minden európai

²²⁴ U.o.

²²⁵ U.o.

²²⁶ U.o.

egyesüléssel szemben ellenséges (elsősorban a németek megerősödésétől tartva), ugyanakkor a fő politikai problémát a nyugati gazdasági sikereknek a kommunista mozgalom vonzerejére gyakorolt hatásában látta.²²⁷

A moszkvai nagykövet után a szocialista kisállamokban szolgálatot teljesítő misszióvezetők is sorra bemutatták az országaikat. *Lengyelország* esetében megállapították, hogy a lakosság és a kommunista elit között a távolság nem csökkent, amit erősített az, hogy a lakosság 95%-a hívő katolikusnak tartotta magát, és a földek 86%-a magántulajdonban maradt: „*Ebben az értelemben ki lehet jelenteni azt, hogy Lengyelország nem kommunista ország*”. A Varsóban szolgálatot teljesítő francia nagykövet az ország helyzetét ellentmondásosnak értékelte, mivel a politikai egypártrendszer mellett a kulturális életben a nyílt belpolitikai viták lehetősége megmaradt. A lengyelek ugyanakkor egyszerre és egyformán gyűlölték a németeket és az oroszokat, ez azonban a németek felé féloldalas formában jelent meg, mert a gyűlölet mellett a gazdasági teljesítmény miatt egyben tiszteletet is éreztek, és a fiatalok, akik egyszerre voltak kiábrándultak, hívők és nacionalisták, elsősorban az anyagi jólétet keresték.²²⁸

Csehszlovákia és *Bulgária* esetében elsősorban az ortodox sztálinizmus megmaradását emelték ki, amelyhez a csehszlovákok esetében a lengyelekéhez hasonló németellenesség társult, miközben a bolgárok esetében a fő külpolitikai problémát a Jugoszláviához fűződő viszony, illetve a látenszen továbbra is dédelgetett Nagy-Bulgária álma jelentette. A sorban teljesen sajátos helyett foglalt el *Románia*, ahol a desztalinizáció teljesen a nacionalizmushoz kapcsolódott, ami az ország különlegességét adta. A rendszer ugyanakkor a csehszlovák és a bolgár helyzethez hasonlóan teljesen sztálinista maradt, a kommunista elit szilárdan kézben tartotta a hatalmat, de a lakosság Romániában is nagyon nyitott maradt a nyugati kultúra (elsősorban a francia) felé, de a követ alapvető problémának tartotta, hogy a rendszer diktatórikus jellege miatt szinte semmilyen társadalmi kapcsolatot nem tudott létrehozni, és ezért valójában nem volt tisztában a román lakosság valódi véleményével.²²⁹

A budapesti francia követ (*Pierre Francfort*) helyzetértékelése szerint Lengyelországhoz hasonlóan *Magyarországon* is a desztalinizáció jelentette a belpolitikai változások lényegét, bár szerinte abban az 1956-os forradalom

²²⁷ U.o.

²²⁸ U.o.

²²⁹ U.o.

következményei nem játszottak akkora szerepet, mint ahogy a francia diplomaták korábban gondolták. A lakosság és a rendszer kapcsolatát apatikusnak értékelte, ugyanakkor a kulturális élet viszonylagos szabadságában látott olyan pozitívumokat, amely a rendszer toleráns jellegét bizonyította. Összességében azonban a kádári restaurációt sikeresnek és ügyesnek értékelte, és abban Kádár János személyes sikerét látta, de külön kihangsúlyozta azt, hogy a rendszer számára a gazdasági eredmények azonnal politikai jelentőséget kaptak.²³⁰ Magyarország kapcsolódását a Szovjetunióhoz továbbra is nagyon szorosnak ítélte, és abban nem tételezett fel érdemi változást.

A francia részről hagyományosan külön kezelt *Jugoszlávia* esetében elsősorban a belső etnikai ellentétek, illetve a gazdasági szükségszerűségből következő, esetleges túlzott nyugati nyitás veszélyei miatti aggodalmak, a rendszer kettőssége, vagyis a Nyugat s a Kelet közötti ingadozása kerültek említésre.²³¹

A francia diplomácia összegző értékelése szerint²³² a szatellita államokon belül és az országok között a korábbi statikus és monolitikus helyzethez képest 1963-tól kezdve a tapogatódzás, mozgolódás vált jellemzővé. Az események felgyorsulását az 1962 után bekövetkezett nemzetközi, és a szocialista blokkon belüli változásokkal egyaránt magyarázták. A változásokban leginkább érintett és érdekelt államok közé Romániát, Magyarországot és Csehszlovákiát sorolták. A leginkább visszahúzó országok között Lengyelországot, az NDK-t és Bulgáriát említették.

A szatelliták nyugati nyitásának általános okait - és ez jól mutatja a francia értékelés lényegét - az alábbiakban látták: 1. A gazdasági fejlesztés szükségessé teszi a nyugati kapcsolatok kiépítését, amely révén azok valamelyest csökkenteni képesek a Szovjetuniótól való függésüket. 2. A belpolitikában a fő kérdés és egyben a változások mércéje a desztalinizáció foka, amely azonban országonként eltérő formában és tartalommal kezdődött el, és függött a kommunista vezetők lelki állapotától. A liberalizmus ezekben az országokban sajátos értelmezést kapott, a lakosság és a kommunista vezető elit közötti kompromisszum megteremtését szolgálta, amelyre a legjobb példának Magyarországot tekintették. 3. A belső gazdasági problémákhoz szorosan kapcsolódik a KGST reformjának a kérdése. 4. A táboron belüli egység problematikájának részei a nemzeti érzelmek, a kisebbségek miatti, de a szovjetek által kontrollált, (illetve megfékezett), de látenszen tovább élő hagyományos nemzeti

²³⁰ U.o., ill. v.ö. Garadnai, Z. [2005]: 137-139.

²³¹ CADN Moscou Série B. Carton 187. Note. Réunion des Chefs de mission en Europe Orientale.

²³² U.o.

ellentétek. 5. A kínai—szovjet ideológia/politikai rivalizálás a szatelliták politikájában az ellentétek kiéleződésére katalizátor-hatással volt, amely szintén a korábbi mesterséges egység ellen hatott.²³³

A nyilvánosság előtt De Gaulle fogalmazta meg a „francia üzenetet”, és az év végén tartott beszédében már nyíltan a szocialista államokkal kialakítandó új kapcsolatok szükségességéről beszélt: *„Végül is kell (kapcsolatépítés), de anélkül, hogy illúziókban ringatnánk magunkat, amely a gyengék kiváltsága, de anélkül is, hogy elveszítenénk a reményt abban, hogy a szabadság és az emberi méltóság végül mindenhol győzedelmeskedik. Reménykedhetünk abban a napban, amikor talán Varsó, Prága, Pankow, Budapest, Szófia, Belgrád, Tirana és Moszkva megszabadul attól a totalitárius rendszertől, amely visszatartja és bezárja a lakosságot, és fokozatosan velünk együtt változik. Akkor nyitottak lesznek Európa felé a lehetőségeik, forrásaik és kapacitásaik függvényében.”*²³⁴

Jogosan vetődik fel azonban a kérdés, hogy De Gaulle számára a keleti nyitási politika mennyire volt őszinte, következetes, és alapozódott a korábban vázolt geopolitikai koncepciójára, vagy elsősorban a politikai nyomásgyakorló eszközt jelentette az általa elindított „nyugat-nyugat közti” konfliktusban, és konkrétan az amerikaiakkal szembeni francia pozíciók erősítését szolgálta. Láthattuk, hogy De Gaulle politikája és az azt megalapozó sajátos politikai filozófiája számos tényező együttes vizsgálatával értelmezhető.

Yves Pagniez szerint, aki ennek a politikának a kidolgozásában aktív szerepet játszott, a függetlenség az Egyesült Államokkal szemben a keleti nyitás előfeltételét jelentette. *A fő cél ugyanis Európa egyesítése volt, amelybe a keleti országokat is be kívánták vonni.* A blokkok megszüntetése és Európa politikai, földrajzi egyesítése ezt a célt szolgálta, vagyis a függetlenség hangoztatása az amerikaiakkal szemben szintén az egyik eszköz szerepét töltötte be, amelyhez a keleti nyitás politikája a másik eszközt jelentette.²³⁵

A függetlenségi politikát középpontba állító Franciaország nem írta alá az atomfegyver-kísérletek korlátozását szabályozó moszkvai egyezményt (1963), amellyel az új védelmi stratégia (*tous azimuts*), és a „*force de frappe*” megteremtésével együtt a

²³³ CADN Moscou Série B. Carton 187. Note. Evolution de la situation en Europe orientale et dans la zone soviétique d'Allemagne pendant les six derniers mois.

²³⁴ Allocution radiotélévisée du général de Gaulle, Président de la République, le 31 décembre 1963. La documentation française N° 01479, 9 janvier 1964.

²³⁵ V.ö. Gomart, T. [2003]: 383-384.

két nagyhatalomhoz képest elérni kívánt *francia függetlenséget* demonstrálta, és így De Gaulle alapállásból ellenezte a Kennedy-féle „Nagy Tervet”, mert azzal ellentétben az európai Európa megteremtésére törekedett. De Gaulle 1958-ban elkezdett politikájának a határai 1963-ra váltak egyértelművé: 1. Adenauer nem tudta meggyőzni a német politikai elitet, amit az Elysée—szerződés sajátosan értelmezett ratifikációja is mutatott, és a német—francia közeledés folyamatának (legalábbis a legfelső politikai szinten) átmeneti leállása 1963—1967 között. 2. Az Európa politikai egyesülését célul tűző Fouchet—tervet a hollandok megvétőzták. 3. A britek Nassauban inkább az amerikaiakkal egyeztek ki. Összességében az 1963-as év szakaszhatárt jelentett a hidegháború történetében annyiban, hogy a korábban meghatározó bipoláris nagyhatalmi rivalizálás mellett megjelentek az új szereplők is, a diplomáciai játék árnyaltabb, összetettebb és színesebb lett, de a színpad lényegében ugyanaz maradt.

A De Gaulle Európa—koncepciója részét jelentő keleti nyitás politikája tehát szorosan kapcsolódott Franciaországnak a nyugati szövetségi rendszeren belüli pozíciója változásához, és francia részről a keleti nyitás politikájának szándékát erősítette az is, hogy Franciaország fokozatosan elszigetelődött a *nyugati szövetségi rendszeren* belül.

2.4.3. Fordulópont a magyar—francia kapcsolatokban (1963—1964)

A Kádár rendszer szigorának enyhülése és az 1963-as nagy amnesztia érezte hatását a magyar—francia kapcsolatokban is. 1963. február 4-én Lakatos Emil, a párizsi magyar követség tanácsosa beszélgetést folytatott Froment-Meurice-szel, a francia Külügyminisztérium Kelet—Európai Osztálya vezetőjével, aki egyértelműen a teljes amnesztiához kötötte a további kapcsolatépítést, de egyben rugalmasságot is mutatott a Kádár kormány irányába.²³⁶ Francia részről Magyarország megítélését elsősorban a német—francia szerződéshez és a De Gaulle személyéhez való viszony határozta meg. 1963 elején a francia követ magyar diplomatákkal folytatott beszélgetéseiből már azt szűrte le, hogy azok burkoltan érdeklődnek a nyugati világ problémái felől, és De Gaulle személye iránt — annak a függetlenségre törő politikája miatt — egyfajta titkolt csodálatot éreznek, annak ellenére, hogy a nyilvánosság előtt csak kritizálják őt.²³⁷

²³⁶ XIX-J-1-j-001665/1963. 21.d. V.ö. Garadnai, Z. [2001]: 118.

²³⁷ DDF. 1963 I. N° 69. (Budapest, 1963. február 13.) 201–203.

A francia Külügyminisztérium helyzetértékelése szerint az 1956-os forradalom még mindig meghatározta a magyarok mindennapi életét. Kádár számára a legnagyobb gondot jelentette, és az ország bel- és külpolitikai lehetőségeit meghatározta, és egy olyan „traumát” okozott, amelyből a felépülés komoly következményekkel járhat,²³⁸ de a desztalinizáció előre haladása,²³⁹ az amnesztia kihirdetése,²⁴⁰ és a politikai vezetőknek a békés egymás mellett élésre vonatkozó kijelentései²⁴¹ összességében pozitív irányba mozdították el a francia diplomaták Magyarországról alkotott véleményét.²⁴²

Francfort követnek a követi konferencián elhangzott beszédéből, és az év folyamán Párizsba küldött helyzetértékeléseiből egyaránt kitűnik, hogy a francia diplomácia tisztában volt azzal, hogy a kádári értelmezésben az enyhülés és az amnesztia nem a nyugati értelemben vehető „*liberalizálást*” jelenti, hanem ezek hangoztatásával a magyar első titkár a saját hatalmának kétségbe-vonhatatlanságát, rendszere szilárdságát és belső konszolidáltságát akarta bizonyítani. Francfort ugyanakkor a magyar vezetőknek a nemzetközi színtérre való kilépési szándékát őszintének értékelte, és ezt erősítette meg neki Kádár János is, a francia nagykövet udvariassági látogatása alkalmával (1964. január 24.).²⁴³

A magyar részről politikai/elvi kérdésként kezelt amnesztia ügye mellett a rendszer belső egyensúlyának megteremtése is élénken foglalkoztatta a francia diplomáciát. Francfort követ az 1956 után hatalomra jutott vezetést, viszonyítván azt a rákosista vezetéshez, „*nemzeti kommunistának*” minősítette, és kormányának már 1962 tavaszán azt javasolta, hogy a nyilvánosság előtt ne kritizálják a magyar kormány belső enyhülési politikáját, mert ezzel is a lakosság életkörülményeinek javulását segíthetik elő,²⁴⁴ miközben egy másik feljegyzésében felhívta külügyminisztere figyelmét arra, hogy Magyarország európai kapcsolatai kiszélesítésével a belső enyhülést és a nemzeti konszolidációt kívánja elérni. Francfort kiemelte, hogy a magyar vezetők számára egy NATO-miniszter fogadása presztízsszemponctok miatt bír jelentőséggel, amelynek megvalósulása esetén a francia gazdasági pozíciókat is rendezni lehetne.²⁴⁵ A francia

²³⁸ CADN Moscou Série B. Carton 155. Note. Situation en Hongrie.

²³⁹ U.o. N° 152/EU.

²⁴⁰ Vö. Gazdag [1999]: 32-34. A francia szemszöveg mutatja: AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753 N° 140/EU. Francfort követ szerint az amnesztiával a cél egy békéltető gesztus megtétele volt a társadalom felé, annak — a valóságban egyébként nem létező — egysége megteremtése érdekében.

²⁴¹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753 N° 214/EU, N° 181/EU, N° 85-90.

²⁴² V.ö. Morelle, Ch. [1999b]: 62-77., Garadnai, Z. [2005]: 123-139.

²⁴³ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753 N° 152/EU, N° 292/EU. V.ö. Garadnai, Z. [2002]: 65-72.

²⁴⁴ U.o. N° 78/EU.

²⁴⁵ AMAE CM-Hongrie, Dossier 85.

Külügyminisztériumban év végén Magyarországról készített „országjelentés” már egyértelműen megállapította, hogy a rendszer belső nyomása érezhetően megenyhült, de tisztában voltak azzal is, hogy az ország belső politikai életében meglévő enyhülés ellenére a szovjetektől és a KGST-től való szoros függés nem fog változni. A nyugati országok felé történő, gazdasági érdekekre is alapuló nyitás szándékát (a magyar gazdaság modernizálásának szükségessége miatt) valóságosnak tartották.²⁴⁶

A kínaiak és a szovjetek ideológiai vitájához való magyar hozzáállás, a szovjetek és a magyar kommunista vezetés viszonya is az elemzések központi témáját jelentette. A két ország kiemelten jó kapcsolatát látták Kádár moszkvai (1963. július 10-22.) útjában, és a közös kommunikéből a francia nagykövet azt a következtetést vonta le, hogy ezzel a szovjet diplomácia a nyugati világ számára is üzeni kívánt, vagyis a magyarokat a diplomáciai sakkjátszmájuk részévé tették.²⁴⁷ Hruscsov számára ugyanakkor Kádár János rendszerének a sikere presztízskérdésnek számított, miközben magyar részről a rendszer nemzetközi konszolidációjának reményében a magyar első titkár teljes mértékben támogatta a szovjet külpolitikai törekvéseket.²⁴⁸ A rendszer nemzetközi elfogadtatása szempontjából azonban elengedhetetlenül fontos volt a szovjet támogatás.²⁴⁹

A franciákat az ősz folyamán már élénken foglalkoztatta a diplomáciai kapcsolatok nagykövetségi szintre emelésének ügye Romániával, Bulgáriával és Magyarországgal és a magyar—román kapcsolatok alakulása.²⁵⁰ A francia külügyminiszternek készített feljegyzés szerint (ez visszatükrözte Francfort követ jelentéseit is) a nagykövetségi kapcsolatfelvételben játszandó francia vezető szerep felvállalásával a magyarok számára is fontosnak látott kulturális kapcsolatok területén lehetett francia előnyöket elérni. Hazánk vonatkozásában — brit és amerikai diplomatákkal folytatott konzultáció után — arra a következtetésre jutottak, hogy a britek megengedőbb (egyszerre akarták megtenni mindhárom országgal) politikája, illetve az amerikaiak kivárása (a Mindszenty-ügy miatt (az amerikaiak ráadásul a

²⁴⁶ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753 Note, La Hongrie en 1963., ill. CADN Moscou Série B. Carton 187. Note. Evolution de la situation en Europe orientale et dans la zone soviétique d'Allemagne pendant les six derniers mois.

²⁴⁷ CADN Moscou, Série B. Carton 156. Télégramme, N° 3940-3952.

²⁴⁸ U.o. Télégramme, N° 3881-3893., ill. u.o. N° 117/Eu.

²⁴⁹ U.o. (Politique extérieure, Hongrie, Dossier général 1955-1964), N° 392/Eu. A kérdéssel foglalkozó szakirodalom viszonylag gazdag, ami mutatja annak a jelentőségét. V.ö. Felkay, L. [1999]: 217., ill. Romsics, I. [1999]: 511-512., Fejtő, F. [1972]: 157-190.

²⁵⁰ AMAE Hongrie, Carton 1753 Note, Problème de l'élévation des légations au rang d'ambassade. A francia döntés mögöttes okainak megértéséhez vö. AMAE CM-Hongrie, Dossier 85.

románokat, illetve a bolgárokat favorizálták) a köztes álláspontot képviselő francia diplomáciának önállóan és gyorsan kell cselekednie. Ezt a budapesti nagykövetség is megerősítette, aki más szemszögből is érzékeltette ennek az eseménynek a fontosságát, mikor kiemelte, hogy a diplomáciai kapcsolatok nagykövetségi szintre emelése a magyar lakosság számára is üzenetértékkel bír, hiszen az a rendszer elnyomásának enyhülését és az életkörülmények javulását is mutatja. Hangsúlyozta, figyelembe kell venni, hogy — szemben a másik két országgal — a magyarok haladtak előre leginkább a desztalinizálás útján. Jelentésében így fogalmazott: „*Magyarország földrajzi fekvése, kultúrája és nyugati hagyományai miatt a balkáni szomszédaihoz viszonyítva nem játszhatna kisebb szerepet a nyugati játszmában*”.²⁵¹

Ezzel szemben Kádár, és ez jól mutatja az alapvető percepcionális eltérést, így látta az eseményt: „*Itt presztízsről van szó: ők mondják, hogy mi változtunk, mi lettünk liberálisabbak; mi mondjuk, hogy ők változtak, realisabbak lettek s ez játszott szerepet a megváltozott viszonyban. (...) A Magyar Népköztársaság létezik, azokon az elvi alapokon, amit a kommunisták akartak. Ők ezzel, mint reális valósággal, kénytelenek számolni.*”²⁵²

A két ország diplomáciai kapcsolatainak legjelentősebb eseménye tehát a külképviseletek nagykövetségi szintre való emelése volt. A közös kommuniké 1963. december 17-én jelent meg, és Pierre Francfort új francia nagykövet 1964. január 15-én adta át megbízólevelét Dobi Istvánnak, az Elnöki Tanács elnökének, a nagykövetet az előző nap Péter János külügyminiszter is fogadta, akivel kölcsönösen megegyeztek a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének fontosságáról. Ezen a beszélgetésen Francfort kérte, hogy Kádár Jánosnál látogatást tehessen, amivel kapcsolatban a magyar külügyminiszter megígérte, hogy kérését továbbítja.²⁵³ Az új párizsi magyar nagykövet, Valkó Márton,²⁵⁴ 1964. július 11-én adta át megbízólevelét De Gaulle elnöknek, aki a beszédében egyértelműen a két ország kapcsolatainak fejlesztésének szükségességére tett utalást,²⁵⁵ de a kelet—európai államokhoz képest a magyar—francia kapcsolatok szintje

²⁵¹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753 N° 434.

²⁵² MOL-M-KS-288-32/1964./ 30. ö. e.

²⁵³ XIX-J-1-J-0049/1/1964. 15.d.

²⁵⁴ Valkó Márton mivel a harmincas években munkásként Franciaországban dolgozott, jól beszélt franciául, de egyben a Központi Bizottság tagja is volt, ami francia részről meglepetést váltott ki. A nagykövetségi kinevezésében elsősorban az „eltávolítás” szándékát látták. CADN Budapest, Carton 102. N°221/Eu. M. Marton Valkó.

²⁵⁵ Garadnai, Z. [2001]: 119.

(főképpen a kereskedelmi kapcsolatok tekintetében) továbbra is elhanyagolhatónak²⁵⁶ volt mondható.

²⁵⁶ Vö. Ruff, M. [2001]: 24–39.

3. FEJEZET

3. A „keleti nyitás” politika kiteljesedése (1964—1968)

1964—1968 között Franciaország és a kelet—európai államok kapcsolatai intenzívvé váltak, az összes kisállam számára a „*francia kapcsolat*” jelentősége megnövekedett, ami a kelet—nyugati enyhülés kiteljesedését eredményezte, azonban a *dolgok természetéből* következően nagyon hamar a „*deszatelizáció*” kérdését, és így keleti részről a francia enyhülési politikához való *viszony korlátait* vetette fel. Ebben az alapvetően klasszikus diplomácia eszközeire épülő kapcsolatépítési folyamatban az *első* politikai konfliktus 1967 elején, az NSZK-val kialakítandó nagyköveti kapcsolatfelvétel kérdésében alakult ki, és az 1968-as csehszlovákiai intervencióhoz történt francia hozzáállás is csak *ezzel együtt* értelmezhető. Románia politikai és diplomáciai értelemben történő „*kiemelkedése*” ezzel a két eseménnyel történt meg, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy a románok (és a jugoszlávok) valójában a kelet—közép—európai államok között a *kivételt* jelentették. A többi államhoz viszonyítva Magyarország megítélése is *pozitív értelemben* változott. A magyar rendszer megértése, és „*horribile dictu*” segítése szintén a francia célok közé sorolódott.

1964 folyamán a keleti szocialista országok iránt megnövekedett a franciák figyelme, amely (eltérően az 1958—1962 közötti időszakhoz) már nem csak a hagyományos vonzalmak és taszítások, ideológiai korlátok és politikai vágyak szorításában vergődött, hanem a konkrét előrelépés lehetőségei kerültek előtérbe. Ennek a szándéknak az előkészítését szolgálta a követi konferencia is, amelynek legfontosabb következménye az volt, hogy a szocialista országokat elkezdtek egyre inkább a saját „*specialitásaiknak*” megfelelően értékelni, és a De Gaulle-i keleti nyitás politika új szakasza kezdődött el.²⁵⁷

3.1. Franciaország nemzetközi helyzetének változásai (1964)

A nagy nemzetközi válságok elmúltával (Berlin, Kuba, Algéria) kialakuló enyhülésnek köszönhetően a *francia külpolitika mozgástere is megnövekedett*. A francia Európa—

²⁵⁷ V.ö. Maillard, P. [1990]: 259. Couve de Murville, M. [1993]: 29-32., Carrère d’Encausse, H.[1988]: 29-39.

politika változása is *szorosan a nemzetközi enyhüléshez* kapcsolódott, amely érdekeltté tette a franciákat abban, hogy az ebből fakadó kedvező lehetőségeket kihasználják, *élére álljanak annak* és politikájuk központi elemévé tegyék. Francia felfogás szerint ugyanis a hidegháború 1962-ben — legalábbis Európán belül — a hagyományos formájában lényegében befejeződött, az európai nemzetek már nem akartak háborút, a konfliktusok helyett a közös élet formáit keresték. Európában a politikai helyzet stabilizálódott, és az államoknak „*egy új status quo*”-ban kellett megtalálni a helyüket. Ehhez az új politikához De Gaulle számára a francia—német kétoldalú kapcsolatok rendezése adta a mintát, amelynek részben a kiterjesztését jelentette az ún. „*keleti nyitás*” politikája. De Gaulle továbbra is folyamatosan igyekezett Európában, és tágabb értelemben az egész világon olyan szövetségeseket találni, akik sem az Egyesült Államokkal, sem a Szovjetunióval nem akartak szoros kapcsolatot fenntartani.

A francia keleti nyitási politikában a másik legfontosabb eseményt az jelentette, hogy a függetlenedési politika elveit követve 1964. január 27-én diplomáciai kapcsolatra léptek a Kínai Népköztársasággal²⁵⁸, és ezzel párhuzamosan bezárták a tajvani francia nagykövetséget, amivel nyíltan támogatták az Egyesült Államokkal harcban álló Vietnam egyik közvetlen szövetségesét. A délkelet-ázsiai pozíció visszaszerzését szolgálta továbbá az egész térségre meghirdetett semlegességi politika is, miközben a vietnami konfliktusban a tárgyalásos megegyezést javasolták. Ugyanakkor a franciákat ki akarta vonni a SEATO által megszabott szövetségi kötelezettségekből, azonban a NATO-n belüli francia szerepet az atomtitok és az atomfegyver birtokában hangsúlyozottabban képzelte el. Ezzel párhuzamosan az amerikaiak vietnami szereplését, és annak a kockázatát, hogy egy komolyabb háború bontakozik ki, valós veszélynek gondolták, ezért számos fórumon elítélően nyilatkoztak az egyre erősebb amerikai szerepvállalásról.²⁵⁹

3.2. Franciaország „keleti politikájának” első lépései

A francia érdekekkel ellentétben a szovjet külpolitika fő céljai az 1964—1968 közötti időszakban lényegében nem változtak meg, az Európán belüli enyhülés elfogadása, és a

²⁵⁸Vaïsse, M. [1998]: 517-521.

²⁵⁹1961. májusában az alábbi módon óvta a frissen megválasztott Kennedy elnököt: „*Rossz útra lép. Az intervenció ebben a térségben megállíthatatlan gépezet lesz. Előre megmondom, minden áldozatuk és költségük ellenére, lépésről lépésre feneketlen katonai és politikai mocsárban fognak elmerülni.*” ME. 269. Idézi: Salgó, L. [1990]: 45.

szovjet biztonsági érdekek legitimizálása továbbra is a szovjet külpolitika fő célkitűzését jelentette. A szovjetek elsődleges célja az Egyesült Államokkal kialakítandó stratégiai erőegyensúly megteremtése mellett, amely többé-kevésbé a hruscsovi politika nyílt és burkolt eszközökkel történő folytatását is jelentette, az európai államok közötti gazdasági kapcsolatok kihasználása volt. Ezen utóbbit elsősorban a gazdasági modernizáció kényszere erősítette, amely szintén a szovjet nagyhatalmi ambíciók megvalósulását szolgálta. Ellentétben a hruscsovi időszakkal, a „*békés egymás mellett élés*” doktrínája 1965—1966-tól inkább háttérbe szorult, és helyébe a szocialista tábor egységének a hangoztatása, illetve az európai biztonság megteremtésének a fontossága lépett.²⁶⁰

De Gaulle fő célja 1958-tól kezdve a kelet—nyugati ideológiai szembenállás felszámolása, és az új helyzetben Franciaország vezető szerepének növelése volt. Ezt a politikát támasztotta alá a szovjet—kínai konfliktus megerősödése, amely De Gaulle értékelése szerint már a hagyományos kelet—nyugati ideológiai szembenállást is gyengítette,²⁶¹ és ez a helyzet 1963—1964 folyamán csak tovább erősödött. 1964-ben ráadásul az 1914-es és az 1944-es francia—szovjet/országi barátsági szerződés évfordulói is következtek, amelyeket a külsőségekre nagyon odafigyelő, és azokat „*diplomáciai üzenetküldésre*” is felhasználó francia külpolitikai súlyuknak megfelelően kezelt. De Gaulle számára tehát egy francia—szovjet közvetlen kapcsolat és az abból következően indirekt formában kialakítandó új európai rend külpolitikai prioritást jelentett, amelynek központi kérdését az NSZK-hoz való viszony adta, és amellyel 1963 elejétől teljesen új kapcsolatok kezdtek kialakulni.²⁶²

3.2.1. Első lépések és tapogatódzások (1964)

Az 1963-as év elmúltával, amikor elsősorban a helyzetfelmérés volt a francia politika és diplomácia fő célja, 1964. már a tényleges kapcsolatépítés kezdetét jelentette, és az összes szocialista országból hivatalos vendégeket hívtak Párizsba.

Fontos hangsúlyozni, hogy a franciák nagyon hamar észrevették a kelet—európai államok *rendkívüli érzékenységét a német kérdés vonatkozásában*, vagyis azt a dilemmát, amely a német kérdéshez való viszonyhoz, a német keleti határok

²⁶⁰ Soutou J.M. [2001]: 448.

²⁶¹ V.ö. DM IV. 178-182. Az 1964. január 31-ei sajtókonferenciáján a kínaiakkal történt diplomáciai kapcsolatfelvételt történelmi érvekkel igazolta.

²⁶² Soutou, J.M. [2001]: 471.

elismeréséhez, és a két német állam diplomáciai elismerésének az összetett problematikájához kapcsolódott.²⁶³ Ebben a vonatkozásban a klasszikus diplomácia elveiből következően számos érintkezési felület alakult ki Franciaország és a szocialista országok között.

A *gazdasági és kulturális együttműködés* területén a franciák érzékenyen figyelték a KGST reformját, illetve a szocialista országok közötti munkamegosztásra vonatkozó, szintén eltérő „nemzeti” hozzáállást, mint ahogy a francia nyelv iránti érdeklődés kérdései sem kerültk el a figyelmüket. A *kommunista mozgalmon belüli és a szocialista országok közötti ellentétek*, vagyis egyrészt a szovjet—kínai ideológiai—hatalmi rivalizáláshoz való eltérő viszony, másrészt a kelet—európai kisállamok közötti hagyományos „nemzeti” ellenségeskedés, és az azokból fakadó diplomáciai lehetőségek elemzése került az érdeklődés homlokterébe. Francia értékelés szerint ebben a helyzetben Magyarország számára a '60-as évek elején egy *teljesen alárendelt szerep* jutott.²⁶⁴ 1964 folyamán Franciaország már számos egyértelmű és konkrét diplomáciai lépést is tett, bizonyítandó a Kelet felé megnyilvánuló külpolitikai nyitás szándékának szilárdságát.²⁶⁵

A francia keleti nyitás további eredményeként az év folyamán a kelet—európai országok miniszterei egymás után tettek látogatást Párizsba. Francia részről a legfontosabb utat Valéry Giscard d'Estaing pénzügy- és gazdasági miniszter moszkvai utazása jelentette (1964. január 23–29.), amely során a korábbi öt évhez képest 60%-os kereskedelem-fejlesztésről írtak alá egyezményt és rögzítették, hogy a szovjet rendelések felét hitelből finanszírozzák. A francia miniszter előkészítette a televíziós SECAM rendszer szovjet átvételéről szóló szerződést is.²⁶⁶ A látogatás konkrét és jól másolható mintát adott a kelet-európai szatelliták — köztük a magyarok — számára a francia politikához való viszonyuk gazdasági érvekkel történő megtámogatásához. Erre alapozva a sokkal érzékenyebb politikai kérdésekben is — már a saját identitásuk kihangsúlyozásával — véleményt tudtak megfogalmazni, amelyhez a vietnami háború miatt ismét erősödő antiamerikanizmus a „közös nevezőt”²⁶⁷ jelentette. A franciák legfontosabb keleti vendége először Rudinev miniszterelnök-helyettes volt, aki

²⁶³ CADN Moscou Série B., Carton 191 Circulaire (Párizs, 1964. december 9.)

²⁶⁴ V.ö. Garadnai, Z. [2003]: 138.

²⁶⁵ V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 517-521.

²⁶⁶ V.ö. Garadnai, Z. [2003]: 141-141. és V.ö. Wolton, Th. [1997]: 398-399.

²⁶⁷ V.ö. Rey, M.P. [1991]: 35.

lényegében a konkrét lehetőségek előzetes felmérésére ment Párizsba,²⁶⁸ majd követte őt Podgornij, ukrán első titkár, szovjet pártvezető (1964. február 24.–március 4.), akivel már elsősorban a politikai kapcsolatok lehetséges fejlesztéséről tárgyaltak.²⁶⁹

3.2.2. Franciaország kapcsolatai a „kemény vonal” államaival (Lengyelország, Csehszlovákia)

A vitás politikai kérdések miatt a lengyel—francia politikai kapcsolatok 1964-ben nem fejlődtek, és elsősorban a szakdiplomáciai kapcsolatok szintjén érintkezett egymással a két ország. Lengyelország lényegében csak egy évvel később normalizálta a politikai kapcsolatait Franciaországgal, mivel a német—francia közeledés és az algériai válság megítélése lengyel részről gyakorlatilag lehetetlenné tette az érdemi párbeszédet, és ezt sem a hagyományok, sem a szakdiplomáciai aprómunka nem tudták kiegyensúlyozni. A franciák megpróbálták a lengyel kommunista vezetés egyoldalú véleményét befolyásolni, és ehhez még a történelmi tapasztalatok miatti lengyel aggodalmakra is választ kívántak találni. Ezt mutatja Charpenier nagykövet és a sztálinistának számító Ochab elnök beszélgetése, ahol a francia nagykövet felvetette, hogy a francia—német szerződés egy újabb Rapalló-szerződéstől is megvédené Lengyelországot, de a lengyel partner ennek semmilyen realitását nem látta.²⁷⁰

A nyilvánvaló politikai ellentétek ellenére a kapcsolat nem szakadt meg a két ország között, amit mutat, hogy Rapaczki külügyminiszter kifejezetten a két ország közös hagyományairól, barátságáról és Európára vonatkozó „*őszinte párbeszéd*ről”, illetve az együttműködés szükségességéről beszélt a francia nagykövet előtt,²⁷¹ de a hivatalos megbeszélések légkörét leginkább a német nagyhatalmi aspirációktól való lengyel félelem dominálta, és ez szinte lehetetlenné tett bármiféle érdemi párbeszédet.²⁷²

Csehszlovákia esetében David csehszlovák külügyminiszter párizsi útja (1964. november 26.) teremtette meg a kapcsolatépítés alapjait, ami mutatja, hogy a csehszlovákok a németekkel szembeni félelmeiket megpróbálták a nyugati mozgásterük szélesítésével csillapítani, ami a csehszlovák nyugati nyitás politika alapvető motiváló tényezőjét jelentette. Francia értékelés szerint 1964 nyarán a csehszlovákiai helyzet

²⁶⁸DDF 1964. I. N° 24. (Párizs, 1964. január 15.). 42-44.

²⁶⁹U.o. N° 107. (Párizs, 1964. február 20.) 233-234.

²⁷⁰CADN Moscou Série B. Carton 166. Pologne. N° 1939-1941.

²⁷¹CADN Moscou Série B. Carton 167. Pologne. N° 1343-1347.

²⁷²DDF 1964 I. N° 89. (Párizs, 1964. február 13.) 193-195.

ellentmondásos volt, a gazdaság nem fejlődött, a desztalinizálás politikája lelassult, amit némiképpen kiegyensúlyozott a Nyugat felé irányuló, de nagyon lassan és ellentmondásosan haladó nyitási politika.²⁷³

David külügyminiszter párizsi útja azonban a csehszlovákok azon szándékát demonstrálta, hogy az ország elkezdte újraépíteni a nyugati kapcsolatait, amelyben az első helyen Franciaország szerepelt, az „*európai Európa*” gondolatának felvetése miatt. A két külügyminiszter tárgyalásán a felek megegyeztek a politikai, a gazdasági és a kulturális kapcsolatok fejlesztésének szükségességében. A fő problémát, és egyben a csehszlovák külpolitika korlátját mutatta, hogy a legfontosabb európai kérdésekben nem tudtak megegyezni. A csehszlovákok ugyanis az európai enyhüléshez való viszonyukat szorosan a németekhez fűződő kapcsolataikhoz kötötték, és annak a fő akadályát a Müncheni szerződés semmissé nyilvánításának elmaradásában látták, és a lelki sebeket mutatja, hogy a szudétanémetek kérdése is aktuálpolitikai problémaként jelent meg, amit azonban a franciák már rendezettnek értékelték.

Ebben a vonatkozásban teljesen hasonlóan tárgyaltak a többi ország esetében is azért, hogy a megváltozott európai helyzetből fakadó lehetőségek kihasználására hívják fel a partnerük figyelmét, és a végső megoldások megtalálása helyett minden esetben a kedvező helyzet kihasználását és a konkrét kapcsolatépítés lehetőségét ajánlották fel.

Az európai ügyek tekintetében azonban a csehszlovák külügyminiszter megmakacsolta magát és a két német állam elismerésében, illetve a németekkel megkötendő békeszerződésben látta a probléma megoldásának a lehetőségét, ami azonban francia részről nem talált támogatásra.²⁷⁴ Az ország identitásproblémáit mutatta, és az érem másik oldalát jelentette, hogy a csehszlovákok 1963. november 27-én meghosszabbították a Benes által száműzetésben aláírt szovjet—csehszlovák barátsági szerződést, ami szintén üzenetértékkel bírt, és jól reprezentálta az ország mély, és a kommunista vezetők által őszintén érzett, elkötelezettségét a Szovjetunió politikája mellett.²⁷⁵

²⁷³ AMAE Europe-Tchécoslovaquie. Dossier 343.

²⁷⁴ DDF 1964 I. N°203. (Prága, 1964. november 26.). 493-502.

²⁷⁵ CADN Prague, Carton 258. Rapport de fin de mission en Tchécoslovaquie, ill. CADN Moscou Série B. Carton 177. Tchécoslovaquie. Fiche. Visite en France de dirigeants tchécoslovaques.

3.2.3. Románia, Jugoszlávia és Bulgária nyugati nyitás politikája 1964-ben

A többi szocialista kisállamhoz viszonyítva időben és a szakdiplomácia szintjén túlmutató *politikai-diplomáciai kapcsolatok* kiépítésében *először Románia nyitott* a nyugati országok irányába. Ennek a nyugati nyitásnak a demonstrálását szolgálta Ion Gheorge Maurer, a román Minisztertanács elnöke párizsi útja (1964. július 27.-augusztus 3.), amely egyben megmutatta azt is, hogy Románia számára a „*francia kapcsolat*” elsődleges. Ez az út a szocialista országok viszonylatában az első miniszterelnöki utat jelentette a blokkon túli világba.

A románok felé egyébként hagyományosan elfogult francia diplomácia igyekezett reális képet kapni az országról és a vezetők szándékairól. Francia értékelés szerint *Románia ismerte fel legelőször a nemzetközi helyzet kedvező változásait*, hangsúlyozva és *kihasználva a román–francia különleges viszonyt*, ami a két ország politikai-diplomáciai kapcsolatainak rendkívül gyors rendezését eredményezte. Francia részről a románok fő célját az alábbiakban foglalták össze: 1. *Privilegizált pozíció* megszerzése és kiépítése a francia kapcsolatokban. 2. *Közvetítő szerep* megszerzése a francia–szovjet kapcsolatokban,²⁷⁶ amely a *rendszer belső legitimitásának* megerősítését is szolgálta.

Románia tehát egyértelműen szakítani akart az 1944 utáni helyzettel, és önálló politikát kívánt folytatni,²⁷⁷ amelynek a látványos és mindenki számára egyértelmű lépését jelentette Maurer miniszterelnök párizsi útja, amely egyben fordulópontot jelentett Románia és a Szovjetunió kapcsolatában is. A francia nagykövet egyértelműen a De Gaulle-i függetlenségi politika román részről mintaként történő követésével magyarázta a románok megkülönböztetett figyelmét Franciaország irányába. A franciák tisztában voltak a Romániával kialakítandó kapcsolat fontosságával, amit mutat az is, hogy nagyon sok és részletekbe menő feljegyzést, háttér tanulmányt és elemzést készítettek a romániai gazdasági, kereskedelmi, kulturális és politikai élet minden lényeges területéről. Francia részről úgy értékelték, hogy a román kommunisták számára a fő kérdés az ország gazdasági fejlődési ütemének a növelése volt, amelyben a nemzeti függetlenség garanciáját látták, és alapvetően ezért viszonyultak rugalmasan a békés egymás mellett élés kérdéséhez, a fegyverkezés korlátozásához és a nemzetközi

²⁷⁶ AMAE Europe-Roumanie, Dossier 295. Compte rendu annuel sur la situation l'activité des postes diplomatiques.

²⁷⁷ AMAE Europe-Roumanie, Dossier 294. N°42/Eu.

kereskedelemhez. A román politikát alapvetően pragmatistának értékelték, amely a diplomáciában a nyugati országok irányába megmutatkozó diplomáciai offenzívával (annak középpontjában Franciaországgal), és nagyobb nyitottsággal próbálta elérni a nacionalista-kommunista rendszer stabilizálását.

A két ország kulturális kapcsolatait Párizsban szintén jónak ítélték, észrevették, hogy a francia nyelv tanulása (ellentétben pl. Bulgáriával vagy Magyarországgal) kiemelten fontos szerepet kapott, de az egyben politikai jelentőséggel is bírt, és összekapcsolódott az orosz nyelv kötelező oktatásának a megszüntetésével. Az érzelmi viszony ellenére azonban a kulturális kapcsolatok ellentmondásosan alakultak, és ez elsősorban a román rendszer diktatórikus jellegéből fakadt, mivel az ellene volt mindenfajta intézményi szintű (és állami ellenőrzés nélküli) kulturális kapcsolatépítésnek.²⁷⁸

Románia gazdasági kapcsolatainak alakulását egy nagyon részletes (41 oldalas) feljegyzésben dolgozták ki, amelynek fő következtetése az volt, hogy Románia gazdasági kapcsolataiban a nyugati országok jelentősége az ötvenes évek végétől folyamatosan növekedett. Románia gazdasági fejlődését európai viszonylatban is jelentősnek ítélték,²⁷⁹ és az ország gazdasági helyzetét a többi szocialista országhoz képest jobbnak értékelték. A francia pozíciók megerősítését a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében és a hitelezési politika újragondolásában látták kivitelezhetőnek, és ebben Románia a minta, vagyis a követhető példa szerepét is betöltötte a kelet—európai kapcsolatait újraépíteni kívánó De Gaulle számára.²⁸⁰

A francia diplomácia a román politikát pragmatikusnak és realistának ítélte meg, ahol az ideológia nem játszott olyan fontos szerepet, mint a többi szocialista országban, és a gazdasági kapcsolatok mentén megfogalmazott érdekek elsődlegességet élvezhettek, de egyben érzékelték azt is, hogy a románok is csak bizonyos mértékig képesek és hajlandók elmenni a Szovjetunióval szembeni függetlenségük hangsúlyozásában.²⁸¹ Ebből következően úgy látták, hogy nem várható Románia keleti kapcsolatainak további romlása,²⁸² de a francia diplomácia figyelmét nem kerülte el,

²⁷⁸ CADN Bucarest, Carton 464. Note. Relations culturelles avec la Roumanie.

²⁷⁹ U.o. Fiche. Économie roumaine (données statistiques).

²⁸⁰ U.o. Relations extérieures de la Roumanie.

²⁸¹ U.o. L'évolution de la politique roumaine: de la période stalinienne au voyage à Paris, ill. U.o. Note. Réveil et manifestations de l'esprit d'indépendance de la Roumanie vis-à-vis de l'URSS. De Gaulle Maurertől nyíltan megkérdezte, hogy miért először Moszkvába ment tárgyalni, ha a románok annyira szeretnék a nyugati nyitást. Maurer a szovjet aggodalmak és gyanakvás eloszlatásával magyarázta az útját.

²⁸² U.o. Note. Relations de la Roumanie et des autres pays communistes d'Europe orientale.

hogy az erdélyi magyar kisebbség helyzete hagyományosan komoly konfliktusforrást jelentett Magyarország és Románia kapcsolatában, és kihatott a két ország szinte egy időben kezdődő nyugati nyitási politikájára is.²⁸³

A francia származású román miniszterelnök látogatása francia részről kiemelt figyelmet kapott, a látogatás során a légkör végig nagyon szívélyes volt,²⁸⁴ és a románok iránti megkülönböztetett figyelmet mutatja, hogy a francia protokoll minden eszköztárát felsorakoztatva, a vendéget De Gaulle elnök is fogadta (1964. július 28.), lényegében megegyeztek a két ország új kapcsolatainak politikai-diplomáciai keretében²⁸⁵ és a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében.²⁸⁶ A francia Külügyminisztérium által a francia diplomáciai szolgálatok részére kiküldött összegző értékelés szerint a látogatás megerősítette Románia 1962-től bevezetett új politikai irányvonalát, a gazdasági és a kulturális kérdések nagy jelentőséget kaptak, de nem került el a figyelmüket a lengyelek és a jugoszlávok féltékeny reakciója sem.²⁸⁷

A balkáni térség másik két országával is megtörtént a hivatalos kapcsolatfelvétel. Franciaország és *Jugoszlávia* kereskedelmi szerződést írt alá (1964. június 19.), de a kétoldalú kapcsolatok legfontosabb eseményét Popovic jugoszláv külügyminiszter párizsi útja (1964. november 26.) jelentette. A tárgyalások során a két külügyminiszter elsősorban a legfontosabb nemzetközi kérdéseket vitatta meg, és a két ország között már szinte teljes volt az összhang, ami a korábbi konfliktusos időszak végleges lezárását mutatta.²⁸⁸

Bulgária francia szemszögből nézve továbbra is „*fehér foltnak*” számított, és a francia—bolgár kapcsolatok a többi kelet—közép—európai államhoz képest elmaradtak voltak. A kivételt a *kulturális kapcsolatok* (nyelvoktatás) jelentették, de a fő terhet a rendszer ortodox sztálinista diktatúra jellegéből következően az *ideológiai gyanakvás*, és a fellazítástól való félelem okozta. Ivan Bachev bolgár külügyminiszter párizsi útja (1964. november 28.), eltérően a román és a jugoszláv féllel folytatott tárgyalásoktól, sokkal formálisabb hangvételű volt és a politikai kérdések helyett a bolgárok részéről elsősorban a kétoldalú kapcsolatok megvitatására helyeződött a hangsúly, amely során a bolgárok egyértelműen megfogalmazták a *kétoldalú*

²⁸³ U.o. Minorité hongroise de Roumanie.

²⁸⁴ DDF 1964 II. N° 46. (Párizs., 1964. július 31.). 117-123.

²⁸⁵ U.o. N°42. (1964. július 28.). 108-111.

²⁸⁶ CADN Bucarest, Carton 464. Entretiens entre M. George Pompidou et M. Maurer, ill.v.ö. DDF 1964 II. N°50. (Párizs, 1964. július 31.). 130-132.

²⁸⁷ CADN Moscou, Série B. 171. Circulaire N°90.

²⁸⁸ DDF 1964 II. N°205. (Párizs, 1964. december 26.). 506-509.

kapcsolatok fejlesztésére (elsősorban a bolgár mezőgazdasági termékek exportja került terítékre) vonatkozó céljaikat.²⁸⁹

3.2.5. Első lépések a francia—magyar kapcsolatokban (1964)

A magyar—francia kapcsolatok vonatkozásában az 1964. év a két ország diplomatáinak kölcsönös megfigyelésével, és az ehhez kapcsolódó jegyzékváltással kezdődött,²⁹⁰ de ezek ellenére a francia—magyar kapcsolatok látványos javulása következett be, amelynek érzését természetesen befolyásolta az is, hogy nagyon alacsony színről kellett újra indulni.²⁹¹

A politikai kapcsolatok területén az első említésre méltó eseményt a francia nagykövet és Kádár János négyszemközti beszélgetése (1964. január 24.) jelentette. Kádár számára ugyanis ez volt az első alkalom, hogy magas rangú nyugati NATO—diplomatát fogadott a diplomáciai kapcsolatok szabályaiba illeszkedő ún. „*udvariassági látogatás*” keretében. A beszélgetésről készített nagyköveti jelentés végén az alábbi összegzést olvashatjuk: „*Semmi a megbeszélésünk során, kivéve az enyhülés különféle kibontakozásainak lehetőségeire és nemzeti eredetiségre vonatkozó reflexiókat, nem teszi lehetővé tehát, hogy azt higgyük, hogy Kádár úr akár gondolatilag, akár cselekvően képes lenne egy függetlenebb politikát vezetni a nemzetközi színtéren.*”²⁹²

A francia nagykövet egyébként az év során folyamatosan figyelte a magyar vezetők megnyilatkozásait, amelyek összességében megerősítették azon véleményét, hogy a magyarok részéről ugyan csak szerény önálló külpolitikai tevékenységet lehet várni, de a rendszer belpolitikai stabilizációja iránt francia részről a figyelem (az amnesztia kihirdetése ellenére) továbbra is megmaradt.

A Kádárral folytatott beszélgetés legfontosabb következménye az első kétoldali miniszteri szintű látogatások megvalósulása, vagyis Jacques Marette francia posta- és távközlési miniszter budapesti (1964. május 15–18.)²⁹³ látogatása volt. Marette a világháború alatt a Vörös Hadsereg mellé akkreditált francia haditudósítóként, majd újságíróként 1948-ig Prágában, Varsóban és Berlinben dolgozott. Prágából két héttel az 1948. évi hatalomátvétel után kiutasították. De Gaulle a minisztere Budapestre

²⁸⁹ U.o. N°208. (Párizs, 1964. november 29.). 516-518.

²⁹⁰ XIX-J-1-j-Fr.-5/e-0050/1/1964. 8. d.

²⁹¹ Vö.: Morelle, Ch. [1999a];, 3–4., 63–77.

²⁹² AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 N° 39/EU., ill. Garadnai, Z. [2002]: 65–72.

²⁹³ XIX-J-1-j-Fr.-25/f-003674/3/1964. 22. d.

küldésével tehát egy tapasztalt, a térség politikai viszonyait jól ismerő és „nyitott szemmel járó” személyt bízott meg, aki nem titkolta, hogy a látogatás egy fontos állomást jelent a politikai kapcsolatok továbbfejlesztésében, és ezt erősíti meg utólag Veress Péter nagykövet 14 évvel későbbi jelentése is: „...1978. június 27-én Chirac polgármesteri vacsoráján ugyanennek a Murette-nek az asztalánál ültem, aki elmondta, hogy őt De Gaulle a kapcsolatok magasabb szintre emelésének előfutáraként küldte.”²⁹⁴

Murette látogatására magyar részről Csanády György párizsi útja (1964. október 27–30.) volt a válasz, aki szerint Murette már egyértelmű üzenetet „küldött” a magyar kormány irányába: „...a jelenlegi francia kormánypolitika fő célja a független nemzetekkel való szoros együttműködés, társadalmi és politikai rendszerükre való tekintet nélkül.” „... a német befolyás ellensúlyozását is feladatuknak tartják, többek között Magyarországon is. A Szovjetunióval kapcsolatban utalt kormányának reálpolitikájára.”²⁹⁵

A francia nagykövet értékelése szerint ezeknek a látogatásoknak a jelentőségét a magyarok számára az adta, hogy ezáltal megerősítést kapott „...a látenszen meglévő nyugati nyitás vágya...”,²⁹⁶ hiszen akkor már egyedül Magyarország volt az az ország, amely még nem fogadott hivatalos francia politikai személyt, de ezzel a látogatással a magyarok már egyenrangúnak érezhették magukat a többi kelet—európai országgal. A Maurer látogatás kapcsán a francia diplomata figyelmét nem kerülte el a magyar—román nemzeti rivalizálás látens megnyilvánulása sem. Francfort ezt a konfliktust egyrészt a kínai—szovjet ideológiai vita, másrészt a hagyományos magyar—román ellentétek összefüggéseibe helyezte, és mivel a román miniszterelnököt De Gaulle is fogadta, az tovább erősítette a magyarok „féltekenységét”. A budapesti francia nagykövet a román miniszterelnök párizsi látogatása után javasolta a kormányának, hogy egy magyar minisztert magasabb szinten is fogadjanak, megelőzendő a magyar nyugati nyitási politika elbátortalanodását.²⁹⁷ A nagykövet összehasonlította a magyar és a román „nyugati nyitás” politikát is: „Magyarország a nyugati nyitás politikáját a nehezebb helyzete miatt nagyobb diszkrécióval és óvatosabban követi, míg Románia sokkal nagyobb mértékben ad hangot az egyéni véleményének”²⁹⁸

²⁹⁴ XIX-J-1-j-Fr.-00437/10/1978. 52. d.

²⁹⁵ XIX-J-1-j-Fr. – 25/f-003674/8/1964. 22. d.

²⁹⁶ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 sz. n.

²⁹⁷ U.o. 1764 N° 384/EU.

²⁹⁸ CADN Budapest, Carton 121. N°270/Eu. Relations hungaro-roumaines. A nagykövet a következő táviratában a két ország érdekének azonosságára hívta fel a kormánya figyelmét: U.o. N°337/Eu. Rapports hungaro-roumains.

Francfort a magyar nyugati nyitás vonatkozásában két alapvető megállapítást tett: 1. A magyar politika presztízsszempontra miatt tartja fontosnak a nyugati országokkal való kapcsolatfelvételt, de közben számolnia kell a lakosság azon része hangulatának alakulásával is, amely ezáltal „*túlzott szimpátiát*” fejezhetne ki a Nyugat felé. 2. A magyarok a kulturális kapcsolatok tekintetében a többi szocialista országhoz képest nagyobb rugalmasságot mutatnak.²⁹⁹ Francfort véleményét érezhetően befolyásolta a Kádárral folytatott beszélgetése 1964. január 24-én, amikor Kádár nyíltan beszélt arról, hogy a lakosság 20%-a ellenséges a rendszerrel szemben.³⁰⁰

1964 második felében a Kádár-rendszer vezetői számára már a nemzetközi kapcsolatok változásaihoz való megfelelő alkalmazkodás, és a magyar külpolitikai nyitás lehetőségeinek kihasználása jelentette a legfontosabb kérdést. 1964 áprilisában Hruscsov magyarországi útja, illetve a Kádárral kialakult személyes és látványos jó kapcsolata is egyértelművé tette a belpolitikai konszolidáció „*sikerét*”. Ezt a francia nagykövet is így látta, és a magyar és a szovjet politikai érdekek összhangjáról, illetve a két ország közötti kompromisszumról írt. Ennek megnyilvánulásaként — meglátása szerint — Magyarországot a szovjetek partnerként kezelték a kommunista mozgalmon belüli vitákban, és míg a belpolitikában nagyobb engedményeket tettek a magyaroknak, a külpolitika terén szorossá vált az együttműködés.³⁰¹ A Hruscsov-látogatás kapcsán a francia nagykövet 19 oldalas jelentésben elemezte a magyar—szovjet kapcsolatok alakulását és következményeit a magyar nyugati nyitásra vonatkozóan. Kritikus véleményét megerősítette Roche, a Bécsben szolgálatot teljesítő francia nagykövet is, aki a látogatásról Kreisky külügyminiszterrel folytatott beszélgetésére alapozva Magyarország visszatérését a szabad világba (az optimista hangú megnyilatkozásokat bírálva) „*nem holnap*”-ra jósolta.³⁰²

A Hruscsov-útról készített (1964. március 31.-április 10.) értékelés szerint a szovjet első titkár magyarországi viselkedése és a hazaérkezése utáni moszkvai megnyilatkozásai azt mutatták, hogy a Szovjetunió és a kelet—európai kisállamok kapcsolatában az egyenlőség alapján új viszony kezd kialakulni.³⁰³ A magyar—szovjet kapcsolatokat a francia diplomácia is kitűnőnek minősítette, a sajtót mindkét országban

²⁹⁹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1761 N° 98/EU.

³⁰⁰ Vö.: Garadnai, Z. [2002]: 66., 69., ill. CADN Moscou, Série B. Carton 156 (Politique extérieure, Hongrie, Dossier général 1955-1964), N° 98/Eu. Évolution interne de la Hongrie et relations avec l'URSS.

³⁰¹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1761 N° 169.

³⁰² U.o. N° 276–279.

³⁰³ CADN Moscou, Série B. Carton 156 (Politique extérieure, Hongrie, Dossier général 1955-1964), N° 169/Eu. Visite de Khroutchev en Hongrie.

élénk figyelemmel kísérték, tájékoztatták Párizst a legapróbb eseményről is, és a két ország stratégiai szövetségéről értekeztek.³⁰⁴ Mindezen nehézségek, belső és külső korlátok ellenére a fentebb kifejtett, és a franciák által kezdeményezett keleti nyitási politika, amely beleilleszkedett a kelet—nyugati kapcsolatok újabb enyhülésének a szakaszába, objektíve is szélesítette a magyar külkapcsolatok lehetséges mozgásterét, és így erősítette a rendszer belső konszolidációjának az esélyeit.

Ezen bel- és külpolitikai, illetve személyes tényezők szerencsés együttthatását ismerte fel a magyar miniszterelnök/első titkár, és mivel a külpolitika formálásában az ország első számú vezetőjeként kulcsszerepet játszott, az 1964. augusztus 24-én megtartott követi értekezleten elmondott beszédét az új helyzethez való „*iránymutatásként*” is értékelhetjük. Kádár ugyan az enyhülési politikát — és így a francia kezdeményezéseket is — a szocialista országok egységének megbontására irányuló taktikaként értékelte, de kiemelte, hogy az erőviszonyok változásának, és a nyugati államok közötti ellentmondások kiéleződésének köszönhetően a magyar lehetőségek növekednek.

A konferencián Péter János külügyminiszter a magyar külpolitika reális mozgásterét így értékelte: „*A szocialista tábor minden egyes országának külpolitikai tevékenységéért a fő felelősséget nem az egyes országok maguk, hanem a Szovjetunió viseli. (...) lényegesen megváltoztak a taktikai célok, azok elérésének lehetőségei és a feladatok realizálásának módszerei.*”³⁰⁵ A korabeli magyar külpolitika alapelemét jelentette tehát az 1957. és az 1960. évi Moszkvai Nyilatkozatban megfogalmazott elvekhez való ragaszkodás. Az önálló külpolitika lehetőségéről a külügyminiszter így nyilatkozott: „*...a Szovjetunió termonukleáris erejének védelme alatt kétségtelenül jelentkezik is a hajlandóság a szocialista tábor országainál, hogy a biztos védelem fedezéke alatt külön utak kockázatát vállalják.*”³⁰⁶ A külügyminiszter a nyugati országokkal való kapcsolatok kiépítése gyakorlati területének a bilaterális diplomáciai kapcsolatokat jelölte meg, de hangsúlyozta: „*...azt mondhatjuk, hogy az ellenforradalom idejétől mostanáig szóló külpolitikai feladatot elvégeztük. (...) szerényen induljunk, viszont annál reálisabban közelítsük meg (a) nagy sajátos feladatokat. (...) egy pillanatig sem szabad elfelejtenünk, hogy mi nagyon kicsiny*

³⁰⁴ U.o. N° 180-181.

³⁰⁵ M-KS-288-32/1964./ 31. ő. e.

³⁰⁶ U.o.

*ország vagyunk. Kicsiny és nyersanyagban nagyon szegény ország. Kisebbek vagyunk Romániánál, Csehszlovákiánál, Jugoszláviánál...*³⁰⁷

Ezzel párhuzamosan azonban akadályt jelentett az ún. „fellazítástól” való félelem, és a hivatalos magyar értelmezés szerint a békés egymás mellett élés elvének nyugatiak által történő elfogadása a tömbök közötti kapcsolatok fellazítását szolgálta a gazdaság, a kultúra és a politika terén egyaránt. Az enyhülés („détente”) politikája azonban összességében kedvező nemzetközi feltételt teremtett a magyar külpolitika számára, hiszen növelte annak a mozgásterét, és így a rendszer elfogadását erősítette.

1964 végére a Kádár—rendszer külpolitikai konszolidációjának Nyugat felé irányuló első komolyabb lépései megtörténtek. Az ország egymás után rendezte a diplomáciai kapcsolatait és emelte azt nagykövetségi szintre Olaszországgal, Belgiummal Kanadával, Angliával, miközben az NSZK-val való nagykövetségi kapcsolatfelvétel fő akadályát (annak ellenére, hogy ez a gazdasági érdekeknek ellentmondott) a németeknek a Hallstein-doktrínához való merev ragaszkodása volt.³⁰⁸

A konszolidáció ellentmondásosságát, a belső enyhülés „sérülékenységét” és a rendszer kiszolgáltatottságát mutatja viszont a Hruscsov lemondása miatt kialakult bizonytalan helyzet. Kádárnak — érzelmi és presztízs okok folytán — a szovjet pártvezető melletti nyílt és a keleti országok többi vezetőjéhez képest példa nélküli kiállása³⁰⁹ ugyan megnövelte a franciák érdeklődését iránta, de a nagyobb függetlenségre törekvő külpolitikai változásokat, illetve a korábbi irányvonal érdembeli megváltoztatását továbbra sem vártak tőle.³¹⁰ A francia nagykövet összefoglaló helyzetértékelése szerint a magyar vezetők Hruscsov lemondása miatt — a gazdasági helyzet romlása ellenére — kívártak, de a magyar nyugati nyitás szándékát továbbra is őszintének tartotta: „Az 1964-es év tehát egy bizonyos fordulatot jelentett a külpolitika terén, abban az értelemben, ahogy Magyarország hangsúlyozta a nyugati nyitását.”³¹¹

A magyar politika a Hruscsov leváltása utáni sokkon nagyon gyorsan túltette magát és alkalmazkodott az új szovjet vezetés politikájához, de az előző évhez képest meglévő érzelmi eltérést jól megmutatta a november 7-ei évforduló viszonylag

³⁰⁷ U.o.

³⁰⁸ XIX-J-1-u-Péter János irathagyatéka. (NSZK) 50.d. , ill. Garadnai, Z. [2001]: 120.

³⁰⁹ Vö. Huszár, T. [2003]: 185-186, 188-192.

³¹⁰ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1761 N° 630-635., N° 648-656., N° 629/EU. Ezt következtette ki Francfort nagykövete Szilágyi Béla külügyminiszter-helyetttel 1964. október 27-én folytatott beszélgetéséből is. AMAE Europe-Hongrie, Carton 1761 N° 671-673.

³¹¹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753 N° 100.

szerénynek mondható megünneplése.³¹² Magyar szempontból nézve azonban abban a helyzetben a propagandisztikus szempontok továbbra is hangsúlyosabb szerepet játszottak, és így a fő kérdés 1964 végén is az volt, hogy egy magas rangú magyar vezető — külügyminiszter vagy miniszterelnök — egy nyugati NATO országba hivatalos látogatásra menjen. A Szovjetunió külpolitikai akcióit legmesszebbmenőkig támogatták mindenhol, és erre „*nagy súlyt*” fektettek a Hruscsov lemondása utáni helyzetben is, de a nyugati relációkban a kétoldalú külpolitikai konzultációk rendszerét kívánták bevezetni, melyhez a szovjetek támogatását is bírák.³¹³

Csanády György közlekedés- és postaügyi miniszter a párizsi útja alkalmával ugyan érzékelte a bizonytalan helyzetből fakadó francia aggodalmakat, de úgy látta, hogy a franciáknak saját külön utas politikájuk miatti elszigetelődésük következtében egyre inkább szükségük van a francia—szovjet gazdasági kapcsolatok fejlesztésére, és a helyzetből fakadó kedvező lehetőség magyar érdekeknek megfelelő kihasználását javasolta.³¹⁴

A rendszer nemzetközi konszolidációja miatt kiemelkedően fontosnak számító „*NATO-út*” lehetőségét Péter János számára Francfort francia nagykövet már Marette miniszter budapesti látogatásakor, majd Szilágyi Béla külügyminiszter—helyettesnél (1964. november 16.) folytatott beszélgetésekor is felvetette. Eredetileg arról volt szó, hogy a magyar külügyminiszter az ENSZ közgyűlésre utazván megállt volna Párizsban, ahogy a csehszlovák, bolgár és jugoszláv külügyminiszter is tette, azonban a franciák egy önálló út megszervezését tartották megfelelőnek. Magyar részről a látogatás politikai és diplomáciai előkészítéséhez tartozik, hogy Péter János az Országgyűlés ülészakán (1964. november 20.) beszédet mondott a magyar külpolitika törekvéseire, és a magyar—francia kapcsolatokra vonatkozóan. Ebben a franciák felé egyértelmű nyitási szándékot üzent, de a francia „*európai Európa*” politikáról szót sem ejtett.³¹⁵

Erre a beszédre reagálva Lucet politikai igazgató bekérte Valkó Márton (1964. december 3.) párizsi magyar nagykövetet, miközben Francfort budapesti francianagykövet jelentkezett Szilágyi Bélánál (1964. december 4.). A francia diplomaták mindkét alkalommal kiemelték, hogy Péter János országgyűlési beszédének

³¹² CADN Moscou, Série B., Carton 155 N° 586/Eu. Le PSOH, le changement de direction en URSS et le 7 novembre.

³¹³ XIX-J-1-u-Péter János irathagyatéka. (Magyar-szovjetkapcsolatok) 50.d.

³¹⁴ M-KS-288-32/1964./ 2. ő. e. A magyar nagykövet is várakozó álláspontot és aggodalmat érzékelt Párizsban a lemondással kapcsolatban. XIX-J-1-j-Fr.-003674/7/1964. 47. d.

³¹⁵ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1759 N° 722. A francia nagykövet részletesen, de kommentár nélkül, tájékoztatta a Quai d'Orsay-t.

francia vonatkozása pozitív volt, a francia diplomácia érdeklődését megnövelte Magyarország irányába, és a felek Péter János hivatalos útjának időpontjára vonatkozóan az 1965. január 11–13. közötti időpontban egyeztek meg.³¹⁶

A magyar Külügyminisztérium, készülvén Péter János külügyminiszter párizsi utazására, az alábbi helyzetértékelést (1964. november 29.) adta: *„Megállapítható, hogy Franciaország érdeke fejleszteni a kapcsolatait a szocialista országokkal. Csakis ilyen feltételek között folytathatja lazítási politikáját a szocialista országok irányában, és ilyen háttérrel biztosíthatja nyugat-európai partnereivel szembeni önálló külpolitikai törekvéseit, léphet fel a harmadik világ előtt mint az együttműködés bajnoka. A szocialista tábor számára az összes nyugat-európai országok közül jelenleg Franciaország a legérdekesebb, mert külpolitikája élezi az imperialista hatalmak ellentéteit és számos területen érintkezési felületet biztosít számunkra.*”³¹⁷

A tárgyalások előkészítésére az MSZMP KB Külügyi Osztálya is tanulmányt készített a magyar—francia kapcsolatok alakulásáról, és azt a Politikai Bizottság december 29-i ülése elé terjesztették,³¹⁸ ahol a magyar—francia államközi kapcsolatokról szóló jelentést elfogadták, azzal a kitételrel, hogy a magyarországi francia nagykövetség befolyását a francia nyelv tanulásában csökkentsék, illetve ellenőrizzék. A Politikai Bizottság ajánlásban fogalmazta meg, hogy értékeljék a két ország államközi kapcsolatai szélesítése érdekében végzendő munka elvi vonalát.³¹⁹

A Külügyminisztériumban a miniszterhelyettesi értekezleten (1964. december 29.) a két ország államközi kapcsolatai fejlesztésére vonatkozóan — a Politikai Bizottság határozatának megfelelően — irányelveként fogalmazták meg, hogy a magyar külpolitikának figyelembe kell vennie a francia külpolitika sajátos vonásait, és támogatni kell azokat a törekvéseket, amelyek az Amerikai Egyesült Államok befolyásának csökkentésére, és az NSZK részéről jelentkező revansista, militarista törekvések korlátozására irányulnak, és gyengíthetnék a NATO egységét.³²⁰

A magyarok ideológiai—propagandisztikus érdekeket szem előtt tartó szándékaival szemben a franciák (nyilvánvaló, hogy ez az út számukra nem bírt akkora politikai jelentőséggel, mint a magyar fél számára!) kevésbé intenzíven, de tárgyilagosan készültek fel a diplomáciai találkozóra. A francia belső feljegyzések

³¹⁶ XIX-J-1-j-Fr.-006397/1964. 47. d.

³¹⁷ XIX-J-1-j-001524/11/1965, 47.d.

³¹⁸ M-KS-288-5/1964/ 354. ö. e.

³¹⁹ U.o. 355. ö. e.

³²⁰ Vö. Garadnai, Z. [2001]: 121-123.

érdekessége, hogy az 1965. évi tárgyalásra való felkészülés során a két ország kapcsolatainak történetét még „csak” az 1945 utáni időszakról elemezték. Ezzel ellentétben (ebben már az 1965. évi Péter János út tapasztalatai is befolyásolhatták őket) az 1966. évi Couve de Murville-féle viszontlátogatás előkészületei során a francia belső feljegyzések jellemzően már egészen a középkorig visszanyúlva mutatják be a francia—magyar (elsősorban a kulturális) kapcsolatok történetének alakulását, kiegészítvén a magyar külpolitika lehetőségeit és a kétoldalú kapcsolatok legfontosabb területeit magában foglaló háttérelmzésekkel.

1965 elején a francia Külügyminisztériumban így látták a két ország helyzetét: *„Mióta a <magyar ügy> kapcsolatos erkölcsi következmények enyhültek, és apránként a Kádár—kormány (is) belső és külső megbékülési szándékról tett tanúbizonytságot, a francia—magyar kapcsolatok (is) fokozatosan megjavultak.”*³²¹

1963—1964-ben tehát a két ország kapcsolatát már az enyhülés kérdéséhez, és így közvetlenül a francia—német szerződéshez, illetve a De Gaulle személyéhez való viszony határozta meg, és Magyarország burkolt érdeklődést mutatott a nyugati világ problémái iránt. Francia részről ugyanakkor az amnesztia kihirdetése után a rendszer belső és külső konszolidációja, a belső politikai-társadalmi egyensúly megteremtése, a kádári „liberalizmus”, a *békés egymás mellett élés*, és a *desztalinizálás* kérdéseinek elemzésére helyeződött a hangsúly, és a figyelem középpontjába fokozatosan a kulturális kapcsolatok kerültek. A franciák értékelése szerint Romániához és Bulgáriához viszonyítva Magyarországon haladt előre leginkább a desztalinizáció, de a rendszer számára a belpolitikai stabilitás elsődlegességgel bírt, amely azonban szorosan kapcsolódott a nemzetközi színtérre való kilépés szándékával, amely a kádárista vezetés nyugati elfogadtatásának szándékában öltött testet. Magyarország európai kapcsolatai kiszélesítésével a belső enyhülést és a nemzeti konszolidációt kívánta elérni, és a NATO-országokkal való kapcsolatfelvétel presztízsszemponatok miatt bírt jelentőséggel. A nemzetközi enyhülés kiterjedése így *alapvető magyar érdek* volt, de az abból való lehetőségek kihasználása (mint látni fogjuk) sajátos magyar értelmezésben került átültetésre a politika nyelvére. A vitás francia *gazdasági kérdések rendezése* is a francia diplomácia célját jelentette, de úgy látták, hogy a magyaroknak a szovjetektől és a KGST-től való szoros függése nem fog változni, azonban a nyugati országok felé

³²¹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764. Note. Relations politiques franco-hongroises.

történő, gazdasági érdekekre is alapuló nyitás szándékát (a magyar gazdaság modernizálásának szükségessége miatt) valóságosnak tartották.³²²

³²² V.ö. Garadnai, Z.[2003]: 157-158.

3.3. A De Gaulle-i Európa—politika kiteljesedése (1965—1966)

3.3.1. A francia politika „félfordulata” (1965—1966)

Az algériai válság elmúltával a De Gaulle-i politika számára az 1963—1965 közötti időszak a belpolitikában a nyugalmat (az intézmények megszilárdultak, a tábornok belpolitikai hatalma megerősödött, a hatalmi erők között egyensúly állt be) jelentette. A gazdaság 1960-tól kezdve éves szinten folyamatosan több mint 5%-kal növekedett,³²³ így ezt az időszakot a De Gaulle-korszak fénykorának is lehet nevezni,³²⁴ amit az is mutat, hogy De Gaulle-t az 1965. december 5-ei elnökválasztáson a szavazók 55,2%-a választotta meg, vagyis a népszerűsége (még ha az csökkenő tendenciát mutatott is) további erkölcsi alapot adott függetlenségi politikája végigviteléhez.

Ebben a politikában az 1965-ös és az 1966-os év fordulópontot jelentett, amit erősített az, hogy a „nyugat-nyugat közti” konfliktusok nyílttá válása révén a diplomatakon és a politikusokon túl már a közvélemény, a sajtó és a politikai elemzők számára is egyértelművé váltak az ellentétek. A hidegháború történetében tehát egy olyan szakasz kezdődött el, amely a korábbi időszakhoz képest új feltételeket és lehetőséget teremtett az európai nemzetek számára.

A francia politika kelet felé fordulása ennek a változásnak köszönhetően 1963—1965 között fokozatosan valósult meg, de 1965—1966 folyamán vált egyértelművé, és így egyenrangú jelentőségűvé a korábban csak a nyugati szövetségi rendszeren belüli új egyensúly megteremtésére törekvő francia politika számára. Ebben természetesen a német-francia kapcsolatok 1965—1967 közötti elhidegülése is lényeges szerepet játszott, mivel ezáltal megnövekedett a német kérdésben teljes mértékben érdekelt kelet—európai szocialista országok szerepének a jelentősége. De Gaulle az európai politikája végrehajtásához igyekezett megnyerni a kelet—európai államokat is, és a gaulle-ista diplomácia a NATO-ból való kilépést ösztönző példának szánta a kelet—európai országok számára. A franciák (készülve a nyitásra) egyre inkább élénk figyelemmel kísérték a kelet—európai változásokat, igyekeztek felmérni a

³²³ Rémond, R. [2003]: 637.

³²⁴ U.o. 633.

lehetőségeket, a gazdasági érdekből fakadó együttműködési szándékokat,³²⁵ amit mutat az is, hogy a francia Külügyminisztériumban egy részletes felmérést készítettek a kelet—európai országokkal folytatandó együttműködés lehetőségeire vonatkozóan.³²⁶

A lényegét tekintve a De Gaulle által 1958-tól kezdeményezett új Európa—politika 1965-re fordulópontjához érkezett,³²⁷ és De Gaulle számára az év folyamán a NATO reformja körüli ellentétek, valamint a nyugat—európai integrációs kérdések miatti nyílt politikai konfliktusok következtében a „keleti kapcsolatok” jelentősége egyre inkább felértékelődött.³²⁸ Ezen politika mögött, mint láttuk, sokkal mélyebb (De Gaulle által döntően történelmi érvekkel magyarázott) okok húzódtak meg, amelyeket nem lehetett elvonatkoztatni a tábornok által egész Európa földrajzi és politikai értelemben történő egységesítésére vonatkozó³²⁹ elképzeléseitől. Ezt a szubjektív akaratot erősítette, hogy Franciaország 1965—1966-ra már egyre inkább rendelkezett azokkal az előfeltételekkel, amelyek az ország geopolitikai helyzetéből fakadóan lehetőséget adtak számára a nemzetközi kapcsolatok hidegháborús rendszere egyik legfontosabb elemének, az atlanti szövetségi rendszerhez való viszonyának gyökeres átalakításához.

1965 folyamán a nukleáris fegyverek birtoklásának kérdése tovább növelte a szakadékot az amerikai és a francia elképzelések között, de ez a konfliktus ekkor már az európai szövetségesek nézeteihez képest is elszigetelte a franciákat. Franciaország megakadályozta a rugalmas reagálás (flexible response) stratégiájának elfogadását és folyamatosan ellenezte a multilaterális atomerő (MLF)³³⁰ tervezetét. 1965. szeptember 5-én De Gaulle egyértelműen a szövetségesei értésére adta, hogy Franciaország vissza kívánja szerezni a fegyveres ereje feletti ellenőrzést legkésőbb 1969-ig, és megkezdte a „keleti nyitás” politika aktív szakaszát azzal, hogy külügyminiszterét 1965. október végén Moszkvába küldte.

1966 elejére a feszültség tovább nőtt és Franciaország nem fogadta el a NATO rendszerének fejlesztésére és a nagyobb integrációra vonatkozó elképzeléseket, hanem

³²⁵ Salgó, L. [1990]: 54.

³²⁶ 1966-ban a Quai d’Orsay-n kidolgoztak egy 10 oldalas kérdőívet, amelyet a nagykövetségek vezetőinek küldtek meg. A kérdések a népi demokráciák kül- és belpolitikájának minden területét érintették, és azt mutatták, hogy a központban komolyan igyekeztek felmérni a keleti nyitási politika diplomáciai lehetőségeit. CADN Moscou Série B. Carton 417. Facteurs d’évolution dans les régimes communistes d’Europe orientale.

³²⁷ V.ö. Warner, G. [1996]: 247-266.

³²⁸ Vaïsse, M. [1996]: 219-245.

³²⁹ V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 419-420.

³³⁰ V.ö. Barbier, C. [1996]: 285-305.

ellenkezőleg, fokozta a francia elszakadási törekvéseket, amihez megfelelő érvet jelentett Franciaország geostratégiai helyzete.³³¹

De Gaulle számára ez a döntés mindenekelőtt az 1940 után elvesztett francia függetlenség visszaszerzése szempontjából játszott szerepet, de ebben az atlanti integrációban való szerepvállalás (legalábbis az 1966 előtti keretekben) akadályt jelentett, és a függetlenség garanciáját a nemzeti nukleáris arzenál megteremtésében, és a tous azimuts elvére épülő nemzeti függetlenségi stratégia megvalósításában látta.³³²

De Gaulle döntése a NATO katonai szervezetéből való kivonulásról tulajdonképpen az általa már évek óta követelt katonai reformok elmaradása miatt következett be.³³³ De Gaulle ezen döntése a világháború utáni *status quo* 1962 utáni megváltozásából is eredeztethető. Ennek a jelei nemcsak a nyugati szövetségi rendszer tagjai közötti változásokban, hanem tágabb értelemben a két katonai és politikai tömörülés közötti kapcsolatok egész rendszerében is megmutatkoztak. A francia elnök ezeket, a nemzetközi rendszer egészében elkezdődött változásokat igyekezett a francia érdekeknek megfelelően kihasználni és befolyásolni, de De Gaulle személyes jellemvonásai, a „szubjektív tényezők” szerepe, csak szélesebb körben értelmezhetők, mint ahogy a keleti nyitás és a nyugati konfliktusok ok-okozati összekapcsolása is. De Gaulle külpolitikája 1965 végére lényegében *fordulópontjához* érkezett, és a *NATO reformja*, a nyugat—európai *integrációs kérdések* miatti konfliktusok együttes hatására jelentette be a *NATO katonai szervezetéből való kilépést* (1966. február 21.), ezen érzelmi tényezők is befolyásolták (de a döntés már korábban megszületett) a moszkvai út bejelentését is. A De Gaulle által kierőszakolt *fait accompli* megnyitotta ugyanakkor az utat a francia biztonságpolitika második pillérének,³³⁴ az enyhülési politikának a kibontakozása előtt, amelyben a keleti nyitás politikája már az új helyzetnek megfelelő szerepet kapott.³³⁵

1963—1965 folyamán az Európán belüli kapcsolatok De Gaulle Európa—koncepciójának „*európai Európa*” ágának sikertelenségét erősítették, hiszen a fő partnernek kiszemelt, de már az Adenauer utáni érába lépett NSZK nem követte a francia diplomáciát,³³⁶ nem vállalta fel az amerikaiakkal történő nyílt szakítás

³³¹ Gazdag, F. [1996]: 120-121.

³³² Bozo, F. [1996]: 133-166.

³³³ U.o., ill. Bozo, F. [1997]: 9-30.

³³⁴ Gazdag, F. [1996]: 122-124.

³³⁵ V.ö. Rey, M-P. [1991]: 48-50., 59-61.

³³⁶ Fejérdy, G.-Garadnai, Z. [2004]: 208-231.

kockázatát, és a francia—német tengely nem működött.³³⁷ 1965 folyamán a francia—német politikai kapcsolatok is teljesen elhidegültek, és Adenauer politikájával ellentétben az új német kancellár (Erhard) az amerikaiakkal való szoros kapcsolatok kiépítésére alapozta külpolitikai stratégiáját.³³⁸

1965-től kezdve a De Gaulle-i Európa politika másik eleme, az „*Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa*” erősödött meg, amely a francia külpolitika hangsúlyát a keleti nyitás politikára helyezte, és az elkövetkező évek francia kezdeményezéseit alapvetően meghatározták.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy De Gaulle keleti nyitási politikáját nem lehet megérteni csak az európai keretek felvázolásával, mivel az már beleilleszkedett Franciaország globális nemzetközi politikai pozíciójának az újragondolási folyamatába. A francia—amerikai ellentétek kiéleződése 1966-ban vált meghatározóvá, és ezt már az indokínai konfliktus alapvetően eltérő megítélése is erősítette, amellyel kapcsolatban De Gaulle a phon penhi-beszédében (1966. szeptember 1.) tette egyértelművé az álláspontját.³³⁹

3.3.2. A francia—szovjet kapcsolatok helyzete 1965-ben

A francia külpolitika számára az 1963—1964-es évek tapasztalatai azt mutatták, hogy a keleti országok elsődlegesen a német kérdés problematikáján keresztül viszonyultak De Gaulle Európa jövőjére vonatkozó elképzeléseihez. 1965 folyamán (mint láttuk) Franciaország nemzetközi helyzete és De Gaulle személyének a megítélése egyaránt a változás jeleit mutatta, az események dinamikájának felismerése, illetve a kezdeményező szerep megtartásának fontossága arra kényszerítette a francia elnököt, hogy a keleti nyitás politikájában az aktív kezdeményező szerepére törjön.

Ezzel a felismeréssel magyarázható De Gaulle 1965. február 4-én elmondott beszéde is,³⁴⁰ amely a keleti nyitás politikájának központi elemévé tette a német kérdés rendezésének a problematikáját, és ezzel teljesen egyértelmű üzenetet küldött a fő nyugati szövetségeseinek tartott NSZK, és a keleti országok irányába egyaránt. Ezen a sajtókonferencián a német kérdés össz-európai keretek között történő megoldására tett

³³⁷ Vaïsse, M. [1998]: 553-560., ill. Palayret, J-M. [2005]:

³³⁸ V.ö. Wilkens, A. [2005]: 27-39.

³³⁹ Vaïsse, M. [1998]: 532-538. De Gaulle Amerika-ellenessége és a vietnami háborúval kapcsolatban képviselt álláspontja a kelet-európai országok diplomáciájával teljes érzékenységet eredményezett, és ellentétben a német kérdés megítélésével azonos álláspont alakult ki.

³⁴⁰ DM, 1962-1965 Pour l'effort, 338-342., ill. Vaïsse, M. [1998]: 23-26.

javaslatot, mivel abban az összes európai államot érintettnek gondolta, és így közvetlenül a keleti nyitási politikájához kapcsolta, mintegy tárgyalási „vezérfonalat” is adott a keleti országok vezető diplomatái és politikusai számára.³⁴¹ Ezt erősítette meg az 1965. március 23-ai beszédében is, amikor a hagyományos francia—szovjet barátság újraéledéséről beszélt, és De Gaulle politikai szándékait a francia diplomácia is egyértelművé tette, amikor Baudet nagykövet Gromikóval folytatott beszélgetésében a politikai dialógus szükségességére tett utalást.³⁴²

A francia diplomácia óvatosságát és a De Gaulle-i vezetés realitás-érzékét mutatja, hogy a teljesen szovjet érdekszférának tartott Kelet—Közép—Európában (tiszteltben tartván a szovjet biztonsági igényeket) nyíltan nem beszéltek a kisállamok „deszateilizálódásáról”, vagyis azok leszakításáról a Szovjetunióról, hanem a kétoldalú kapcsolatok hagyományaira építkező, és az 1963 utáni enyhülés és az együttműködés révén kibontakozó, új kelet–nyugati kapcsolatrendszeréről. Francia diplomáciai értékelés szerint a szovjetek elsősorban verbális formában fejezték ki nemtetszésüket a kelet—európai kisállamok önállósulási törekvései miatt, a románokat kivéve általában elfogadták azt, (legalábbis az általuk elfogadottnak ítélt keretekig), és a nyugati nyitási politikát leginkább Csehszlovákia és Bulgária, vagyis a két leginkább szovjetbarátnak minősített rendszer esetében tolerálták.³⁴³

A szovjet diplomácia 1965 folyamán továbbra is fontosnak tartotta a nyugati kapcsolatok fejlesztését, és a francia önállósulási törekvésekből fakadó lehetőségek kihasználását.³⁴⁴ De Gaulle február 4-ei beszédének kedvező szovjet fogadtatását a francia diplomácia is azonnal észrevette.³⁴⁵ A „francia kapcsolat” fontosságát jelezte, hogy 1965 márciusában Valérián Zorint, az akkori szovjet diplomácia harmadik legfontosabb és szintén német szakértőnek számító emberét küldték a nagyköveti posztot 1953-tól betöltő Vinogradov helyére. Zorin a központi bizottság tagjaként az elődjéhez képest sokkal merevebben képviselte a hivatalos moszkvai álláspontot.

1965-ben a szovjetek számára az európai biztonság és a kölcsönös érdekek mentén kibontakozó enyhülés már nem jelentett egymástól mereven elválasztott dolgot,

³⁴¹ De Gaulle és Couve de Murville az év folyamán többször beszélt a szovjet nagykövettel, és ezeken a megbeszéléseken a német kérdés nagyon hasonló értékelésére a franciák egyértelmű utalást tettek, amely a szovjetek számára teljesen elfogadható tárgyalási alapot jelentett. V.ö. Obitchkina, E. [2005]: 19-24.

³⁴² Obitchkina, E. [2005]: 18., ill. DDF 1965. I. N°22 (Moszkva, 1965. január 15.). 58-59.

³⁴³ AMAE Europe-URSS, Carton 1932 Note L'URSS et le rapprochement entre l'Europe Orientale et les pays occidentaux.

³⁴⁴ Narinski, M. [1996]: 503-516.

³⁴⁵ CADN Moscou Série B, Carton 417. Note, URSS. Situation intérieure, camp socialiste, rapports est-ouest.

és a gazdasági modernizáció kényszere, illetve a szovjet keleti határok miatti bizonytalanság a szatelliták irányába is megengedőbb magatartást tett lehetővé. 1965 folyamán a kisállamok számára az alábbi tényezők miatt volt szükséges a „francia kapcsolat” kiszélesítése: 1. A nyersanyagforrások beszerzésének diverzifikálása. 2. Nyugati hitelek szerzése és a technikai modernizáció beindítása, így a gazdasági fejlődés biztosítása. 3. A lakosság nyugati cikkek és kapcsolatok iránti vágyának a kielégítése (a kulturális kapcsolatok kiszélesítése); e vonatkozásban (szemben a régióban sokkal érzékenyebb helyzetben lévő amerikaiakkal, illetve németekkel!) a franciák a hatvanas évek első felében még könnyebben tudták az érdekeiket érvényre juttatni.

A francia Külügyminisztériumban készült feljegyzés szerint (1965. április 6.) a szovjetek az ellenőrzésük alatt tartott régióval továbbra is szoros kapcsolatok fenntartására törekednek, és ehhez a „negatív egység” létrehozásán fáradoztak, amelynek fő tényezői az alábbiak voltak: 1. A nyugati imperializmustól való félelem hangoztatása. 2. A német revansizmus veszélyének túlhangsúlyozása. 3. A német atomfegyverkezési tervek miatti hisztéria gerjesztése.³⁴⁶ A szovjetek aggodalmait egyébként csak növelte a kelet—közép—európai szatelliták azon vágya, hogy a nyugati országokkal gazdasági kapcsolatokat építsenek ki. A kommunista egység hangoztatása mellett azonban a szovjetek már az országok egyenrangúságára is nagyobb figyelmet fordítottak.

A francia keleti nyitási politika stratégiai tényezőjének számító francia—szovjet kapcsolatok továbbfejlesztésének a szándékát mutatta Andrej Gromikó szovjet külügyminiszter párizsi (1965. április 25—30.), illetve Maurice Couve de Murville francia külügyminiszter moszkvai útja (1965. október 28.—november 2.). A külügyminiszteri utak következtében a két ország diplomáciai-politikai kapcsolatai végleg normális mederbe kerültek,³⁴⁷ így a keleti nyitás politikájának első szakasza, amely a tapogatódzástól az első kapcsolatfelvételig tartott, befejeződött.

A szovjet külügyminiszter stratégiája³⁴⁸ lényegében két pillérre alapozódott, amelyek végig a szovjet diplomácia háttérében álltak: 1. Az európai biztonság rendezése a német kérdés megoldásával szorosan egybekapcsolva. 2. Az atomfegyverkezés

³⁴⁶ CADN Moscou Série B. carton 452. Note. Politique de l'URSS au cours des six derniers mois.

³⁴⁷ AMAE SG-EM Vol. 24. (Filmszám: P 11924) (1965. április 9.) Couve de Murville-Zorin.

³⁴⁸ V.ö. AMAE SG-EM Vol. 23. (Filmszám: P 11923). A NATO tanács párizsi ülésén (1964. december 12-14.) a szövetségesek külügyminiszterei jól érzékelték, és helyén értékelték Gromikó finom tapogatózásait.

korlátozása, a németek atomfegyverrel való ellátásának megakadályozása.³⁴⁹ Ezek jelentették egyben azt a területet is, ahol a francia és a szovjet érdekek egymáshoz kapcsolódtak, és adtak érintkezési felületet a két ország számára, amelyhez a II. világháború befejeződésének közelgő 20. évfordulója a megfelelő politikai ürügyet is adta, miközben ez az út egyben mintát is jelentett a szatellit államok számára a saját politikai-diplomáciai kapcsolataik kiépítésére. Gromikó a franciaországi útja során De Gaulle-lal,³⁵⁰ Couve de Murville-lel, és Pompidou-val³⁵¹ folytatott tárgyalásokat, és lényegében teljesen megegyeztek a francia—szovjet „*détente-entente-cooperation*” politika kereteiben, a közös célokban és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése mellett az európai ügyek rendezésében folytatandó politikában.³⁵²

Couve de Murville moszkvai (1965. október 28.–november 2.) útja már a „nyugat-nyugat” közti konfliktusok mellett zajlott le, és szovjet „nyugati nyitásra” adott „francia keleti nyitás” első látványos, a nemzetközi sajtó figyelmét is magára vonó útját jelentette. A francia külügyminiszter az összes érdemi szovjet vezetővel találkozott, és ez az út lényegében az új grémiummal történő első komolyabb ismerkedést is szolgálta. Gromikó és Couve de Murville tárgyalásán (1965. október 29.) (amely első lépésben a légkör megjavítását célozta³⁵³) a francia Európa—politikára vonatkozóan a szovjet külügyminiszter kijelentette, hogy szovjet részről szeretnék tudni, hogy a franciák részről milyen konkrét lépéseket szeretnének tenni azért, hogy az enyhülés keretében az európai problémák megoldódjanak, de hangsúlyozta egyben, hogy az általános elvek vonatkozásában teljesen egyetértenek a franciákkal.³⁵⁴ Lényegében ezt erősítette meg Brezsnyev első titkár is, amikor nyíltan arról beszélt (1965. november 1.), hogy a Szovjetunió és a kelet—közép—európai államok pártvezetői is készek a konkrét kapcsolatok fejlesztésére Franciaországgal.³⁵⁵

Brezsnyev kifejezetten arra biztatta Couve de Murville-t, hogy fejlesszék kapcsolataikat a kelet—közép—európai kisállamokkal: „*Tegnap tárgyaltam Gomulka elvtárral és nemrégén láttam Kádár és Ulbricht elvtársakat, és a csehszlovák elvtársakat is. Beszélgettünk velük az Önökhöz fűződő viszonyukról. (...) Készek a*

³⁴⁹ Obitchkina, E.[2005]: 18.

³⁵⁰ DDF 1965 I. N°189. (Párizs, 1965. április 27.). 489-496.

³⁵¹ U.o. N° 190. (Párizs, 1965. április 28.). 496-499.

³⁵² U.o. N° 201. (Párizs, 1965. május 3.). 534-538.. AMAE EM. Vol 24. Gromiko-De Gaulle (1965. április 27.)

³⁵³ AMAE SG-EM. Vol 25. Gromiko-Couve de Murville (1965. október 29.)

³⁵⁴ AMAE Europe-URSS, Carton 1933 Entretiens entre M.Couve de Murville et. M. Gromiko

³⁵⁵ U.o. Entretiens entre M.Couve de Murville et. M. Brejnev.

*francia állammal és néppel való együttműködésre. Önök meg akarják erősíteni a nemzeti függetlenségi politikájukat, és ez közel áll hozzánk”.*³⁵⁶

A két külügyminiszteri út összegzéseként a francia diplomácia úgy látta, hogy az európai ügyekben a szovjet doktrínában változás volt tapasztalható, a szovjetek együttműködési és kapcsolatépítési szándékát őszintének ítélték,³⁵⁷ és a figyelem középpontjába a német kérdés került.³⁵⁸

De Gaulle tehát az 1965. március 4-ei sajtókonferenciáján már nyíltan a *német kérdés európai keretek között történő rendezéséről* beszélt, amellyel egyértelműen megüzente, hogy a német kérdés és az európai ügyek rendezésébe a kelet—európai államokat is be kívánja vonni.³⁵⁹ A franciák politikájának komolyságát mutatja a francia Külügyminisztériumban készült feljegyzés is (1965. október 11.), amely szerint keleten a német kérdést azért kezdték erőltetni, mert De Gaulle³⁶⁰ ezt felhozta a sajtókonferenciáján. A feljegyzés az Európa két fele közötti együttműködés megjavításának egyik lehetséges területeként állapította meg a német kérdés és az európai biztonság kérdéskörét,³⁶¹ de a francia keleti nyitási politika előtt álló *fő problémát*, vagyis a német kérdéshez való valódi viszonyt (ami egyben iszonyt is jelentett) és az abból fakadó korlátokat ekkor még sem De Gaulle sem Couve de Murville nem sejtette, és ezzel kapcsolatban személyes tapasztalatokat is csak az 1966-os évben szerezhettek.

A lényegét tekintve De Gaulle a francia—szovjet viszony vonatkozásában is a francia—német kapcsolatrendezésben kipróbált *„détente—entente—coopération”* politikáját folytatta, és ezt a receptet alkalmazta a többi szocialista ország viszonylatában is. Ezt a politikát segítette, de a szovjetek De Gaulle-lal szembeni előítéletét nem csökkentette, hogy a szovjet gazdaság meggyengülése, illetve a szovjet—kínai politikai ellentétek miatt a szovjet vezetők nyugat—európai politikájára

³⁵⁶ U.o.

³⁵⁷ AMAE Europe-URSS, Carton 1933 Circulaire N°200. N° 10737/48.

³⁵⁸ V.ö. DDF 1965 II. N°322. (Párizs, 1965. december 13.) Couve de Murville a nyugati szövetségesek külügyminisztereinek vacsoráján (elhárítva német partnere kritikáját) a német kérdést „a kérdésnek” nevezte, és megerősítette a francia diplomácia azon álláspontját, amely a német kérdést az európai ügyekkel egybekapcsolta.

³⁵⁹ V.ö. AMAE SG-EM. Vol 26. Alphand-De Gaulle (1965. november 9.), ill. Lucet-De Gaulle (1965. november 12.)

³⁶⁰ AMAE EM. SG-Vol 26. De Gaulle-Heath (1965. november 22.) De Gaulle a brit miniszterelnök előtt így fogalmazott: „A kelet-európaiak szintén Európához tartoznak. Nem tudunk egyesülni Kelet-Európa ellenében, bár az érdekeink ellentétesek az ő irányukba.”

³⁶¹ CADN Varsovie, Carton 198. Note. Projet de conférence européenne sur la sécurité préconisé par l'Europe de l'Est.

nagyobb rugalmasságot és nyitottságot kényszerítettek, így azok megértőbbek lettek a francia enyhülési politika irányába is.³⁶²

3.3.3. Lengyel—francia kibékülés? (1965)

Eltérően a román—francia és a magyar—francia kapcsolatok alakulásától a francia—lengyel kapcsolatok stagnáltak (legalábbis a két ország hagyományaihoz és Lengyelország szerepének kiemelt kezeléséhez képest), és csak 1965 folyamán kezdődött el újra a rendeződési folyamat.

A kommunista Lengyelország számára a német keleti határokhoz való viszony elsődleges jelentőségűnek számított, és bár *nem voltak már alapállásból ellenségei a német kérdés megoldásának*, de gyanakvással viselkedtek a németek irányába. A franciákhoz fűződő viszonyukat is sokkal inkább a pragmatizmus, mintsem a hagyományos jó viszony határozta meg, és bár ellentétben Magyarországgal, a rendszer és a lakosság között nem „született kompromisszum,” a németekhez fűződő kapcsolat megítélése a lakosság széles tömegeiben továbbra is érzelmi kérdésnek számított. A lengyelek ebben a kérdésben tehát nem fogadtak el semmilyen, nemzetközi garancia nélküli kompromisszumot, és mivel a nagyhatalmakkal szemben már rossz tapasztalatokkal rendelkeztek, elsősorban a szocialista országok egységes fellépésében, illetve a Szovjetunió stratégiai támogatásában reménykedtek. De Gaulle egyébként legitimnek és jogosnak ítélte meg a lengyelek igényeit, de az 1958—1963 közötti francia—német kapcsolatépítés tapasztalatai alapján már úgy vélte, hogy a németek nem jelentenek veszélyt Európa számára.

Az év elején Modrzewski külkereskedelmi miniszterhelyettes ment Párizsba (1965. március 16-24.),³⁶³ amit Cyrankiewicz miniszterelnök és Naszkowski külügyminiszter-helyettes útja követett (1965. szeptember 9—16.), amelyre francia részről - felismerve az út fontosságát a keleti nyitási politika további alakulása szempontjából - nagyon komolyan készültek.³⁶⁴

A lengyel miniszterelnök az európai biztonság szempontjából nézve *stratégiai fontosságúnak nevezte a szoros lengyel—szovjet együttműködést*, ami nem akadályozza a bilaterális kapcsolatok kibontakozását azzal a Franciaországgal, amely *újrarendelte a*

³⁶² Rey, M-P. [1991]: 48-50., 59-61.

³⁶³ DDF 1965 I. N°134. (Párizs, 1965. március 24.). 337-338.

³⁶⁴ U.o. N°115. (Párizs, 1965. augusztus 30.). 268-271.

két világháború közötti politikáját, és visszafogta szovjetellenes magatartását. A lengyelek a gazdasági együttműködést vállalati kooperációk révén kívánták elérni, és ezekhez járultak az együttműködés egyéb területei: kulturális, tudományos és technikai együttműködés.

A tárgyalásokon (1965. szeptember 10., 11., 15.) De Gaulle elismerte a lengyelek biztonsági igényeit, és egyértelműen kiállt a *lengyel nyugati határok sérthetetlensége* mellett,³⁶⁵ amit a lengyelek nagyra értékelték.³⁶⁶ A két ország együttműködését azonban a lengyelek is elsősorban a bilaterális kapcsolatok területén tartották valóban elképzelhetőnek, mivel itt lehetett találni legkönnyebben kapcsolódási pontokat és olyan kölcsönös érdekeket, amelyek alapján érdemben tovább lehetett lépni. Lengyelország vonatkozásában ráadásul nem csak a hagyományos kulturális kapcsolatok szintje jelentette a fő együttműködési területet, hanem a kereskedelmi és a gazdasági kapcsolatok is. A Pompidouval folytatott megbeszélésen (1965. szeptember 14.) a franciák és a lengyelek egyaránt a vállalati kooperációk révén kibontakozó gazdasági együttműködést támogatták.³⁶⁷

A közös kommunikációban kiemelték, hogy az európai kérdések a tárgyalások központi elemét jelentették, és a kedvezően induló közeledés az enyhülést is segíti. A látogatás jelentőségét mutatja azonban, hogy azzal nem csak a francia, hanem a keleti országok sajtója is kiemelt szinten foglalkozott, a franciák szerint a látogatást mindenhol pozitív hangnemben értékelték, külön kiemelve azt, hogy De Gaulle egyértelműen kiállt a lengyel nyugati határok sérthetetlensége mellett.³⁶⁸

Lengyelország mintaként tekintését és a lengyelek példaként történő követését mutatja, hogy az utat a magyar sajtó is nagyon fontosnak értékelte. Franciaország újból elismerte az Odera—Neisse határt, amely a németek élénk nemtetszését váltotta ki, de ugyanakkor nem hagyták megjegyzés nélkül azt, hogy De Gaulle-nak a nyugati államok közötti integrációval kapcsolatos viták miatt nagyobb rugalmasságot kellett mutatnia a kelet kérdései iránt is.³⁶⁹ A magyarok komoly érdeklődése a lengyel politika iránt felhívta a franciák figyelmét arra is, hogy Magyarországra és a magyar—lengyel kapcsolatok alakulására élénkebben odafigyeljenek.

³⁶⁵ V.ö. Szeptyczki, A. [2002]: 102.

³⁶⁶ AMAE Europe-Pologne, Carton 1824. Entretien du général de Gaulle et M. Cyrankiewicz.

³⁶⁷ U.o Entretien de M. Pompidou avec M. Cyrankiewicz.

³⁶⁸ U.o. N° 1658-1659., N° 5364-5375.

³⁶⁹ AMAE Europe-Pologne, Carton 1824. N° 486, N° 474-475.

3.3.4. Csehszlovákia, Románia, Bulgária és Jugoszlávia helye a francia diplomáciában (1965)

A franciák számára a kelet—európai államok vezetőivel Párizsban folytatott tárgyalások legfontosabb üzenete az volt, hogy ezek az államok *nem számíthatnak reálisan semmilyen támogatásra arra vonatkozóan, hogy a szovjetekkel kialakult kapcsolataikat megváltoztassák*, mivel a vendéglátók elsődlegesen a régi kapcsolataik újraépítését akarták. Ezt támasztja alá, és egyben Magyarország helyének francia szemszögű értékeléséhez is forrásul szolgál a francia külügyminiszter által Dean Rusk amerikai kollégája előtt kifejtett helyzetértékelés (1965. február 18.). E szerint Kelet—Európában a románok után a magyarok mutattak nagyobb érdeklődést a Moszkvához fűződő kapcsolataik megváltoztatására. Couve de Murville a régió országaiba történő esetleges útjaival kapcsolatban feltett amerikai kérdésre válaszolva egyértelműen megfogalmazta (és ez jellemzi a De Gaulle-i külpolitikának a térség államai felé egyszerre megnyilvánuló nyitottságát és óvatosságát), hogy csak az összes államban egy időben megvalósuló külügyminiszteri út lehetőségét tartotta reálisnak, és prioritásként a Szovjetunióval kialakítandó kapcsolatokat említette meg.³⁷⁰

A II. világháború „győztes” államaihoz és a szocialista országok északi csoportjához tartozó Csehszlovákia Lengyelországhoz hasonló értékelést kapott. 1964-től kezdve a csehszlovák—francia kapcsolatok területén a kétoldalú *diplomáciai kapcsolatok intenzívvé* váltak, de a fő politikai/diplomáciai probléma továbbra is megmaradt. A csehszlovákok érzelmi viszonya a német kérdéshez (a Münchener szerződés semmissé nyilvánítása) ugyanis szinte lehetetlenné tett bármiféle érdemi párbeszédet Európa jövőjére vonatkozóan. Ezt súlyosbította ugyanakkor az a tény is, hogy az ország szoros gazdasági kötődése az NSZK-hoz ellentmondásos helyzetet eredményezett,³⁷¹ amihez hozzájárult a sztálinizmus „*utóvirágzása*”, amely a fellazítástól³⁷² való zsigeri félelemben mutatkozott meg, és szinte lehetetlenné tette, hogy a kulturális kapcsolatok intézményi keretek között szabadon fejlődhessenek.

1965 júniusában Joxe államminiszter Prágába ment (1965. június 28-30.), hogy aláírja a hosszú távú kereskedelmi, tudományos és technikai együttműködésről szóló kétoldalú szerződést. Joxe-t a meglévő nehézségek ellenére a csehszlovákok nagyon

³⁷⁰ AMAE SG-EM. (Filmszám: P 11924) Dossier 24. Entretien entre Couve de Murville et Dean Rusk

³⁷¹ DDF 1965 I. N° 312. (Párizs, 1965. június 28.) 814-817.

³⁷² AMAE Europe-Tchécoslovaquie, Dossier 346.

kedvesen és szívélyesen fogadták, egyértelmű jelét adták annak, hogy (hasonlóan Lengyelországhoz és Magyarországhoz) a két ország bilaterális kapcsolatainak sokrétű fejlesztését kívánják.³⁷³

A balkáni államok helyzetének értékelése a franciák részéről lényegében egyszerre és egymáshoz viszonyítva történt meg. Az előző évi sikeres diplomáciai offenzíva után francia részről *Románia* 1965 elején már a *leginkább deszateilizálódott* államnak számított. A románok elutasították a KGST reformját és a kínai—szovjet vitában nem szakítottak a kínaiakkal, de a Szovjetunióval a stratégiai kérdésekben (VSZ) továbbra is együttműködtek. Alapvetően az *egyensúlyozó külpolitika* jellemezte őket, ami a szocialista országok többségének egyoldalú szovjet-orientált külpolitikájához képest sajátos színfoltot eredményezett. A bilaterális kapcsolatok szintjén a két ország gazdasági, politikai kapcsolatai intenzívvé váltak, és kereskedelmi szerződés is aláírása került. Románia megítélésében ugyanakkor nagy szerepet játszott az, hogy az ország (eltérően a többi szocialista országtól) nem csak a bilaterális kapcsolatok szintjén kívánta a kapcsolatépítést és az érdemi párbeszédet Franciaországgal, hanem az európai kérdések vonatkozásában is, ami óhatatlanul fokozott figyelemre készítette De Gaulle-t az egyébként franciák részéről is ortodox kommunista diktatúrának tartott ország irányába.³⁷⁴

Jugoszlávia a szocialista országok között különleges helyzetben volt, francia értékelés szerint Kelet—Közép—Európában a legnyitottabb országnak számított, és ez a vélemény erősödött meg Peyrefitte információs miniszter jugoszláviai útja (1965. október 7-12.) után is.³⁷⁵ Jugoszlávia ugyanakkor súlyos belső etnikai konfliktusokkal és gazdasági nehézségekkel küszködött,³⁷⁶ de Romániához hasonlóan a bilaterális kapcsolatokon túl is kereste az érintkezési pontokat Franciaországgal.

Bulgária esetében azonban a franciák megítélése hasonló volt Magyarorszáéhoz, de ellentétben hazánkkal, a bolgár rendszert ortodox sztálinistának tartották. 1965 folyamán a két ország kapcsolata látványosan fejlődni kezdett. Joxe államminiszter és Todorov miniszterelnök-helyettes a gazdasági kapcsolatok fejlesztéséről folytatott megbeszélést Párizsban (1965. február 22.),³⁷⁷ majd aláírták a kétoldalú technikai és tudományos együttműködésről szóló szerződést is. Ehhez az

³⁷³ DDF 1965 I. N° 313. 817-822.

³⁷⁴ U.o. N° 153. (Párizs, 1965. szeptember 22.). 355-358.

³⁷⁵ U.o. N° 198. (Párizs, 1965. október 16.). 456-460.

³⁷⁶ U.o. N° 318. (Belgrád, 1965. december 10.), ill. N° 355. (Belgrád, 1965. december 28.) 802-805.

³⁷⁷ DDF 1965 II. N° 86. (Párizs, 1965. február 22.). 211-215.

úthoz kapcsolódott közvetlenül Boudinov kereskedelmi miniszter útja Párizsba, és a változások első jelét mutatta, hogy már Todor Zsivkov első titkár/miniszterelnök, és Ivan Bachev külügyminiszter egyaránt a *nyilvánosság előtt is* beszélni merészelt a francia kapcsolat (a nyugati országokhoz viszonyítva) kiemelt fontosságáról.

Összességében tehát 1965-ben Franciaország keleti kapcsolatai megélnék, és gyakorlatilag az összes országgal elsősorban a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének a kérdése került az érdeklődés homlokterébe. Francia részről ugyanakkor egyre inkább kezdtek érzékelni a korábban homogénnek ítélt tömb országai között meglévő különbségeket. Láthattuk azt is, hogy az összes szocialista kisállamnak megvolt a maga sajátossága, és lényegében minden ilyen országban a bilaterális kapcsolat fejlesztésére helyeződött a hangsúly, mivel azon a területen lehetett a békés egymás mellett élés elve alapján érdemi és konkrét előrelépést tenni. A szocialista országok közül az első valódi meglepetést Magyarország „szállította” azzal, hogy Románia után komolyan érdeklődni kezdett a francia Európa—politika iránt.

3.3.5. A De Gaulle-i Európa—politika magyar értelmezése (1965)

Péter János párizsi útjával³⁷⁸ a nemzetközi kapcsolatokba visszailleszkedni kívánó Kádár-rendszer első komolyabb megmérettetése valósult meg, és ez az út is beleilleszkedett abba az óvatos nyitási politikába, amely Franciaországot 1963—1965 között a kelet—európai országok irányában jellemezte.

Magyar részről természetesen vigyázó tekintettel figyelték a „nagy testvér” külpolitikájának minden változását. A magyar külpolitika korabeli lehetőségeinek megértéséhez forrásként lehet használni a magyar Külügyminisztériumban Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes által Kádár János 1965. május 23–29-i Szovjetunióbeli tárgyalásairól készült jegyzőkönyvet: *„Nacionalista terveinek megfelelően De Gaulle ki akarja szorítani az amerikaiakat Európából. Az amerikaiak összeesküvéseket szerveznek a francia elnök ellen. A hivatalos amerikai körök erősítik a francia ellenes szövetségüket Nyugat-Németországgal. De Gaulle hasznos lehet a NATO bomlasztásában, ezért törekedni kell megfelelő kapcsolatok kiépítésére. A kapcsolatok bővülése előfeltétele lehet De Gaulle szovjetunióbeli útjának. Ez esetben gondolkodni lehet az 1955-ben felmondott szovjet–francia barátsági szerződés felújításán.”*³⁷⁹

³⁷⁸ V.ö. Garadnai, Z.[2003]: 135-158.

³⁷⁹ XIX-J-1-u. Erdélyi Károly hagyatéka, 14. d. 3. iratjegyzék 1965. év.

Maurice Couve de Murville és Péter János tárgyalásain (1965. január 12—13.)

a német kérdés és az európai biztonság, az NDK elismerése, a vietnami háború, az ENSZ reformja és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése voltak a fő vitapontok. A két külügyminiszter között a *fő eltérés* a német kérdés megítélésében volt, mivel a lényegét tekintve a franciák a német kérdés rendeződését az enyhülési folyamat *következményeként*, míg a magyarok annak *előfeltételeként* értékelték, amelynek első lépését (követve a szovjet külpolitikát) az NDK elismerése jelentette volna. A magyarok ugyanakkor nyílt érdeklődést mutattak a De Gaulle-i Európa—koncepció iránt is, ami viszont eltérést jelentett a többi országhoz képest.

A látogatás előtt (az utolsó simítások egyikeként) Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes és Francfort nagykövet egyeztetett. A magyar diplomata tájékozódott afelől, hogy a franciák milyen konkrét kérdésekről kívánnak a magyarokkal tárgyalásokat folytatni. A nagykövet erre azt válaszolta, hogy tudomása szerint a két ország kapcsolatában már nincs olyan függő, vagy vitatott kérdés, amely akadályozná az előrehaladást. Kifejtette azon véleményét, hogy a külügyminiszterek a kapcsolatok további fejlesztéséről fognak egyeztetni. A nagykövet válaszát Szilágyi Béla így foglalta össze: *„Francfort nagykövet mosolyogva válaszolt, hogy tudomása szerint az országaink közti viszonyban nincs olyan függő, vagy vitatott kérdés, amely akadályozná előrehaladásunkat, éppen ezért ő úgy gondolja, hogy külügyminisztereink arról fognak tárgyalni, hogy hogyan tovább, illetve, milyen területeken lehet előre haladni kapcsolataink továbbfejlesztésében.”*³⁸⁰

A magyar igényt a nagykövet azonnal továbbította Párizsba azzal a véleményével kiegészítve, hogy a Budapesti Francia Intézet és a gazdasági kapcsolatok vonatkozásában feltehetően lesznek magyar kérdések, illetve ismételten kiemelte azt, hogy a látogatás nagy politikai jelentőséggel bír a magyarok számára.

A francia nagykövetség figyelte a magyar közvélemény hangulatának változását is. A nagykövet értékelése szerint a magyar lakosság az általános enyhülés megerősödése és egy nagyobb mértékű nyugati nyitás vágya miatt örömmel fogadta a külügyminiszteri út bejelentését,³⁸¹ majd tájékoztatta a magyar diplomatát arról, hogy Couve de Murville külügyminiszter kész *bármilyen kérdéstről tárgyalni*, erre a francia kormánytól felhatalmazást is kapott.³⁸²

³⁸⁰ XIX-J-1-j-Fr.-00277/6/1965. 47. d.

³⁸¹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 N° 2–3., 4–6., 19.

³⁸² XIX-J-1-j-Fr.-9/SZ.B./1965. 47. d.

Péter János összesen háromszor, először 1965. január 12-én hivatalos tárgyalás keretében, majd a francia külügyminiszter által adott ebéden, és végül a magyar nagykövetség által rendezett fogadás alkalmával tárgyalt Couve de Murville-lel.³⁸³ A magyar külügyminiszter 1965. január 11-én érkezett Párizsba, és a vonatról leszállva a francia kormány Európa—politikája iránti érdeklődéséről nyilatkozott.³⁸⁴ A látogatás után csaknem egy hónappal (1965. február 3.) Budapesten készített francia nagyköveti elemzés szerint Péter János ezzel a megnyilatkozással a csehszlovák és a bolgár külügyminiszter előző évi párizsi látogatásához képest szélesebb összefüggésekbe akarta helyezni a saját útját.³⁸⁵ A tárgyaláson szintén részt vevő francia nagykövet szerint azonban Péter János a francia Európa—politika iránti érdeklődésének kinyilatkoztatásán túl nem kereste a párbeszéd lehetőségét a témával kapcsolatban. Ezt a véleményt erősíti meg utólag magyar oldalról Kádár Jánosnak a Központi Bizottság 1967. április 12-i ülésén elhangzott kijelentése: *„Emlékszünk arra a párizsi útra. Mi megbeszéltük, hogy mit mondjon és ő azt mondotta, amit mi megbeszéltünk. Azt mondta, hogy Magyarország földrajzi helyzeténél fogva szintén Európában van és érdekel bennünket, hogy mi az az Európa, mi az az európai koncepció. Ez volt ennek a lényege”*.³⁸⁶

A francia diplomata utólagos értékelése szerint a magyar külügyminiszter (a szovjetekkel szoros egyeztetésben) egy közvetítő szerepet és a többi szocialista külügyminiszterhez viszonyítva „úttörő” szerepet kívánt játszani a kelet—nyugati kapcsolatok rendezésében. A francia külügyminiszter viszont így emlékezett a látogatásra a személyes hangvételű visszaemlékezésében: *„A kelet—európai miniszterek közül egyedül ő érdeklődött őszintén az európai problémák iránt, megkérdezvén engem az európai, a kiszélesített és a független Európára vonatkozó elképzeléseinkről...”*³⁸⁷

A tárgyalásokon Couve de Murville hangsúlyozta, hogy Franciaország, függetlenül a „békés egymás mellett élés” vagy az „enyhülés” eltérő értelmezésétől, amelyeket egyébként egy kicsit mesterséges fogalmakként értékelt, szélesíteni kívánja valós kapcsolatait a kelet-európai országokkal, közöttük is elsősorban

³⁸³ Vaïsse, M.[1998]: 308–310.

³⁸⁴ Garadnai, Z. [2003]: 135.

³⁸⁵ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 N° 77/EU.

³⁸⁶ M-KS-288-4/1967/87.ő. e

³⁸⁷ Couve de Murville, M. [1971]: 203–204.

Magyarországgal.³⁸⁸ A francia szövegben erről ez olvasható: „A politikánk, mint ahogy arról saját maguk is meggyőződtek a kelet-európai államokkal való kapcsolataink fejlesztését jelenti, kezdvén természetesen Magyarországgal. (...) A kapcsolatainkat konkrét alapokon kell újraépíteni...”³⁸⁹, amelyet magyar részről így értelmeztek: „Amit Önök egymás mellett élésnek neveznek, mi [azt] a többi országok belügyeibe való be nem avatkozásként értelmezzük. E tekintetben különösen fontos a független Európa összes országainak kapcsolata.”³⁹⁰

A francia külügyminiszternek a „békés egymás mellett élés” fogalmának a „belügyekbe való be nem avatkozás”-ként való értelmezése külön felkeltette Péter János figyelmét, és pontosítást célzó kérdésére Couve de Murville kijelentette, hogy az államoknak egyenrangú félként kell (békés módon) a kapcsolataikat építeni: „Jó úton haladunk a Kelet- és Nyugat—Európa országai közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztésével.”³⁹¹ Mindezekre válaszul Péter János ismét felvetette az európai Európa, a kiszélesített Európa és a független Európa fogalmának kérdéskörét, megkérdezvén, hogy ezen a franciák történelmi, földrajzi, vagy ideológiai fogalmat értenek,³⁹² de Couve de Murville válasza egyértelmű volt: „Nyugat—Európa egy kicsit abban a helyzetben van az Egyesült Államokkal való viszonyában, mint Kelet—Európa Oroszországgal. Az a Nyugat—Európa, amelyet mi szeretnénk megszervezni egy európai Európát jelent. Ez szorosan kapcsolódik, és távolról sem ellentmondásos módon, ahhoz a tényhez, hogy Európa egészének kell ismét megtalálnia egymással a normális kapcsolatait. A függetlenség — az értelmezésünk szerint — azt jelenti, hogy minden egyes ország a saját maga ura...”³⁹³

A magyar jegyzőkönyv és jelentés ideologikusabb hangvétellel és kevésbé árnyaltan adja vissza az elhangzottakat: „Nyugat—Európa legyen független az Egyesült Államoktól, Kelet—Európa viszont a Szovjetuniótól. Ez ugyanaz a folyamat, tehát az európai országok legyenek a maguk urai. Háború esetén a függetlenségi törekvéseket félre kell tenni. (...) Az európai Európa nem más, mint egy integrált független Európa,

³⁸⁸ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 Entretiens entre le ministre des affaires étrangères de la République Française et le ministre des affaires étrangères de la République Populaire de Hongrie (le 12 janvier 1965), ill. DDF. 1965 I. N°19. (Paris, le 14 janvier 1965.). Circulaire N°6. 45-46.

³⁸⁹ U.o.

³⁹⁰ XIX-J-1-j-Fr./1965. 47. d. Jegyzőkönyv Péter János elvtárs és Couve de Murville 1965. január 12-i párizsi hivatalos megbeszéléseiről.

³⁹¹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 Entretiens..., ill. DDF. 1965 I. N°19. (Paris, le 14 janvier 1965.). Circulaire N°6. 45-46.

³⁹² XIX-J-1-j-Fr./1965. 47. d. Jegyzőkönyv...

³⁹³ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 Entretiens..., ill. DDF. 1965 I. N°19. (Paris, le 14 janvier 1965.). Circulaire N°6. 45-46.

amely egyaránt független az Egyesült Államoktól és a Szovjetuniótól. Azt jelenti, hogy az európaiak saját maguk sorsáról döntenek, maguk urai. A francia külügyminiszter hangsúlyozta továbbá, hogy a függetlenedési törekvések csakis a nemzetközi feszültség enyhítése közepette lehetségesek, háború esetén viszont azokat félre kell tenni.”³⁹⁴

Magyar szempontból nézve az európai Európa kérdéskörének nyílt felvetése nem csak azért érdekes, mert ezzel a francia kormány és közvélemény (és azokon keresztül közvetve a Nyugat) figyelmét kívánták magukra irányítani, hanem a „*politikai függöny mögötti*” tárgyalások tekintetében a Közös Piacra vonatkozó magyar gazdasági érdekek kifejtésének az előzetes felvezetését, vagyis lényegében egy tárgyalástechnikai fogást is jelentett.

A két kormány Európa-képe közötti alapvető felfogásbeli eltérés az alábbi kijelentések alapján is kimutatható. A magyar álláspont szerint a diszkriminatív vámpolitika ellentmondásban volt az európai Európa gondolatkörével: „*Ellentmondás mutatkozik viszont a kiszélesített Európa francia elképzelés(e) és a Közös Piac között. A Közös Piac diszkriminációja nem könnyíti meg a gazdasági kapcsolatok fejlődését és ez igen lényeges.*”³⁹⁵

A tárgyalás előkészítése során a magyar külügyminiszter a Közös Piac diszkriminációs intézkedései magyarok számára hátrányos következményeit kívánta bemutatni, amelynek elismerésére a francia külügyminiszter ekkor még nem volt hajlandó. A helyzet francia szemszögű értelmezését viszont jól mutatja Murville külügyminiszter válasza: „*Mindez az 'ellentmondások' terminológiájának a kérdése az önök szótárában. Ez főképpen mások nehézsége. Mi azonban azon vagyunk, hogy megerősítsük Európát, és ezzel párhuzamosan, megteremtsük a politikai stabilitás és egyensúly szabályait kontinensünk számára. (...) A kapitalista és a szocialista országok között ez a probléma nem jelenik meg azonos módon.*”³⁹⁶

Európa fogalmának értelmezéséhez szorosan kapcsolódott a német kérdés és az osztrák—magyar kapcsolatok problematikája. Ebben a vonatkozásban a magyar kormány számára a német kérdés rendezése és az NDK, illetve a német keleti határok elismerése (szintén politikai–ideológiai okok miatt) nagy jelentőséggel bírt, de a kérdésre vonatkozó bármilyen engedményt a francia külügyminiszter egyértelműen

³⁹⁴Vö. XIX-J-1-j-Fr.-/1965. 47. d. Jegyzőkönyv..., ill. XIX-J-1-j-Fr.-/1965 47. d. Jelentés az MSZMP KB. Politikai Bizottságának a MNK külügyminiszterének párizsi látogatásáról.

³⁹⁵XIX-J-1-j-Fr.-/1965. 47. d. Jegyzőkönyv...

³⁹⁶AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 Entretiens... A francia és a magyar jegyzőkönyv erre vonatkozóan teljes hasonlóságot mutat. Ill. v.ö. DDF. 1965 I. N°19. (Paris, le 14 janvier 1965.). Circulaire N°6. 45-46.

elutasított. Péter János erre a franciák által előző év elején elismert Kínát hozta fel példaként, de a német kérdés szakértőjének számító és Bonnban korábban nagyköveti posztot is betöltő Couve de Murville nem engedett: „A pekingi kormány Kína valódi képviselője. (...) Ha a nyugati csapatok kivonulnának az NSZK területéről az semmilyen változást nem eredményezne. Ha viszont a szovjet csapatok elhagynák az NDK területét, a jelenlegi rendszer ott megdőlné. (...) Az Önök javaslatai alapján a német kérdéstről tárgyalni csak a süketek párbeszéde lehet.”³⁹⁷ Emiatt az utóbbi ellentét miatt a magyar külügyminiszter kényelmetlenül érezhette magát, és csalódottságát a magyar nagykövetségen folytatott harmadik (már négyszemközti) beszélgetésen a francia külügyminiszternek szóvá is tette, aki az alábbi választ adta: „...nem várhattam tőle igenlő választ. Ők (a franciák — G. Z.) nem presszionálhatják Bonnt, hogy beletörődjék Németország felosztásába. Az Odera–Neisse határt végérvényesnek tekintik.”³⁹⁸ A magyar nagykövetségen lezajlott utolsó négyszemközti beszélgetésen a francia külügyminiszter kijelentette, hogy a nagyhatalmak a potsdami tanácskozáson súlyos hibát követtek el, amikor az új német–lengyel határt kijelölték, de a határ elismerésére nem vállaltak kötelezettséget.

A két külügyminiszter tárgyalásán a továbbiakban az európai kérdések csak mellékesen, a nemzetközi összefüggéseken keresztül kerültek szóba. Ezeken a területeken (vietnami háború, ENSZ reformjának kérdése) viszont — tekintettel a két ország eltérő nemzetközi súlyára — elsősorban a véleménycserét, annak őszinteségét, illetve mindezekből következően a két külügyminiszter között kialakuló emberi kapcsolat fontosságát, és azok hatásait a kétoldalú kapcsolatok további alakulására kell megemlíteni.

Magyar részről nézve az eseményeket, az utat egyértelműen sikeresnek lehetett mondani, hiszen Magyarországnak a nemzetközi ügyekbe történő visszailleszkedése első formális lépése történt meg. Ezzel párhuzamosan ez volt az első hivatalos, vezető NATO-országba tett magyar külügyminiszteri út, amellyel lényegében az 1957-ig visszanyúló külpolitikai célt, vagyis a rendszer nemzetközi elismerését, és az 1963-ban célul kitűzött valós nemzetközi konszolidáció elérése érdekében a nyugati országok felé megnyilvánuló és *propagandisztikus szempontból kiemelt jelentőséggel bíró* „nyugati nyitási politika” újabb lépését sikerült megvalósítani.

³⁹⁷ U.o.

³⁹⁸ XIX-J-1-j-Fr.-/1965. 47. d. Jelentés..., ill. XIX-J-1-j-Fr.-00277/3/1965. 47. d. A francia szakirodalom is kiemeli a francia külügyminiszter válaszát: V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 435

A franciák helyzetérzékelése szerint addig magyar részről *semmilyen érdeklődést* nem mutattak a francia „*európai Európa*” gondolat iránt, így a magyarok kiemelt figyelme őszintén meglepte őket, de azt azzal is magyarázták, hogy *De Gaulle tekintélye* érezhetően növekedett a kelet—európai államokban. A magyarok a francia politika iránti érdeklődés kimutatásával is *ki akarták hangsúlyozni önnön európaiságukat*, amelyhez az 1956 utáni rendszer *belső és nemzetközi konszolidációjának* szándéka, valamint *Péter János személyes ambíciói* társultak. A magyar külpolitikai nyitásból fakadó lehetőségek kihasználását elsősorban a *kétoldalú kapcsolatok fejlesztése terén* látták lehetségesnek, és észrevették, hogy a magyarok a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének politikai jelentőséget tulajdonítottak.

A franciák szerint a magyarok óvatosan és ellentmondásosan folytatták a nyitási politikájukat, de a francia enyhülési politika és De Gaulle Európa—konceptiója inspirálta az osztrák—magyar kapcsolatok alakulását, illetve a magyaroknak a közép—európai együttműködésre vonatkozó külpolitikai megnyilvánulásait. Ugyanakkor úgy látták, hogy mindezek ellenére ez magyar részről *nem formálódott egy egységes külpolitikai koncepcióvá*.

A fő cél tehát az *enyhülésből fakadó kedvező lehetőségek kihasználása volt*, és elsődlegesen az *1956 utáni elszigetelődésből való kitörés* akarták elérni. Az ország korlátozott külpolitikai mozgástér-növekedést ért el, de a többi kelet-európai országhoz képest továbbra is „*követő*” külpolitikát folytatott, amely alól *kivételt a bizonytalan szándékot mutató közép—európai koncepciók jelentették*. Francia részről továbbra is úgy látták, hogy a magyarok nem fognak „*román módon*” politizálni az európai ügyek és a Szovjetunióhoz való viszony kérdésében, és a szoros szovjet—magyar kapcsolatok döntően nem változnak, amit megerősített Kádár János beszéde a Parlamentben (1965. július 12.). Ebben a magyar első titkár kinyilvánította, hogy Péter János a *békés egymás mellett élés* keretében érdeklődött a francia „*európai Európa*” fogalma iránt, és hangsúlyozta, hogy Kelet—Európában is nemzetek vannak és a kilenc szocialista ország (a Szovjetunióval együtt) az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa részét képezi.

Francia értékelés szerint Magyarország számára a *gazdaság modernizációjának elősegítése* a nyugati kapcsolatok fejlesztését tette szükségessé, amely által nagyobb gazdasági függetlenséget kívánt elérni Kelet—Európában, és a semleges Ausztriával kialakítandó problémamentes kapcsolatokkal a nyugati nyitási politika miatti szovjet gyanakvást akarta csökkenteni. Így a Közép—Európa, illetve a Duna menti Európa gondolatának hangsúlyozásával lényegében az NSZK-hoz fűződő gazdasági

kapcsolatait akarta igazolni. Az NDK elismerésének kérdéséhez való igen szoros magyar kötődés, illetve a német kérdés egészéhez való pragmatikus és kevésbé érzellemmel telített hozzáállás mögött a szovjetekkel egyeztetett „szereposztás” húzódnak meg.³⁹⁹

A magyar diplomácia helyzetértékelése az „európai Európa” koncepcióra vonatkozóan 1965 végén az alábbi volt: „...*koncepció lehetőséget nyújt a Magyar Népköztársaság számára, hogy foglalkozzék a közép-európai államok együttműködésének kérdésével, különös tekintettel a Duna völgyi országokra, a magyar-osztrák kapcsolatokra*”. (...) „*A francia <Európai Európa> fogalommal érdemes foglalkozni, mert számos pozitív és általunk kihasználható közeledési felületet tartalmaz.*”⁴⁰⁰

Péter János párizsi látogatása magyar szempontból nézve meglepően nagy és Magyarország számára kedvező hangvételű publicitást kapott a francia rádióban, sajtóban és televízióban egyaránt. A nemzetközi visszhang is nagy volt, amit mutat a magyar Külügyminisztérium Sajtóosztálya által elkészített igen terjedelmes sajtóvisszhang összefoglaló is: „...*egyértelműen meg lehet állapítani, hogy a francia sajtó igen nagy érdeklődéssel kísérte figyelemmel a látogatás különböző eseményeit és azokról részletesen, nagyon tárgyilagosan számolt be.*”⁴⁰¹

A látogatás diplomáciai jelentősége így óhatatlanul is túlnőtt a két ország kapcsolatain, de Péter János értékelése szerint a francia sajtó magatartása, amely mögött feltételezhetően az őszinte meglepetésen túl a szenzáció hangsúlyozásának szándéka és „*eladhatósági szempontok*” is meghúzódtak, elsősorban azzal volt magyarázható, hogy megérkezésekor azonnal és nyíltan megfogalmazott érdeklődést mutatott az európai Európa, a kiszélesített Európa és a független Európa gondolköre iránt.⁴⁰² Péter János a látogatást eredményesnek ítélte azzal, hogy elérte mindazt a politikai célt, amelyet a Politikai Bizottság és a kormány számára kitűzött. A külügyminiszter a beszámolójában is hangsúlyozta, először fordult az elő, hogy magyar külügyminiszter hivatalos látogatást tett Franciaországban, és ez volt az első olyan alkalom, amikor magyar külügyminiszter, hivatalos meghívásnak eleget téve, egy vezető NATO-országba látogatott.

³⁹⁹ Garadnai, Z. [2003]: 155-156.

⁴⁰⁰ XIX-J-1-j-Fr.-001524/11/1965. 47. d., ill. XIX-J-1-j-I-2-001106/1966. 1. d. Kollégiumi előterjesztés. Franciaország helye a szocialista országok külpolitikájában.

⁴⁰¹ XIX-J-1-j-Fr.-/1965. 47. d. Jelentés...

⁴⁰² U.o.

A francia nagykövetnek az 1965. január 7-én a magyar közvélemény hangulatáról készített táviratában ezt olvashatjuk: „...*Péter János párizsi látogatásának bejelentése kedvező fogadtatásra talált a magyar közvéleményben, mivel ezáltal megerősítést nyert (számukra) az általános enyhülés folyamata, és a szélesebb nyugati nyitás reménye*”.⁴⁰³

Mindezekkel párhuzamosan a két ország bilaterális kapcsolatai is megélénkültek, nem kevés munkát adván az új magyar tisztviselő–diplomata kar számára. Péter János végső összegzése az alábbi volt: „*Hivatalos párizsi látogatásom eredménye és hatása arra mutat, hogy helyes és célszerű a fejlett kapitalista országokkal tovább fejleszteni bilaterális kapcsolatainkat, helyes hivatalos találkozókön eszmecserét folytatni fontos nemzetközi kérdésekről, különös tekintettel kihasználva a fejlett kapitalista országok között mutatkozó ellentéteket.*”⁴⁰⁴

A Quai d'Orsay-én 1965 elején (még a látogatás előtt) készített feljegyzés megállapításai jól mutatják a francia diplomaták reális helyzetértékelését. A háttérelmzés ugyanis a magyar külpolitikai nyitás egyik fő okát a magyar gazdaság akadozó gépezetében és a lakosság lelkiállapotában látta. A franciák helyzetértékelése szerint a szovjet gazdaság nehézségei miatt a szocialista országok nagyobb mozgásteret kaptak gazdasági kapcsolataik fejlesztésére, amelyet a magyarok igyekeztek kihasználni, míg a fő lélektani tényező a Kádár-kormány számára a Nyugattól hosszú ideig elszigetelt lakosság hangulatának megnyugtatója és igényeik kielégítése volt. Ezeknek a problémáknak a megoldására és a párton belüli „*ortodox szárny*” meggyőzésére szolgáltak a külpolitikai sikerek, az aktívabb nemzetközi szerepvállalás, és így a nemzetközi kapcsolatok színpadára egyenrangú partnerként való visszatérés.⁴⁰⁵

1965. január 20-án, tehát közvetlenül a látogatás után a Budapesten szolgálatot teljesítő és a magyar politika eseményeit „*hivatalból*” vizsgáló Sazarin tanácsos részletes helyzetelemzést adott. Meglátása szerint a magyar politikusok az előző évi, Kreisky osztrák kancellár látogatásához hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítottak Péter János útjának, amely a magyar közvélemény számára az ország „nyugati nyitás”-politikájának és azzal együtt a belső enyhülésnek a megerősödését jelentette: „...*a közvélemény és különösen az értelmiségi körök úgy tűnik, hogy sokat várnak ettől az*

⁴⁰³ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 N° 19.

⁴⁰⁴ XIX-J-1-j-Fr.-/1965. 47. d. Jelentés...

⁴⁰⁵ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 Note Les relations de la Hongrie avec les pays occidentaux et le Tiers Monde.

*úttól a két kultúra között kialakítható új kapcsolatépítési lehetőségek és az utazási lehetőségek kiszélesedése miatt.”*⁴⁰⁶

A francia tanácsos Péter Jánosnak a francia Európa—politikára vonatkozó kijelentései valós szándékát már nem tudta ilyen egyértelmű módon értékelni. Ebben (alapozván már az általa megismert és egymástól eltérő magyar véleményekre is) egy politikai propaganda-szándékot vélelmezett, amely szerint Péter János kijelentéseinek a jelentősége ki is merült abban, hogy a magyar vezetők egyáltalán „beszélnek” a témáról. Ugyanakkor (jellemzően a korabeli francia diplomáciát leginkább érdeklő területre) nem zárta ki annak a lehetőségét sem, hogy a kedvező nemzetközi helyzetnek köszönhetően a magyar külpolitika a rendszerek közötti kapcsolatok helyett a nemzetek közötti kapcsolatok felé nyitna. Jelezve a magyar önállósulási szándékok kiforratlanságát, Péter Jánosnak a német kérdésre vonatkozó mondataiban (az NDK-val kiépítendő francia kereskedelmi kapcsolatok kérdése) erős szovjet „hatást” érzékelt. A látogatás fő eredményének ő is a rendszer nemzetközi konszolidációját tartotta, és külön kiemelte azt, hogy ebben Péter János személyes ambíciói is hangsúlyosan megnyilvánultak.⁴⁰⁷

A látogatáson elhangzott magyar kijelentések megfelelő értékelése érdekében szükséges háttér-információk megismerése végett Francfort nagykövet is több megbeszélést folytatott a magyar vezetőkkel. Február 2-án fogadta őt Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes. A nagyköveti látogatás egyetlen célja az volt, hogy a francia diplomata megtudja, Péter János milyen benyomásokkal érkezett vissza Párizsból. A nagykövet nyíltan elmondta, hogy a megbeszélések hangját nagyon őszintének tartotta, és általában ez volt a benyomása mindenkinek. Meglepetéssel nyilatkozott viszont arról, hogy a magyarok érdeklődést mutattak az európai Európa fogalma iránt, amelyre vonatkozóan a korábbi megbeszéléseken sohasem utaltak, és meg szeretne tudni, hogy honnan vették ezt az ötletet. Szilágyi Béla erre diplomatikusan azt válaszolta, hogy a kérdést előbb nem is lehetett volna feltenni. Ausztriával kapcsolatban a francia nagykövet megjegyezte, hogy a hagyományos magyar–osztrák kapcsolatokat a magyarok hídnak akarják felhasználni a Nyugat felé, amelyre a magyar diplomata kijelentette: *„...amint láthatja nincs szükségünk semmiféle hídra. Franciaországgal sem kellett mást igénybe venni és angolokkal sem volt erre szükség”*.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 N° 38/EU.

⁴⁰⁷ U.o.

⁴⁰⁸ XIX-J-1-j-Fr.-18/SZ.B./1965. 47. d.

A francia nagykövet egy részletes helyzetelemzést készített (1965. február 3.), kiemelve abban is, hogy addig magyar részről semmilyen érdeklődést nem mutattak a francia „európai Európa” -gondolat iránt, de úgy értékelte, hogy a De Gaulle-i-Európa-felfogás és így De Gaulle tekintélye (Francfort elkötelezett gaulle-istának számított!) érezteti hatását a kelet-európai államokban is. A magyarok a francia politika iránti érdeklődés kimutatásával is ki akarják hangsúlyozni önnön európaiságukat, amelyhez (élvezvén a szovjet politika engedékenységet) az 1956 utáni rendszer belső és nemzetközi konszolidációjának szándéka, valamint Péter János személyes ambíciói társultak. Francfort értékelése a magyar javaslatokról: „...nem váratlanok, és nem mennek nagyon messzire, de a szocialista tábor talán azon van, hogy keresse a német kérdés megoldásának lehetőségeit a Franciaország által kezdeményezett <kiszélesített> Európában, mely kevésbé szovjetellenes szemléletet tükröz, mint ami az <európai Európa> elképzelésén keresztül az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa fogalomból feltételezhető.”⁴⁰⁹

A nagykövet a gyakorló diplomata szemével és felelősségével értékelte a helyzetet, és a magyar külpolitikai nyitásból fakadó lehetőségek kihasználását elsősorban a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése terén feltételezte, míg a francia Európa-politika kérdésére vonatkozó magyar külpolitikáról megállapította: „...jelenleg az is elegendő ha a kiszélesített Európára vonatkozó francia gondolatok — mint reflexiók tárgya — Budapesten folyamatosan jelen vannak...”⁴¹⁰

Péter János 1965. február 26-án a Külügyminisztérium pártszervezete előtt elmondott előadásában (hivatkozva a látogatás visszhangjára) már szélesebb összefüggésekbe helyezte a párizsi útját: „...Mi egy olyan pillanatban találkoztunk ennek a törekvésnek a kibontakozásával, amikor ez tulajdonképpen új startban volt. Hogy olyan óriási visszhangja volt a vele való érintkezésünknek: tulajdonképpen ez is az egyik magyarázata. Minden jel azt mutatja, hogy a francia kormány Európa politikájával a szocialista országok a következő időszakban nagyon komoly párbeszédet fognak folytatni.”⁴¹¹

A nagykövet intenzív munkáját mutatja, hogy még aznap, február 3-án külön elemzést készített Péter János kijelentéseiről (a Népszabadság 1965. január 13-ai és 31-ei számában foglaltak felhasználásával) és a magyar külpolitikáról is, amelyekből —

⁴⁰⁹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1759 N° 77/EU.

⁴¹⁰ U.o.

⁴¹¹ Vö. M-KS-288-32/1965/ 28.ö.e.

főképpen Franciaország irányába — bizonyos fokú nyitási és együttműködési szándékot következtetett ki.⁴¹² Ugyancsak aznap készült el Brezsnyev és Podgornij budapesti látogatásáról (1965. január 29–31.) készített elemzése is. Ezen utóbbi fő következtetése az volt, hogy az oroszok ezzel az úttal lassítani akarják a magyar–osztrák közeledést, és Budapest túlzott nyitását a „*Duna menti Európa*”,- illetve az „*európai Európa*” - politika irányába.⁴¹³

A további pontosítások végett Francfort nagykövetet fogadta Péter János (1965. február 9.) is. A nagykövet a beszélgetés elején elmondta, hogy örül a párizsi tárgyalás sikerének és Couve de Murville is ezt közölte vele. Bejelentette, hogy végigjárta azokat a minisztériumokat Párizsban, amelyek a kétoldalú szerződések és megállapodások előkészítésében érdekeltek, és külön kiemelte, hogy a Budapesten szolgálatot teljesítő nyugati diplomaták nagy érdeklődéssel várták, és „*valósággal rávetették magukat*” az információszerzés céljából.⁴¹⁴ De Gaulle sajtókonferenciájára hivatkozva a francia nagykövet megállapította, hogy a francia álláspont a német kérdésben abba az irányba haladt előre, amelyről Couve de Murville és Péter János is beszélt, és hogy Péter János teljesen tisztában volt a De Gaulle sajtókonferenciáján elhangzottakkal.⁴¹⁵

A nagykövet a magyar külpolitikai aktivitás folytatódása jeleként értékelte Kádár János beszédét (1965. február 11.) is, amelyben a párt első titkára a közvélemény számára egyértelművé tette, hogy politikájában a Hruscsov lemondása utáni új helyzet ellenére sem lesz változás.⁴¹⁶ A Kádár-beszéd kedvező fogadtatásáról értekezett Sazarin francia nagykövetségi tanácsos is az általa adott vacsorán (1965. február 12.), amelyen részt vett Görög Erzsébet külügyminisztériumi osztályvezető is. A magyar diplomata asszony jelentéséből megtudhatjuk, hogy Sazarinnak a magyar pártvezető beszéde (bár szerinte az újat nem mondott) „*nagyon tetszett*”, és megerősítette a franciák számára a Péter János által Párizsban mondottakat.⁴¹⁷

A francia diplomaták szerint a magyarok továbbra is érdeklődéssel figyelték a szovjet–francia kapcsolatok alakulását, és elemezve a szovjet megnyilatkozásokat, rendszeresen tájékoztatták kormányukat a magyarok reakcióiról a szovjet vezetők megnyilatkozásaira. Ennek megfelelően jelentették, hogy a magyar sajtó az 1965.

⁴¹²AMAE Europe-Hongrie, Carton 1759 N° 72/EU.

⁴¹³U.o. Carton 1761 N° 73/EU.

⁴¹⁴XIX-J-1-j-Fr.-001246/1965.47. d.

⁴¹⁵U.o., illetve AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 N° 71–72.

⁴¹⁶AMAE Europe-Hongrie, Carton 1753 N° 110/EU.

⁴¹⁷XIX-J-1-j-Fr.-26/1965. 47. d.

február 27-ei Koszigin-beszédet teljes terjedelmében leközölte,⁴¹⁸ mint ahogy Vinogradov nagykövet 1965. március 2-ai beszédét is. Francfort szerint ezek csak megerősítették a magyarokat abban, hogy folytassák Európa—politikájukat.⁴¹⁹ A nagykövet figyelmét ugyanakkor nem kerülte el az, hogy a magyarok mindezt óvatosan és ellentmondásosan teszik, félvén egy túlzott nyitás politikai következményeitől. Francfort az 1965. március 23-ai Népszabadságban megjelent Várnai Ferenc-cikkből félelmet, aggodalmat szűrt le, illetve azt a gyanakvást, ami a Nyugattal való kapcsolataikat jellemezte⁴²⁰

A magyar külügyminiszter Európára vonatkozó kijelentései továbbra is a figyelem középpontjában maradtak, vagyis lényegében elérte azt, hogy országával komolyabban kezdtek foglalkozni a nyugati államok. Egy 1965. április 10-én kelt táviratban Francfort arról írt, hogy Péter János már nyíltan az osztrák–magyar közösségről beszél, és úgy tűnik, hogy kelet–európai kollégáihoz képest előőrs szerepet szeretne játszani az európai ügyek rendezésében. Péter János Bécsben is beszélt a De Gaulle-i „*európai Európa*” koncepcióról, és először javasolta a közép-európai államok konferenciáját a német kérdés rendezése érdekében.⁴²¹ A nagykövet értékelése szerint Gromikó párizsi útja nagyon pozitív értékelést kapott Magyarországon, amely a magyarok számára azért volt fontos, hogy „... *egy határozottabb választ adjon arra a kérdésre, hogy a fejlődésnek milyen új formája alakul ki Európa és a világ számára...*”⁴²²

Az „*enyhülés*” lehetőségének a kihasználása tehát 1964 végétől és 1965 folyamán a magyar politika számára továbbra is elsőrendű feladatnak számított. A lehetőségekre való felkészülés jegyében a magyar Külügyminisztériumban több tervet dolgoztak ki a regionális külpolitika lehetséges kiterjesztésére, és a kárpát–medencei államok együttműködésére.⁴²³ Hivatalos célként tűzték ki azokban a nacionalizmus elleni harcot, amellyel lényegében a két világháború közötti magyar külpolitikával való szakítás demonstrálását, és a nemzetközi helyzetből fakadóan a kelet-európai mozgástér lehetséges bővítését akarták.⁴²⁴ Ebben a magyar politikai aktivitásban a régiót egységben figyelő franciák szemszögéből egyrésről a magyar–osztrák kapcsolat (a

⁴¹⁸ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1761 N° 104.

⁴¹⁹ U.o. N° 213/EU.

⁴²⁰ U.o. Carton 1753 N° 229/EU.

⁴²¹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1762 N° 176–178., 179–180/EU. Az osztrák–magyar kapcsolatokról

⁴²² U.o. Carton 1761 N° 173/EU.

⁴²³ XIX-J-1-j-Eu/1965. 112. d.

⁴²⁴ Vö. Romsics, I. [1999]: 512–516.

német kérdés miatt), másrésről a magyar—román rivalizálás (a kisebbségek kérdése illetve az önállósulási törekvések valós tartalma és lehetősége) kérdései iránt növekedett meg a figyelem.⁴²⁵ A francia értékelés szerint a dunai együttműködésre vonatkozóan a magyarok nem fogalmaztak meg kiforrott álláspontot.

A magyar szándékok átgondoltságát mutatja azonban Péter Jánosnak az 1964. augusztus 24-ei követi konferencián tartott beszéde: „Az *Osztrák–Magyar Monarchia örökségei, hagyományai és emlékei között vannak olyan elemek, amelyek sajátos lehetőséget adnak nekünk arra — és amelyekkel bátran kell élnünk azért —, hogy Ausztriával a békés egymás mellett élés elvének példaszerű megvalósítására törekedjünk.*”⁴²⁶

A magyar nyugati nyitási politika korlátait mutatja azonban, hogy annak lehetőségeit a magyar lakosság szovjetellenes hangulatának az alakulása is befolyásolta. 1965—1966 folyamán a magyar—román kapcsolatok megromlása kihatott Magyarországra és a Szovjetunió kapcsolatainak alakulására is, és a magyar vezetőket a külpolitikában nagyobb óvatosságra készítette.⁴²⁷

Franciaország és Magyarország gyakorlati együttműködése (mint ahogy a többi szocialista ország esetében is) elsősorban a bilaterális kapcsolatok terén indult fejlődésnek, amely lehetővé tette a leginkább elhanyagolt gazdasági kapcsolatok fejlesztését. Ennek szükségességét és jelentőségét a franciák is felismerték és Pierre Sudreau — a Francia Vasúti Gyáriparosok Szövetségének az elnöke és De Gaulle egyik „házi külügyminisztere” — vezetésével francia kereskedelmi delegáció (1965. május 28.–június 4.) járt Budapesten. A magyarok véleménye szerint a francia tárgyaló küldöttség összetétele és a tárgyalások menete egyaránt azt bizonyította, hogy a franciák nagy súlyt fektettek magyarországi látogatásukra. A tárgyalásokat vezető Sudreau többek között kijelentette, hogy Franciaország szélesíteni kívánja kapcsolatait az európai szocialista országokkal. Kifejtette továbbá, hogy nem értenek egyet az amerikai kormány vietnami, illetve dominikai politikájával, és elismerte a német atomfegyverkezés veszélyét. A gazdasági kapcsolatokra vonatkozóan Sudreau arra kérte a magyar kormányt, hogy Magyarország fejlessze, ha *szükséges, az NSZK rovására is a francia–magyar kereskedelmi, gazdasági, műszaki kapcsolatokat. Nyomatékosan hangsúlyozta annak a politikai jelentőségét is.*

⁴²⁵ AMAE Europe Hongrie, Carton 1759 N° 427.

⁴²⁶ M-KS-288-32/1964./ 31. ö. e.

⁴²⁷ V.ö. CADN Budapest, Carton 123. N°331/Eu.

A kétoldalú kapcsolatépítés fejlesztése jegyében Marc Jacquet közlekedési miniszter is Magyarországra látogatott. (1965. szeptember 16–19.). A látogatás során a francia miniszter meggyőződött arról, hogy a magyarok nagyra értékelik a francia kormány egyik tagjának a magyarországi útját, és Péter János ismételten megerősítette előtte a francia Európa-politika iránti érdeklődését.⁴²⁸ A francia nagykövet így értékelte az utat: „...egy francia miniszter útja nemcsak a kétoldalú francia-magyar kapcsolatok, hanem Franciaország és a kelet-európai államok közötti dialógus fejlődésének az erősítése szempontjából [fontos].”⁴²⁹

A francia diplomácia 1965 végére jutott el arra a szintre, hogy az addigi információkra és tapasztalatokra alapozva összegző elemzést készítsen a magyar külpolitikáról. A Quai d’Orsay Kelet-Európai Aligazgatóságán készített elemzés (1965. október 14.) a magyar Európa-politika céljaival kapcsolatban megállapította, hogy a magyar „nyugati nyitás” fő céljai között elsődlegesen az 1956 utáni elszigetelődésből való kitörés szerepel, és 1963 után (a kedvező nemzetközi körülményeknek köszönhetően) az ország korlátozott külpolitikai mozgástér növekedést ért el. A franciák értékelése szerint Magyarország a többi kelet—európai országhoz képest „követő” külpolitikát folytatott, amely alól az 1964 után egyre többször nyilvánosságra került és bizonytalan szándékot mutató közép—európai koncepciók (vagyis lényegét tekintve a De Gaulle-i Európa—politika magyar értelmezése, és az osztrák—magyar viszony normalizálása) jelentették a kivételt. A magyar Európa—politika tekintetében megállapították, hogy a magyarok nem fognak „román módon” politizálni az európai ügyek és a Szovjetunióhoz való viszony kérdésében, és a szoros szovjet—magyar kapcsolatok döntően nem változnak, bár a változásokat jelentősnek ítélte annyira, hogy foglalkozzanak velük.

A magyar Európa—politika lehetséges okaival és céljaival kapcsolatban az alábbi tényezők figyelembevételét emelték ki: 1. A gazdaság modernizációjának elősegítése a nyugati kapcsolatok fejlesztését teszi szükségessé, amely által nagyobb gazdasági függetlenség elérését szeretnék Kelet—Európában. Magyarország a semleges (és a szovjetekkel is jó viszonyt ápoló) Ausztriával kialakítandó problémamentes kapcsolatokkal a nyugati nyitási politika miatti szovjet gyanakvást akarja csökkenteni, és így a „Közép—Európa”-, ill. a „Duna menti Európa”-gondolat hangsúlyozásával lényegében az NSZK-hoz fűződő gazdasági kapcsolatait akarja igazolni. 2. Az NDK

⁴²⁸CADN Budapest Carton 102., ill. XIX-J-1-j-Fr.-4/Pé/1965. 47. d.

⁴²⁹AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764. N° 714/EU.

elismerésének kérdéséhez való igen erős (szovjet elképzeléseket követő) magyar kötődés, illetve a német kérdés egészéhez való pragmatikus és kevésbé érzelmmel telített hozzáállás mögött a szovjetekkel egyeztetett „szereposztás” húzódhat meg. Ezt magyar oldalról erősítheti az, hogy Ausztria esetleges csatlakozásától az Európai Gazdasági Közösséghez Budapesten nagyon tartanak.⁴³⁰ A feljegyzésben ez olvasható: „... a magyar vezetők megtalálhatják a számításaikat azzal, hogy fenntartják az Európa-gondolatot, támogatván azt, hogy létrejöjjön egy dialógus Nyugat-Európa és a szocialista Európa között, [és] azzal, hogy látják a kapcsolatok és a cserék megsokszorozódását, melyek a saját mozgásterük növekedését is lehetővé teszik.”⁴³¹

A francia diplomácia jól érzékelte tehát a magyarok „speciális” és a többi kelet-európai országtól eltérő érdeklődését a De Gaulle-i Európa—politika iránt, és a háttérérdekek elemzésekor, illetve a magyar külpolitika valós mozgásterének felvázolásakor nem sokat tévedtek. A lehetséges mozgástér pontos koordinátáinak ismerete végett Magyarországon is érdeklődéssel figyelték a pragmatikus alapon kibontakozó francia—szovjet diplomáciai közeledést. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a párizsi magyar nagykövetség munkájának kiemelt feladatává tették az ezekre vonatkozó információk gyűjtését, elemzését és a Központnak való továbbítását. Párizs további fontosságát növelte, hogy 1965 végén a francia külügyminiszter a Szovjetunióba látogatott, és a magyar nagykövetségtől részletes jelentést kértek, többek között egy esetleges „Párizs–Moszkva tengely” lehetőségére és a francia kelet—európai közeledés őszinteségére vonatkozóan.⁴³²

A központi utasításnak megfelelően a párizsi magyar nagykövet meglátogatta (1965. november 4.) De Margerie-t, a Quai d’Orsay Kelet—Európai Osztályának a vezetőjét. A francia diplomatától részletes tájékoztatást kapott Couve de Murville útjával kapcsolatban, amelynek ismeretében a nagykövet (a Budapestre küldött helyzetelemzésében) a szovjet–francia szövetség gondolatát a lapok kitalációjának minősítette, de a kelet felé irányuló francia közeledési kísérleteket őszintének ítélte. A magyar nagykövet a francia közeledési kísérlettel kapcsolatban ezt írta: „Többször kifejtettük, hogy a francia burzsoázia döntő, alapvető, legerősebb csoportjainak, a francia monopóliumoknak lényegében személyektől is független külpolitikájáról van szó, amikor az ismert francia külpolitika jelenlegi irányzatának megfelelő lépések történtek

⁴³⁰ AMAE Europe-Hongrie, Carton 1759., Note, De la Hongrie et les idées européennes.

⁴³¹ U.o.

⁴³² XIX-J-1-j-Fr.-004982/1/1965. 49. d., ill. XIX-J-1-j-Fr.-001246/1965. 47. d

a szocialista tábor és annak vezető ereje, a Szovjetunióhoz való közeledés formájában. Mivel ez hosszú ideig létérdeke a francia uralkodó osztálynak, ezért tartós és őszinte közeledésről beszélhetünk”⁴³³

A „francia kapcsolat” jelentősége tehát az év folyamán magyar részről egyre inkább megerősödött, amit a magyar vezetők nyilvánosan és nem nyilvánosan elhangzott nyilatkozatai, illetve a politika szolgálatában tevékenykedő magyar diplomaták kijelentései egyaránt megerősítettek. A francia külpolitika elemzésével természetesen a politikai és a szakmai vonal egyaránt foglalkozott, mintegy mérleget is vonva az addig történetekből. A párt külügyi titkára, Komócsin Zoltán a Központi Bizottság előtt (1965. november 18–20.) az alábbi helyzetértékelést adta: *„Az imperializmus támadásával egyidejűleg kedvező jelenség, hogy változatlanul nem képesek a szövetségükben keletkezett rések betömésére, melyet különösen bizonyít a francia–amerikai ellentétek fokozódása, továbbá az, hogy az Egyesült Államok nem tudja elérni európai szövetségeseinek katonai támogatását vietnami agressziójához. (...) A Szovjetunió a Magyar Népköztársaság és a többi testvéri ország szolidan, nem látványos módon, de fejleszti kapcsolatait — az Egyesült Államok kivételével — a vezető kapitalista országokkal, különösen Franciaországgal ...*”⁴³⁴

A magyar—francia kapcsolatok helyzetét és a francia külpolitika alakulását foglalta össze Klein Márton diplomata a Külügyminisztérium kollégiuma számára, Az összefoglalás részletesen foglalkozik az „európai Európa”, a „harmadik erő” Európája, az „Atlanti Óceántól az Urálig” terjedő Európa fogalmával, és megvizsgálja a fogalmak kialakulásának történeti hátterét is. Ugyanakkor itt olvashatjuk a „kiszélesített Európa” koncepciójával kapcsolatban az alábbi magyar értékelést: *„...konceptió lehetőséget nyújt a Magyar Népköztársaság számára, hogy foglalkozzék a közép-európai államok együttműködésének kérdésével, különös tekintettel a Duna völgyi országokra, a magyar-osztrák kapcsolatokra”. (...) „A francia <Európai Európa> fogalommal érdemes foglalkozni, mert számos pozitív és általunk kihasználható közeledési területet tartalmaz.*”⁴³⁵ Francia szemszögből nézve Magyarország megítélésének változására Francfort nagykövet Párizsba küldött jelentéseiből lehet még következtetni. A Kelet-Európa szakértőnek számító francia diplomata 1962-ben (az első jelentései egyikében) még a magyarországi politika megváltoztathatatlanságáról, és annak

⁴³³ XIX-J-1-j-Fr.-004982/2/1965. 49. d.

⁴³⁴ M-KS-288-4/1965/ 76 ö. e.

⁴³⁵ XIX-J-1-j-Fr.-001524/11/1965. 47. d., ill. Vö. XIX-J-1-j-I-2-001106/1966. 1. d.

kiismerhetetlenségéről írt.⁴³⁶ 1965 októberében már három éves diplomáciai munkája után, amelynek legkiemelkedőbb eseményét számára is Péter János párizsi útja jelentette, megvonta magyarországi missziójának a mérlegét: „*Minden kulturális, gazdasági és politikai bátorítás, amit Franciaország nekik [a magyaroknak — G. Z.] adhat, elősegítheti apránként azt, hogy az ország fokozatosan újraépítse a kapcsolatait a jövő kiszélesített Európájában...*”⁴³⁷

⁴³⁶V.ö.Garadnai, Z. [2003]: 157.

⁴³⁷AMAE Europe-Hongrie, Carton 1764 N° 805/EU.

3.4. A „keleti nyitási politika” kiteljesedése (1966)

Az 1965-ös év tehát a francia keleti nyitási politikában a normalizálódás esztendejét jelentette, amelyet De Gaulle is megerősített sajtókonferenciáján (1965. december 3.),⁴³⁸ és egyértelműen a keleti országokkal kialakítandó széleskörű kapcsolatok fontosságáról beszélt. 1966 folyamán a *NATO-kivonulás* bejelentése mellett De Gaulle-nak a *Szovjetunióba tett útja*, illetve külügyminiszterének *kelet—európai körutazása* volt a francia külpolitika leglátványosabb megnyilvánulása. A kortársak szemében a két esemény szorosan egymáshoz kapcsolódott.⁴³⁹ A színpalak mögött azonban a francia diplomácia sokkal óvatosabban tevékenykedett,⁴⁴⁰ politikájuk központi elemét már (egyre inkább felismerve annak a jelentőségét a keleti szocialista országok számára) a német kérdés problematikája és ahhoz kapcsolódva az európai biztonság és az enyhülés jelentette.

De Gaulle Szovjetunióba tett útja, és Couve de Murville látogatásainak *fő célja* a bilaterális kapcsolatépítés mellett a *problémák megvitatása*, a kelet—európai pártvezetők *személyes megismerése* is volt, a konkrét együttműködés politikai kereteinek megteremtését, és természetesen a későbbi *De Gaulle-látogatások előkészítését*, a kelet—európai államok „*feltérképezését*” is egyaránt szolgálta, amire a keleti országok részéről „*nyitottság*” volt a válasz.⁴⁴¹ De Gaulle Szovjetunióba tett útja mellett (a szereposztásnak megfelelően) a „*második*” vonal államaiba a francia külügyminiszter látogatott el,⁴⁴² és az 1964—1965-ös találkozásai során Couve de Murville számára a román miniszterelnökkel és a magyar külügyminiszterrel folytatott tárgyalásai maradtak a legemlékezetesebbek.⁴⁴³

A francia diplomácia óvatosságát mutatja az is, hogy a francia külügyminiszter tárgyalásokat folytatott Bonnban (1966. április 18—19.), ahol a jövőbeli kelet—európai útjairól is röviden tájékoztatta Schröder német külügyminisztert: „*Ezeknek a látogatásoknak nincsen semmilyen különleges célja...*” „*...nincsenek előzetes megbeszélések, tárgyalások és viták.*”⁴⁴⁴ Vagyis a francia diplomácia igyekezett

⁴³⁸ V.ö. Schreiber, T. [2001]: 99-100.

⁴³⁹ V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 424.

⁴⁴⁰ U.o. 425.

⁴⁴¹ Garadnai, Z. [2004c]: 173.

⁴⁴² Vaïsse, M. [1998]: 435-436.

⁴⁴³ AMAE SG-EM (Filmszám: P 11924), Vol. 24 Couve de Murville-Rusk (1965. február 18.)

⁴⁴⁴ AMAE SG-EM Vol. 27. (1966. április 18-19.). Couve de Murville-Schröder.

megnyugtatni a francia keleti nyitási politika egyre nyilvánvalóbb kibontakozása miatt aggódó német diplomáciát.⁴⁴⁵

3.4.1. A francia—szovjet kapcsolatok kiteljesedése (1966)

De Gaulle tábornok szovjetunióbeli utazása (1966. június 20.—július 1.) nagy nemzetközi visszhangot kapott, mint ahogy Koszigin franciaországi (1966. december 1—9.)⁴⁴⁶ útja is, amely lényegében közvetlenül kapcsolódott a moszkvai úthoz. Ezek az utak a keretét adták⁴⁴⁷ Couve de Murville külügyminiszter a kelet—közép—európai szocialista országokba (1966. április—szeptember) tett látogatásainak.⁴⁴⁸

Az 1966-os év tehát minden nézőpontból tekintve a „*keleti nyitás*” politikájának látványos, és minden szereplő által fontosnak tartott szakaszát jelentette. A francia diplomácia értékelése szerint (1966. május 25.) a szovjet politikát az alábbi alapvető tényezők határozták meg: 1. A sztálini területi hódítások megtartása. 2. A hegemon hatalom pozíciójának megfelelően a kelet—közép—európai befolyási övezet feletti ellenőrzés megtartása, a szocialista tábor kohéziójának fenntartása, amelyhez a német veszély (mint „*hasznos ellenség*”) hangoztatása a megfelelő nyomásgyakorló politikai eszközt jelentette (főképpen a VSZ északi szárnya: az NDK, Lengyelország, és Csehszlovákia számára),⁴⁴⁹ amely alól a „*kivonulás*” a deszateilizáció mércéjét is jelentette (pl. Románia). 3. A KGST-re alapuló gazdasági kapcsolatok fejlesztése. Közben a Szovjetunió kénytelen volt elfogadni, hogy még a leghűségesebb szatelliták is egyre szorosabb kapcsolatot kívánnak kialakítani a Közös Piac államaival, és ebben a kérdésben „*modus vivendi*” alakult ki a szocialista kisállamok és a Szovjetunió között.⁴⁵⁰

Látván a Szovjetunió gazdasági problémáit, De Gaulle azt gondolta, hogy a Szovjetunió politikája hamarosan meg fog változni, és az ideológiai egység megbomlása a szatelliták számára is mozgásteret növelő tényezőt jelenthet.⁴⁵¹ Az 1966

⁴⁴⁵ V.ö. Alphand, H. [1973]: 477., ill. Vaïsse, M. [1998]: 425.

⁴⁴⁶ V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 431-433.

⁴⁴⁷ L'Année politique (1966). 260. Idézi Couve de Murville-t: Vaïsse, M. [1998]: 425.

⁴⁴⁸ Couve de Murville egy 1992. február 18-án adott interjújában De Gaulle 1966-os moszkvai útját azzal is indokolta, hogy a franciák nem akarták a szovjetek haragját és féltékenységét magukra vonni azzal, hogy a szocialista kisállamokkal kezdjék el De Gaulle keleti látogatás-sorozatát. Idézi Schreiber, T. [2001]: 101.

⁴⁴⁹ CADN Varsovie, Carton 59. Rapports entre l'URSS et L'Europe centrale (1945-1966).

⁴⁵⁰ CADN Moscou Série B. Carton 452. Les tendances actuelles de la politique extérieure soviétique.

⁴⁵¹ V.ö. AMAE SG-EM Vol. 28. (1966. július 21.) De Gaulle-Luebke.

elején bejelentett kilépést a NATO katonai szervezetéből az oroszok úgy értékelték, hogy az amerikai befolyás csökkentésének reálisak a lehetőségei Európában. De Gaulle útjától az oroszok is a politikai kapcsolatok javítását várták,⁴⁵² de abban a nyugati szövetségi rendszer megosztásának lehetőségét is látták. A felületes szemlélő számára azonban úgy tűnt, hogy De Gaulle-nak sikerült a lehetetlen, vagyis az 1963-as német—francia szerződésre épülő „európai Európa” -politikát összhangba hozni az „Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa” politikájával.⁴⁵³

De Gaulle céljai (és egyben a politika sikerességének feltételei) valójában az alábbi tényezők mentén foglalhatók össze: 1. A kelet—nyugati enyhülés folytatódik, és a német kérdésben közelednek az álláspontok, ami azonban nem valósult meg. 2. Párizs és Moszkva között konvergencia lesz, az amerikaiak elmennek Európából, Németország egyesülhet az új határok között. 3. Az egyesülő Európa két pilléren nyugszik majd, amely nyugaton a német—francia szövetségre, keleten az európai Oroszországra alapozódik, s ezek egyaránt szövetségesi viszonyt hoznak létre Franciaországgal, így az a klasszikus diplomácia szabályait követve a „*mérleg nyelve*” szerepét töltheti be. 4. A kelet—nyugati kapcsolatok kibontakozásának eszköze a „*détente—entente—cooperation*” politika lesz, amelynek keretében a kis és konkrét lépések taktikája jegyében Európán belül természetes geopolitikai egyensúly állhat be,⁴⁵⁴ amely az európai országok számára a természetes „*status quo*” kialakulását eredményezné, és adná az európai biztonság új kereteit.

A szovjetek valódi álláspontját mutatja (és egyben érthetővé teszi a szovjet gondolkodást is), és egyben már előre meg is határozta a szovjetekkel kialakítható kapcsolatok lehetőségeinek a határait, a Valérian Zorin nagykövet által Párizsban tartott előadás (1966. január 18.), amely az alábbiakat tartalmazta: 1. Elítélte a német fegyverkezést és az MLF tervét, mert (hitleri példát felhozva) abban a német revansizmus és militarizmus újraéledését látta. 2. Az európai ügyeket az európaiaknak kell megoldaniuk, de a politikai kapcsolatépítés primátusa helyett előbb a gazdasági, technikai együttműködést kell fejleszteni, és az vezethet el majd (hosszabb távon) a politikai enyhüléshez. 3. Az NDK létezése megváltoztathatatlan tény, és ennek a

⁴⁵² V.ö. Narinski, M. [1996]: 503-516.

⁴⁵³ Bielooussova, Z. [1990]: 397.

⁴⁵⁴ V.ö. Maillard, P. [1990]: 249-250., Soutou, J.-M. [2001]: 471.

realitását mindenkinek el kell ismerni. 4. Élesen elítélte az Egyesült Államok politikáját, de pozitívan értékelte a Franciaországgal kialakult kapcsolatokat.⁴⁵⁵

A Szovjetunió számára tehát a fő problémát továbbra is a német kérdés és az NDK politikájának a támogatása jelentette. Ezen a területen a Szovjetuniót kettős cél vezette. Egyrészt a kialakult status quo-t akarta elfogadtatni, másrészt az ideológiai befolyását és tekintélyét kívánta tovább növelni, nemcsak az NDK, hanem az NSZK vonatkozásában is, de ezek valójában már irreális elképzelések voltak.⁴⁵⁶

De Gaulle és Brezsnyev több tárgyalást is folytatott egymással (1966. június 21., 22., 29.), amelyek során az európai biztonság ügyét is áttekintették, de a német kérdés eltérő megítélése miatt lényegében a siketek párbeszéde zajlott.⁴⁵⁷ Egyetértettek ugyanakkor abban, hogy egy ilyen folyamatba minden európai országot be kell vonni, és hasonlóan ítélték meg a nemzetközi problémákat is, vagyis a vietnami és a délkelet-ázsiai helyzetet, a leszerelést és az ENSZ reformjának kérdését.

De Gaulle és Brezsnyev első tárgyalásán (1966. június 21.) a francia elnök párhuzamot vont az 1944-es és az 1966-os moszkvai útja között, és a fő változást abban látta, hogy míg Franciaország a II. világháború végeztével (az ország gyengesége miatt) nem vehetett részt az európaiak számára lényegbevágó német kérdés rendezésében, addig a helyzet a hatvanas évekre megváltozott, a háború után nyitottan maradt kérdéseket meg lehet oldani, amelyben a francia politika aktív szerepet kívánt vállalni.⁴⁵⁸

Brezsnyev azonban egyértelművé tette a szovjet diplomácia hajthatatlanságát, és lényegében az „*előbb a biztonság és utána az enyhülés*” elvét fogalmazta meg akkor, amikor a németekhez fűződő szovjet hozzáállásról, a bizalom hiányáról és a német militarizmus újjáéledésének a veszélyéről, a revansizmusról és az NDK pacifista politikájáról beszélt;⁴⁵⁹ és nem értette, hogy a franciák hogyan képzelik el a német kérdés megoldását.⁴⁶⁰

De Gaulle (ellenvéleménye alátámasztásához) szintén történelmi tapasztalatokkal érvelt, de a német kérdést elsősorban a Szovjetunió és az Egyesült Államok rivalizálásának részeként értékelte, ebben az összefüggésben a német kérdés

⁴⁵⁵ CADN Moscou Série B. Carton 450. Note. Conférence de M. Zorine sur la politique soviétique, ill. v.ö. AMAE SG-EM. Vol. 26. (1966. március 18.). De Gaulle-Zorin.

⁴⁵⁶ CADN Moscou Série B. Carton 452. Les tendances actuelles de la politique extérieure soviétique, ill. Note. La politique extérieure de l'URSS.

⁴⁵⁷ AMAE SG-EM Vol. 27. (1966. június 21.). De Gaulle-Brezsnyev. 277. Ill. Vaïsse, M. [1998]: 426-429.

⁴⁵⁸ AMAE SG-EM Vol. 27. (1966. június 21.). De Gaulle-Brezsnyev. 277.

⁴⁵⁹ U.o. 277-279.

⁴⁶⁰ U.o. 282.

bel- és külpolitikai aspektusára hívta fel tárgyalópartnere figyelmét. A németek egyesülését hosszú távon és békés eszközökkel, az 1945 utáni határok keretein belül (atomfegyver birtoklása nélkül) tartotta elképzelhetőnek. Az európai biztonság kereteinek megteremtése érdekében a német kérdés megoldásának Európán belüli módját javasolta a szovjet első titkárnak, és a német revansizmus esetleges újjászületésének fő okozóját a szovjet—amerikai rivalizálásban látta. Brezsnyev felvetésére a szovjet diplomácia számára (udvariasan) nagyobb nyitottságot javasolt a németek irányába.

Brezsnyev azonban továbbra is a németek elfogadhatatlan politikájáról és az amerikaiak európai szerepéről beszélt, amelyet a németek kihasználnak, és a De Gaulle által a németek irányába felvetett szovjet jóindulatot fordítottan is érvényesnek tartotta,⁴⁶¹ vagyis a lényeget tekintve a két politikus álláspontja továbbra sem közeledett egymáshoz.

De Gaulle az európai biztonsági konferencia ötletét nem tartotta rossznak, de úgy gondolta, hogy az egy enyhülési folyamat végét, és nem a kezdetét jelenthetné, ezért nem fogadta el a szovjet javaslatot. Az európai problémák megoldására a „*détente*” és az „*entente*” kölcsönös elfogadását javasolta, amelynek alapján kibontakozó „*cooperation*” megteremthetné az európai biztonság kereteit. Az NDK elismerésére vonatkozó szovjet javaslatot azzal utasította el, hogy az NDK-t nem államnak, hanem csak egy „*mesterséges képződménynek*” tartotta.

A mindkét fél által legfontosabb európai problémának számító német kérdés teljesen eltérő megítélése⁴⁶² ellenére a nyilvánosság (és a felületes szemlélő) számára a francia—szovjet enyhülés kibontakozása, a szovjet—francia barátsági szerződés megkötése nagyon is kézzelfoghatónak tűnt, és a francia újságok is már nyíltan „*barátsági szerződésről*” cikkeztek.

De Gaulle szovjet politikája lényegében 1966-ban sem jelentett többet, mint 1944-ben, amikor moszkvai látogatásával szintén Franciaország nemzetközi mozgásterét próbálta bővíteni. Természetesen voltak jól megfogalmazható, közös szovjet—francia érdekek a német határok és a nukleáris fegyverek vonatkozásában, de De Gaulle megvédte Moszkvában az egységes Németország alapelvét az Európát és Németországot megosztó szovjet elképzelésekkel szemben. Alapvetően tévedett viszont

⁴⁶¹ U.o. 283.

⁴⁶² V.ö. Bielooussova, Z. [1990]: 395.

abban, hogy a szovjet diplomácia ideológiai erejét alábecsülte, és elsősorban annak pragmatista-realista hagyományaira épített.⁴⁶³

A szovjetek azonban szélesebb összefüggésekben gondolkodtak, és számukra az ideológiai argumentumokkal alátámasztott önös reálpolitikai érdekeik fontosabbak voltak. Az általuk elképzelt geopolitikai játszmában ráadásul Franciaország nem foglalt el az Egyesült Államokkal, illetve az NSZK-val egyenrangú helyet, és eltérően De Gaulle elképzeléseitől (az amerikaiakhoz hasonlóan) alapvetően az 1945 után kialakult európai status quo fenntartásában voltak érdekeltek.⁴⁶⁴

A szovjetek számára a francia kapcsolat, a napról napra feszültebbé váló kínai—szovjet viszony következtében egyre fontosabbá lett, mivel szükségük volt a birodalom európai határainak nyugalma. Ám a Szovjetunió bizonytalannak érezte magát amiatt, hogy nyugaton egy erős konföderáció keretei rajzolódtak ki, és aggódott a vonzerő miatt is, amit a nyugati országok életszínvonala az érdekszférájába tartozó közép—kelet—európai államok számára jelentett. Ebből következően Moszkvai szemszögből nézve a „szelektív enyhülés” politikája elsősorban a gazdasági együttműködést jelentette, mivel az a szovjetek számára technológiai és kereskedelmi előnyökkel járt.⁴⁶⁵ Ebből viszont az is következett, hogy a szatellit államok előtt továbbra is nagyobb mozgástér teremődött a saját érdekeiknek megfelelően a kelet—nyugati gazdasági kapcsolatok fejlesztésében, amit pl. a gazdasági reformra készülő Magyarország igyekezett is kihasználni.

De Gaulle ezt a lehetőséget fogalmazta meg a Kremlben 1966. június 21-én elmondott beszédében is, amikor arról szólt, hogy a Kelet és a Nyugat között kialakítandó új rendben Párizsra és Moszkvára kell építeni, és az „enyhülést, az egyetértést és az együttműködést célzó új viszonyokat kell életbe léptetni”⁴⁶⁶ és a lehetőségek kölcsönös felismerését mutatja, hogy ezt követően a két ország kapcsolatai intenzívvé váltak, amit jól reprezentál az is, hogy a két ország 1966—1969 között 17 szerződést kötött egymással.⁴⁶⁷

De Gaulle útjának mérlegét nem könnyű tehát megvonni, mivel a siker, vagy a kudarc megítélése eltérő ideológiai/politikai interpretációknak adott és adhat kibontakozási lehetőséget.⁴⁶⁸ A korabeli francia közvélemény-kutató felmérések szerint 1966-ban a francia lakosság 35%-a támogatta De Gaulle keleti politikáját, míg 1964-ben

⁴⁶³ Vaïsse, M. [1998]: 428.

⁴⁶⁴ Soutou, J-M. [2001]: 472.

⁴⁶⁵ Kennedy, P. [1994]: 380., ill. v.ö. Fejtő, F. [1972]: 136-156.

⁴⁶⁶ Gazdag, F. [1996]: 123.

⁴⁶⁷ Vaïsse, M. [1998]: 433.

⁴⁶⁸ V.ö. Rey, M-P. [1991]: 51., ill. Salgó, L. [1990]: 42-50.

csak 25%-uk nyilatkozott pozitívan arról,⁴⁶⁹ vagyis ebben a tekintetben (eltérően a nyugati szövetségi rendszerhez való viszony kérdésétől) számíthatott a közvéleményre, így De Gaulle számára a fő problémát továbbra is inkább az jelentette, hogy valójában sem a szovjetek, sem a németek bizalmát nem tudta megszerezni.

A De Gaulle-i keleti politika ugyanakkor paradox módon sokkalinkább hatással volt az amerikaiak⁴⁷⁰ és a németek politikájára, de ez utóbbi változása csak Willy Brandt-nak a külügyminiszteri székbe való kerülésével kezdődhetett el. Brandt a visszaemlékezéseiben egyértelműen megfogalmazta, hogy a De Gaulle-lal folytatott beszélgetései hatással voltak rá a későbbi német *Ostpolitik* elindításában.⁴⁷¹

3.4.2. Couve de Murville külügyminiszter tárgyalásai (1966. április-szeptember)

a.) Románia és Bulgária (1966. április 25-30.)

A kelet—közép—európai lehetőségek kipuhatolása végett a francia külügyminiszter első útjai a *hagyományos francia* érdeklődési területre, vagyis a Balkán keleti részére, Romániába (1966. április 25-28.) és Bulgáriába (1966. április 28-30.) vezettek. A franciák részéről a *fő cél a tapasztalatszerzés és a valós lehetőségek feltérképezése* volt. Az útra való felkészülés jegyében a francia külügyben minden országot részletesen megvizsgáltak, amelyek a bi- és a multilaterális kapcsolatokat, illetve ezen országoknak egymáshoz, illetve a Szovjetunióhoz és a kommunista mozgalomhoz, és természetesen a francia Európa-politikához fűződő viszonyát helyezték a figyelem fókuszába.

A franciák értékelése szerint Románia és Bulgária két olyan ortodox kommunista rendszert jelentett, ahol a sztálinizmus megmaradása együtt járt (de más indíttatásból) a *francia nyelv iránti* érdeklődés növekedésével. A nyugati nyitási politikában 1964 óta élen járó *Románia* megítélése tovább árnyalódott. Az ország melletti fő érvet az jelentette, hogy De Gaulle enyhülési politikája kelet—európai leképeződésének tartották. Fontos érv volt a román politika mellett továbbá, hogy bár a német kérdésben a szovjeteket követő álláspontot képviseltek, de azt *kevésbé érzelmi alapon* tették, és *presztízs szempontok sem játszottak szerepet*. Mindezt pedig tehették

⁴⁶⁹ Vaïsse, M. [1998]: 429.

⁴⁷⁰ Johnson elnök 1966. október 7-én New York-ban már a kelet-nyugati enyhülés szükségességéről beszélt.

⁴⁷¹ AMAE CM-EM. Dossier 379. (1965. június 2.) De Gaulle-Brandt, ill. Dossier 385. (1966. december 16.) De Gaulle-Brandt. V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 429.

azért is, mert az ország geopolitikai helyzetéből fakadóan nagyobb mozgástérrel rendelkeztek.

Couve de Murville Birlandeau miniszterelnök-helyettesével (1966. április 26.) a gazdasági kapcsolatok kérdéseit tárgyalta meg, és mindkét fél elégedett volt a gazdasági kapcsolatok alakulásával, de további fejlődést akartak. A románok elsődlegesen az ipari együttműködést kívánták fejleszteni, és egymilliárd franknyi értékben akartak francia tőkét bevonni (öt év alatt) az ország modernizációjába. A francia külügyminiszter felvetette egy harmadik országgal történő gazdasági együttműködés kérdését is, és egy közösen felépítendő atomerőmű is szóba került. A román politikus egyértelművé tette, hogy országa érdekelt a nyugati nyitási politika minél szélesebb alapokra történő helyezésében, amelyben Franciaország szerepét elsődlegesnek értékelte.⁴⁷²

Couve de Muville tárgyalta Maurer miniszterelnökkel (1966. április 27.) és Ceausescu első titkárral⁴⁷³ (1966. április 28.) is. A Maurerrel folytatott tárgyalásokon elsősorban a nemzetközi kérdéseket vitatták meg, és francia értékelés szerint összességében a francia és a román nézőpont megegyezett, amely alól az egyedüli kivételt a német kérdés eltérő megítélése jelentette.⁴⁷⁴ Couve de Murville a román első titkárral inkább az általánosság szintjén (kölcönösen éreztetett tisztelettel és barátsággal) beszélt a két ország kapcsolatai fejlesztésének fontosságáról.⁴⁷⁵

A franciák értékelése szerint minden, Kelet—Európát érintő kérdést nagy figyelem kísért, de a románok aggódtak a hagyományos német kapcsolatokból fakadó lehetőségek elvesztése miatt, és nem örültek annak, hogy a német kérdést, illetve az európai biztonság problematikáját francia részről szóba hozták. A látogatás lehetővé tette, hogy francia részről előzetesen felmérjék Franciaország „*keleti nyitási politikájának*” kelet—európai fogadtatását. A román politikai rendszerről megállapították, hogy szorosan Ceausescu kezében van, akinek a hatalma nem kérdőjelezhető meg, és így a román kül- és belpolitika rendkívüli ellenőrzés alatt állt, de egyedül ők őrizték meg egyformán a kapcsolataikat Kínával és a Szovjetunióval, csak óvatosan kritizálták az Egyesült Államokat, és a nemzeti függetlenség illetve a be nem avatkozás elvéből fakadóan megkülönböztetett figyelemmel voltak Franciaország iránt.

⁴⁷² AMAE SG-EM Vol. 27. (1966. április 26), Couve de Muville-Birlandeau.

⁴⁷³ A franciák minden esetben nagyon ügyeltek arra, hogy először az állami funkciót betöltő kelet-európai vezetőkkel tárgyaljanak, illetve arra is, hogy azoknak állami tisztségük is legyen. (Schreiber Tamás szóbeli közlése).

⁴⁷⁴ AMAE SG-EM Vol. 27. (1966. április 27.) Couve de Muville-Maurer.

⁴⁷⁵ U.o. (1966. április 28.) Couve de Muville-Ceausescu III. v.ö. Couve de Muville, M. [1971]: 214. idézi Schreiber, T. [2001]: 102.

A rendszert ugyanakkor alapvetően diktatórikusnak és sztálinistának tartották, ahol (eltérően a többi szocialista országtól) a kommunista vezetők nacionalizmusa és a lakosság nemzeti érzése egymást erősítette, amely pl. a francia nyelv tanulásának 1963 után bekövetkezett reneszánszában is megmutatkozott. A sajátos francia szemléletet jól mutatja a következő értékelés: „*A hagyományos francia-román barátság ügye nem csak azt jelenti, hogy lehetőséget adjon Ceausescu úr (aki inkább az ország „románságát” hangsúlyozza a Szovjetuniótól való elhatárolódás érdekében) számára, hogy a még kevésbé liberális rezsimjét erősítse, hanem azt is, hogy közelítse a két ország szempontjait a nemzeti függetlenség tárgyában.*”⁴⁷⁶

A románokat (hasonlóan a többi szocialista országhoz) a nagy nemzetközi kérdések csak annyiban érdekelték, hogy azok milyen mértékben hatottak ki a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolataikra. A német politikával kapcsolatban tett kijelentéseiket francia részről inkább akadémikus jellegűnek értékelték, és úgy látták, hogy a románok alapállásból pragmatistának és realistának mutatkoztak (eltérően a csehszlovákok és a lengyelek érzelmi megnyilvánulásaitól) a nemzetközi kapcsolatok minden kérdésének megítélésében.

A román politika komoly érdeklődést mutatott Franciaország új NATO-politikája iránt, mivel abban a saját nemzeti függetlenségi törekvésekre láttak mintát, és ebből fakadóan természetes módon magukra vonták a De Gaulle vezetése alatt álló francia diplomácia figyelmét. A lényegyet tekintve azonban Románia is elsősorban saját belső problémáival volt elfoglalva, amelyekben a gazdasági növekedés kiemelt szerepet játszott, gyakorlatilag ennek alapján értékelték a Franciaországhoz fűződő kapcsolataikat is, nagy érdeklődéssel fordultak a kelet—nyugati kapcsolatok rendezése felé, mivel abban a *nemzeti függetlenségük kibontakozásának további lehetőségét látták*, és feszült figyelemmel várták De Gaulle moszkvai útját is.⁴⁷⁷

Bulgária értékelésében központi elemet jelentett, hogy az ország a kommunista országok közül a *Szovjetunió iránt leginkább elkötelezett* országnak számított, és az ortodox sztálinista rendszer specialitását az adta, hogy egyedül a szocialista országok között, az első titkári és a kormányfői posztot Todor Zsivkov töltötte be. Bulgária kereskedelmi kapcsolatainak ¾-ét a szocialista országokkal bonyolította, a francia—bolgár kereskedelmi kapcsolatokat egyensúlytalanság terhelte, de Bulgáriát az összes

⁴⁷⁶ AMAE Europe-Roumanie, Dossier 257. Note, Situation intérieure.

⁴⁷⁷ CADN Bucarest Carton 476. N°169/Eu. Du voyage de M. Couve de Murville a travers la presse roumaine. V.ö. AMAE Europe-Roumanie Dossier 255. 256., ill. AMAE Europe-Bulgarie Carton 2284. Circulaire N° 122.

szocialista országhoz viszonyítva is a *legsorosabb érzelmi, politikai és gazdasági kapcsolat fűzte a Szovjetunióhoz*, miközben a KGST legkevésbé reformszándékokat mutató tagjai között tartották nyilván. A képzeletbeli mérleg pozitív oldalát az adta, hogy a francia nyelv tanulása tekintetében komolyabb növekedés ment végbe, és azt a franciák a romániai helyzethez képest kevésbé látták a politika által megterheltnak.⁴⁷⁸

Francia értékelés szerint bolgár részről a diplomáciát az a szándék vezérelte, hogy Franciaországgal a többi nyugati országhoz képest privilegizált kapcsolatot hozzanak létre, amelyet erősített az, hogy a két ország között a nemzetközi kérdések vonatkozásában (ENSZ reformja, vietnami háború, MLF kérdése) érdekazonosság alakult ki,⁴⁷⁹ ez alól itt is a német kérdés és az európai biztonság megítélése jelentett kivételt.

Couve de Murville Bulgáriában először Bachev külügyminiszterrel tárgyalt (1966. április 29.), majd még aznap fogadta őt Todor Zsivkov is. Zsivkov a tárgyalás során az országa helyét, szerepét a Szovjetunióhoz való rendkívül szoros kapcsolódáson keresztül mutatta be, és érzékeltette a szovjet gazdasághoz való kötődés fontosságát azzal, hogy véleménye szerint Bulgária ezáltal rendelkezik „óriási” lehetőségekkel. Az európai biztonság kérdései ezen a tárgyaláson is előkerültek, de Zsivkov megnyilatkozása azt erősítette, hogy az általa kicsiny országnak ítélt Bulgária elsősorban a balkáni béke és biztonság megteremtésével foglalkozott, miközben a német kérdés értékelésében a szovjet álláspontot követte, és a külügyminiszteri látogatást a két ország kapcsolata szempontjából nézve fordulópontnak nevezte.⁴⁸⁰

A többi szocialista országban folytatott találkozókhöz képest kötöttebb menetrendet mutató tárgyalásokat a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok megbeszélésével kezdték, amelyet nehézzé tett, hogy a Bulgáriába irányuló francia export négyszerese volt az onnan Franciaországba irányuló importnak, és így a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének kérdése (a magyar—francia relációhoz hasonlóan) alapvető problémaként jelent meg.

A második nagy területet a nemzetközi konfliktusok jelentették. A francia külügyminiszter az európai helyzetet stabilnak, békésnek jellemezte: *„Egy nagy probléma létezik, amit Önök az európai biztonságnak neveznek, ami a valóságban a német probléma: a kérdés az, hogy megtudjuk, hogy mi lesz Németországgal a jövőben.*

⁴⁷⁸ AMAE Europe-Bulgarie, Carton 2284. Note, Relations culturelles franco-bulgares.

⁴⁷⁹ U.o. Note, Relations politiques de la France avec la Bulgarie depuis la fin du 2eme conflit mondial.

⁴⁸⁰ AMAE SG-EM. Vol. 28. (1966. október 13.) Zsivkov-Pompidou.

*A probléma jelenlegi állapota azt mutatja, hogy nincs erre európai megoldás, és csak egy átmeneti periódusban vagyunk, még ha a helyzet a múlthoz képest változóban is van.*⁴⁸¹

Couve de Murville nehéznek és bonyolultnak nevezte a nemzetközi helyzetet, amelyre a megoldást (fokozatosan és hosszú távon) a Kelet és a Nyugat közötti bizalmatlanság helyett a bizalmi viszony kiépülése adná meg. A franciák kilépését a NATO katonai szervezetéből (burkoltan) mintaként említette, mint olyan lépést, amely választ adott azokra a változásokra, melyek a világban lezajlottak. A francia—szovjet viszonyt és Franciaországnak a többi kelet—európai országgal kiépített kapcsolatait hozta fel követhető példaként a bolgár külügyminiszter számára, a kétoldalú kapcsolatok bázisán kiépülő enyhülési politikát függetlennek nevezte a politikai rendszerektől, és reményét fejezte ki, hogy az Európa jövőjére vonatkozó francia gondolatok minél több ország számára követhető példát jelenthetnek. Bachev ugyanakkor a bolgár kormány legfontosabb törekvésének a fennálló kereteken belüli kapcsolatépítést tartotta: *„Úgy értékeljük, hogy a Balkán változott, talán lassan, de a korábbi megítélések szerint az európai problémák okozója volt. Azt szeretnénk azonban, ha olyan tényező lennének, amelyik kiveszi részét az európai biztonságból és megbékélésből, még ha talán az európai biztonság kérdései a különböző balkáni országok részéről eltérően is vannak értékelve*”.⁴⁸²

A francia értékelés (1966. május 3.) szerint a tárgyalások nagyon szívélyes légkörben zajlottak, a bolgárok egyértelműen kinyilvánították az együttműködési szándékukat Franciaországgal, spontán megnyilatkozásaikat is pozitívnak minősítették, de megállapították, hogy a vezetők elsősorban a belső problémákra koncentrálnak. Romániával ellentétben viszont úgy értékelték, hogy Bulgáriában a francia kulturális kapcsolatoknak nincs politikai „áthallása”, és a kitűnő szovjet—bolgár kapcsolatoknak köszönhetően a bolgárok sok mindent megengedhetnek maguknak, bár elsősorban a Balkán érdekelte őket.⁴⁸³

Végeredményben tehát a franciák számára ezek a látogatások lehetővé tették, hogy felmérjék Franciaország nyitási politikájának kelet—európai fogadtatását, amelyről az alábbi összegző értékelést készítették: *„Világos, hogy ezek itt azok az alapok, amelyekre az akcióink során támaszkodnunk lehet, és amelyek bizonyos*

⁴⁸¹ AMAE Europe-Bulgarie, Carton 2284. Entretien entre M.Couve de Murville et M.Bachev.

⁴⁸² U.o.

⁴⁸³ U.o. Circulaire N° 122.

visszatérési lehetőséget adnak a francia jelenlétnek az általános enyhülési politika keretében”⁴⁸⁴

b). Lengyelország (1966. május 18-22.)

Franciaország Lengyelországot tekintette a kelet—közép-európai államok közül a legfontosabb partnerének. A lengyel—francia kapcsolatok *késve indultak fejlődésnek*, bár az elmaradást a lengyelek Cyrankiewicz (1965), és 1966 elején Kliszko párizsi útjaival bepótolták,⁴⁸⁵ amelyek alkalmat teremtettek arra is, hogy a franciák kifejtsek az európai enyhüléssel kapcsolatos álláspontjukat, és így a magas szintű kapcsolatok 1965—1966-ban már ismét intenzíven működtek.

1966 folyamán azonban a hangsúly a lengyelek részéről is a *bilaterális kapcsolatokra* helyeződött át. A lengyelországi francia nagykövet helyzetértékelése szerint (1966. május 17.) a sajtó irányított cikkei, és a lengyel politikusok ellentmondásos megnyilatkozásai, illetve az, hogy az 1966-os Kliszko-látogatás után a lengyelek részéről a hangsúly a nemzetközi kérdésekről a francia—lengyel bilaterális kapcsolatokra helyeződött, azt mutatták, hogy az enyhülés és a német kérdés problematikájának összefüggéseiben nagyobb lengyel önállóságra nem lehet számítani. A nagykövet úgy értékelte, hogy a lengyelek ezzel a „*hangsúlyváltással*” a Szovjetunióval szemben önállóbb lengyel politikára vonatkozó bármilyen esetleges francia elképzelést már előre el akarnak bátortalanítani.⁴⁸⁶

Couve de Murville Rapaczki külügyminiszterrel két alkalommal folytatott tárgyalást (1966. május 19., május 20.). Rapaczki a lengyel—francia kapcsolatok hagyományainak megemlékezésével kezdett, és bár a két ország nem tartozik ugyanazon katonai tömbhöz, de az európai országok közötti enyhülés fontosságáról, a lengyeleknek ez irányban meglévő mély elkötelezettségéről beszélt annak érdekében, hogy Európán belül megteremtődjenek a biztonság feltételei. Franciaország politikáját az enyhülés szempontjából nézve kulcsfontosságúnak tartotta, melyhez képest Lengyelország lehetőségeit ugyan korlátozotttnak ítélte, de kihangsúlyozta, hogy saját szövetségi rendszerén belül az ország erős pozíciókkal rendelkezik.⁴⁸⁷ A franciák NATO politikáját

⁴⁸⁴ AMAE Europe-Roumanie Dossier 256. Cirulaire N° 144.

⁴⁸⁵ AMAE SG-EM. Vol. 27. (1966. május 10.) Pompidou-Kliszko. A tárgyalásokon a franciák az európai problémák közös megoldására hívták fel a lengyelek figyelmét.

⁴⁸⁶ AMAE Europe-Pologne Carton 2498. N° 840., N° 851-853.

⁴⁸⁷ U.o. Entretien entre M. Couve de Murville et M. Rapaczki.

a nyugati szövetségen belüli ügyként értékelte, amibe a lengyelek nem akarnak beavatkozni, bár azt nemcsak rövid, hanem hosszú távon is pozitív hatásúnak minősítette, és az enyhüléssel kapcsolatban a kétoldalú folyamatos megbeszélések fontosságát hangsúlyozta.

Rapaczki a nemzetközi kérdések közül a vietnami háborút és a német kérdést emelte ki. Az európai helyzetet csendesnek, de nem biztonságosnak minősítette, amelynek legnagyobb akadályát a németek politikájában látta. Az NDK elismerését és a német kérdés rendezését (minden érintett fél részvételével) a valódi megbékélés érdekében feltétlenül szükségesnek tartotta. A német külpolitikával és a szoros német—amerikai együttműködéssel kapcsolatban (bár nem akarta az ördögöt a falra festeni) az NSZK globális méretekben történő újraerősödését látta, amely nemcsak a szocialista, hanem a nyugati országok érdekeit is sértette, és fontosnak tartotta, hogy az NSZK kérdésében minden érdekelt ország működjön együtt. Kihangsúlyozta, hogy nem az NSZK, a NATO és a Közös Piac tényével van elsődlegesen problémája, és a németek tényleges semlegesítését is lehetetlennek tartotta, hanem azt a pillanatot várta, amikor a két politikai és katonai tömb közötti valódi együttműködés lehetősége megteremtődik, és ennek révén a német kérdés jelentősége is csökkenne a lengyelek számára. Németország mindenfajta megerősödését a lengyel érdekekkel ellentétesnek és az európai enyhülés ellen ható tényezőnek minősítette. Az enyhülés kérdését szorosan a fegyverzetkorlátozási problematikához kapcsolta, mivel a nukleáris fegyverkezés veszélyét az országra nézve elsődlegesnek tartotta.

Rapaczki az európai enyhülés és biztonság kibontakoztatására a gazdasági együttműködés területét jelölte meg. A francia politikát a Közös Piacon belül és a nemzetközi gazdasági szervezetekben úttörő jellegűnek minősítette, mivel a franciák szélesebb kapcsolatok kiépítésére törekedtek.

Couve de Murville emlékeztette a partnerét arra, hogy az európai katonai és ideológiai blokkok az 1945—1948 közötti európai realitás talaján jöttek létre, amikor egész Európa romokban hevert és elveszítette befolyását a világ ügyeinek irányítására, és teljesen az Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió ellenőrzése alá került. Az ötvenes években a német kérdés nem játszott szerepet, mivel a két katonai tömb egymással és nem a német kérdés rendezésével volt elfoglalva, miközben a kelet—nyugati megosztottság fő problémája (vagyis Németország jövője) továbbra is megmaradt.

A hatvanas években azonban a világ megváltozott és a nemzeti érdekérvényesítés lehetőségei nagyobb teret kaptak, de a közös európai problémák

megoldására a blokkok rendszerét már nem tartotta megfelelőnek. Az új egyensúly megtalálását a stabilitás miatt normális igénynek tartotta és kihangsúlyozta, hogy a franciák nem az egyik, vagy a másik nagyhatalommal szemben politizálnak, amelyet egyébként is irreálisnak és abszurdnak minősített, hanem a Kelet és a Nyugat közötti (a nemzetállamok függetlenségén és egyenrangúságán alapuló) valódi és széles fundamentumon nyugvó kapcsolatok kiteljesítésének szükségességét kívánták.

Couve de Murville egyetértett azzal, hogy az európai problémák elsősorban a német kérdés rendezése és az európai politikai egyensúly újbóli megtalálása körül csoportosultak,⁴⁸⁸ de az NDK elismerésével kapcsolatban De Gaulle 1959-es deklarációjára hívta fel a figyelmet, amikor az elnök már az 1945 utáni határok között elismerte Németországot. A német újrafegyverkezéssel kapcsolatban kijelentette, hogy ebben Franciaország politikája 1954 óta, vagyis a Párizsi szerződések megkötése óta nem változott, a német kérdést legalább annyira fontosnak tekintette, mint a kelet—európai államok, a biztonsági konferencia összehívása ellen sem emelt (amennyiben annak konkrét célja és eredménye lenne) komoly kifogást, és elsősorban az Európa két fele közötti normális kapcsolatok kiépülésének fontosságát hangsúlyozta:⁴⁸⁹ *„Jelen pillanatban, ebben a vonatkozásban, Franciaország Nyugat—Európában egy kicsit elszigetelt helyzetben van, a szövetségeseink nem teszik meg nyíltan ugyanazt a törekvést a nyitásra, még ha szívük mélyén azt is gondolják, hogy igazunk van.”*⁴⁹⁰

A francia külügyminiszter Gomulkával is (1966. május 20.) tárgyalt. A francia elemzések a lengyel vezetőt kitűnő, de műveltség nélküli taktikusnak értékelték, aki ortodox kommunistaként Moszkva-hű álláspontot képviselt, de az 1956-ban megszerzett tekintélye 1966-ra lényegesen megcsorbult. Ebben az összefüggésben viszonyították személyét Kádár Jánoséhoz, akinek ekkora már sikerült konszolidálnia a rendszerét.⁴⁹¹

Gomulka a lengyelek külpolitikáját is realistának, de az NSZK-nak az NDK felé irányuló politikáját irreálisnak, feszültséget fokozónak és veszélyesnek minősítette, és megalégedéssel fogadta De Gaulle-nak Cyrankiewicz és Kliszko előtt tett kijelentését a német egyesítés hosszú ideig tartó folyamatára vonatkozóan. A franciákat (a magyarokhoz hasonlóan) megkérte arra, hogy legyenek befolyással a németekre azért, hogy politikájuk Kelet—Európa felé megváltozzon.

⁴⁸⁸ U.o.

⁴⁸⁹ U.o.

⁴⁹⁰ U.o.

⁴⁹¹ AMAE Europe-Pologne Carton 2498. Fiche.

A lengyel első titkárt nagyon idegesítette az NSZK-ban állomásozó francia csapatok esetleges kivonásának lehetősége, és bár a NATO-ból való francia kivonulást üdvözölte, azok további állomásoztatásának szükségessége mellett érvelt. A Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatok javulását egy hosszú folyamatnak tartotta, amelynek az alapját a gazdasági együttműködésben látta, de az NSZK-t továbbra is a szocialista országok első helyen álló partnerének tartotta. Ennek az ellentétnek a feloldása érdekében a lengyel-francia szoros gazdasági kapcsolatok kiépítését szorgalmazta, amelyek alacsony szintje miatt⁴⁹² a franciákat okolta, és egy új gazdasági egyezmény megkötését javasolta azzal, hogy a francia politika igazán realista csak akkor tud maradni, ha szükségét érezné annak, hogy a keleti kapcsolatait jól működő gazdasági kapcsolatokkal támasztja alá: *„Ha nem fejlesztjük a kereskedelmi kapcsolatokat Lengyelország és Franciaország között, és tágabb értelemben a Közös Piac és a KGST között, akkor nehéz lesz közeledésről és egyesülésről beszélni Európa két fele között”*.⁴⁹³

A gazdasági kapcsolatok vonatkozásában (a magyarokhoz hasonlóan) a Közös Piac 1968-ban megvalósuló gazdasági egyesülésének következményei iránt érzett lengyel aggodalmakról beszélt, amelyeket a magyar értékelésekkel megegyezően úgy értelmezett, hogy így a nyugat—európai államok elveszítik a szuverenitásukat Brüsszellel szemben, és ez közvetlenül kihathat Franciaország és a kelet—európai országok kereskedelmi kapcsolataira is.

Couve de Murville elismerte a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének fontosságát és azok politikai összefüggéseit, de felhívta tárgyalópartnere figyelmét arra is, hogy a lengyel gazdaság nem termel olyan hatékonysággal és minőséggel, amellyel a nyugati piacon meg lehetne jelenni. A Közös Piacot érintő lengyel felvetésekkel kapcsolatban megállapította, hogy a lényegi problémákat nagyobbban tartja annál, hogy csak a mezőgazdasági termékekről beszéljenek, de időt kért a kérdés mélyebb megismeréséhez. A német kérdéssel kapcsolatban megállapította: *„Ebben a vonatkozásban két szellemi irányzat létezik. Az egyik azt mondja, hogy apránként kell létrehozni az enyhülést Európában, és a bizalomnak azt a légkörét, amely lehetővé teszi azt, hogy a német probléma saját magától ezzel együtt oldódjék meg. Ezt az elképzelést nagy általánosságban a francia iskolának lehet nevezni. Van ugyanakkor egy másik*

⁴⁹² Franciaország a lengyel külkereskedelemben a hatodik helyet foglalta el, miközben a francia exportnak csak 0,35%-a irányult Lengyelországba, amelyet a franciák a lengyel ipari termékek minősége iránt érzett nagy bizalmatlansággal magyaráltak.

⁴⁹³ AMAE Europe-Pologne, Carton 2498. Entretien entre M. Couve de Murville et M. Gomulka.

felfogás is, amelyet egy kicsit a lengyel iskolának lehet nevezni, amely a német kérdés jogi rendezését tartja az enyhülés előfeltételének.”⁴⁹⁴

Ezzel a kijelentéssel Gomulka „természetesen” nem értett egyet, bár Couve de Murville is rögtön hangsúlyozta, hogy a könnyebb érthetőség kedvéért leegyszerűsítette a dolgokat. A francia külügyminiszter mindezek után a politikai kapcsolatokra terelte a beszélgetés fonalát. Couve de Murville a francia NATO-politikával kapcsolatban (amelyet a francia Európa-koncepciók kontextusába helyezett) kijelentette: elérkezett az idő arra, hogy a nyugati országok függetlenítsék magukat az amerikaiaktól, így a keleti és a nyugati országok is közeledhetnek egymáshoz, és megállapította, hogy ezt tartják az egyedüli normális útnak nemcsak Nyugat—Európa, hanem egész Európa számára.⁴⁹⁵

Gomulka erre hosszasan megmagyarázta a németekhez és a Varsói Szerződéshez való lengyel viszonyt azzal, amelyet teljesen független lengyel politikának minősített, és amelynek megváltoztatásáról csak 20 vagy 50 év múlva lehet újra beszélni: „*A politikánk alapeleme Lengyelország nemzeti érdekeinek védelme. Túlzottan sok fájdalmas tapasztalatunk van a Varsói Paktum politikájának megváltoztatására vonatkozóan. Természetesen szeretnénk, ha a két paktum feloldódna. Ez az elmélet, de nem a valóság. Az összes szocialista ország közül Lengyelország az, amelyik leginkább érdekelt a Varsói Paktum fenntartásában. Ez megfelel a nemzeti érdekünknek. Ami az NSZK irányába való politikánkat jelenti: az összes, Varsói Paktumhoz tartozó ország közül Lengyelország a legóvatosabb, a leginkább gyanakvó, még a Szovjetunióhoz és Csehszlovákiához képest is.*”⁴⁹⁶

c). Csehszlovákia és Magyarország (1966. június 25-július 1.)

A francia politika iránti érdeklődés Csehszlovákiában is *fokozatosan növekedett*, és a csehszlovákok érvelésében ugyanazok a momentumok szerepeltek, mint a magyarokéban, vagyis a nemzetközi élet aktuális kérdéseinek hasonló megítélése kedvezően befolyásolta a kétoldalú kapcsolatok alakulását a kölcsönös érdekek alapján. Ez a *kapcsolatépítési szándék azonban itt sem konvergált a Kelet és a Nyugat közötti blokkok felszámolásának elfogadásával*, illetve azt csak a távoli jövőben tartották elképzelhetőnek, és elsősorban a bilaterális együttműködés építésére helyezték a hangsúlyt.

⁴⁹⁴ U.o.

⁴⁹⁵ U.o.

⁴⁹⁶ U.o.

Bonyolította az ország helyzetét a német kérdéshez fűződő sajátos és érzelmileg meghatározott viszony, amit mutat, hogy az 1966. március 25-én nyilvánosságra került német javaslatok felkavarták a csehszlovák érzelmeket.⁴⁹⁷ A fő probléma a *Müncheni szerződés semmissé nyilvánításának* kérdése volt, és emiatt még a gazdasági kapcsolatok további kiépítését is feláldozhatónak tartották, vagyis a csehek a lengyelekéhez hasonló álláspontot képviseltek, de minden kapcsolatrendezés előfeltételének a Müncheni szerződés semmisnek nyilvánítását tartották.⁴⁹⁸

A kelet—európai országok közül Csehszlovákiát tekintették annak az országnak, amely a kínai—szovjet ideológiai vitában leginkább a szovjeteket követte és legjobban eltávolodott Kínától.⁴⁹⁹ A Szovjetunióhoz fűződő viszonyukat szorosnak értékelték, amely *a két ország érdekszövetségén alapult*. A Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatukat szorosnak értékelték, amit az is jelzett, hogy 1963-ban a húsz évvel korábban Benes által száműzetésben aláírt barátsági és együttműködési szerződés érvényességét meghosszabbították, amelyet intenzív kétoldalú gazdasági és politikai kapcsolatok támasztottak alá, és az a két ország érdekszövetségén alapult: *„Prága Moszkvában a külső biztonságának zálogát látja és a csehszlovák vezetők a Szovjetunióhoz fűződő szövetségre úgy tekintenek, mint a fő kártyára a rendszer konszolidálásában. Moszkva ugyanakkor kihasználja a prágai hűséget és ortodoxiát azon politikai cél érdekében, hogy fenntartsa a KGST és a VSZ egységét, míg ideológiai vonalon a kommunista mozgalom szószólója és a kételkedők Kremlhez való visszatérítése a feladatuk.*”⁵⁰⁰

Az ország Nyugat felé megnyilvánuló politikáját „*visszafogottnak*” tartották, és kihangsúlyozták, hogy a keleti országok közül 1966-ig egyedül Csehszlovákia nem kereste soha a kapcsolatfelvétel lehetőségét a Közös Piaccal.⁵⁰¹ A csehszlovák—francia politikai kapcsolatok kibontakozása nem társult a gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlődésével, mivel a hagyományos német gazdasági kapcsolatok megmaradtak. A kulturális kapcsolatok is alacsony szinten maradtak a többi szocialista országhoz képest. Francia szemmel a leginkább érzékenyen figyelt nyelvtanulás vonatkozásában megállapították, hogy míg Bulgáriában és Romániában a középiskolások 60%-a, Magyarországon 23%-a, a Szovjetunióban 20%-a, Lengyelországban 19%-a választja

⁴⁹⁷ AMAE Europe-Tchécoslovaquie. Dossier 345. N° 418-421.

⁴⁹⁸ U.o. N° 508-511.

⁴⁹⁹ U.o. 345, Note. Evolution du régime – Situation actuelle, ill. La Tchécoslovaquie et le conflit sino-soviétique.

⁵⁰⁰ U.o. Note. La Tchécoslovaquie et l’Union Soviétique.

⁵⁰¹ U.o. Note. Tchécoslovaquie et la C.E.E., Relations de la Tchécoslovaquie avec R.F.A, La Tchécoslovaquie et les pays occidentaux.

idegen nyelvként a franciát, addig ez az arány Csehszlovákiában csak 15% volt. A kulturális kapcsolatok alakulását tovább nehezítette a csehszlovák hatóságok félelme az ún. „fellazítástól”. A francia politika iránti érdeklődés Csehszlovákiában is fokozatosan növekedett.⁵⁰²

A francia nagykövet 1966 elején készült jelentéseiből már visszatükröződik az a figyelem, amelyet a csehszlovákok a francia Európa—politika iránt tanúsítottak.⁵⁰³ Ez a kapcsolatépítési szándék azonban nem társult a keleti és nyugati blokkok felszámolásának elfogadásával, illetve azt csak a távoli jövőben tartották elképzelhetőnek. A csehszlovákok érzéseire rávilágít londoni nagykövetség (Cernik) és a francia nagykövetség (Courcel) közötti beszélgetés. A francia nagykövetet meglepte (ez a forráson is alá van húzva!) az a bocsánatkérő hangnem, amellyel csehszlovák kollégája értékelte a románok különutas politikáját.⁵⁰⁴

Couve de Murville először David külügyminiszterrel tárgyalt (1966. július 25.). A csehszlovák politikus kijelentette, hogy általánosságban elégedett a francia—csehszlovák kapcsolatok alakulásával, az európai biztonságot és annak részeként a német kérdést, a békés egymás mellett élést, a vietnami konfliktust, az ENSZ szervezeti struktúrája reformjának kérdéseit javasolta fő tárgyalási témáknak. David kifejezte azon szándékát is, hogy a két ország között az együttműködést fűzzék minél szorosabbra, amelybe a politikai kapcsolatokat is beleértette, és annak kívánatos formájaként a magas rangú vezetők egymás országaiba történő látogatása mellett a folyamatos kétoldali konzultációkat (a Külügyminisztérium és a többi minisztérium között egyaránt) javasolta a bi- és a multilaterális (pl. európai biztonság) kérdések megvitatása érdekében. A francia—csehszlovák kapcsolatok leggyengébb láncszemének a gazdasági területet tartotta, melyeknek fő problémája (a magyar—francia kapcsolatok esetében is) a kereskedelmi forgalom egyensúlytalansága volt.

Couve de Murville a nemzetközi helyzetet értékelve, válaszában kijelentette: „Új gondolatról van szó Nyugat- és Kelet-Európa együttműködésére vonatkozóan. Még nem sok a tapasztalat, ez egy olyan terület, amelyet komolyan meg kell vizsgálni azért, hogy világossá tegyük az együttműködés lehetőségeit.”⁵⁰⁵

⁵⁰² U.o. N° 932-933.

⁵⁰³ U.o. N° 152-154.

⁵⁰⁴ U.o. N° 2583-2585. „...meglepődtem azon az igyekezeten, amellyel azon volt (értsd a nagykövet GZ), hogy elnézést kérjen azért, hogy Románia a saját döntéseinek az ura akar lenni a szövetségben”.

⁵⁰⁵ AMAE Europe-Tchécoslovaquie. Dossier 346. Entretien entre David-Couve de Murville.

Couve de Murville és David másnap (1966. július 26.) a legfontosabb nemzetközi kérdések megvitatásával folytatta tárgyalásait. David az őket legérzékenyebben érintő német kérdéssel kapcsolatos csehszlovák álláspont részletezésével kezdte beszédét. A francia álláspontból a német atomfegyverkezés elutasítását emelte ki, mint olyan területet, amelyen teljes mértékben kapcsolódni tudnak a francia külpolitikához. A németek a csehszlovákok szerint nem fogadják el a II. világháború eredményét, nem ismerik el semmisnek a Müncheneri szerződést, így egyértelműen bizalmatlanul fogadták a német kormány 1966. március 25-én kelt jegyzékét, melynek nem hittek. Ugyanakkor nem titkolta azt az ellentmondást, ami a hideg német—csehszlovák politikai, és a nagyon fejlődő gazdasági, turisztikai kapcsolatok között fennállt. A csehszlovák külügyminiszter az NDK-hoz fűződő kapcsolataikat a Szovjetunió után a második legjobbnak értékelte, és nyíltan megkérte a francia külügyminisztert, hogy ismerjék el az NDK-t, amit az egyértelműen elhárított, de egyben összefoglalta azokat a pontokat, ahol a két félnek közös álláspontot lehet kialakítania: 1. Németországnak a határai között kell maradnia, mely a lengyeleknek is érdeke. 2. Az NSZK nem rendelkezhet atomfegyverrel. 3. Az enyhülés és a hidegháború befejeződése Kelet és Nyugat számára egyaránt közös érdek.

Couve de Murville a détente fogalmát így magyarázta meg: *„Az enyhülés azt jelenti, hogy egyre inkább normális kapcsolat épül ki az összes európai állam között a gazdaság, technika, kultúra, tudomány, és természetesen a politika területén egyaránt. Ez az, amit a francia kormány oldaláról éppen most szeretnénk elérni, és úgy tűnik, hogy ez megfelel az összes európai ország érdekeinek. Csak ilyen légkörben tudunk elkezdni normális módon vitatkozni a nagy problémákról, amelyek közül első helyen (természetesen) a német probléma foglalkoztat minket. Amikor az enyhülésről és a német kérdés rendezéséről beszélünk, természetesen a Németország és a többi ország kapcsolatára gondolunk.”* (...) *„Tisztában vagyok azzal, hogy ez az ügy elsősorban az NSZK-tól függ.”*⁵⁰⁶

Couve de Murville a Müncheneri szerződéssel kapcsolatos csehszlovák aggodalmakat lényegében jogosnak ismerte el, és érthetetlennek nevezte Bonn álláspontját, de a konfliktus megoldására egyetlen eszközként a valódi politikai kapcsolatok megteremtését javasolta. David a francia—szovjet kapcsolatok alakulásával

⁵⁰⁶ U.o.

kapcsolatban kinyilvánította örömét, és pozitívan nyilatkozott De Gaulle Európa-politikájáról, mint amely a csehszlovák érdekeknek is megfelel.

A francia külügyminiszter harmadszorra Novotny elnökkel (1966. július 27.) tárgyalt. Francia értékelés szerint a csehszlovák elnök még a külügyminiszterhez képest is élesebben és érzelmeiktől átítatva utasította el bármilyen együttműködés lehetőségét a németekkel és azok újraegyesítését, hivatkozva az ezeréves szláv—német ellentétre.⁵⁰⁷ A szovjetekhez való viszonyukat így magyarázta: „*Mi nem vagyunk szatelliták, számunkra a szovjetek felszabadítók, akikben megbízunk. Megakadályozták a népiünk megsemmisítését.*”⁵⁰⁸

A csehszlovák elnök ugyanakkor Franciaország és a többi nyugati állam felé irányuló gazdasági kapcsolatok szükségességét hangsúlyozta, mivel a német gazdasági pozíciószerzés mögött a németek fokozatos és ismételt politikai térnyerését látta. Couve de Murville egyetértett Novotnyval abban, hogy a francia gazdasági kapcsolatok fejlesztésével lehet a német befolyás mértékét csökkenteni, és kijelentette, hogy erre már Romániában, Lengyelországban, sőt még Ausztriában is nyitottságot látott.

1966. november 3-án kelt táviratában a francia nagykövet arról a problémáról jelentett, amit több csehszlovák vezetővel folytatott beszélgetés során állapítottak meg, és ez érzékelhető nehézséget jelentett pl. a francia—bolgár, francia—magyar kapcsolatokban is. A Couve de Murville tárgyalásai után eltelt idő alatt ugyanis a kezdeti lelkesedés lecsökkent, amelynek újabb lökést kellett adni, illetve azt a folyamatos kétoldalú kapcsolatépítéssel, megbeszélésekkel kívánták hatékonyabbá tenni.⁵⁰⁹

Magyarország esetében francia részről az ország „újboli felfedezéséről” beszélhetünk. Péter János párizsi látogatásának köszönhetően a magyar–francia bilaterális kapcsolatok 1965–1966 folyamán tovább fejlődtek.⁵¹⁰

A „francia kapcsolat” magyar értékelését jól mutatja a Külügyminisztériumban készült, és gondolatiségében a szovjet elképzeléseket visszatükröző feljegyzés: „*Ha nem lenne USA, NSZK és Anglia, akkor lehet, hogy De Gaulle lenne a főellenség. Mivel azonban a főellenségünk az amerikai imperializmus, és annak európai szálláscsinálója, az NSZK, ezért a NATO, az Egyesült Államok és az imperializmus elleni harcunkban fel kell használunk a jelenlegi önálló külpolitikai vonalvezetés adta lehetőségeket. A*

⁵⁰⁷ AMAE Europe-Tchécoslovaquie. Dossier 346. Entretien entre Novotny-Couve de Murville.

⁵⁰⁸ U.o.

⁵⁰⁹ AMAE Europe-Tchécoslovaquie. Dossier 345. N° 1411-1417.

⁵¹⁰ V.ö. Garadnai, Z. [2001]: 131-140.

*szocialista országok hozzáállása Franciaországhoz a szó szoros értelmében külpolitikai, taktikai játék.*⁵¹¹

Ugyancsak forrásként lehet használni a magyar Külügyminisztériumban az Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes által Kádár János szovjetunióbeli tárgyalásai (1965. május 23-29.) alkalmával készített jegyzőkönyvet: *„Nacionalista terveinek megfelelően De Gaulle ki akarja szorítani az amerikaiakat Európából. Az amerikaiak összeesküvéseket szerveznek a francia elnök ellen. A hivatalos amerikai körök erősítik a francia ellenes szövetségüket Nyugat—Németországgal. De Gaulle hasznos lehet a NATO bomlasztásában, ezért törekedni kell megfelelő kapcsolatok kiépítésére.*”⁵¹²

Ugyanakkor a Quai d’Orsay is úgy értékelte, hogy a magyarországi francia képviseleten változtatásokat kell végrehajtani, és nagykövetségre mellett döntöttek. Raymond Gastambide új francia nagykövet 1965. december 23-án adta át megbízólevelét. A kötelező diplomáciai udvariassági látogatások keretében Kállai Gyula, a minisztertanács elnöke 1966. január 8-án fogadta őt. A magyar politikus hosszasan fejtegette előtte Magyarország elkötelezettségét a békés egymás mellett élés és az enyhülés politikája mellett.⁵¹³ Péter János külügyminiszter 1966. február 10-én fogadta az új nagykövetet, aki a magyar külpolitika értékelésével kapcsolatban az alábbiakat mondta a magyar diplomácia vezetőjének: *„egy ország nemzetközi súlya nincs mindig arányban területi nagyságával és lakosainak számával, ebben az összefüggésben Magyarország külpolitikai kezdeményezéseit kiemelkedőnek tartja.*”⁵¹⁴

A nagykövetet 1966. február 11-én fogadta Kádár János is, aki francia értékelés szerint *„nagyon szabadon”* (vagyis kerülve a hivatalosan hangoztatott frázisokat) értékelte a nemzetközi helyzetet. A Magyar Szocialista Munkáspárt első titkára a kétoldalú kapcsolatok további javításának szükségességére, a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének fontosságára, a német monopolhelyzet tompításának szükségességére hívta fel Gastambide nagykövet figyelmét és közölte, hogy az ideológiai eltérések ellenére a magyar kormány egyetért De Gaulle tábornok Európára vonatkozó kijelentéseivel. A nagykövet figyelmét nem kerülte el, hogy Kádár hosszasan beszélt rendszerének eredményeiről, és szemmel láthatóan nehezen tudta feldolgozni

⁵¹¹XIX-J-1-j-Fr.-001106/1966. 47. d.

⁵¹²XIX-J-1-u. Erdélyi Károly hagyatéka, 14. d. 3. iratjegyzék, 1965. év.

⁵¹³AMAE Europe-Hongrie, Carton 2416. N° 9–10.

⁵¹⁴XIX-J-1-j-Fr.-001106/1966. 47. dob. Péter János a francia külpolitikáról az országgyűlés 1966. január 28-i ülésén az alábbiakat mondta: *„A francia külpolitikai törekvések között az európai Európa jelszavára azért tekintünk gondos figyelemmel, mert a különböző rendszerű európai országok együttműködésében a magyar nép és a világ minden békeszerető népe legszentebb ügyei érvényesülésének lehetőségeit látjuk.”* L. XIX-J-1-j-u-1966. 50. d. Péter János külügyminiszter iratai.

személye és Magyarország negligálását a nemzetközi közösségből. A nagykövet a beszélgetésről készített beszámolója végén Kádár Jánost egy olyan emberként írta le, aki ugyan sokat szenvedett, de minden nehézség ellenére megőrizte hitét eszméiben.⁵¹⁵

1966. július 14-én Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes is fogadta az új francia nagykövetet és tájékoztatta a bukaresti deklarációról.⁵¹⁶ A magyar diplomata kinyilvánította, hogy lehetséges lenne a szovjet csapatok kivonása Magyarországról, amennyiben az amerikaiakat is visszavonnák az NSZK-ból, de a francia nagykövet „nem értette” a két dolog közötti összefüggést. Szilágyi erre inkább nem nyilvánított ellenvéleményt, hanem visszatért a bukaresti deklaráció értelmezéséhez, végül pedig utalást tett a nagykövetnek arra, hogy egy „ilyen jellegű” probléma felmerülhet, a megbeszélés tárgyát képezheti majd a hamarosan bekövetkező kétoldalú tárgyalásokon, és ehhez kapcsolódóan ismételten az európai enyhülés fontosságát hangsúlyozta. Gastambide nagykövet a beszélgetésből azt a következtetést vonta le, hogy a francia külügyminiszter budapesti tárgyalásain számítani lehet az európai enyhülés, a „*Duna menti Európa*” és az európai biztonság kérdéseinek megvitatására.⁵¹⁷

Természetesen a francia diplomácia is készült az útra,⁵¹⁸ és részletes (Péter János 1965-ös párizsi útjához képest már sokkal mélyebb) háttérelmzéseket készített a magyar politika alakulásáról. Ezek az elemzések magukban foglalják Magyarország és Franciaország kapcsolatainak történetét, a két országot érintő legfontosabb kérdéseket, és lehetőséget adnak arra, hogy a Magyarország belpolitikai és nemzetközi helyzetére vonatkozó francia értékelést megismerjük. Az elemzések elsősorban Kádár János politikájának megértésére irányulnak, és kiderül belőlük, hogy Kádár személye és politikája francia részről 1966-ra már egyre inkább pozitív értékelést kapott: „*Mélyen kommunista meggyőződésű, de nem doktriner, lényeges befolyással van a magyar politika alakulására, amelyet belpolitikai vonalon óvatosan irányít a fokozatos liberalizációval.*”⁵¹⁹

A francia elemzők figyelmét tehát nem kerülte el az a változás sem, ami a magyar társadalmat Kádár személyének megítélésével kapcsolatban jellemezte. Ebben francia értékelés szerint elsősorban a belső nyugalom megőrzése miatt érzett aggodalom, és a korábbi moszkovita vezetők esetleges visszatérésétől való félelem

⁵¹⁵ AMAE Europe-Hongrie, Carton 2416. N° 98.

⁵¹⁶ A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének bukaresti ülésén (1966. július 4-6.) a tagállamok nyilatkozatot fogalmaztak meg az európai biztonság és a béke kérdésében.

⁵¹⁷ AMAE Europe-Hongrie, Carton 2416. N° 456–460.

⁵¹⁸ V.ö. Garadnai, Z. [2004]: 75-92.

⁵¹⁹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 2417 Note, Evolution du régime.

egyaránt szerepet játszott, amely összekeveredett a társadalom „*felejteni és jobban élni*” akarásának vágyával.⁵²⁰

A magyar vezetőknek a De Gaulle-i Európa—konceptióra vonatkozó 1965-ös kijelentései, valamint a kelet—európai külügyminiszteri út eddigi tapasztalatai a francia diplomácia véleményét már tovább finomították, és Magyarországot szélesebb kelet—európai összefüggésbe helyezték, mint olyan államot, amely a többi szocialista országhoz hasonlóan keresi a történelmi és földrajzi identitását a kelet—nyugati enyhülés keretében. Ugyanakkor magyar vonatkozásban elsősorban Közép—Európa és a „*Duna menti Európa*” fogalmára figyeltek fel, amelyet az „*európai Európa*”⁵²¹ koncepció magyar értelmezéseként értékelték, de megállapították, hogy 1965 elejéhez képest (amikor még úgy tűnt, hogy fordulat következik be a magyar külpolitikában, és az ország nyugati nyitási politikája szélesedni fog) 1966-ban ez a gondolat már sokkal kisebb publicitást kapott.⁵²²

A szovjet—magyar viszony alakulásával kapcsolatban azt rögzítették, hogy Magyarország pozíciója már egyre inkább a partner helyzetéhez hasonlít. Úgy látták, hogy a magyar hűség Moszkva irányába már nem fejezhető ki egyszerűen a szervilizmus fogalmával, mivel a kádári politikát bizonyos távolságtartás jellemezte az orosz relációban, viszont a gazdasági kiszolgáltatottság ténye nagyon szűkre szabta a rendszer valós lehetőségeit. Francia érvelés szerint Kádár gondosan ügyelt arra, hogy a szűk mozgástérből fakadó lehetőségeket kihasználja, és „*nyugati nyitási*” politikáját óvatosan kiteljesítse. A franciák szerint a magyar vezetőket a függetlenedési politika helyett sokkal jobban izgatta az ország belpolitikai-gazdasági helyzete, és az attól való aggodalom, hogy az életszínvonal romlása miatt a lakosság szovjetellenes hangulata megerősödik, így a magyar nacionalizmus is újabb táptalajra talál. Ez a román nacionalizmus erősödése, illetve Románia egyre látványosabb függetlenedési törekvései miatt óvatosságra intette őket.⁵²³

A rendszer mozgásterének megértéséhez a szovjet csapatok magyarországi állomásozásának problematikája is hozzátartozott (bár jelenlétüket diszkrétnek minősítették). A francia diplomácia figyelmét nem kerülte el, hogy a magyar vezetők a szovjet csapatok visszavonásának kérdését közvetlenül összekapcsolták a NATO és a VSZ tagállamainak területén lévő idegen csapatok egyidejű visszavonásával. A

⁵²⁰ U.o.

⁵²¹ Garadnai, Z. [2003]: 136-137.

⁵²² AMAE Europe-Hongrie, Carton 2417 Note. La Hongrie et les idées européennes.

⁵²³ U.o. Note. Relations hungaro-soviétiques.

bukaresti nyilatkozat kapcsán megnyilvánuló magyar magatartásból egyértelműen arra következtek, hogy Kádár (a lengyelekhez hasonlóan) a Varsói Szerződés további erősítését kívánta.⁵²⁴

A magyar belpolitikai életet is foglalkoztató gazdasági reformbevezetésével kapcsolatban megállapították, hogy az a szakemberek visszatérését jelenti, és ez a technokraták súlyának növekedését mutatja az ideológusok rovására. Ugyanakkor érezték azt az ellentmondást, hogy a desztalinizálás csak részben valósult meg, és Kádár lényegében állandóan egyensúlyozni kényszerül a demoralizált társadalom igényei és Moszkva hatalmi érdekei között.⁵²⁵

A francia külügyminiszter először Péter Jánossal folytatott tárgyalásokat. Magyar részről meglelégedéssel nyugtázták, hogy francia oldalról egyetlen egy, a magyarok által felvetett kérdés megvitatása elől sem tértek ki.⁵²⁶ A kölcsönös udvariassági formulák elhangzása után a két külügyminiszter közvetlen hangon cserélte ki álláspontját a legfontosabb nemzetközi kérdésekről. Couve de Murville az európai enyhülést lokális jelenségként értékelte: *„Spontán módon maguk és mi is megpróbáljuk befejezni a hidegháborút és eltiúntetni a »vasfüggönyt«.* Enyhülést akarunk elérni, és normális vagy még inkább baráti kapcsolatokat Kelet és Nyugatközött. Húsz év alatt ez [értsd: vasfüggöny G. Z.] olyan mértékben meghatározta a napi tevékenységet a gondolatokban és a cselekedetekben, hogy fokozatosan a szokások részévé vált. Egyszerű dolgokkal kell kezdeni, mint a közvetlen emberi, tudományos és technikai kapcsolatok megszervezésével”⁵²⁷

Az európai kapcsolatok tekintetében a mindkét felet érintő fő problémát a német kérdés rendezetlenségében és az európai egyensúly megtartásában látta. A német kérdés tartós megoldása mellett érvelt azért, hogy az európai államok békében és harmóniában élhessenek: *„senki se tudja, hogyan lehet egészen pontosan létrehozni azt az egyensúlyt, amely nem felel meg sem az Egyesült Államoknak, sem a Szovjetuniónak. A két állam egyébként — az Istennek hála — létrehozta az egyensúlyt, különben vagy az egyik, vagy a másik azon lenne, hogy rákényszerítse saját hegemóniáját [a másikra], amit senki se óhajt.”*⁵²⁸

⁵²⁴U.o. Note. La Hongrie et ses liens militaires avec l'URSS. Illetve: Le pacte de Varsovie.

⁵²⁵U.o. Note. Réforme du système économique.

⁵²⁶XIX-J-1-j-Fr.-00730/56/1966. 46. d.

⁵²⁷AMAE. Europe-Hongrie, Carton 2416. Entretien entre Janos Peter et Maurice Couve de Murville.

⁵²⁸U.o.

A francia külügyminiszter nem titkolta, hogy nem tudja megjósolni a jövőt, de burkoltan a pillanatnyi kedvező nemzetközi helyzet kihasználására biztatta a magyarokat: „Számba véve ezt a helyzetet, arra kell törekedni, hogy az európai államok valóban függetlenek legyenek. Mondom ezt, a nyugati államokra gondolva azért, hogy a kapcsolatuk egymással megjavuljon. Ez az, amit megpróbálunk megvalósítani. Hiszünk abban, hogy ez a politika kiteljesedik. Úgy érzem, hogy ehhez a szocialista országok részéről is jó eszközökkel rendelkeznek.” ⁵²⁹

Couve de Murville szerint az európai biztonsággal foglalkozó konferencia összehívására még nem adottak a feltételek, és megmagyarázta, hogy miért nem fogadják el a NATO és a Varsói Szerződés tagállamainak közös konferenciájára vonatkozó dán javaslatot (a franciák szerint a dán elképzelés sem az amerikaiaknak, sem a franciáknak nem lett volna elfogadható). Véleménye szerint ugyanis két olyan katonai tömörülésről vitatkoztak, amelyek létének indokoltsága már kölcsönösen megszűnt. Ehhez járult még, hogy a NATO-ban az USA is aktívan képviselte az érdekeit, miközben véleménye szerint az európai biztonság kérdése olyan politikai probléma, amelyet európai keretek között (Németország részvételével) kell megoldani.

Péter János a válaszában kifejtette, hogy nehéz egy európai biztonsági konferenciát szervezni anélkül, hogy a német kérdésről ne beszéljenek. Hangot adott azon véleményének, hogy a német megnyilatkozásokban érezhető Franciaország hatása, de egyértelművé tette azt is, hogy a német kérdést történelmi tapasztalatok miatt tartja nagyon fontosnak, és egy valódi enyhülés komoly lehetőségét nem látja. Kifejtette azt az álláspontját is, hogy bár Franciaország már bizonyos fokig hatott Bonnra, de még többet tehetne annak érdekében, hogy a bonni kormány realisabb politikát folytasson, és vegye tudomásul az NDK létét.

Couve de Murville a német kérdés megoldásának lehetőségére vonatkozó magyar kérdésre nem tudott valódi választ adni. A francia külügyminiszter kifejtette, hogy szerinte az NSZK „*de facto*” már tudomásul vette az NDK létét, mert különben nem lenne egyesítési problémája. A két Németország között bizonyos kezdeti kapcsolatok már kialakultak, és véleménye szerint ez az irányzat tovább fog erősödni. A gondot abban látta, hogy az NDK hivatalos („*de jure*”) kapcsolatok létesítésére törekedett, míg az NSZK csak nem hivatalos kapcsolatokat akart. Couve de Murville kiterjesztette a német kérdés problematikáját az NSZK kapcsolatainak kérdésére a

⁵²⁹ U.o.

szocialista országokkal, ebben az esetben a legnagyobb akadályt az ún. Hallstein-doktrínában látta. Elmondta, hogy francia részről már több ízben is javasolták az NSZK-nak, hogy szélessítse a kapcsolatait Lengyelországgal és Csehszlovákiával. Külön említette viszont Romániát, amelynek nem volt közös határa Németországgal. Péter János erre ismételtén javasolta, hogy Franciaország szélessítse a kereskedelmi kapcsolatait az NDK-val, amire Couve de Murville azt válaszolta, hogy nem ismerhetik el az NDK-t, mivel ez rontaná a kapcsolataikat az NSZK-val.

A magát „megmakacsoló” magyar külügyminiszter azt javasolta, hogy a párizsi NDK kereskedelmi kirendeltség viszonzásaként a franciák szintén nyissanak kereskedelmi kirendeltséget Berlinben, amit tárgyalópartnere határozottan elutasított. Péter János végül Lipcsét javasolta, amelyet Couve de Murville szintén elutasított azzal, hogy szerint nem változtatná meg lényegesen a helyzetet.

Miután mindkét fél számára egyértelművé vált, hogy a német kérdés megítélésében az álláspontok nem egyeztethetők össze, a gazdasági problémák megvitatására tértek át. A Közös Piacról szólva Péter János ismételtén kifejtette azt a véleményét, hogy szerint ellentét van a Közös Piac fejlesztésére irányuló francia törekvések és az „európai Európa” koncepció között: *„Ami az európai egyensúlyt illeti, ha jól emlékszem az Önök kijelentéseire, a nyugat-európai gazdasági integráció fejlesztését akarják azért, hogy megteremtsék az európai egyensúly tényezőjét. Azért viszont, hogy létrejöhessen egy valódi (gazdasági értelemben értelmezhető) európai Európa, akkor egy szélesebb integráció érdekében kell dolgoznunk. Ellentmondás van tehát az európai egyensúly és az európai Európa gondolata között. Ha a Közös Piac ebben az irányban fejlődik tovább, akkor Kelet és Nyugat közötti szakadék növekedni fog és a nehézségek nagyobbak lesznek.”*⁵³⁰

A francia külügyminiszter ezt Péter János 1965. január 12-ei látogatásakor még nem ismerte el, de ezen a tárgyaláson már igen. A probléma megoldásának lehetőségeire vonatkozó magyar kérdésre a francia fél diplomatikusan azt válaszolta, hogy nem szabad csökkennie a Közös Piac és a szocialista országok közötti kereskedelmi forgalomnak, amely az első lépés lenne a helyes irányba. Couve de Murville utalt arra is, hogy ugyanezt a problémát tapasztalta a lengyelek esetében is, de a románoknál már nem. Elismerte, hogy a nehézségek növekedni fognak, és gazdasági értelemben valós a szakadék növekedésének a veszélye Kelet és Nyugat között. A fő

⁵³⁰ U.o.

problémát a magyar és a francia gazdaság rendszerének eltérő voltában látta, és a megoldást a kereskedelmi egyezmények megkötésétől remélte.

A Közös Piacra vonatkozó magyar észrevételre az alábbi választolta: „*nem szeretnénk azt, ha a Közös Piac szakítást eredményezne Kelet és Nyugat között, ellenkezőleg fejleszteni kell a kapcsolatokat*”.⁵³¹ Péter János látta, hogy ebben a kérdésben sem jutnak közös nevezőre, ezért kérte partnerét, hogy tárgyalják meg azt később. Couve de Murville ezzel egyetértve késnek mutatkozott arra, hogy a két külügyminisztérium konzultáció keretében együttesen tanulmányozza a gazdasági kapcsolatok problematikáját.

Az európai biztonság és a német kérdés problémaköréhez természetesen a NATO reformja is szorosan kapcsolódott. Péter János rákérdezett a NATO és a Varsói Szerződés közötti közvetlen kapcsolatfelvételre vonatkozó dán javaslatra kialakult francia véleményre. Ezt Couve de Murville egyértelműen sikertelennek nevezte, mivel azzal sem az amerikaiak, sem a franciák (eltérő álláspontból természetesen) nem értettek egyet, és így a többi ország is követte azokat. Az amerikaiak a vietnami háború miatt nyugalmat akartak Európában, míg a franciák nem ismerték el a NATO-t európai politikai szervezetként, hanem elsősorban az amerikai politika eszközét látták benne, és ezért elutasították.

Couve de Murville ugyanakkor a Gromiko által Rómában felvetett, az európai biztonság megteremtésére vonatkozó javaslatot (amelynek előzményét már a lengyeleknél és a bukaresti nyilatkozatban is felfedezte) nem tartotta elfogadhatónak. A francia külügyminiszter szerint egy biztonsági konferenciát (amennyiben az európai akar maradni) az európai ügyek rendezése után, és nem azok elkezdése érdekében kell összehívni. Péter János egyetértett tárgyalópartnerével abban, hogy nem szükséges azonnal összehívni egy konferenciát, hanem bi- és multilaterális kapcsolatok kiépítésén keresztül lehet előrelépést elérni az enyhülés folyamatában.

Couve de Murville ezzel kapcsolatban konkrét magyar javaslatokat kért tárgyalópartnerétől, de Péter János kitérően, ismételten a tárgyalások szükségességét hangoztatta. Erre Couve de Murville pozitív példaként Olaszországot — amelyre szerinte az oroszok megkülönböztetett figyelmet fordítanak — és a skandináv államokat nevezte meg, mint olyan államokat, amelyek helyes úton haladnak a keleti és nyugati kapcsolatok újraépítése érdekében. A nemzetközi kérdések közül a vietnami háború volt

⁵³¹ U.o.

a tárgyalás következő fő témaköre. Péter János ezzel kapcsolatban is rákérdezett a francia miniszter véleményére, aki sajnálkozva ugyan, de erre a kérdésre sem tudott érdemi választ adni.⁵³² A tárgyalás utolsó részében a kétoldalú kapcsolatok kérdéseit vitatták meg. A magyar felet belpolitikai érdekek miatt leginkább a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok alakulása izgatta. Péter János jelezte, hogy a gazdasági kapcsolatokban az előző évi párizsi tárgyalás óta nem történt érdembeli változás. A liberalizálás valamit segített, de mértéke nem volt kielégítő, és a magyar kereskedelmi mérleg továbbra is passzív maradt.

Kifejtette továbbá, hogy ha a franciák azt akarják, hogy a magyar fél a vásárlásait növelje, akkor a magyar exportot is növelni kell. Amennyiben a helyzet nem változik, a kereskedelmi forgalom szűkülésével kell számolni, és ezzel kapcsolatban utalt arra, hogy az egészséges politikai kapcsolatokat csak szilárd gazdasági alapokon lehetséges fenntartani. A krónikus magyar passzívum csökkentésére Péter János felvetette, hogy a franciák pénzügyi hitelekkel tudnának segíteni, ami azonban az eladósodás veszélyét vonná maga után.

A problémát (tudván annak a politikai jelentőségét) Couve de Murville komolyan vette és megígérte, hogy megvizsgálja azt. A két külügyminiszter megegyezett abban is, hogy a magas szintű tárgyalásokat tovább folytatják, és a párizsi megbeszélések óta egy francia parlamenti küldöttség elmaradt látogatását még az ősz végéig lebonyolítják.⁵³³

Kádár János számára a Pierre Francfort és Raymond Gastambide nagykövetekkel folytatott megbeszélései után a francia külügyminiszterrel való találkozás jelentette a legmagasabb politikai szintet. Francia részről Kádár megítélése fokozatosan változott, és 1966-ban már egyértelműen a szintén 1956-ban hatalomra jutott Gomulka lengyel első titkárhoz viszonyítva értékelték a politikáját. Az 1956-ban nagy népszerűségnek örvendő lengyel kommunistahez képest kezdetben a rendkívül kemény diktatúrát bevezető Kádárt teljes belső és külső elszigetelés övezte, de 1966-ra a helyzet megváltozott, és míg Władisław Gomulka rendszerét a fokozatos szigorodás, addig Kádár politikáját érezhető „*liberalizáció*” jellemezte.⁵³⁴

A magyar első titkár számára tehát a belső és külső enyhülés szorosan egymáshoz kapcsolódott, és őszintén beszélt, amikor úgy értékelte, hogy a francia

⁵³² XIX-J-1-j-Fr.-001875/10/1966, 46. d.

⁵³³ XIX-J-1-j-Fr.-00730/75/1966. 46. d.

⁵³⁴ AMAE Europe-Pologne, Carton 2498, Fiche.

enyhülési politika megfelel a békés egymás mellett élés elveinek, és nem akadályozza a véleménycserét. A Péter János 1965-ös útja során kinyilvánított, Európára vonatkozó magyar felvetésre visszaautalva kijelentette: *„Az összes szocialista ország közül mi voltunk az elsők, akik kifejtettük álláspontunkat ebben a kérdésben. Mi magyarok, mi is Európaiak vagyunk.”* (...) Amikor első alkalommal találkoztam a nagykövetükkel, azt mondtam neki a realitások talaján maradva: az a tény, hogy országaink két ellentétes katonai tömbhöz tartoznak, nem akadályozhatják meg, hogy véleményt cseréljenek és meghallgassák egymást. Azt mondtam, hogy a politikai és kulturális kapcsolatoknak szoros gazdasági kapcsolatokra kell alapozódnia. (...) A gazdasági kapcsolatoknak azonban politikai aspektusai is vannak.”⁵³⁵

Kádár tehát az ország európaiságának kiemelése mellett a Nyugat felé irányuló kereskedelmi kapcsolatok jelentőségére helyezte a hangsúlyt, és utalt a magyar—francia és a magyar—NSZK gazdasági kapcsolatokban mutatkozó aránytalanságokra, arra a kereskedelmi passzívumra, amely a magyar exportot francia viszonylatban nehezíti. Nyíltan megkérdezte a francia külügyminisztert arról, hogy miért engedik meg azt, hogy az NSZK továbbra is szoros kapcsolatot tartson fenn a kelet-európai régióval. A két világháború közötti francia keleti politikát kritizálva kijelentette: *„...a két háború között a francia kormány létrehozta a Kisantantot és ajándékként adta Magyarországot Németországnak. Ez a politika nagyon sokba került Magyarországnak, és nem szolgálta Franciaország érdekeit sem. Franciaországnak nem volt érdeke, hogy Magyarországot Németország karjába lökje. Ez megérdemli, hogy megemlékezzünk róla, és ezért jelentettem ki a nagykövetének, hogy szeretnénk fejleszteni a kapcsolatainkat Nyugat-Németországon kívül is a nyugati államokkal. Az általános politika szintjén értékeljük De Gaulle tábornok és a francia kormány külpolitikáját. Üdvözljük azt, mert megfelelnek Európa és a francia nép érdekeinek. Ezért örülök annak, hogy Ön Budapestre jött.”*⁵³⁶

Couve de Murville erre válaszul elismerte elődei hibás külpolitikáját, de hangsúlyozta, hogy sem a második világháború, sem a hidegháborús korszak nem segítette elő a két ország kapcsolatának fejlődését. A Kisantanttra vonatkozóan a következőket mondta: *„a természetes törekvésünk az volt, hogy bizonyos utódállamokkal szövetséges viszonyba kerüljünk, és a többivel nem. Ez volt a Kisantant politikája, amely történelmi és érzelmi alapon jött létre, és amelynek, elismerem, nem*

⁵³⁵ AMAE Europe-Hongrie, Carton 2416. Entretien entre M. Couve de Murville et M. Kadar.

⁵³⁶ U.o.

szerencsés következményei voltak.”⁵³⁷Couve de Murville szerint mindezek következményeként alakulhatott ki Magyarország és Németország között egy különleges kapcsolat, amely azonban a háború után megváltozott, s a hatvanas évek Európája már nem hasonlít a húszas évek Európájára. Az a korszak közvetlenül a háborúhoz vezetett, miközben a hatvanas években nincs válsághelyzet, és így van idő a problémák megbeszélésére. Véleménye szerint a hatvanas évek közepére az európai helyzet stabilizálódott, és az általános enyhülés az európai kérdések megoldását hozhatja. A francia külügyminiszter hangsúlyozta, hogy Európa jövője a német kérdés megoldásától függ, amely sok időt, türelmet és bátorságot igényel. Végül kifejtette, hogy a két világrendszerhez tartozó államok együtt tudnak működni, függetlenül a belső politikai berendezkedésüktől.

A kelet—nyugati kapcsolatok alapját pedig a gazdasági együttműködésben látta: *„Európa már nem rendelkezik azzal a luxussal, hogy a háborút a saját területén kívül tartsa. A kérdés már nem az többé, hogy megtudjuk, hogy ki a domináns európai hatalom. A probléma éppen ellenkező, el kell kerülni, hogy az Európán kívüli hatalmak ránk kényszerítsék az akaratukat.”*⁵³⁸

Az angol úriemberek stílusát magán viselő Couve de Murville így foglalta össze (diplomatikusan) a magyarországi benyomásait: *„Hasonló helyzetet találunk itt, mint amellyel találkoztunk Lengyelországban, Csehszlovákiában, Romániában. Egy olyan helyzetet, ahol Németország nagyon hosszú ideje bizonyos monopóliummal rendelkezik, amelynek politikai, földrajzi és nyelvi okai vannak. (...) Meg kell próbálni, hogy megváltoztassuk ezt a helyzetet, mert nem megfelelő. Itt még időben vagyunk, és mindannyiunknak azért kell dolgoznia,”*⁵³⁹és a tárgyalás végén így köszönt el: *„Az hiszem, hogy az előadásának köszönhetően értjük Magyarország politikáját és helyzetét. Önnek konkrét elképzelése van Franciaország politikájáról és helyzetéről”*⁵⁴⁰

A magyar első titkár érzelmi állapotát mutatja, hogy külön hangsúlyozta: a magyar pártvezetők körében nincs franciaellenes hangulat, és sok sikert kívánt a francia külpolitika irányítóinak: *„A magyarok nem kevésbé hazaszeretők, mint mások, és úgy gondoljuk, hogy az általunk képviselt politika szintén a népünk érdekét szolgálja”*⁵⁴¹

⁵³⁷ U.o.

⁵³⁸ U.o.

⁵³⁹ U.o.

⁵⁴⁰ U.o.

⁵⁴¹ U.o.

A hivatalos „fogyasztásra” szánt udvariassági formulák mellett a francia diplomácia a realizmus talaján maradt, és a többi kelet—közép—európai külügyminiszteri úthoz hasonlóan tárgyilagosan értékelte a magyarországi látogatás tapasztalatait. A francia Külügyminisztériumban készített és a nagykövetségeknek is tájékoztatásul szétküldött (1966. augusztus 6.) értékelés szerint a magyarok a német kérdésben a többi szocialista országhoz hasonló álláspontot képviseltek, de (főképpen a csehszlovákokhoz és a lengyelekhez viszonyítva) kevésbé érzelmi, mintsem inkább praktikus megközelítésből ítélték meg azt.

Kádár János véleményét a német kérdésről „mérsékeltnek”, és „óvatosnak” tartották. Természetesen az „európai Európa” Péter János által 1965-ben felvetett⁵⁴²kérdésköre most sem került el a francia diplomaták figyelmét. Ugyanakkor azt, hogy lényegében nem értették meg a magyarok kisebbségi komplexussal kevert dilemmáját, jól mutatja a körtávirat következő része: *„Péter úr az európai problémákat összefüggéseiben fejtette ki. Nagyon érdeklődnek Budapesten az »európai Európára« vonatkozó magyar koncepció iránt. Nincs-e ellentmondás ezen politika és a hat ország által a nyugat-európai integráció érdekében kifejtett politika között? A kontinens keleti és nyugati fele közötti szakítás nem fogja-e azt megerősíteni? A miniszter azt válaszolta, hogy valóban létezik ez a probléma, és hogy vigyázni kellene arra, hogy a Közös Piac fejlődése ne vezessen Kelet—Európa államaival folytatott kereskedelem csökkenéséhez.”*⁵⁴³

A franciák figyelmét ugyanakkor nem kerülte el, hogy a budapesti vezetők támogatón nyilatkoztak a francia enyhülési politikáról, és az sem, hogy a magyarok egy biztonsági konferencia összehívásával szerették volna az európai biztonság kérdéseit megoldani.

Összességében a látogatást pozitívan értékelték, és Magyarországról egy olyan kép alakult ki, hogy (bár nemzetközi mozgástere korlátozott, és gazdaságilag a Szovjetuniótól függ) *köztes helyzetben van* a fejlett szocialista országok (Csehszlovákia, Lengyelország, NDK) és a „visszahúzó” (Románia, Bulgária) között. A Magyarországhoz fűződő kapcsolatok lehetőségeire nézve megállapították: *„A francia–magyar kapcsolatok fejlesztésének lehetőségei, melyek nem építhetők hagyományokra ugyan, de reálisak, még akkor is ha behatároltak.”*⁵⁴⁴

⁵⁴² Garadnai, Z. [2003]: 150-151.

⁵⁴³ AMEA Europe-Hongrie, Carton 2416. N° 212.

⁵⁴⁴ U.o., ill. v.ö. Garadnai [2004a]: és Garadnai [2004c]:

A látogatást magyar oldalról is sikeresnek ítélték, hiszen az beleilleszkedett abba a kétoldalú kapcsolatépítési folyamatba, amely 1963—1965 között már látványos sikereket ért el, és a magyar „nyugati nyitás” politikának újabb szakaszát jelentette. Ugyanakkor a francia fél a magyar kapcsolatnak továbbra sem tulajdonított túl nagy jelentőséget, de a rendszer belső enyhülése, és a gazdasági reformmal kapcsolatos útkeresés mind nagyobb mértékben hívta fel magára a francia diplomácia figyelmét. Péter János külügyminiszter véleménye szerint francia partnerének hasznos volt az útja, és úgy értékelte, hogy ezt a francia fél is felismerte. A látogatás után a szakdiplomáciai munka újabb lendületet kapott. Couve de Murville budapesti tárgyalásain pedig aláírták a kétoldalú kulturális, műszaki–tudományos és konzuli szerződéseket.⁵⁴⁵

d). Jugoszlávia (1966. október 12-14.)

A francia—jugoszláv kapcsolatok 1962 után kezdtek fokozatosan javulni,⁵⁴⁶ bár Couve de Murville útja utoljára vezetett Jugoszláviába, de ezzel nem az ország mellékes megítélését, hanem különleges helyzetének kihangsúlyozását kívánták érzékeltetni, amit mutat Couve de Murville-nek a francia pénz- és gazdaságügyi miniszter számára készített feljegyzése is.⁵⁴⁷ Francia értékelések szerint a jugoszláv külpolitika ellentmondásosan viszonyult a nyugati világhoz.⁵⁴⁸ Az ország nemzetközi helyzetét, a nyugati gazdasági kapcsolatoktól való függőségét (pl. segélyek),⁵⁴⁹ az ország szocialista—kommunista politikai berendezkedését, és a Szovjetunióhoz,⁵⁵⁰ illetve a harmadik világhoz⁵⁵¹ fűződő viszonyát *ellentmondásosnak* ítélték meg, de úgy látták, hogy az ország külpolitikájában 1966-ra viszonylagos egyensúlyi helyzet állt be,⁵⁵² és a jugoszláv szándékok tükrözték vissza leginkább az ideológiamentes kelet—nyugati együttműködésre és az európai egyesülésre vonatkozó francia elképzeléseket.

⁵⁴⁵ XIX-J-1-j-Fr.-004029/1966. 46. d.

⁵⁴⁶ AMAE Europe-Yougoslavie, Carton 1953. Note. Relations politiques franco-yougoslave, 1966.

⁵⁴⁷ AMAE CM. Dossier 92. Yougoslavie (Párizs, 1965. július 30.): *„Tekintettel Jugoszlávia különleges helyzetére a kommunista országok között, és a közöttünk meglévő baráti kapcsolatra, amelyet mindig is igyekeztünk fenntartani, úgy gondolom, hogy még a jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben is érdeküink a segítségük.”*

⁵⁴⁸ AMAE Europe-Yougoslavie, Carton, 2716. Note. Relations avec l'Occident.

⁵⁴⁹ Jugoszlávia a külkereskedelmi forgalmának 28%-át bonyolította a Közös Piachoz tartozó államokkal, és 35 %-át a KGST tagállamokkal V.ö. U.o. Fiche. Le commerce extérieur de la Yougoslavie.

⁵⁵⁰ AMAE Europe-Yougoslavie, Carton 2716, Note, Les relations de la Yougoslavie avec l'URSS, ill. Relations de la Yougoslavie avec les pays d'Europe orientale. A franciák szerint paradox módon a jugoszlávok a legjobb viszonyban Magyarországgal és Lengyelországgal voltak.

⁵⁵¹ U.o. Note. La Yougoslavie et le Tiers-Monde. A jugoszláv függetlenségi politika sajátosságát leginkább az el nem kötelezett mozgalomban vállalt szerepük fejezte ki.

⁵⁵² U.o.

A jugoszlávok viszonyát a német kérdéshez konstruktívnak értékelték, és ebben a németek 1966. március 25-ei békejegyzékére adott jugoszláv válasz hangneme is megerősítette őket, amelyet a *többi szocialista országhoz képest kevésbé ideologikusnak, de nem teljesen egyértelműnek* minősítettek. A német problematikához való viszonya alapján a francia Külügyminisztériumban a jugoszláv politikát *a magyarok és a többi szocialista ország közé* helyezték el.⁵⁵³

Couve de Murville tárgyalásai Jugoszláviában is főképpen a német kérdés és a vietnami háború megítélése körül forogtak. Francia vélemény szerint a jugoszlávok álláspontja nagyon hasonlított az európai ügyek minősítése vonatkozásában a francia diplomácia álláspontjához, mivel azok is úgy vélekedtek, hogy a hidegháború befejeződött, az NSZK már nem jelentett veszélyt, és elismerték a németek jogát az egyesülésre.

Couve de Murville és Nikezitch külügyminiszter tárgyalásán (1966. szeptember 12.) a jugoszláv diplomata kijelentette, hogy Belgrád pragmatikusan közelít a német kérdés problematikájához, és illúziók nélkül támogatja az európai biztonsági konferencia ötletét, vagyis vagy a lengyelek javaslatát, amely bevonná ebbe az Egyesült Államokat, vagy az oroszokét, bár azok javaslatát (mivel kizárná az amerikaiakat) nem tartja őszintének.⁵⁵⁴

Couve de Murville egyértelművé tette, hogy a német—jugoszláv kapcsolatok átalakulásának, vagyis a nagyköveti kapcsolatfelvételnek nagyon örülne, mivel Németországot a jugoszlávok számára jelentős partnernak tartotta. A jugoszlávok szemében ugyanakkor fokozatosan csökkent a német kapcsolat jelentősége, aminek a fő oka a németek ragaszkodása volt a Hallstein-doktrínához, és amelyet ráadásul nehezített a II. világháborús tapasztalatok is.⁵⁵⁵ Jugoszláv szemszögből szintén nagy nemtetszést váltott ki az, hogy az NSZK megakadályozta a jugoszlávok kereskedelmét a Közös Piaccal. Couve de Murville és Tito tárgyalásán (1966. szeptember 13.) a francia külügyminiszter kijelentette, hogy a német probléma rendezése az enyhüléssel történhet meg és nem fordítva, noha a németek atomfegyverhez való jutását nagy veszélynek tartotta.⁵⁵⁶

⁵⁵³ U.o. Note. Réaction de la Yougoslavie à la „note de paix” allemands du 25 mars 1966. Comparaison avec les réponses de la Pologne, de la Tchécoslovaquie, de la Hongrie et de l’URSS.

⁵⁵⁴ AMAE Europe-Yougoslavie Carton 2716. Entretien entre Couve de Murville-Nikezitch.

⁵⁵⁵ U.o.

⁵⁵⁶ AMAE Europe-Yougoslavie Carton 2716. Entretien entre le Marechal Tito et M.Couve de Murville.

A francia diplomácia értékelésében Jugoszlávia helye lényegesen még nem változott meg. Az országot a szocialista országok között továbbra is a legérdekesebbnek tartották, és teljesen speciális kapcsolatként kezelték a jugoszlávokkal kialakított viszonyukat. Úgy látták, hogy az ország nyugati nyitása őszinte, valóban belső „liberalizmussal” társul (legalábbis a többi szocialista országhoz képest), az életszínvonal növelése a titoi vezetés fő célja, amellyel rendszerének belső és a szocialista táboron belüli stabilitását is el kívánta érni. Tito emellett nagy súlyt fektetett az el nem kötelezett mozgalomra, és abban rendszerének nemzetközi pozícióját kívánta növelni.

Az ország fő gyengeségét francia részről a belpolitikában látták, amelyet a sokféle nemzet, nyelv, vallás és kultúra közötti rivalizálás határozott meg. Úgy értékelték, hogy a jugoszlávoknak a franciákhoz való viszonya pozitív és baráti, amely leginkább a volt Oszmán Birodalom fennhatósága alatt élt népeknél (szerb, bosnyák, makedón) volt érzékelhető. Ezzel szemben a volt Osztrák–Magyar Monarchia részét képező népek (horvát, szlovén) megmaradtak inkább a német és az olasz orientáció mellett,⁵⁵⁷ s ezt a rendszer legfőbb belső ellentmondásaként értékelték.⁵⁵⁸

A jugoszláv kormány állásfoglalását jól jellemzi, hogy Nikezitch külügyminiszter egy szűk újságírói kör előtt a francia külügyminiszteri látogatás kapcsán kifejtette: a két ország véleménye között nem volt lényegi és mély ellentmondást,⁵⁵⁹ ezt erősítette meg Tito beszéde (1966. október 3.), amikor a kitűnő francia–jugoszláv kapcsolatokról és arról beszélt, hogy a francia enyhülési politika követhető mintát jelent számára, ezért az új lehetőségek kihasználását szorgalmazta.⁵⁶⁰

e). A francia diplomácia helyzetértékelése

Összegezve tehát láthatjuk, hogy a francia külügyminiszter kelet–közép–európai kisállamokba tett körútja bizonyos mértékig szakítást jelentett a korábbi francia állásponttal abban az értelemben, hogy a korábbi szövetségi kapcsolatok (Kis Entente) érdemben befolyásolták volna őket, amelynek következtében Magyarország és Csehszlovákia lényegében egy szintre került. Ám ezek az utak követtek egy hierarchiát is a tekintetben, hogy jelezték a francia diplomácia prioritási sorrendjét. A Szovjetunió

⁵⁵⁷ U.o. Circulaire N° 238.

⁵⁵⁸ U.o.

⁵⁵⁹ U.o. Note. Position yougoslave au cours du voyage de M. Couve de Murville.

⁵⁶⁰ U.o. N° 1099.

után - amelyet teljesen külön, a többi ország „fölött” kezeltek - egyértelműen Lengyelország következett, majd az önálló utat járó Románia. A balkáni országok közül Bulgária továbbra is a periférián maradt, miközben a speciálisan külön kezelt Jugoszlávia jelentősége fokozatosan megnövekedett, amelyben az 1967—1968-as önálló külpolitikai tevékenysége is szerepet játszott.

Az 1966-os keleti nyitási politika konkrét eredménye azonban az volt, hogy a franciák számára ezek *a látogatások lehetővé tették Franciaország nyitási politikája kelet-európai fogadtatásának felmérését, továbbá felszínre kerültek azok az alapok, amelyekre külpolitikai akcióik során támaszkodhatnak*: 1. A *nemzeti érzékenység megmaradása és megnyilvánulásai*, elsősorban a német kérdés megítélése. 2. A *belpolitikai stabilitás fontossága, a gazdasági növekedés jelentősége és az ebből fakadó kényszerek*, vagyis a gazdasági kapcsolatok erősítésének prioritása. 3. A *szovjet hegemonia primátusa és a szelektív enyhülés politikája*, amely a nacionalista Romániát és a kelet—nyugati világ „határvidékén” lévő Jugoszláviát kivéve az összes szatellita politikáját meghatározta. 4. Francia értékelés szerint a *kelet—közép—európai kisállamok külpolitikájában a jugoszláv és a román külpolitika hasonlított leginkább a franciához*, de a tévedésük is ebben rejlett, ugyanis lényegében mindkét ország a kivételt jelentette, és sem 1967-ben, sem 1968-ban nem sikerült elérniük, hogy a számukra *stratégiai jelentőséggel bíró Lengyelország* érdemben változtasson a Németországhoz fűződő viszonyán. 5. A magyar külpolitika ugyan szintén szorosan kapcsolódott a szovjet érdekekhez, jóllehet a többi államhoz képest sajátosabb, *köztes pozíciót* képviselt.

A magyar szándékok több szempontból hasonlítottak a románokéihoz,⁵⁶¹ de a magyarok sokkal óvatosabban (a nacionalizmus újjáéledésének a rendszer stabilitására való veszélye miatt) folytatták nyugati nyitási politikájukat. Magyarország lényegében egy sajátos „köztes helyre” került, amelynek *rendszerspecifikus* (1956 öröksége), *geopolitikai* (viszonya a németekhez, a szovjetekhez/lengyelekhez, a jugoszlávokhoz, a románokhoz és a többi szocialista országhoz), illetve *ideológia* (kommunista mozgalmon belüli mérsékelt magatartása) tényezői egyaránt meghatározóak voltak.⁵⁶²

Couve de Murville csaknem harminc évvel az események után már egyértelműen Magyarországot emelte ki pozitív példaként a többi szocialista ország

⁵⁶¹ AMAE SG-EM Vol. 29. (1966. december 14.) Couve de Murville-Brown.

⁵⁶² V.ö. Garadnai, Z. [2005]: 127-128., 136-137.

közül, de hangsúlyozta azt is, hogy a francia diplomácia számára Lengyelország mindvégig egy különleges kivételt jelentett.⁵⁶³

⁵⁶³ Couve de Murville, M. [1989]: 254-256.

3.5. A francia külpolitika és a kelet—nyugati enyhülés változásai (1967)

Az 1966-os év tehát a francia diplomácia „sikerévének” számított, és francia szemszögből nézve egyértelműen alátámasztotta a „*détente—entente—cooperation*” politika eredményességébe vetett elképzelések helyességét.⁵⁶⁴ 1966—1967 fordulóján addig még soha nem látott figyelem, lelkesedés és egyben vita övezte De Gaulle nemzeti függetlenedési politikáját.

1966—1967 folyamán a NATO reformja körüli nemzetközi, és a gazdasági problémák miatt erősödő belpolitikai viták határozták meg a francia politikát. A NATO reformja körüli ellentétek fokozódó erősödése (ami a francia—amerikai viszony további elmergesedését eredményezte) közben nagyon lassú francia—német politikai közeledés is történt, amelyet nagymértékben befolyásolt az a tény, hogy a németek is egyre nagyobb aggodalommal tekintettek a hagyományos érdekszférájukba látványosan behatoló, és ott gazdasági/kulturális, illetve politikai pozíciókat megszerezni igyekvő Franciaországra.

Franciaország Nyugat—Európán belüli elszigetelődése változatlanul megmaradt, megnövelte Kelet—Európa politikai jelentőségét, de továbbra sem csökkentette a szovjetek aggodalmait az érdekszférájuk feletti ellenőrzés esetleges mérséklődése miatt.

Erőteljesen bonyolította a kelet—nyugati relációkat a nemzetközi kapcsolatok új konfliktusa, az 1967 folyamán az Izrael és az arab országok között kirobbant ún. *hatnapos háború*. A háború fő (az enyhülésre is kiható) következménye az volt, hogy már közvetlenül a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti, 1968—1969-ben elkezdődő enyhüléshez vezetett,⁵⁶⁵ de egyben közel hozta egymáshoz az izraeli agressziót elítélő Franciaországot és Szovjetuniót; ámbár ez továbbra sem jelentette azt, hogy a szovjetek ne közvetlenül tárgyaljanak az amerikaiakkal. Az év folyamán Franciaország és a kelet—közép—európai államok közötti kapcsolatok intenzívvé váltak, elsősorban a gazdasági/kereskedelmi kapcsolatok szintjén, amit jól mutat, hogy *Franciaországba 1967-ben Kelet-Európából 19 hivatalos út realizálódott, míg francia részről 15 hivatalos utat tettek a térség országaiba.*⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ AMAE SG-EM Vol. 30. (1967. január 26.) Couve de Murville-Rapaczki

⁵⁶⁵ Soutou, J-M. [2001]: 469.

⁵⁶⁶ Vaïsse, M. [1998]: 436.

Összességében azonban a francia keleti nyitási politika elérkezett a végpontjához, hiszen az előző évben a szovjetek reakcióiból már egyértelművé váltak a De Gaulle-i „*détente—entente—cooperation*”-politika belső és külső határai. Ezt francia részről - mivel De Gaulle hitt az emberi cselekvés erejében - De Gaulle-nak a kelet—közép—európai kisállamokba tett hivatalos útjaival (Lengyelország, Románia) próbálták ismét mozgásba lendíteni. A szocialista országok közül ugyanakkor egyedül a kivételnek számító Románia és a sajátos helyzetben lévő Jugoszlávia tett konkrét lépéseket (túllépve a bilaterális kapcsolatok viszonylagos biztonságán) a kelet—nyugati enyhülés fő problémájának számító német kérdés rendezése irányába.

Láthatjuk tehát, hogy a De Gaulle-i „*keleti nyitás*” valós határai a diplomáciai és politikai függöny mögötti szereplők számára már 1967-ben világossá váltak. A francia diplomácia kapcsolatépítési lehetőségeit, és így a „*détente—entente—cooperation*”-politika határait a nemzetközi kapcsolatok változásai 1967 folyamán már kijelölték.

3.5.1. Az NSZK „keleti nyitás”-politikájának kezdete

A németek aktivizálódását mutatta, hogy a német nagykoalíció képviselőjében 1967. január 13-án Kiesinger kancellár és Willy Brandt külügyminiszter (de már más elképzelésekkel, mint korábban Erhard és Schröder) Párizsba ment, és többek között a kelet—nyugati enyhülés kihasználásának lehetőségeiről tárgyaltak,⁵⁶⁷ és ennek a fontosságát hangsúlyozta De Gaulle is a szovjet nagykövet előtt, aki továbbra sem akarta észrevenni a változásokat.⁵⁶⁸ Willy Brandt ugyanakkor cikket publikált a *Foreign Affairs*-ben, amely lényegében már az *Ostpolitik* előkészítését szolgálta,⁵⁶⁹ és a francia—német tárgyalásokon kijelentette, hogy német részről lemondanak a Hallstein doktrínáról és az atomfegyverről, illetve elfogadják a détente-politikából fakadó lehetőségeket.

A francia keleti nyitás politikájában központi szerepet játszó NSZK ugyanis a hatvanas évek közepétől kezdte felismerni az ún. Hallstein-doktrínához való ragaszkodás tarthatatlanságát, és annak a veszélyét, hogy az a németek elszigetelődését, és a kelet—közép—európai hagyományos pozíciók elvesztését eredményezte volna. Az

⁵⁶⁷ AMAE CM-EM Vol. 385. (1967. január 14.) De Gaulle-Kiesinger.

⁵⁶⁸ U.o. (1967. január 23.) De Gaulle-Zorin. ill. AMAE SG-EM Vol. 29. (1967. január 19.) Couve de Murville-Zorine.

⁵⁶⁹ Maillard, P. [1990]: 259. , V.ö. Ash, T.G [1993]: 39-61.

NSZK 1966—1969 között tehát lényegében a korábbi külpolitikai irányvonal felülvizsgálatára kényszerült, és elsősorban a két külpolitikai kapcsolódási pont, vagyis az Egyesült Államok és Franciaország közötti, a német érdekeknek jobban megfelelő egyensúly kialakítására törekedett.⁵⁷⁰

Ez a szakasz az NSZK 1965. március 25-én nyilvánosságra került „Békejegyzék” -ével kezdődött.⁵⁷¹ Ebben a közeledési folyamatban az első szakaszhatárt a bukaresti deklaráció (1966. július 4—7.) jelentette, amely a szocialista országok részéről egyértelművé tette azok Európa—politikáját, illetve azt, hogy a szocialista országok a német kérdés rendezéséhez közvetlenül hozzákapcsolták a kelet—nyugati enyhülés problematikáját,⁵⁷² és az „*előbb a biztonság, utána az enyhülés*” politikáját vallják.

Újabb változást a német kereszténydemokrata kormány bukása (1966. november 8.) és az ún. nagykoalíció (1966. december 1.) létrejötte jelentett. Ugyanis ekkortól kezdve a francia részről is favorizált Willy Brandt vette kézbe a német külügyek irányítását. Az új német külügyminiszter külpolitikájára érezhetően hatással voltak De Gaulle elnök politikája és személyes tanácsai,⁵⁷³ s ez a konverzió a két politikus személyes találkozása folyamán erősödött meg. Brandt hosszabb távon lényegében De Gaulle egyensúlyozó külpolitikáját követve bontakoztatta ki az új német külpolitikát Franciaország és az Egyesült Államok irányába, miközben a német érdekek érvényesítésének új taktikai elemeként Kelet—Európa felé nagyobb rugalmasságot mutatott, amely egy új keleti politika kezdetét jelentette.

A francia keleti nyitással párhuzamosan elkezdődő német keleti nyitási politika következtében a kelet—közép—európai szocialista országok számára az első komoly politikai ellentét bontakozott ki, mivel ennek a folyamatnak az első konkrét lépése a román—nyugatnémet diplomáciai kapcsolatfelvétel (1967. január 31.) volt, amely egyben a Varsói Szerződés államai közötti első, komolyabb diplomáciai-politikai konfliktust eredményezte.

A kelet—európai államokban a német kérdéshez való viszonyt érzelmileg és politikailag egyaránt számos tényező határozta meg. A kelet—európai államok egy része (lengyelek, csehszlovákok, szerbek) a történelmi tapasztalataik folytán valóban félt a németektől. A németektől való félelem kevésbé volt érzelmekkel átítatva a III.

⁵⁷⁰ Wilkens [2000]: 263.

⁵⁷¹ Kiss J. L. [1976]: 24-30.

⁵⁷² U.o. 30.

⁵⁷³ U.o.47.

Birodalom egykori szövetségesei (magyarok, románok és bizonyos mértékig a bolgárok) részéről, mivel ezek az államok a történelmi hagyományaiknál és geopolitikai helyzetüknél fogva is megértőbbnek mutatkoztak a németek iránt.

A fő kérdést elsősorban a szovjeteknek a németekhez való viszonya jelentette. A szovjetek számára ugyanis a német fenyegetés hangoztatása politikai és ideológiai fegyvert jelentett, amely révén a hegemoniája alatt lévő országok mesterséges egységét is fenn lehetett tartani, és így a német kérdés napirenden tartása ezen országok belső stabilitásának indoklásául is szolgált, és így közvetve rendszerformáló szerepet töltött be.

Az ideológiai meghatározottság mellett a német kérdést a keleti országok két ok folytán voltak kénytelenek figyelembe venni. 1. Az NDK létezése és annak elismertetése, illetve 2. a német keleti határok bizonytalan nemzetközi jogi helyzete miatt. A német kérdéshez való viszony vonatkozásában 1966 végére egyértelművé vált az is, hogy lényegében a kelet—nyugati „*détente—entente—cooperation*” politika központi kérdését a német kérdéshez való viszony jelentette. Ez ugyanis egyszerre foglalta magában a kelet—nyugati kapcsolati háló újbóli kibontását, és az NSZK-nak ebbe a kapcsolati rendszerbe való integrálását, ahol a diplomáciai egyensúlyozó szerepet Franciaország kívánta eljátszani.

De Gaulle számára az NSZK és a kelet—európai államok közötti détente létrehozása politikai értelemben *nélkülözhetetlen eszközt* jelentett Európa-politikájának sikeres kibontakoztatása érdekében. Ennek a politikának az első vizsgálója 1967 elején volt, és az NSZK diplomáciai elismerésének kérdése körül csúcsosodott ki, de (és ez már nagyon látványosan érzékeltette a francia keleti nyitási politika határait) szovjet részről azonnal a partikularizáló erőkkel szembeni egyre határozottabb fellépést eredményezte,⁵⁷⁴ amelyet a Karlovy Vary konferencia határozatai deklaráltak. A Varsói Szerződés és a KGST megerősítésének szándéka tehát a partikularizáló erők meggyengítését szolgálta, amely alól legeggyértelműbben a románok húzták ki magukat,⁵⁷⁵ és így a németekhez való egyedi hozzáállás kérdése a román nemzeti függetlenségi politika demonstrálásának eszközüül is szolgált.⁵⁷⁶

A románok álláspontját jól érzékelteti a Le Pons nagykövet és Ceausescu közötti beszélgetés (1967. április 25.). Ezen a beszélgetésen a francia nagykövet megpróbált

⁵⁷⁴ CADN Moscou Carton 417. Problemes du monde communiste. Rapports de l'URSS avec la Chine et les pays d'Europe Orientale.

⁵⁷⁵ U.o.

⁵⁷⁶ U.o.

konkrét kérdésekben véleményt „*kicsikarni*” a román első titkártól, felvetette a francia könyvtár megnyitásának lehetőségét és a két ország között a kulturális kapcsolatok terén meglévő konkrét problémákat, de a román első titkár ezekre meglehetősen elutasító hangon reagált. A beszélgetés hangvétele érezhetően csak De Gaulle látogatásának a kérdésekor változott meg, amikor is a román vezető teljesen megváltozott, „*hirtelen nagyon kommunikatív lett*” és előre megjósolta, hogy a francia elnök nagyon meleg fogadtatásban fog részesülni,⁵⁷⁷ bizonyítva a francia diplomata számára azt, hogy a román nyugati nyitási politika elsősorban a nacionalista román belpolitikai rendszer stabilizálásának a külpolitikai eszközét jelenti.

A többi szocialista országhoz viszonyítva 1965—1966 folyamán Magyarország mutatott komolynak tűnő érdeklődést a De Gaulle-i Európa-koncepció, és az abban központi helyet elfoglaló német problematika iránt. Francia részről azonban 1967-ben „*csalódtak*” a magyar politikában és megállapították, hogy a magyar kommunisták elsősorban a belpolitikai stabilitás fenntartására törekedtek, bár konfliktus helyett az enyhülés további folytatódását kívánták. A német kérdés a magyarok számára is aktuális politikai ügygé lett, és Magyarország (korlátozva önmagát) a többi szocialista ország (elsősorban a hirtelen főszereplővé váló NDK és Lengyelország) politikájához alkalmazkodott,⁵⁷⁸ vagyis az 1966-os évhez képest keleti részről egyértelmű visszalépés történt, és ebben a németek aktivizálódása, a románok váratlan diplomáciai manővere, illetve a közel—keleti háború egyaránt szerepet játszottak.

3.5.2. A francia—szovjet kapcsolatok helyzete 1967-ben

A Szovjetunió 1967. évi diplomáciai aktivitása nagy volt, de ezt a politikát a hrucsovi nyugati politikához képest fokozott óvatosság és hajlékonyság jellemezte, bár a cél ugyanaz maradt: gyengíteni az Egyesült Államok befolyását és megbontani a Nyugat egységét, elismertetni a nyugati államokkal az 1945 után kialakult *status quot*-és azon belül a német határokat.⁵⁷⁹ De Gaulle Szovjetunióba tett látogatása után Pompidou miniszterelnök és Couve de Murville külügyminiszter moszkvai látogatása (1967. július

⁵⁷⁷ CADN Bucarest, Carton 486. N°153/Eu.

⁵⁷⁸ CADN Budapest, Carton 122. N° 301-306.

⁵⁷⁹ Soutou, J.-M. [2001]: 469. ill. AMAE Europe-URSS Carton 2673. Note. Politique européenne de l'URSS (1967. június 20.)

4—8.),⁵⁸⁰ illetve Koszigin miniszterelnök ismételt párizsi útja (1967. június 16.—július 1.) következett.⁵⁸¹

A francia diplomácia helyzetértékelése szerint a szovjetek Európa—politikáját már teljesen a német kérdés dominálta, és annak rendelték alá a nyugati nyitási politikájuk egyéb területeit is. A szovjet diplomácia fő célja, vagyis a II. világháború után kialakult, de a nagyhatalmak által nemzetközi jogilag nem szentesített *status quo* elfogadtatása, a németek 1967 elején tett diplomáciai manőverével, és a románok különutas politikájával nagyobb hangsúlyt kapott. Ugyanakkor a közel—keleti válság újabb (váratlan) tényezőt jelentett,⁵⁸² amely egyrészt el is terelte a figyelmet az európai ügyekről, másrészt felgyorsította a kelet—nyugati enyhülés folyamatát, és arra kényszerítette a szereplőket, hogy a közeledés lehetőségeit keressék.⁵⁸³

A francia külpolitikához való *tényleges* szovjet hozzáállást, és a szovjet diplomácia hátsó szándékait jól mutatja Brezsnyev állásfoglalása 1967-ben a kelet—német kommunisták összejövetelén, amely ugyan elsősorban a kommunista vezetők megnyugtatását szolgálta, de egyben a franciákkal kialakítható kapcsolatok határait is „kijelölte” : „Vegyék példának okáért De Gaulle-t. Nem sikerült-e nekünk a legkisebb kockázat nélkül rést ütnünk az imperialista kapitalizmuson? De Gaulle az ellenségünk és azt jól tudjuk. (...) Az amerikaiak pozíciója meggyengül Európában, és ez még nem a vég. De Gaulle egy ravasz róka, saját maga számára szeretné biztosítani a hegemoniát Európában, ami azonban természetesen az érdekeink ellen van. Ugyanakkor rugalmasan kell cselekednünk. Egyértelmű, hogy esélye sincs, hogy a De Gaulle-i Európa—koncepció megvalósuljon, mivel Nyugat—Európában van olyan erős állam, amely azt soha se fogadná el. De a végeredmény — elvtársak — milyen lehet? Nem lehet-e kedvező?”⁵⁸⁴

A francia diplomácia értékelése szerint (1967. november 17.) a szovjet politika és diplomácia az alábbi változásokat mutatta: 1. A Szovjetunió továbbra is érdekelt a kelet—nyugati kapcsolatok fejlesztésében és az együttműködésben, de elsősorban a gazdasági kapcsolatokra alapoznak. Az európai biztonsági konferencia ötletét nem hanyagolják el, sőt még a NATO szerződés megújítását is ennek a propagálására használták ki, és az „előbb a biztonság, utána az enyhülés” elvét igyekeztek a

⁵⁸⁰ AMAE Europe-URSS. Carton 2673.

⁵⁸¹ U.o.

⁵⁸² U.o. Note. Voyage de M. Pompidou en URSS.

⁵⁸³ V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 433-434.

⁵⁸⁴ Ficek, I. [2001]: 265., ill. v.ö. Boud'hors, G. [1976]: 30-33.

gyakorlati diplomáciába átültetni.⁵⁸⁵ 2. Az NSZK-val szemben továbbra is ellenségesek, az USA-val a közel—keleti válság miatt ismételten közeledni kezdtek egymáshoz, de a vietnami konfliktus miatt a kapcsolat továbbra is feszült. 3. Az októberi forradalom 50. évfordulóját a kommunista egység demonstrálására használták fel. 4. A belpolitikában továbbra is a gazdasági reformok foglalkoztatják őket. 5. A kínai—szovjet ellentét nagyon éles maradt, és ezért Kelet—Európában változatlanul a szoros kohézió fenntartását akarták, de a nemzetközi kapcsolatok 1964 utáni változásai és a közel—keleti háború ismét nagyobb külpolitikai kezdeményezést tettek lehetővé a szatelliták diplomáciai számára, amelyet ismét Románia használt ki a leglátványosabb módon.⁵⁸⁶

3.5.3. De Gaulle Lengyelországban (1967. szeptember 6—12.)

A szoros lengyel—szovjet kapcsolatok nem akadályozták meg Lengyelország nyitását a Nyugat felé, és ebben Franciaország enyhülési politikája is nagy szerepet játszott. Lengyelország diplomáciája ugyanis szeretett volna egy *Moszkva—Párizs—Varsó háromszöget létrehozni*, amelyet a szovjet—francia kapcsolatok kedvező alakulása elősegített. A látogatás előkészítése végett Rapaczki külügyminiszter (1967. január 26–27.) Párizsba ment,⁵⁸⁷ és ennek köszönhetően a franciák és a lengyelek előre érdemben fel tudtak készülni a tárgyalásokra. Az ellentéteket előre vetítette, hogy a franciák eredménytelenül próbálták meggyőzni a lengyeleket a német kérdésben képviselt álláspontjuk tarthatatlanságától,⁵⁸⁸ és elsősorban a kapcsolatépítés fontosságának felismerését szorgalmazták, miközben Gomulka (féltve rendszerének belső stabilitását) a külügyminiszterén keresztül már előre egyértelművé tette: hogy ellene van annak, hogy De Gaulle a lengyel katolikus egyház vezetőivel találkozhasson.⁵⁸⁹

A francia Külügyminisztérium értékelése szerint a francia—lengyel gazdasági kapcsolatok jelentősen fejlődtek, de ebben a relációban a franciák részéről jelentős hiány mutatkozott az importban,⁵⁹⁰ és a lengyel gazdaság állami kontrollja is megnehezítette a nyugati kereskedelmi kapcsolatok kiszélesítését (pl. a GATT tagság

⁵⁸⁵ V.ö. AMAE OE-URSS Carton 2034. L'URSS et la sécurité européenne (1966. május 23.).

⁵⁸⁶ CADN Moscou Série B. Carton 452. Note. La politique de l'URSS au cours des six derniers mois. Ill. AMAE Europe-URSS Carton 2673. Note. Relations entre pays et partis communistes.

⁵⁸⁷ AMAE SG-EM Vol. 30. (1967. január 26., 27.). Couve de Murville-Rapaczki. Ill. v.ö. Vaïsse, M. [1998]: 438.

⁵⁸⁸ U.o. (1967. január 27.). De Gaulle-Rapaczki.

⁵⁸⁹ Wolton, Th. [1997]: 440.

⁵⁹⁰ CADN Varsovie, Carton 59. Note. Relations économiques avec la Pologne.

kérdése).⁵⁹¹ Ugyanakkor 1965-től jelentős francia—lengyel együttműködés bontakozott ki a nukleáris energia békés felhasználásának vonatkozásában, amelyet az 1966. május 20-án megkötött kétoldalú szerződés is jelentősen felgyorsított.⁵⁹² A két ország kapcsolatainak intenzitását mutatja az ipari együttműködés (pl. színes televízió gyártás) mértéke is.⁵⁹³

A két ország kapcsolatainak legfontosabb részét a kulturális kapcsolatok jelentették. Francia értékelés szerint az összes kelet—európai ország közül Lengyelországgal alakult ki a legjobb és legszélesebb alapokon nyugvó kulturális együttműködés, amelyet leginkább normálisnak lehetett nevezni, amely a sztálini korszak és a két ország kapcsolatait megterhelő politikai ellentétek elmúltával (1965) nagyon gyors fejlődésnek indult, és bár a nyelvtanulásban a francia háttérbe szorult az angollal szemben, az még így is erős maradt (főképpen az elit köreibben).⁵⁹⁴

De Gaulle Ochab elnökkel kétszer folytatott tárgyalásokat (1967. szeptember 7., 12.)⁵⁹⁵, de az érdemi megbeszélés De Gaulle és Gomulka találkozásakor (1967. szeptember 11.) történt, ahol a hasonlóan megítélt kérdések a vietnami háború, a közel—keleti konfliktus és a német kérdés voltak.⁵⁹⁶

Gomulka kifejtette, hogy erős és biztonságos Lengyelországot akar, élesen kritizálta Németországot annak keleti politikája irrealitásai miatt, de hosszú távon a német egyesülést nem tartotta lehetetlennek. A lengyel első titkár *érzelmileg* meghatározott véleményt fogalmazott meg az Odera—Neisse határ véglegesítésével kapcsolatban és hangsúlyozottan kérte a francia elnököt, hogy a német kormánynál érvényesítse Franciaország befolyását annak érdekében, hogy a *németek ismerjék el a keleti határaikat*. A kétoldalú kapcsolatokban a gazdasági és a kulturális együttműködés további felélesztése mellett érvelt, de a kétoldalú francia—lengyel kapcsolatoknak a realitás talaján kell maradnia.

De Gaulle egyértelművé tette az álláspontját: 1. Az enyhülés, a megegyezés és az együttműködés politikája az egyetlen eszköz arra, hogy Lengyelország ismét megtalálja a „hivatását”. 2. Az Európa—politika és a lengyel külpolitika fő célja az egyensúly megtalálása, amely a béke fő tényezőjét jelenti. 3. A német kérdésre vonatkozóan a francia elnök kifejtette, hogy minden probléma ellenére a helyzet

⁵⁹¹ U.o. Note. La Pologne et le GATT.

⁵⁹² U.o. Note. Cooperation nucléaire avec la Pologne.

⁵⁹³ U.o. Note Des relations franco-polonaises dans le domaine e la télévision en couleur.

⁵⁹⁴ U.o. Relations culturelles, scientifiques et techniques franco-polonaise.

⁵⁹⁵ AMAE SG-EM Vol. 32. (1967. szeptember 7.) De Gaulle-Ochab.

⁵⁹⁶ Vaïsse, M. [1998]: 438-439.

változóban van, a kelet—németekkel az oroszok számukra kedvező rendszert hoztak létre, miközben a nyugatnémetek visszaszerezték a helyüket a nyugati közösségben. A német politikát elfogadták, de azt a politikát nem, amelyik az egyensúly megbontására törekszik. Az atomfegyvermentes német egyesülést szövetségi állam formájában, hosszú távon tartotta lehetségesnek, de kijelentette, hogy véleménye szerint ettől a lengyeleknek nem kell tartaniuk. A német kérdés rendezésére az európai államok közötti megegyezést vélte a leghelyesebb megoldásnak.

De Gaulle útja tehát elsősorban politikai jelentőségűnek számított és a két ország barátságát szimbolizálta, a lakosság egyöntetűen örömmel fogadta az elnököt. Az út megszervezését a francia diplomácia kitűnőnek ítélte meg, amely azonban nem egyezett az amerikai és a német értékelésekkel. A franciákat nem lepte meg az, hogy a lengyel politikusok nem változtattak azon a politikán, amit a német kérdés vonatkozásában korábban is követtek, mivel nem hittek egy gyors és közeli konfliktusrendezésben, valamint a német egyesülésben. A német—lengyel határ és az NDK elismerése létkérdés volt a számukra, és országuk erősödését a szovjet—lengyel szövetségi kapcsolat tette biztonságossá.

De Gaulle kifejtette Franciaország politikájának alapelveit: 1. Függetlenség. 2. Béke. 3. Együttműködés és mindezek következményei, amelyeket a nemzetközi együttműködés keretében tartott megvalósíthatónak.⁵⁹⁷ Gomulka ugyanakkor a De Gaulle-nak mondott válaszbeszédében egyértelművé tette, hogy a kommunista vezetésű Lengyelország nem változtat a Szovjetunióhoz fűződő politikáján.⁵⁹⁸

A látogatás sajtóviasshangja és az értékelések ellentmondásosak voltak és jól jellemezték az egyes országok eltérő álláspontját és viszonyát De Gaulle személyéhez és politikájához. A lengyel sajtóértékelések korrektek és a látogatás minden részletére kiterjedőek voltak, francia elemzés szerint a látogatásnak köszönhetően De Gaulle népszerűsége a lakosság körében jelentősen megnövekedett, amely viszont óhatatlanul is a hatalom nemtetszését váltotta ki.⁵⁹⁹

Az amerikaiak kiemelték a lengyel katolikus egyház ellentmondásos viszonyát De Gaulle-hoz, az egyház és az állam közötti feszültség növekedését jósolták, a

⁵⁹⁷ DM T. IV. (Krakkó, 1967. szeptember 8.). 210. , ill. v.ö. Wolton, Th. [1997]: 441, és L'Année politique (1967). 232.

⁵⁹⁸ Soutou, J-M. [2001]: 486. A De Gaulle-i keleti nyitás politikájában az 1967-es út a politikai határt mutatta meg, amit Gomulka megüzent, és mivel De Gaulle Lengyelország irányába különleges vonzalommal viseltetett, a csalódása jobban érthető: V.ö. Maillard, P. [1995]: 253.

⁵⁹⁹ CADN Varsovie Carton 63. Dossier (Pol. XIII. 2.) Voyage du Général de Gaulle. Commentaires de presse, ill. Presse et Radiotélévision.

látogatás jelentőségét minimálisnak állították be, és hangsúlyozták, hogy Franciaország elsősorban keleti partnert keresett Lengyelországban saját Európa-politikájának továbbviteléhez.⁶⁰⁰ Az osztrákok a német keleti határok szemszögén keresztül értékelték, és a látogatás pozitív következményeként a kelet-nyugati kapcsolatok újabb fejlődését várták.⁶⁰¹ A magyar sajtó is elsősorban a német kérdésaspektusából értékelte az utat, a francia politika elemzésének kevés figyelmet szentelt.⁶⁰² A bolgár kommentár meglepően korrektnek, de kevésbé elemző hangvételűnek mutatkozott, a lengyel—francia együttműködés specialitását, és annak nehézségeit (Gomulka beszédének ismertetése) sem hagyta figyelmen kívül.⁶⁰³ A csehszlovák sajtó viszont teljesen a szovjet kommentárok stílusát vette át.⁶⁰⁴ A románok nagy figyelmet szenteltek az útnak, és De Gaulle-nak a lengyel Diéta előtt elmondott beszédét hosszasan idézték, miközben Gomulka kijelentését a szoros lengyel—szovjet kapcsolatok szükségességéről figyelmen kívül hagyták.⁶⁰⁵ A szovjet sajtó is elsősorban a német kérdés nézőpontjából értékelte az utat,⁶⁰⁶ és a szovjet aggodalmak elsősorban abból fakadtak, hogy féltek egy esetleges túlzott lengyel függetlenedési politikától.

A németek reakciója természetesen élénken foglalkoztatta a franciákat, és az 1968-as csehszlovákiai válság után a németek számára az egyik fő érvet az jelentette, hogy De Gaulle a lengyelországi szereplésével túlzott reményeket ébresztett a lakosságban. A német sajtó reakcióit erősnek, érzelmileg túlfűtöttnek értékelték, elsősorban a Zabrze-ben és Gdanskban elmondott beszédek idegesítették fel a németeket, amelyhez a kormánykoalíció jobbszárnya is csatlakozott. A helyzet ellentmondásosságára utal, hogy a nagykoalíció vezető politikusai realistának mutatkoztak, és igyekeztek megérteni De Gaulle politikáját.⁶⁰⁷

Ellentmondás volt továbbá az is, hogy Lengyelországban a nemzeti érdekek védelmezőjének számító lengyel katolikus egyház vezetői nem fogadták a francia elnököt. Ezzel kapcsolatban Gomulka ellenállása⁶⁰⁸ is határozott volt, és így De Gaulle

⁶⁰⁰ U.o. N°4457-4459.

⁶⁰¹ U.o. N° 1092-1095.

⁶⁰² U.o. N° 812., ill. N° 654/Eu.

⁶⁰³ U.o. N° 705/Eu.

⁶⁰⁴ U.o. N°799/Eu.

⁶⁰⁵ U.o. N° 1080-1082.

⁶⁰⁶ U.o. N°3726-3734.

⁶⁰⁷ CADN Varsovie Carton 63. Note. Réactions allemandes au voyage du Président de la République en Pologne (6 au 12 septembre 1967). A francia Külügyminisztérium diplomatái *"nem javasolták"* De Gaulle-nak, hogy ezekbe a városokba elmenjen, és ott beszédet tartson. V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 439.

⁶⁰⁸ Vaïsse, M. [1998]: 438.

nem találkozott Wyszynski prímással és Krakkóban Woytyla bíboros (későbbi II. János Pál) sem fogadta őt.⁶⁰⁹

Összességében a látogatás nagy nemzetközi visszhangot kapott és már az előkészületek alapján is arra lehetett számítani, hogy érdemi előrelépés lesz a kelet—nyugati kapcsolatok alakulásában. A franciák számára kiemelten fontosnak számító Lengyelország azonban Gomulka vezetése alatt *nem tudta, nem akarta és nem is lett volna képes betölteni* azt a „történelmi küldetését”, amire De Gaulle a beszédeiben és a tárgyalásai során több-kevesebb nyíltsággal utalást tett. A helyzet fonákságára jellemző azonban, hogy a francia elnök népszerűsége Lengyelországban (és ez ellen a kommunista vezetők sem tettek ellenlépéseket) még a saját hazáját is meghaladóan nagy volt.

A lengyel lakosság számára ugyanis De Gaulle személye egy olyan országot és világot jelentett, aki és amely nem függött senkitől, szabadságot és prosperitást teremtett, és amellyel szemben Gomulka és Ochab rendszere a meg nem oldott problémákat, a titkosrendőrség látens elnyomását, és legfeljebb a kulturális élet (szabadságnak nevezett) „szelepkieldő feladatát” tudta felsorakoztatni.

3.5.4. A magyar—francia kapcsolatok alakulása 1967-ben

A Külügyminisztériumban 1966 végén megtartott regionális nagyköveti értekezleten megvitatták a magyar—francia kapcsolatok addigi fejlődését. Az 1967-es évre vonatkozóan általános szinten a franciákkal történő folyamatos együttműködést tűzték ki célul, míg a jó kétoldalú kapcsolatok tekintetében azok továbbfejlesztése, a magas szintű miniszteri látogatások megszervezése volt a fő feladat, amelyhez a gazdasági és kulturális együttműködés fejlesztésének szándéka járult. Fontosnak tartották a műszaki kapcsolatok és a propaganda-lehetőségek fejlesztését is. A tervek ellenére 1967 folyamán látványos fejlődés a két ország viszonyában nem történt.⁶¹⁰

Az év folyamán Nungesser, a francia kormány pénzügyi és gazdasági ügyekkel foglalkozó államtitkára érkezett Magyarországra (1967. május 27—28.). A tárgyaláson a kétoldalú gazdasági, a magyar gazdasági reform bevezetése körüli kérdések, és az ezekhez kapcsolódó politikai összefüggések kerültek megvitatásra. A francia értékelés szerint a magyarok nagy figyelmet szenteltek a gazdasági reform sikerének, mivel egy

⁶⁰⁹ Rémy, R. [2001]: 1034.

⁶¹⁰ XIX-J-1-j-Fr.-005935/1966. 47.d., ill. XIX-J-1-j-Fr.-004429/29/1966.47.d.

esetleges fiaskó esetén nem számíthatnának moszkvai segítségre, ami egyfelől az 1956 után hatalmat kapott politikai vezetők pozícióját veszélyeztetné, másfelől a jugoszláv modellhez hasonló, illetve a francia gazdasági tervezési módszert is figyelembe vevő új gazdasági mechanizmus kudarcát eredményezné.

A franciák figyelmét nem kerülte el, hogy a magyarok számára a nyugati országokkal kialakítandó gazdasági kapcsolatok kiemelt jelentőségűnek számítottak. Ugyanakkor az ország külpolitikai mozgásterének korlátait kijelölte, hogy a magyarok, mivel a szovjetek támogatására csak korlátozottan számíhattak, nem voltak tagjai a Monetáris Alapnak (az ebbe való belépést a szovjetek nem engedélyezték!)⁶¹¹ és komoly költségvetési egyensúlyi problémákkal küszködtek, ezek megoldását a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében látták.⁶¹²

Franciaország külkereskedelmi forgalmában Magyarország a nagyon szerény 50. helyet foglalta el, miközben a magyar importból csak alig 2%-kal részesedtek a franciák, vagyis azok Magyarországon a térségben egyébként is pozícióelőnyben lévő *NSZK-val szemben szinte teljesen periférikus helyzetben* voltak. Ezt nehezítette továbbá az, hogy Magyarország (a mezőgazdaságot nem számítva) Lengyelországhoz és Romániához viszonyítva nem rendelkezett olyan természeti kincsekkel, amelyek a francia gazdaság számára szükségesek lettek volna.

A francia diplomácia helyzetértékelése szerint a francia—magyar kapcsolatok 1945 előtt a német, 1945 után pedig a szovjet befolyásnak lettek alávetve, és így soha nem alakulhatott ki komoly gazdasági/kereskedelmi kapcsolat Franciaország és Magyarország között. A két ország gazdasága ráadásul nem volt komplementere egymásnak, és mivel Magyarország francia szemmel egy ipari fejlődés kezdetén álló mezőgazdasági országnak számított, amely éppen hogy rálépett az iparfejlesztés útjára, így a magyarok valójában nem tudtak sok terméket exportálni Franciaországba. Ezen a helyzeten csak az 1966-os kereskedelmi szerződés változtatott, amelynek alapján a francia nagyvállalatok (Alsthom, Neyrpic, Renault) és a magyar vállalatok között együttműködés kezdett kibontakozni. A francia import kétharmadát azonban a magyar élőállat (marha és sertés) és hús jelentette, miközben a magyar ipari termékeket Franciaországban nem, vagy csak alig ismerték, így a franciák ez irányú engedményei ellenére a Franciaországba irányuló magyar export jelentős részét a mezőgazdasági termékek tették ki.

⁶¹¹ Baráth Magdolna szóbeli közlése.

⁶¹² CADN Budapest. Carton 102. N° 420/Eu.

A közös erőfeszítéseknek köszönhetően 1966-ban kereskedelmi egyensúly alakult ki, amelyet valójában csak a nagyarányú magyar húsexport tett lehetővé, de ebben a Közös Piac vámszabályai a magyarok számára komoly gondot jelentettek. A magyar gazdaság fejlesztése ugyanakkor egyre nagyobb mértékű hitelfelvételt igényelt, amelyben Franciaország számára is lehetőségek nyíltak. A franciák összegzése szerint a két ország gazdasági kapcsolatai Nungesser látogatásának köszönhetően kimozdultak a holtpontról.⁶¹³

A politikai kapcsolatok tekintetében a franciák számára egyértelművé vált, hogy Magyarország nem tud és nem is akar rátérni a nemzeti függetlenség útjára, ebben a vonatkozásban a „román út” követésének a magyarok részéről nincs realitása és a Karlovy Vary konferencia után a magyarok egyértelműen megerősítették az NDK-hoz és Lengyelországhoz fűződő kapcsolataikat, a szovjetekkel pedig a hrucsovi korszakban kialakított bizalmi kapcsolat Brezsnyevék alatt is tovább működött.⁶¹⁴ Ugyanakkor világossá vált, hogy az európai biztonsági konferencia iránti magyar figyelem megnövekedett, és mivel francia részről a magyar külpolitika tevékenységét elsősorban a szovjet külpolitika változásainak a megértéséhez használták fel, a magyarok megnyilatkozásai elsősorban ez utóbbi kontextusban kaptak nagyobb figyelmet.

A franciák figyelemmel kísérték a Duna völgyi országok együttműködésével kapcsolatos magyar megnyilatkozásokat is.⁶¹⁵ Ezt támasztja alá az a beszélgetés, amelyet Misur György diplomata folytatott Párizsban Jacques Rambal titkárral, a francia Külügyminisztérium magyar ügyeinek politikai referensével. Rambal a beszélgetés során elmondta, hogy a budapesti francia nagykövetség rendszeresen jelzi a Duna völgyi együttműködésre vonatkozó magyar kijelentéseket, de a véleményük az volt, hogy a magyar elképzelések nem eléggé világosak és konkrétak, illetve ezeknek alig volt visszhangjuk az érdekelt országokban,⁶¹⁶ így véleményük szerint elsősorban a magyar—osztrák kapcsolatokban lehetett előrelépésre számítani.⁶¹⁷

Az első magyar—francia külügyi konzultáció jelentette a két ország közötti kapcsolatok másik fontos lépését. A Szilágyi Béla tárgyalásain (1967. november 14—18.) megvitatott kérdések a következők voltak: 1. Az európai biztonság kérdésének

⁶¹³ CADN Budapest, Carton 114. Note. Relations économiques avec la Hongrie.

⁶¹⁴ V.ö. Garadnai, Z. [2005]: 136-137.

⁶¹⁵ U.o. 128-131.

⁶¹⁶ V.ö. Romsics, I. [1999]: 512-513.

⁶¹⁷ XIX-J-1-j-Fr.-002670/1967. 38.d.

témaköre 2. Az NSZK el nem ismerésének megindoklása, amelyet a külügyminiszter-helyettes úgy értékelte, hogy a magyar kormány csak „fontolgatta” a diplomáciai kapcsolatfelvételt.

A francia fél bizonytalanságát mutatja az a Klein Márton magyar diplomata és Combal tanácsos közötti véleménycsere Budapesten (1967. április 1.). E beszélgetés folyamán a francia diplomata szóvá tette, hogy „*tanácstalanok a két külügyminisztérium közötti konzultáció kérdésében*”, mivel nem tudták azt, hogy melyik félnek kell a konkrét javaslatokat megtennie. A rövid beszélgetés után megegyeztek abban, hogy a konkrét kérdések megtárgyalása céljából Gastambide nagykövet tárgyalásokat fog folytatni Szilágyi Béla külügyminiszter-helyetttel. A franciák a magyaroktól konkrét elképzeléseket vártak, amelyeket a magyar Külügyminisztérium el is készített, és azokat a novemberig bekövetkezett nemzetközi változásoknak megfelelően kiegészítette.⁶¹⁸

A magyar delegáció Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes vezetésével 1967. november 14-én és 16-án plenáris ülésen tárgyalta meg a francia diplomatákkal a két ország kapcsolatait érintő kétoldalú és a nemzetközi kérdéseket, illetve egy európai biztonsági konferencia megtartásának a lehetőségeit. November 15-én Hervé Alphand, a francia külügyminisztérium főtitkára, illetve Couve de Murville külügyminiszter is fogadta őt.⁶¹⁹ A francia külügyminiszter és a magyar miniszter-helyettes tárgyalásán sem a nemzetközi, sem a kétoldalú kapcsolatok vonatkozásában nem történt látványos előremutató lépés. Szilágyi Béla pozitívan értékelte a magyar—francia kapcsolatok alakulását, és felvetette a miniszterelnöki szintű találkozó lehetőségét, ami elől a francia külügyminiszter nem zárkózott el.⁶²⁰

A külügyi konzultáció lehetőséget nyújtott arra is, hogy a magyar nagykövetség diplomatái jobb személyes kontaktust építsenek ki a francia Külügyminisztérium diplomatáival. A konzultáció eredményességét az 1967. november 22-én Gyenis Jenő magyar diplomata és Jean-Pierre Beauchaud, a francia Külügyminisztérium kelet-európai osztályának csoportvezetője közötti beszélgetés is bizonyítja. A francia diplomata a vacsora folyamán elmondta, hogy a francia Külügyminisztériumban a látogatás előtt még nem látták pontosan, hogy egy ilyen konzultációnak milyen funkciója lehet, de az első magyar—francia konzultáció kellemes meglepetésként érte őket. Rájöttek ugyanakkor arra, hogy a magas szintű látogatások között nagy úr tátong

⁶¹⁸ XIX-J-1-j-Fr.-001270/3/1967. 38.d.

⁶¹⁹ XIX-J-1-j-Fr.-0027267/8/1967. 38.d.

⁶²⁰ XIX-J-1-j-Fr.-002777/5/1967. 38.d.

és az ilyen, munkajellegű beszélgetések, konzultációk segítségével a kapcsolatokat folyamatosan tovább lehet fejleszteni.⁶²¹

A magyar—francia kapcsolatok 1967 végére (leszámítva a gazdasági kapcsolatokat) „*normális*” szintre álltak be, ami elsősorban a korrekt, de távolságtartó együttműködést jelentette. Erre jellemző az is, hogy a párizsi tárgyalásokon megegyeztek abban, hogy 1968. február 27-én Budapesten a nemzetközi szervezetekben való magyar—francia együttműködés tárgyában ismételten konzultációt folytatnak, amit aktuálissá tett az a tény, hogy Magyarország (lezárva véglegesen a magyar kérdés korszakát) 1968. január 1-jén az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagja lett.⁶²²

⁶²¹ XIX-J-1-j-Fr.-001909/1/1967. 38.d.

⁶²² XIX-J-1-j-Fr.-00546/2/1967. 35.d.

3.6. Csúcspont és végpont vagy az enyhülés új szakaszának kezdete? (1968. január—augusztus)

3.6.1. Franciaország helyzete 1968 első felében

Az 1968-as év mind a francia—NATO kapcsolatok szempontjából, mind a Kelet—Nyugat közötti viszonyban a keserű kijózanodás esztendejét jelentette, és a „*détente—entente—cooperation*” politika korlátai már a nyilvánosság számára is egyértelművé váltak.

De Gaulle-nak számolnia kellett azzal is, hogy az atlanti szövetségi rendszer reformjára vonatkozó elképzelése miatt Franciaország politikai értelemben elszigetelt helyzetbe került, mivel egyik szövetséges állam sem követte az önállóság útján, és a szovjetektől való félelem nyugaton is erősebbnek bizonyult, mint a kelet—nyugati együttműködésre alapozódó új enyhülési folyamat sikerébe vetett hit.⁶²³ A NATO reformjára vonatkozó Harmel-jelentés, illetve az ún. „*reykjavíki jelzés*”⁶²⁴ a kelet—nyugati enyhülési folyamat szélesebb perspektíváit kívánta megnyitni, amely óhatatlanul a De Gaulle-i „*détente—entente—cooperation*” politika ellen hatott, és általánosságban is a francia pozíciók gyengülését eredményezte. Ettől kezdve az enyhülési politika már nem csak a franciák/és a németek kiváltsága lett, hanem a „*Nyugat—Kelet*” közötti kapcsolatok fő rendező elve.⁶²⁵

Ezzel párhuzamosan a francia belpolitikai életet is viharos események kavarták fel. A francia szociális válság külpolitikai következményei érdemelnek említést, ugyanis az 1968 tavaszán elementáris erővel kirobbanó *szociális feszültségek és gazdasági bajok enyhítése csak amerikai segítséggel* valósulhatott meg. Ezt az új helyzetet jól mutatja, hogy az amerikaiak 1968 novemberében a francia frank számára pénzügyi segítséget nyújtottak, vagyis *a helyzet lényegesen megváltozott a hatvanas évek első feléhez képest*, amikor is a franciák akarták az amerikai dollár súlyát csökkenteni a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban, és ezen keresztül is elérni Franciaország gazdasági/külpolitikai jelentőségének növekedését.

⁶²³ V.ö. Bozo, F. [1996]: 193-212.

⁶²⁴ Soutou, J-M. [2001]: 478.

⁶²⁵ U.o.479.,480-481. ill. V.ö. AMAE OI-OTAN (1966-1970) Carton 2014.

Mindezek ellenére De Gaulle, az 1968-as választások sikerén felbuzdulva *nem akarta lényegesen megváltoztatni a francia külpolitika irányvonalát*. A vele szembeni *belpolitikai fenntartásokra* viszont jellemző, hogy kénytelen volt az egyik leghűségesebb támogatójának számító Pompidou miniszterelnököt félreállítani, mivel az egyre nyíltabban állást foglalt a De Gaulle-i politikai lépésekkel szemben és mindinkább nyílt „trónkövetelőként” jelent meg a francia belpolitikai élet színpadán.

1968-ra a francia diplomáciának már egyértelműen az volt az álláspontja, hogy a kelet—európai államok közül a *jugoszlávok értették meg leginkább* a De Gaulle-i „*détente—entente—cooperation*” üzenetét, és hajlandóak voltak arra is, hogy nem alkalmazkodva a szigorú szovjet német—politikához, kapcsolataikat Németország irányába rugalmasabban alakítsák.⁶²⁶

A *csehszlovákiai események* ugyanakkor jól rávilágítottak azokra a korlátokra is, amelyek a kelet—közép—európai országok előtt az ún. „*Brezsnyev—doktrínában*”, vagyis a korlátozott szuverenitás kifejezésében megfogalmazódtak,⁶²⁷ és lényegében a kelet—közép—európai országok irányába a De Gaulle által kezdeményezett *külpolitikai nyitás megállt*.

3.6.2. Fock Jenő franciaországi útja (1968. március 25—30.)

a). Magyarország értékelése francia szemmel

Francia helyzetértékelés szerint a kelet—közép—európai kisállamok érdekei 1968 elején már lényegesen eltértek egymástól, miközben francia részről sikerült ezekkel az államokkal olyan kapcsolatokat kialakítani, amelyek lehetővé tették a normális együttműködést.⁶²⁸

Magyarország helyzetét a francia diplomácia akkor úgy értékelte, hogy az ország az északi csoport (Lengyelország, Csehszlovákia, NDK) és a déli csoport (Románia, Bulgária, Jugoszlávia) között egyfajta közvetítő szerepet játszik (a szocialista országok eltérő földrajzi helyzetéből fakadóan a regionális érdekeik is eltérnek). Magyarország elsősorban a Duna menti Európa gondolatát pártolta, mivel azzal az Ausztriával kialakítandó kapcsolatokat kívánta erősíteni.⁶²⁹ A kelet—európai államokról

⁶²⁶ A jugoszlávok 1968. január 31-én vették fel a diplomáciai kapcsolatot az NSZK-val.

⁶²⁷ Johnson, R-A. [1990]: 144-150. , 167-169.

⁶²⁸ AMAE SG-EM Vol. 33. (1968. február 27.) Couve de Murville-Brandt.

⁶²⁹ CADN Budapest, Carton 122. Note. Les Etats d'Europe Orientale.

megállapították: „...a kelet—európai államok megnövelték a belső autonómiájukat, de belső vagy külső válság esetén mindig a Szovjetuniót támogatják. Az egyedüli kivételt Románia jelenti, ahol a nacionalizmusra építenek, mivel a hatalom valójában népszerűtlen. A magyar történészek a „Duna menti Európa” föderalista gondolata iránt érdeklődnek, de a gondolataikat a románok abszurdnak minősítették, akik számára a szocializmushoz vezető út csak a nemzeti keretekben lehetséges. (...) A kelet—európai országoknak jelenleg alig van valódi lehetőségük, hogy több-kevesebb függetlenséget harcoljanak ki Moszkvával szemben, és a jugoszlávokéhoz hasonló revizionizmust vagy a románok által képviselt nacionalista politikát vezessék be. Moszkva számára, amely a doktrinális és gyakorlati kérdésekben ellenőrzés alatt tartja ezeket az országokat, a nemzeti kérdés különösen veszélyes problémát jelent.”⁶³⁰

A franciák értékelése szerint tehát 1968-ban már a nemzeti kérdés képezte a kelet—európai anomáliák központi elemét, és ehhez a magyar és a lengyel 1956-os nemzeti mozgalmak adták meg az alapot. Az ebből fakadó problémákat Hruscsov még ideig-óráig palástolni tudta, és ehhez a német kérdést használta fel eszközüül, amely révén a szocialista országok negatív egységét el tudta érni, de ez a kérdéskör 1967-ben, a németek keleti politikájának újrendeződésével, más dimenziót kapott.

1965—1967 között ráadásul a kelet—európai országokban is megerősödtek a nemzeti érzelmek, és ez a szovjet diplomáciát nagyobb óvatosságra és figyelemre készítette, mivel a románok látványos függetlenségi törekvései mellett a többi kelet—európai kisállam is keresni kezdte a nyugati gazdasági kapcsolatok kiszélesítésének (és így a szovjetektől való gazdasági függés csökkentésének) a lehetőségeit.⁶³¹

A magyar—francia kapcsolatok és a diplomáciai viszony fejlődése 1968 elejére már egyértelműen a többi kelet—közép—európai országgal egyenrangú szintre emelte Magyarországot. A magyar kormány igen nagy érdeklődéssel figyelte a franciaországi belső válsággal kapcsolatos eseményeket. A Párizsban szolgálatot teljesítő magyar diplomaták figyelme elsősorban a franciaországi történésekre irányult. Jelentéseikben szinte napi részletességgel számoltak be a belpolitikai válság fordulatairól, de helyesen állapították meg azt, hogy a rendszer megbuktatásának lehetősége nem merült fel.

A franciaországi eseményekkel kapcsolatban a Központi Bizottság 1968. augusztus 7-ei ülésén Kádár János tartott előadást. A külpolitikai vonatkozású előadásban megállapította, hogy kezdetben az amerikai kormány kárörvendően nézte a

⁶³⁰ U.o.

⁶³¹ U.o.

francia belpolitikai válságot, de az ellentétek élesedése egy idő után magával vonta a De Gaulle-rendszer támogatásának szükségességét: „...*de a De Gaulle-rezsim és maga De Gaulle részéről is a krízis egy bizonyos fázisában fordulat jelentkezett. Egy bizonyos határon túl már ő is összefog az Egyesült Államokkal, Angliával, bárkivel a világon, hogy saját kapitalista rendszerüket és monopoltőkés uralmukat fenntartsák. Egyébként De Gaulle ebből sohasem csinált titkot. Azért mondtuk mi, hogy nehogy azt higgyük, hogy ő egy új Marx, ő azért a monopoltőke rendes kiszolgálója és mint ilyen Amerika-ellenes, képvisel bizonyos francia tőkés érdekeket.*”⁶³²

Fock Jenő miniszterelnök útjának előkészítésével kapcsolatban Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes 1968. január 29-én fogadta Gastambide francia nagykövetet, akit tájékoztatott arról, hogy Fock miniszterelnök meghívja De Gaulle elnököt és Pompidou miniszterelnököt egy magyarországi látogatásra, amit a francia diplomata nagy örömmel, de megjegyzés nélkül tudomásul vett. Szilágyi Béla (nem tudta, hogy a francia elnök már egy csehszlovák úttal is adós) ezt a kijelentést a beszélgetés folyamán még egyszer, a biztonság kedvéért megismételte.

A magyar kormányküldöttséget Fock Jenő miniszterelnök vezette, őt Péter János külügyminiszter, Dr. Szekér Gyula, a nehézipari miniszter első helyettese, Darvas László külkereskedelmi miniszterhelyettes, Rosta Endre, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének ügyvezető elnöke és Sebestyén János, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság elnökének helyettese kísérte el.

A kapcsolatok továbbfejlesztését a szovjet diplomácia is támogatta, ennek jegyében Párizsban 1968. február 28-án Zorin szovjet nagykövet, a két nagykövetség közötti rendszeres konzultáció jegyében felkereste a magyar nagykövetet, Valkó Mártont, aki tájékoztatta őt a magyar kormányfő esedékes programjáról, és egyben kérdéseket is tett fel neki a De Gaulle-nál folytatott korábbi megbeszéléseire vonatkozóan. A szovjet nagykövet a magyar—francia kétoldalú kapcsolatokról nyilatkozva kifejtette, hogy célszerűnek tartja azok fejlesztését, mivel kitapintható a franciák érdekeltsége valamennyi szocialista ország felé. A szovjet nagykövet mellett a magyar nagykövetet a cseh, a lengyel és a bolgár nagykövet is tájékoztatta a kormányuk, illetve pártvezetők franciaországi látogatásai során szerzett tapasztalatokról.⁶³³

⁶³² M-KS-288.f.4.cs. 93.ö.e./1.

⁶³³ XIX-J-1-j-00745/21/1968. 36.d.

1968. március 17-én Csákány István a Sajtóosztály részéről fogadta Serge Chivasky-t, a L'Humanité munkatársát, aki bizalmasan tájékoztatta a magyar diplomatát a Raymond Gastambide francia nagykövet részéről a francia újságírócsoportnak adott interjúról. Chivasky tájékoztatása szerint a budapesti francia nagykövet közölte az újságírókkal, hogy a jelen időszak a legalkalmasabb a két ország közötti bilaterális kapcsolatok fejlesztésére. Véleménye szerint a magyar kormányfő megtalálja a számításait Párizsban, mivel azok megegyeznek a francia érdekekkel, és Franciaországnak szándékában áll több kelet—európai országgal érdemi, gazdasági megállapodást kötni, mert később azok megvalósítását a várható események és az NSZK törekvései gátolhatják. Ezen a tájékoztatón a nagykövet kifejtette azt a véleményét, hogy az NSZK a közeljövőben kezdeményezőleg fog fellépni a kelet-európai országokkal szélesítendő gazdasági kapcsolatok érdekében, és ha arra szükség van, anyagi áldozatok meghozására is kész. Hozzátette továbbá, hogy Franciaországnak mind külpolitikájából, mind egyéb gazdasági elgondolásaiból fakadóan érdekében áll a kelet—európai kapcsolatok fejlesztése. Ugyanakkor kifejtette azt is, hogy a vietnami háború befejezése esetén egyes kelet—európai államok közeledni fognak az Egyesült Államok felé.⁶³⁴

Gastambide nagykövetet bizonyára tudta, hogy kijelentései nem maradnak szűk körben, ezért feltételezhetjük, hogy a francia diplomácia ebben a formában is bátorító „üzenetet” küldött a magyar vezetők számára a tárgyalások megfelelő előkészítése érdekében. A magyar Külügyminisztérium a tárgyalások előkészítése során figyelembe vette a párizsi magyar nagykövetség javaslatait is, és ennek alapján a presztízs szempontból is nagy jelentőséggel bíró, De Gaulle elnökkel folytatandó tárgyalásokra készülve elsősorban a nemzetközi és a gazdasági kérdések megvitatására helyezte a hangsúlyt. A magyar kormány a tárgyalásra való előkészület során már tapasztalta a francia vélemények bizonyos mértékű elmozdulását. Úgy értékelték, hogy a francia német-politika módosulása, és a németek keleti politikájának támogatása mögött azok a francia szándékok húzódnak meg, hogy mindezek sikere a francia befolyás további növekedését jelentette volna a térségben. Fock Jenő miniszterelnöknek ezzel kapcsolatban irányelveként fogalmazták meg, hogy fejtse ki a magyar kormány véleményét az NSZK elismerésére vonatkozóan úgy, hogy azt az NDK nyugati államok által történő elismerésétől kell függővé tenni.⁶³⁵

⁶³⁴XIX-J-1-j-001323/1/1968. 38.d.

⁶³⁵XIX-J-1-j-00745/7/1968., ill. 00745/28/1968. 36.d., M-KS-288. 5.cs. 452.őe.

A francia nagykövet táviratban tájékoztatta kormányát, amelyben felvázolta azokat a kérdéseket, amelyekben a magyarokkal folytatott tárgyalások során feltehetően szóba kerülhetnek: a magyar gazdasági reform és annak a külkereskedelemre gyakorolt hatása, a Közös Piac korlátozó intézkedései, a kétoldalú kereskedelmi, ipari, technikai együttműködési kapcsolatok, a SECAM kérdése és hitelügyek, valamint kulturális kapcsolatok kérdései.⁶³⁶

A látogatásra való felkészülés érdekében a francia Külügyminisztériumban több háttérelmzést készítettek, amelyek összességükben jól mutatják Magyarország francia szemszögből való megítélését. Az elemzések nagyobb része a magyar belpolitikai élet és a gazdasági reform - amelynek valódi sikerességét a franciák még korainak tartották megítélni - kérdéseivel foglalkozott.

1968-ban francia részről Kádár Magyarországot már egyértelműen Gomulka Lengyelországaival hasonlították össze, kiemelve azt, hogy Kádár János ugyan elvhű kommunista, de eltérően a lengyel első titkártól - aki fokozatosan szigorította rendszerét - nem doktriner, és nem akarja teljes mértékben befolyásolni a magyarok mindennapi életét, a határok szabadok, a rendszer (elsők között Kelet-Európában) már 1964-ben kiegyezett a Vatikánnal. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy a szólásszabadság nem terjedhet ki a politikai véleménynyilvánítás területére. Kádár belső liberalizálási, vagyis enyhülési politikáját fokozatosnak, de realistának ítélték meg, amelynek eredményeképpen a rendszer belső elnyomása lényegesen enyhült. A feljegyzésben kiemelték: mindez annak eredménye, hogy a szovjetek segítségével köszönhetően növelhető az életszínvonal. Ezzel párhuzamosan viszont nem kerülte el a figyelmüket az, hogy a magyar gazdaság komoly problémákkal küszködik, amelyek azonnal kihatnak a lakosság hangulatára, vagyis nagyon gyorsan politikai kérdéssé válnak.⁶³⁷ A kelet—európai államokhoz fűződő viszonyt és a Szovjetuniótól való magyar függést három lényeges terület vizsgálata alapján jellemezték: 1. *Politika*. 2. *Stratégia*. 3. *Gazdaság*.

A magyar politika számára elsődlegességgel bíró „moszkvai kapcsolat” vonatkozásában megállapították, hogy a szovjetek melletti magyar politikai hűség nem tekinthető pusztán szervilizmusnak, hanem egy olyan partneri viszonyt, ahol az 1956 után hatalomra jutott rendszernek a lakosságban meglévő szlávellenes hangulatot és a nacionalizmusra való hajlamot egyaránt figyelembe kell vennie. A stratégiai

⁶³⁶ AMAE Europe-Hongrie. Carton 2417. N° 401-404.

⁶³⁷ U.o. Note. La situation intérieure de la Hongrie et la réform économique.

együttműködés szorosan kapcsolódott az ország Varsói Szerződésen belüli helyzetéhez, ebben a magyarok semmilyen változást nem akartak, a szovjet—magyar gazdasági kapcsolatok fontosságát mutatta az a tény, hogy a magyar kereskedelem 35%-a szovjet relációban realizálódott.⁶³⁸

A többi kelet—európai országhoz viszonyítva Magyarország helyzetével kapcsolatban megállapították, hogy a magyarok viszonya leghidegebb Romániával, annak nacionalizmusa és a magyar kisebbséggel szemben folytatott politikája miatt. A lengyel—magyar kapcsolatokat kiemelkedően jónak tekintették, miközben észrevették, hogy a kelet—németekhez fűződő magyar kapcsolat az 1967-es Karlovy Vary találkozó után indult igazán fejlődésnek, a Jugoszláviához fűződő magyar viszonyt magyar részről óvatosnak ítélték, míg a magyar—bolgár kapcsolatot jelentéktelennek tartották.⁶³⁹

A francia diplomaták a francia-magyar kapcsolatok történetének elemzését már a középkorig visszamenően elkészítették, ami ugyan apró adaléknak tűnhet, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy a francia diplomáciára erősen hatottak a történelmi tényezők. A kétoldalú kapcsolatok 1945 utáni történetét hullámnak minősítették, amelynek a leggyengébb „láncszemét” a gazdasági kapcsolatok jelentették, amelyben az első komolyabb változást francia szemszögből Sudreau látogatása jelentette 1965-ben. A gazdasági kapcsolatok fokozatosan fellendültek, a magyaroknak a franciákkal szembeni előítéletei tompultak, amely a magyar sajtó hangvételének finomodásán is megfigyelhető volt.⁶⁴⁰ A magyar külpolitika lehetőségeivel kapcsolatban megállapították: „Kicsiny területével (a francia terület hatoda), tízmilliós lakosságával, amelynek a születési mutatói a leggyengébbek a világon, a gazdasága csak rövid ideje lépett az iparosodás útjára, Magyarország alig rendelkezik emberi és forrásbeli eszközökkel ahhoz, hogy ambiciózus külpolitikát folytasson” (...) „Óvatos és szerény a külpolitikájában, kevésbé mutat türelmetlenséget, (így) Magyarország nemigen rendelkezik más eszközökkel mint, hogy nagyon moderált formában, de hallattassa hangját, néha hullámnak, de állandóan az enyhülés és az együttműködés vonatkozásában.”⁶⁴¹

Az ország lelki konfliktusának a trianoni békeszerződést és következményeit tartották, amelyekben magyar részről Franciaországot felelősnek tartják, és amelyek

⁶³⁸ Garadnai, Z. [2005]: 131-135.

⁶³⁹ AMAE Europe-Hongrie, Carton 2417. Note. La Hongrie et le monde communiste.

⁶⁴⁰ U.o. Note. La France et la Hongrie.

⁶⁴¹ U.o. Note. La situation intérieure de la Hongrie et la réform économique.

megítélésében még Kádár János is „*trianoni diktátumról*” beszélt 1966-ban egy külföldi újságíró előtt. Az 1956-os felkelés leverését értékelték a második olyan traumának, amely alól az ország még mindig nem tudott megszabadulni. A Kádár-rendszer nemzetközi konszolidációját 1968-ra viszont már teljesnek ítélték, és úgy látták, hogy Magyarország (amely ebben lényegesen eltért a többi szocialista országtól) elsősorban az európai politikában kíván nagyobb politikai mozgásteret önmaga számára, így a magyar külpolitika tevékenységét elsősorban a német kérdéshez való viszony összefüggéseiben vizsgálták, és itt szoros és nem véletlen azonosságot láttak a szovjet irányvonallal.

A De Gaulle-i „*európai Európa*” iránti magyar érdeklődést - ismervén már a magyar politika valós lehetőségeit - tipikusan magyarnak és eredetinek minősítették, de olyan felvetésnek tartották, amelynek 1964—1968 között lényegében semmilyen gyakorlati következménye, illetve diplomáciai értelemben vett haszna nem volt, és egyértelművé vált számukra, hogy Magyarország érdemi gyakorlati diplomáciai aktivitást az ebben rejlő önállósodási lehetőség kibontakoztatására nem fog végrehajtani.⁶⁴²

A német kérdéshez való magyar viszonyt óvatosnak, rugalmasnak és kevésbé merevnek, de lényegében a többi szocialista országot követőnek minősítették. A feljegyzésből egyértelműen kiderül, hogy a magyarok egyre pozitívabb reagálásait a német kormány békülési politikája irányába kiemelten figyelték, és a magyar külpolitikai önállósulási törekvések első komolyabb megnyilvánulásának tartották. Ebben a Lahr államtitkár budapesti látogatásán (1967. január 23—25.) elhangzott magyar kijelentések is megerősítették őket, ám ez a folyamat az 1967. január 31-ei német—román diplomáciai kapcsolatfelvétel után magyar részről ismét felvett „*szatellita*” politika miatt megtört.

A Szilágyi Béla 1967. novemberi útján elhangzott régi-új magyar álláspont egyértelművé tette a francia háttérelmezők számára azt, hogy érdembeli önálló magyar külpolitikára továbbra sem lehet számítani, bár nem tartották lehetetlennek, hogy a magyar vezetők elismerik az NSZK-t, amelyhez azonban annak meg kellene változtatnia a német egyesítéssel kapcsolatos politikáját.

⁶⁴²U.o. Note. La politique extérieure de la Hongrie.

A magyar külpolitika másik egyre növekvő érdeklődési területe a kelet—közép—európai biztonság kérdése volt, amelyben francia megítélés szerint a magyarok a Rapaczki és a Gomulka tervekben megfogalmazott gondolatokat követték.⁶⁴³

b). Fock Jenő és Charles de Gaulle tárgyalása

A francia köztársasági elnök a magyar Minisztertanács elnökét 1968. március 29-én fogadta. Francia értékelések szerint Fock Jenő kinevezésével Kádár János egy olyan (kevésbé művelt, de tudását autodidakta módon szerző) személyt ültetett kulcspozícióba, aki képesnek látszott arra, hogy az ország előtt álló gazdasági problémákat megoldja. Ez a megítélés természetesen lényegesen befolyásolta a francia politika és diplomácia Fock Jenőhöz viszonyulását, és mivel alapvető francia érdek volt magyar relációban is a „*détente—entente—cooperation*” politika kibontakoztatása, a magyar politikus személyéhez alapállásból - annak ellenére, hogy annak korábbi (az ötvenes évekre visszanyúló) politikai életútjával nem voltak tisztában - pozitívan viszonyultak.

A tárgyalás kezdetén De Gaulle kifejezte örömét amiatt, hogy a két ország a nehézségek ellenére közeledni kezdett egymáshoz. Fock Jenő válaszában a két országot összekötő kapcsolatokról és azok szerencsés fejlődéséről beszélt, kiemelve azt, hogy a magyar értelmiség mindig Párizsra tekintett, és a világháború idején az ellenállók a moszkvai rádió adása mellett a londoniéből merítették erőt: *„Nálunk a II. világháború alatt az ellenállók számára nagy bátorságot adott az, hogy hallhatták De Gaulle tábornok hangját Londonból.”*⁶⁴⁴

De Gaulle a válaszában a két ország történelmi múltjára utalt és elmondta, hogy a francia nép mindig nagy megbecsüléssel tekintett a magyar népre. Kifejtette továbbá, hogy az I. világháború utáni trianoni szerződés megkötésénél túlzottan keményen bántak a magyarokkal, ezt az Osztrák—Magyar Monarchiával fennálló ellenséges viszonyral és a Franciaországban meglévő szláv befolyással magyarázta. A II. világháború alatt Magyarország ismét az ellenséges táborba került: *„De most azért kell cselekedni, hogy a két ország viszonya többé ne csak pusztán formalitás legyen. Gazdasági szempontból nézve Magyarország jelentősen fejlődik. A kérdés tehát már*

⁶⁴³ AMAE Europe-Hongrie, Carton 2417. Note, La Hongrie et l'Allemagne, ill. La Hongrie et le désarmement.

⁶⁴⁴ AMAE SG-EM. Vol. 33. (1968. március 29.) Entretien du General de Gaulle et de M. Fock.

nem az, hogy megtudjuk azt, hogy miben lehetne együttműködni, hanem az, hogy miért.”

645

Fock Jenő erre azonnal azzal válaszolt, hogy örül De Gaulle ama kijelentésének, amit ő sokkal nehezebben mondott volna ki, és ismét megfogalmazta azt a kritikát a két világháború közötti francia külpolitikára vonatkozóan, amit 1966-ban Kádár János már közölt a francia külügyminiszterrel. A magyar miniszterelnök szerint a nagy nemzetközi kérdésekben (vietnami háború, Közel—Kelet) megegyezik a két ország álláspontja, melyekről nem is akart beszélni, viszont az „európai Európa” fogalom tisztázására - mivel ebben a magyarok értelmezése eltért a francia felfogástól - részletesen kitért: *„Az európai Európa fogalom az, ahol a véleményünk eltér. Úgy gondoljuk, hogy ez a koncepció veszélyben van, különösen a német kérdésben tér el az álláspontunk, de nem lényegi, hanem másodlagos pontokban. Megegyezünk abban, hogy a német revansizmus ellen fel kell fegyvereznünk magunkat, de a jelenlegi német kormány politikáját nem egyformán ítéljük meg.”*⁶⁴⁶

A magyar miniszterelnök világossá tette a magyar—német gazdasági kapcsolatok fontosságát, melyek ellentmondásban voltak a politikai kapcsolatok fejletlen szintjével. Ezek rendezésének legfőbb akadályát a német keleti politika ellentmondásosságában látta. Az Odera—Neisse határnak a németek általi elismerése nélkül semmilyen érdemi előrelépést nem tartott lehetségesnek, és a német fasizmus újraéledésének a veszélye miatt érzett magyar aggodalmat *„az akit a kígyó megmart, a siklótól is fél”* szólásmondással érzékeltette.

De Gaulle elnök a válaszában azonnal úgy reflektált, hogy megértette a magyarok németek iránti érzelmeit, mivel Németország a szomszédjuk, de felhívta a magyar miniszterelnök figyelmét arra, hogy egy legyőzött, kettéosztott, függetlenségét elvesztett országról van szó, amely gazdaságilag ugyan nagyot fejlődött, de nem jelent valódi veszélyt. A szoros francia—német kapcsolatok kiépítését a német veszély elmúltával és azzal magyarázta, hogy éppen annak esetleges újraéledése elkerülése érdekében kezdték kiépíteni ezt a szoros kapcsolatot, amelynek megszakadása már a németeket is érzékenyen érintené: *„Szükséges tehát egy általános megegyezés létrehozása Európában, beleértve abba a Szovjetuniót, Magyarországot, Lengyelországot stb.; azért, hogy a német kérdést rendbe tegyük, amelyben Németországnak is részt kell vennie...”* (...) *„...a legfontosabb szabályozandó*

⁶⁴⁵ U.o. 232.

⁶⁴⁶ U.o. 233.

*kérdések: a határok, meg kell akadályozni Németország atomfegyverhez jutását és folyamatos együttműködést (értsd: cooperation GZ) kell létrehozni Kelet—Európa és Nyugat—Európa között Németország körbekerítése érdekében. Németország két országot, de egy népet jelent, és egy modus vivendi-t kell találni az egyesült Európa keretén belül.”*⁶⁴⁷

A magyar jegyzőkönyv szerint ez így hangzott el: *“...különösen fontos, hogy Kelet- és Nyugat—Európa államai között széleskörű állandó együttműködés alakuljon ki annak érdekében, hogy Németországot megfelelően körülhatároljuk.”*⁶⁴⁸

Fock Jenő ugyan kijelentette, hogy megértette a franciák álláspontját, de válaszában (már sokadszorra a magyar—francia diplomáciai tárgyalásokon) az NDK elismerésének kérdését vetette fel, megerősítve ismét azt a magyar álláspontot, hogy azonnal felveszik a diplomáciai kapcsolatot az NSZK-val, mihelyt az elismeri az NDK-t. Fock ezután (mivel szemmel látható volt, hogy a két fél lényegében ismét elbeszél egymás mellett) nem kívánta tovább feszegetni ezt a kérdést, és De Gaulle elnököt meghívta egy hivatalos magyarországi látogatásra, aki azt elviekben elfogadta azzal, hogy előbb Romániába megy majd.

Fock Jenő ekkor az alábbiakkal indokolta a látogatás fontosságát: *„Van egy másik ok is, ami miatt a magyar kormány Önt meghívja. Ez pedig az, hogy eltöröljük a két világháború és a két ország rossz kapcsolatának múltját, és kihangsúlyozzuk a két országnak a két háború utáni kapcsolatát”*⁶⁴⁹

Fock Jenő De Gaulle elnöknek a romániai útjára tett utalása kapcsán ismét visszatért a Trianonra vonatkozó francia felvetésekre és kijelentette, hogy ha a romániai és a magyarországi utazás között hosszú idő telne el, a nemzetközi sajtó minden bizonnyal a feszült magyar—román kapcsolatok összefüggéseibe helyezné azt, amelyet nem tartott helyesnek. A francia és a magyar tárgyalási jegyzőkönyv ezen a részen lényegesen eltér egymástól: *“... gondoljon arra, amit Ön mondott Trianonnal kapcsolatban, s arra is, hogy a következő útja Romániába vezet. Ön nagyon jól tudja, hogy ott jelentős számban magyarok élnek. Mi ezt a kérdést nem szoktuk a külvilág előtt emlegetni, de a magyarok egyharmada él Romániában, és ha Ön romániai látogatását követően sok idő múlva látogat hozzánk, ezzel helytelen nézetek erősödnének meg. Másik dolog: Ön tudja, hogy a Varsói Szerződésnek Románia nem a legszilárdabb*

⁶⁴⁷ U.o. 234.

⁶⁴⁸ XIX-J-1-j-00745/35/1968. 36.d.

⁶⁴⁹ AMAE SG-EM Vol. 33. (1968. március 29.) De Gaulle-Fock.

tagja. S Ön nem akarhatja, hogy az Ön romániai látogatása kiélezze Románia és Magyarország vagy Románia és a Varsói Szerződés más országa közötti viszonyt, s ezzel nem kívánatos feszültséget erősítene meg Európában.”⁶⁵⁰

De Gaulle elismerte a magyar felvetés jogosságát és a magyar jegyzőkönyv szerint kijelentette, hogy *„érti a dolgot”*. A francia nyelvű jegyzőkönyv szerint azonban De Gaulle szélesebb összefüggésekbe helyezte a keleti útjait, melyek sorában a romániai út a harmadik volt. Nem titkolta, hogy ebben a sorrendben a hagyományos orosz-, lengyel- és román—francia kapcsolatok is szerepet játszanak és „üzenetet” küldve a magyaroknak kijelentette: *„Az kell, hogy a közeledési politikánk a gyakorlati kapcsolatok területén konkretizálódjék, a kulturális, gazdasági és politikai területen. Ez az ami a legfontosabb a számunkra, ez a közeledés.*”⁶⁵¹

A francia köztársasági elnök kifejtette továbbá: a jövőbeli látogatásával elő akarja segíteni a gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatok fejlődését. Megemlítette: a francia kormány nagyra értékelte, hogy Magyarországon soha nem zárták be a Francia Intézetet. A tárgyalás végén a kétoldalú gazdasági kapcsolatok kérdései kerültek szóba. Fock Jenő itt is elismételte azokat a magyar aggodalmakat, amelyeket amiatt éreztek, hogy a Közös Piac meg fogja akadályozni a kétoldalú kereskedelmi egyezmények (a magyar—francia kereskedelmi egyezmény 1969-ben járt le) megkötését, és így a magyaroknak Brüsszelbe kell menniük a kétoldalú kereskedelmi egyezmények megtárgyalása céljából. De Gaulle ezt a kérdést nem látta ilyen súlyosnak és kijelentette, hogy a Közös Piac nem fogja a hosszú távú kereskedelmi egyezményeket korlátozni. De Gaulle ismét azt javasolta, hogy a magyar és a francia mérnökök jobban ismerjék meg egymást és a magyarok jobban ismerjék meg a francia nyelvet és a gyakorlati kapcsolatokban működjenek együtt. Fock Jenő azonban nem értett egyet a francia elnökkel, a Közös Piac kelet—nyugati kereskedelmet korlátozó intézkedését azzal a hasonlattal érzékeltette, mintha a kétoldalú francia—magyar tárgyalások lebonyolítása végett a franciáknak Moszkvába kellene menniük.

c). Fock Jenő és Georges Pompidou tárgyalásai

A francia miniszterelnökkel a magyar fél a kétoldalú politikai kapcsolatok mellett a gazdasági kapcsolatokra vonatkozó kérdéseket szándékozott megvitatni. Pompidou

⁶⁵⁰ XIX-J-1-j-00745/35/1968. 36.d.

⁶⁵¹ AMAE SG-EM Vol. 33. (1968. március 29.) De Gaulle-Fock.

miniszterelnök 1968. március 25-én és március 29-én (az utóbbi volt a kiszélesített tárgyalás) fogadta — a magyar és a francia tárgyalási jegyzőkönyv lényegében nem tér el egymástól — a magyar Minisztertanács elnökét.⁶⁵²

Az első tárgyalás természetesen a szokásos és kölcsönös udvariassági formulák elhangzásával kezdődött. A magyar miniszterelnök az udvarias köszöntő formulák után azonnal a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének a kérdését emelte ki, mint a tárgyalás legfontosabb magyar célját. Felhívta a francia miniszterelnök figyelmét, hogy a magyar küldöttségben három olyan miniszter-helyettes is van, akiknek régi kapcsolataik vannak a francia vállalatokkal, és részben kimunkálói voltak az új gazdaságirányítási rendszernek. A gazdasági kapcsolatok vonatkozásában a magyar kormány céljaként fogalmazta meg a franciákkal való minél szélesebb együttműködést.

Fock Jenő kifejtette továbbá, hogy a magyar iparvállalatok önálló külkereskedelmi joga nem új jelenség, mivel a gépipari termelő vállalatok 25%-a már két év óta rendelkezik azzal. Az új gazdaságirányításnak megfelelően a kormány célja az, hogy meghatározza a kereskedelem-politikai irányelveket és ezek keretében az önálló üzleti tevékenységet a vállalatokra bízza. Az új mechanizmus alap gondolataként fogalmazta meg továbbá, hogy a gazdasági ösztönzők együttes hatására olyan gazdaságpolitikai gyakorlat alakuljon ki, mely egyaránt hasznos a vállalatoknak, a népgazdaságnak és az állam polgárainak, mivel a vállalatok működésének sikeressége összességében a gazdaság teljesítményét növeli.

A magyar miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a beruházások tekintetében a korábbi gyakorlattól eltérően a magyar vállalatok a beruházásaik 50%-át saját erőből fedezik, míg a másik felét hitelből. Tisztán állami erőből csak az egészen nagy, illetve az új vállalatok létesítését célzó és az infrastrukturális beruházásokat finanszírozzák. Fock kifejtette azon véleményét, hogy a jövőben a magyar és a francia vállalatok „*azonos nyelven beszélhetnek*”, és a további együttműködés a kölcsönös gazdasági érdekek mentén is megfogalmazható. Megítélése szerint nagy lehetőségek adódtak a cégek közvetlen kapcsolataiból, amire eddig csak csekély lehetőség volt a külkereskedelmi monopolvállalatok beékelődése miatt. Hangsúlyozta azt is, hogy a magyar kormány a licencvásárlás, harmadik országok felé történő közös vállalkozások, kooperatív piackutatás és szerzés, közös gyártás és közös kereskedelmi vállalatok vonatkozásában képzei el az együttműködés formáit, és a kapcsolatok alakulásában

⁶⁵²XIX-J-1-j-00745/7/1968. 36.d.

fejlődést várnak, mivel a magyar cégek a jövőben saját elképzeléseik szerint fognak piacot keresni. Kifejtette továbbá, hogy az új mechanizmus bevezetésével a magyar kormány árreformot is végrehajt, amivel az a célja, hogy az árak azonos elvek és rendszer szerint épüljenek fel, mint a világpiaci árak, majd ismertette a magyar árrendszer főbb vonásait és azon elképzelését, hogy Magyarország 10-15 év alatt elérheti a versenypiaci árakat.

A francia miniszterelnök első kérdései az üzemek ösztönzésének fejlesztésére és a vállalatok vezetőinek lecserélésére vonatkoztak. Erre válaszul Fock Jenő hangsúlyozta, hogy bár a gondolkodáson változtatni kell, de a magyar vezetők már két éve készülnek a reformokra és az előkészítés menetében megmutatkozott, hogy a vállalati vezetők közül ki az, aki képes lépést tartani a fejlődéssel. Fock Jenő Pompidou kérdésében valószínűleg a politikai helyzet alakulására vonatkozó burkolt kérdést feltételezett, így az alábbi válaszolta: *“...mivel az előkészítés nyílt vitában, nyugodt ütemben ment végbe, ellenállás, vagy politikai ellenszegülés nem volt, a közhangulat egyértelműen helyesli a reformot.”*⁶⁵³

Ezzel együtt a magyar miniszterelnök nem titkolta az országa gazdaságát terhelő problémákat sem. Azt, hogy egyelőre az ipari termelés struktúrájában nem történt változás, és a munkaerőhiány, illetve a Budapest-központúság gondot okoz. A kormány fő politikai céljaként a magyar lakosság életszínvonalának emelését fogalmazta meg. Pompidou, bekapcsolódván Fock Jenő beszédébe, az alábbiakat mondta: *“...amit a miniszterelnök úr elmondott, minket rendkívüli módon érdekel, annál is inkább, mert hasonló problémák vannak Franciaországban is.”*⁶⁵⁴

Fock Jenő a válaszában hangsúlyozta, hogy a magyar—francia gazdasági kapcsolatokban 10 év alatt 500 millió francia frank deficit halmozódott fel, a kétoldalú kereskedelmi forgalomban gondot okoz a deviza megszerzése, és egyre jobb minőségű magyar árukkal szeretnének fizetni. A miniszterelnök megemlítette továbbá, hogy a magyar kormánynak szándékában áll a franciaországi import növelése, de azt csak a magyar export emelésével együtt tudják elképzelni. Elmondta azt is, hogy a magyar fél két-háromszoros mennyiséget is képes lenne vásárolni, de a termékek értékesítésében a francia felet is érdekeltté kellene tenni. Pompidou erre a közös gyártási lehetőséget vetette fel, hangsúlyozva, hogy francia részről már liberalizálták az iparcikkek széles körének a forgalmát, aminek következtében több iparcikket lehetett exportálni

⁶⁵³ XIX-J-1-j-00745/7/1968. 36.d.

⁶⁵⁴ U.o.

Franciaországba. Azonban Fock Jenő erre azt válaszolta: *“Sajnos Magyarországot a liberalizáció csak szűk területen érintette, itt kellene tovább szélesíteni a lehetőségeket. Reméljük, hogy Darvas miniszter-helyettes meghallgatásra talál partnereinél. A Benelux államok például jóval több lehetőséget biztosítanak e vonatkozásban. Mi a Közös Piacot reális valóságnak tekintjük. Mindamellet ha udvariasan fejezzük ki magunkat, csak azt mondhatjuk, hogy az számunkra hátrányos, ha kevésbé udvariasak vagyunk, akkor azt kell mondanunk, hogy a Közös Piac gyakorlata diszkriminatív. A sertés- és marhahúsnál bevezetett leförlözés 8-10 millió, a további években 12-15 millió dollár veszteséget okoz nekünk.”*⁶⁵⁵

Fock Jenő ugyanakkor megköszönte a franciák közreműködését a sertéshús leförlözésénél történt változásokkal kapcsolatban, de Pompidou hangsúlyozta, hogy ezzel kapcsolatban a francia termelők is hasonló problémákkal küzdenek. Fock Jenő válaszában megemlítette, hogy a magyar vezetők nem dogmatikusak, és a GATT-ba is készek belépni, amihez a francia fél segítségét is kérte. Pompidou erre azt válaszolta, hogy a GATT eddig nem sokat hozott Franciaországnak, de normális feltételek között a kereskedelem megtalálja a módját az együttműködésnek.⁶⁵⁶

A francia miniszterelnöknek az együttműködésre vonatkozó megállapításaival kapcsolatban Fock Jenő kijelentette, hogy a vietnami és a közel—keleti válság, illetve a rendezetlen európai kérdések megoldatlansága szintén hátráltatják a széleskörű együttműködést az európai országok között. Kiemelte továbbá, hogy a német kérdés megoldásának kérdésében a felek álláspontja nagyon eltér egymástól. Erre Pompidou azt válaszolta, hogy a kérdés megítélésében maguk a németek sem egységesek. Fock Jenő a válaszában kételkedését fogalmazta meg az új német politikára vonatkozóan, amit tartalmánál fogva a régivel azonosított: *“...mi örülnénk annak, ha a németeknél valóban jelentkezne új reális politika, hiszen legnagyobb kereskedelmi partnerünk a nyugati országok között.”*⁶⁵⁷ Pompidou erre azt mondta: *“...nem könnyű elfogadtatni a németekkel a veszített háború tényét, de bízunk abban, hogy a jelenlegi német vezetők jó úton járnak és úgy véljük, hogy bátorítani kell őket ezen az úton. Nekünk sincs több okunk arra, hogy a németekben jobban bízunk, mint a magyarok, vagy más európai nép.”*⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ U.o.

⁶⁵⁶ U.o.

⁶⁵⁷ U.o.

⁶⁵⁸ U.o.

A magyar miniszterelnök további aggodalmának adott hangot a német kérdés tekintetében, vagyis a német fasizmus feléledése miatti nyugtalanságát érzékeltette; majd mivel mindketten csak a szokásos frázisaikat hangoztatták, nem akarta a kérdést tovább feszegetni, inkább áttért a kulturális kapcsolatokra.

Fock Jenő meglegedését fejezte ki afölött, hogy a francia kultúra hagyományos híréhez méltóan nagy népszerűségnek és megbecsülésnek örvend Magyarországon. Megerősítette, hogy Gastambide nagykövet vezetésével a francia nagykövetség eredményesen dolgozik, és a francia nyelvet is sok ezren tanulják. Véleménye szerint az 1964 utáni időszakban a két ország kulturális kapcsolatai fejlődtek a legnagyobb mértékben. A kulturális kapcsolatok alakulása és értékelése szempontjából a francia miniszterelnök egyetértett a magyar véleményekkel és figyelemre méltónak nevezte azt az előrehaladást, ami a két ország kapcsolataiban politikai téren, illetve az államközi egyezmények és a műszaki-tudományos területen végbement. Megköszönte a budapesti francia nagykövetség munkáját dicsérő kijelentéseket, és (a diplomáciai udvariasság íratlan szabályait követve) hasonlóan értékelte a Valkó Márton által vezetett párizsi magyar nagykövetség munkáját. Változatlanul forszírozta a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének fontosságát, és konkrét együttműködési lehetőségként említette meg a francia SECAM-rendszerű színes televíziók gyártásában való kollaborációt, mint az esetleges kooperáció egyik fő célkitűzését, amelyet a franciák az 1967. novemberi párizsi külügyi konzultáción is felvetettek.

Mivel a tárgyalás időtartama lényegesen meghaladta az eredetileg megszabott intervallumot, Fock Jenő a további együttműködésre vonatkozóan konkrétan felvetette egy műszaki-tudományos kérdésekkel, valamint ipari kooperációval foglalkozó vegyes bizottság felállítását, és Sebestyén Jánost említette meg olyan személyként, aki a koordinálás és a szervezés feladatait magyar részről összefogná. Pompidou a vegyes bizottság gondolatát örömmel fogadta, és kifejtette azon véleményét, hogy nem lát semmilyen nehézséget annak a létrehozásában.

A két politikus második találkozója március 29-én egy kiszélesített megbeszélés keretében zajlott, ahol egyben a magyarok párizsi látogatásának a mérlegét is megvonták. Fock Jenő a tárgyalás elején röviden ismertette Pompidou-val az eddigi értekezések eredményeit. Örömet fejezte ki, hogy De Gaulle elnök elfogadta a magyarországi meghívást, és megismételte Pompidou miniszterelnök és Couve de Murville külügyminiszter feleségeikkel együtt történő meghívását. Pompidou

miniszterelnök ezt a részt nevezte a tárgyalások legkönnyebb szakaszának, és megegyeztek abban, hogy a meghívás tényét a közös közleményben is feltüntetik.

Fock Jenő mindenekelőtt kifejtette, hogy tárgyalásaitól a gazdasági kérdéseket illetően nem várt konkrét eredményeket és már pozitívumként fogalmazta meg azt is, hogy sikerült felkelteni a francia kormánykörök érdeklődését és erősíteni együttműködési hajlandóságát. Ugyanakkor utalt arra is, hogy a gazdasági kapcsolatok fejlődése elmaradt a többi ágazatéhoz képest, és a külkereskedelmi passzívumot elfogadhatatlannak tartotta. Megismételte, hogy a Közös Piac diszkriminációja megnehezíti a kétoldalú kapcsolatok fejlődését, és hangsúlyozta, hogy számos javaslatot tett a kooperációra vonatkozóan, kérte a franciák támogatását a magyar ipari export növeléséhez, a tervezési tapasztalatok kicseréléséhez. A franciák együttműködését kérte a magyar—francia vegyes bizottságok, és vegyes vállalatok létrehozása érdekében, és az 1969-ben lejáró hosszú távú kereskedelmi szerződés megújítását szorgalmazta.

Pompidou miniszterelnök a válaszában rögzítette, hogy a magyar—francia politikai kapcsolatokat kiválónak tartja, a kulturális kapcsolatok fejlődésével is elégedett, a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatoknál pedig erőfeszítéseket kell tenni. Kifejtette véleményét a kétoldalú gazdasági kapcsolatok kölcsönösségére vonatkozóan, és a Közös Piacot érintő magyar aggodalmakat illetően hangsúlyozta, hogy elképzelésük szerint a közös piaci intézkedéseknek a keleti országokkal való kapcsolatokat nem szabad akadályozniuk.

A tárgyalás során a magyar küldöttség tagjai egyenként beszámoltak franciaországi tartózkodásuk eredményeiről. Először Darvas József (külkereskedelmi miniszter-helyettes) foglalta össze Nungesser államtitkárral folytatott tárgyalásának tapasztalatait. Az ipari termékek kereskedelmének liberalizálására vonatkozó francia intézkedések a magyar export 10%-át érintették, miközben a franciák 571 millió frank hiányt halmoztak fel a kereskedelemben. Nungesser ezt a deficitet szintén megerősítette, de utalt arra, hogy Magyarországon, mint ahogy a keleti országokban általában, a francia import 1964—1966 között így is a kétszeresére növekedett, és lényegében a még nagyobb mértékű francia importot szorgalmazta a magyar fél számára; végül reményét fejezte ki, hogy a kereskedelmi egyensúly megteremtésére megtalálják a megfelelő megoldást.

Fock Jenő hozzászólt az előtte beszélők mondanivalójához, és bár kihangsúlyozta, hogy a sertéshús lefölezésére vonatkozóan már nem akar célzásokat tenni, egyértelművé tette a magyar fél azon álláspontját, hogy a kétoldalú kereskedelmet

illetően a franciáknak tovább kell lépniük. A francia export szerkezetének változását szerencsésnek tartotta: „*A jelenlegi feltételek között előnyt biztosítunk Franciaország számára az NSZK rovására, főképpen akkor, ha egyébként látjuk, hogy el tudjuk adni a termékeinket Franciaországban*”⁶⁵⁹

Szekér Gyula (nehézipari miniszter-helyettes) a kétoldalú kooperációk lehetőségeiről tárgyalt a francia gyárosokkal, Sebestyén János az ipari együttműködésről és a gazdasági tervezésről, Rosta Endre a kulturális együttműködésről, melyet (ellentétben a gazdasági kapcsolatokat terhelő problémákkal) mindkét fél normálisnak tartott. Péter János külügyminiszter is összefoglalta a tárgyalások tapasztalatait; kijelentette, hogy a lényeget tekintve a két kormány álláspontja megegyezik egymással, és a német kérdés eltérő megítélése ellenére is együtt tudnak működni egymással az európai biztonság kérdésében. Hangsúlyozta a magyar–francia barátsági szerződés megkötésének jelentőségét, amely aprólékos előkészületet igényel, mivel annak a nemzetközi kapcsolatok alakulására kedvező hatással kell lennie. A bilaterális kapcsolatok vonatkozásában egyértelmű fordulópontként értékelte a magyar Minisztertanács elnökének franciaországi útját. A multilaterális együttműködés területén kiemelte, hogy Magyarország hamarosan az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagja lesz, ami újabb lehetőséget teremt az együttműködésre. A tárgyalások végén francia és magyar részről egyaránt az volt a vélemény, hogy a konzultációkat a részletkérdések megvitatása érdekében mielőbb folytatni kell.⁶⁶⁰

d). Péter János és Maurice Couve de Murville tárgyalásai

A magyar és a francia külügyminiszter számára ez már a harmadik találkozót jelentette, úgyhogy ismerősként köszönthették egymást. Fock Jenő franciaországi utazása folyamán összesen kétszer tárgyaltak. Péter János személyét a francia diplomácia 1968-ra már egyértelműen pozitívan ítélte meg. Becsülték a nyelvismeretét (a francia mellett angolul, németül és oroszul is beszélt), a munkabírását, és úgy látták, hogy a magyar vezetők között egyre fontosabb helyet foglal el, bár nem tartozik Kádár János szűkebb köréhez. Az első egyórás megbeszélés 1968. március 25-én, a második mintegy félórás

⁶⁵⁹ AMAE SG-EM. Vol. 33. (1968. március 29.).

⁶⁶⁰ U.o.

megbeszélés március 29-én zajlott le Couve de Murville minisztériumi dolgozószobájában.

A két külügyminiszter az első beszélgetés elején a magyar miniszterelnök látogatásával kapcsolatos szervezési kérdéseket tárgyalta meg. Péter János köszönetét nyilvánította a magyar miniszterelnök franciaországi meghívásáért, és hangsúlyozta azt is, hogy a látogatásnak magyar részről nagy jelentőséget tulajdonítanak. Felvetette egy miniszteri vagy miniszter-helyettesi szintű gazdasági, technikai, műszaki és tudományos vegyes bizottság létrehozását, és ismét a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése mellett érvelt. Harmadik fontos elemként említette, hogy az egyezményes kapcsolatok fejlesztése keretében meg kellene vizsgálni, hogy a két ország milyen más egyezményeket köthetne, és konkrétan felvetette egy barátsági szerződés megkötésének a lehetőségét is, ami véleménye szerint az európai biztonság megteremtése szempontjából lenne jelentős: *„Nem arról van szó, hogy azonnal megvalósítsuk azt, de gondolkodnunk kell rajta. Amikor Európa jövőjén gondolkodunk, úgy ítéljük meg, hogy a jövőben, amikor a katonai tömbök eltűnnek, a kétoldalú szerződések lesznek azok, amelyek megteremthetik a biztonság szükséges feltételeit. Azt szeretnénk ugyanakkor, hogy a barátsági és együttműködési szerződés gondolata az európai általános helyzet összefüggéseiben legyen tanulmányozva.”*⁶⁶¹

A beszélgetés vezérfonala természetesen az európai biztonság, a fegyverzetkorlátozás, és ezekhez kapcsolódóan a német kérdés összetett problematikája volt. Péter János Couve de Murville kérésére kifejtette, hogy a szövetségi rendszerek utáni Európában a kétoldalú szerződések hálózatán keresztül lehetne a valódi európai biztonságot megteremteni. A francia diplomácia figyelmét nem kerülte el Péter Jánosnak ez a kijelentése, amelyet a tárgyalásról készült körtáviratban (1968. április 9.) tényként rögzítettek.⁶⁶²

Ez a felvetés hasonlított a magyar külügyminiszter által korábban tett javaslatokhoz. Couve de Murville erre ismét megerősítette a francia diplomácia álláspontját, miszerint a két blokk csak Németország kettéosztása miatt jött létre és az európai biztonság problematikája az egyesítéssel megoldódhat.

A francia külügyminiszter kérdésére vonatkozóan, hogy a barátsági szerződés a gazdasági kapcsolatokra vonatkozik-e, Péter János hangsúlyozta, hogy a magyar fél

⁶⁶¹ AMAE Europe-Hongrie. Carton 2416. Compte-rendu de l'entretien entre M. Couve de Murville et M. Peter.

⁶⁶² AMAE Europe-Hongrie. Carton 2416. Circulaire N° 97.

nem gazdasági, hanem barátsági és együttműködési egyezményre gondolt, és úgy vélte, hogy tanulmányozni kellene ezt az elgondolást, amely véleménye szerint az általános európai helyzettel függ össze. Couve de Murville viszont úgy gondolta, hogy az európai biztonság problémája a lefegyverzés és a szövetségek, illetve a német kérdés függvénye, és kifejtette azt a véleményét, miszerint a magyar külügyminiszter felvetése bilaterális egyezmények sorozatát jelentené. Hozzátette továbbá, hogy a tömbök léte Németország kettéosztottságának következménye, és a német egyesülés esetén a bilaterális egyezmények sorozata az NSZK és az NDK közötti egyezményhez vezetne. Véleménye szerint a magyar külügyminiszter felvetése új gondolat és a probléma másfajta megközelítését jelentette, amely további gondolkodást igényelt.

A francia—kelet-német kereskedelmi együttműködésre vonatkozó magyar kérdésekre Couve de Murville elutasító választ adott, és hangoztatta, hogy előbb a két Németországnak kellene közelednie egymáshoz. Péter János úgy vélte, hogy a két Németország közeledését segíteni kell, de nem az egyesítéssel kell elkezdni, amivel Couve de Murville teljesen egyetértett. Péter János a biztonsági konferencia és az európai kérdések összefüggéseire vonatkozóan kijelentette: *“Az európai helyzet rendezésének egyik útja a bilaterális szerződések kötése, a másik út: a biztonsági értekezlet előkészítése. A két út alkalmazása kölcsönhatásban van egymással, egyik hatna a másikra.”*⁶⁶³

A francia külügyminiszter szerint azonban az Európai Biztonsági Értekezlet létrehozásának fő célja az NSZK és az NDK egy asztalhoz ültetése lenne és visszautalván az 1959-es genfi konferencia kudarcára, várakozást javasolt azzal, hogy a németek tegyék meg a szükséges lépéseket. Couve de Murville a válaszában tudatosan használta a marxista fogalmakat és kijelentette, hogy az Odera—Neisse határ kérdése már objektív tény, míg a két Németország léte szubjektív körülmény. Véleménye szerint a német kérdés hamarabb megoldódna, ha az angolok és az amerikaiak is a francia elképzelések szerint irányítanák a politikájukat. Péter János ugyanakkor kifejtette a magyar kormány azon álláspontját, hogy az NDK elismerése segítené a két Németország egyesülését: *“...nyugaton tudják, hogy a szocialista országok nem mondanak le az NDK létéről és mi is tudjuk, hogy a nyugat se mond le az NSZK létezéséről. Ezért a tények elismerése segítené az egyesülés ügyét.”*⁶⁶⁴

⁶⁶³U.o.Compte-rendu de l'entretien entre M. Couve de Murville et M. Peter.

⁶⁶⁴XIX-J-1-j-Fr.-00745/42/1968. 36 d.

Couve de Murville viszont türelemre intette tárgyalópartnerét azzal, hogy még csak alig 15 hónapja kezdték el a németek a keleti nyitási politikájukat, és így korai lenne következtetéseket levonni. A tárgyalás további részében a két külügyminiszter a közel—keleti és a vietnami konfliktust vitatta meg, illetve kitértek az amerikai választásokra. A francia külügyminiszter a közel—keleti helyzetet egyszerűen rossznak értékelte, a vietnami helyzet megítélésben pedig kölcsönösen megegyeztek annak veszélyességében.

e). A miniszterelnöki látogatás értékelése magyar és francia szemmel

A Politikai Bizottság a magyar kormányküldöttség útjáról szóbeli beszámolót hallgatott meg 1968. április 2-án. Fock Jenő értékelése szerint a magyar küldöttség franciaországi fogadása sokkal jobb volt, mint azt eredetileg elképzelték. Hangsúlyozta, hogy minden kérdésről nyíltan, őszintén és érdemi módon tudott tárgyalni. A rádió és a televízió magatartását korrektnek és pozitívnak minősítette. A tárgyalásokat a Politikai Bizottság és a kormány által elfogadott irányelvek szerint igyekeztek lefolytatni, és a felhatalmazás kereteit nem lépték túl, de ugyanakkor kiemelte, hogy a német kérdés megítélésében nem érte el azt, amit a Politikai Bizottság feladatául szabott.

Fock Jenő szerint a külpolitika egyéb kérdéseiben nem sok szót kellett váltani, mivel a francia hivatalos szervek azonosan ítélték meg a vietnami és a közel—keleti kérdést, véleményük a magyar állásponthoz képest pesszimistább volt. A kétoldalú kapcsolatok vonatkozásában a magyar miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a barátsági szerződés gondolatának francia visszhangja sokkal élénkebb volt, mint ahogy azt a magyar fél előzetesen gondolta: *“Péter elvtárs tett először erről említést Couve de Murville-nél, egészen belementek a tárgyalásba, a sajtó is felkapta ezt a gondolatot, s tetszett. Lehet, hogy ha kicsit tovább vittük volna, még többet lehetett volna kihozni, de mi megijedtünk a váratlan, gyors sikertől”*.⁶⁶⁵

Fock Jenő a közös nyilatkozatot a lengyel—francia és a cseh—francia nyilatkozathoz képest pozitívabb hangvételűnek értékelte. A másik fontos kérdés a gazdasági kapcsolatok fejlesztése volt, amelyhez a franciák a magyar miniszterelnök véleménye szerint komolyan álltak hozzá.

⁶⁶⁵ M-KS-288.f. 452.ö.e. 2.

A Közös Piac ügyében folytatott tárgyalásokon igyekezett felhívni a franciák figyelmét arra, hogy a kétoldalú gazdasági kapcsolatok kérdésében Brüsszel miatt nehezen lehet előrelépni. A magyar gazdasági reformmal kapcsolatban a miniszterelnöknek nagyon jól esett a magyar szemmel élénknek ítélt francia érdeklődés. Fock Jenő személyes tekintélyét is növelték a pozitív francia vélemények, a Pompidou-tól kapott protokolláris köszönőlevélre szintén nagyon meleg hangon válaszolt és a látogatást egyértelműen sikeresnek minősítette.⁶⁶⁶ Ellenben az, hogy az 1968 elején bevezetett reformot egyértelműen sikeresnek ítélte, meglehetősen merész kijelentés volt. A magyar miniszterelnök párizsi tartózkodása alatt konzultált a Francia Kommunista Párt vezetőivel is, akik szintén pozitívan nyilatkoztak Fock Jenő látogatásról.

Külön érdemes kitérni a szovjet nagykövettel folytatott beszélgetésre. Zorin szovjet nagykövet minden valószínűség szerint nem értékelt egyértelműen pozitívan egyes magyar kijelentéseket, mivel Fock Jenő (némiképpen túlhangsúlyozva a látogatás és személye nemzetközi jelentőségét) az alábbiakat mondta: *“...úgy látom, hogy Zorin a francia politika, külpolitika fő vonalát, különösen a mostani magatartást illetően nem egészen jól látja a dolgot, s tartok tőle, hogy ilyen jelentést ad haza. Azt magyarázta, hogy a francia politika meghirdetett fő vonalát nem következetesen viszik, s talán ennek az az oka: félnek attól, hogy Johnson megbukik. Mondtam, hogy én ezt nem így látom, hanem inkább úgy, hogy néhány helyes kezdeményezésünk nem talál kellő visszhangra. Inkább bátorítani kell őket.”*⁶⁶⁷

A Politikai Bizottság tagjai a beszámolót tudomásul vették. Kádár János is eredményesnek ítélte a találkozókat és javasolta, hogy arról a Szovjetuniót is tájékoztassák. Véleményét az alábbiakkal magyarázta: *“A Szovjetunió rendszeresen tájékoztat bennünket fontosabb nemzetközi kérdésekről, politikai lépésekről, vagy tárgyalásokról, különösképpen ha kapitalista viszonylatról van szó, s bár nem vagyunk azonos súlyúak velük, én célszerűnek tartanám, hogy az SZKP Központi Bizottságát és a szovjet kormányt alkalmas formában tájékoztassuk. És a német elvtársak is kapjanak bizonyos tájékoztatást az őket érintő kérdésekről.”*⁶⁶⁸

A szovjetek tájékoztatása önmagában nem tűnik lényeges dolognak, hiszen az eddigi tárgyalásokról is mindig küldtek Moszkvába összefoglaló jelentéseket. Mindenesetre a barátsági szerződés gondolata, és az azt követő óvatosabb magyar

⁶⁶⁶ AMAE Europe-Hongrie. Carton 2417. N° 483.

⁶⁶⁷ M-KS-288.f. 452.ö.e. 2.

⁶⁶⁸ U.o.

megnyilvánulások, illetve Zorin szovjet nagykövet reakciója együttesen ismételt arra figyelmeztethette a magyar vezetőket, hogy ne szaladjanak túl a rendszer által megszabott kereteken.⁶⁶⁹

A moszkvai francia nagykövet (Wormser) részletes elemzést készített a magyar úttal kapcsolatban és megállapította, hogy az oroszok nagyobb súlyt akarnak adni Magyarország számára a nemzetközi szintén, de szigorúan ragaszkodnak ahhoz, hogy az ország szövetségi elkötelezettsége nem változhat.⁶⁷⁰ A Minisztertanács elnöke útjának magyar visszhangjáról és Fock Jenő sajtóértekezletéről a budapesti francia nagykövet is elemzést készített, kiemelve, hogy a magyar sajtó minősített figyelemmel kísérte az eseményeket.⁶⁷¹

Fock Jenő útjáról természetesen a francia Külügyminisztérium is részletes összefoglalót készített. Ebben hangsúlyozták, hogy a tárgyalások első helyén a gazdasági kérdések szerepeltek, és a magyar delegáció megkülönböztetetten foglalkozott a gazdasági együttműködés kérdésével, illetve a közös piaci vámok miatti kereskedelmi problémákkal. A barátsági szerződésre vonatkozó magyar javaslatra reagálva a franciák udvariasan visszafogták magukat, de nem kerülte el figyelmüket az, hogy Fock Jenő a párizsi és a budapesti sajtóértekezletén egyaránt tényként említette ennek a lehetőségét. Az európai biztonság témakörében kiemelték, hogy a magyar külügyminiszter két- és többoldalú találkozó hálóján keresztül szeretne előrelépni, de a német kérdés megoldásának alternatívájára nézve lényegében a magyar felfogás nem változott 1966-hoz képest. Az európai biztonság témaköre iránt erős magyar érdeklődést érzekeltek, viszont érezték azt is, hogy mindezt a magyar diplomácia nem szeretné a nyilvánosság előtt túlhangsúlyozni, így ez a közös nyilatkozatba is csak általános összefüggésekbe helyezve került be.

Az összefoglaló végén külön rögzítették, hogy a látogatás sikere nem kis mértékben Fock Jenő személyének is köszönhető volt, aki a sajtótájékoztatóin (amelyekre egyébként Budapesten nagyon készültek) kötetlenül, szabadon és nem kevés humorral válaszolt, vagyis észrevették, hogy jó kommunikációs készséggel rendelkezik.⁶⁷²

1968 folyamán a magyarországi politikai történéseket már egyre inkább a csehszlovákiai események tükrében elemezték, és a belső liberalizáció, illetve a

⁶⁶⁹ V.ö. Vassilieva, N. [2005]:

⁶⁷⁰ AMAE Europe-Hongrie. Carton 2417. N° 697/Eu.

⁶⁷¹ U.o. N° 276/Eu, ill. N° 488/Eu.

⁶⁷² U.o. N°97.

nemzetközi kooperáció további fejlődése szempontjából kiemelt jelentőségűnek értékelték azt, hogy két szomszédos szocialista állam ugyanolyan formában igyekszik belső rendszerén változtatásokat elérni. Francia részről azonban a két kommunista párt között feszültséget is érzéltek.

Francia szemszögből a magyar és a csehszlovák reformok fő problémájának azok politikai következményeit tartották. A magyar rendszer mozgásterének korlátait így értékelték: *„A gondjaik és a céljaik ugyan eléggé közel állnak Dubčekhez és annak barátaihoz, de az 1956-os események emléke, a szovjet csapatok jelenléte, a túl korai demokratizálás kockázatának elkerülése, a romló viszony Romániával, Moszkva oldalára állítja őket, és mindezek behatárolják a magyar politikát, amelyeket azonban Prágában Novotny eltávolítása után nem ismernek”*⁶⁷³

A magyar Minisztertanács elnökének franciaországi útja az 1968. április 22-ei francia–német külügyminisztériumi konzultáción is szóba került. A konzultáción a magyarok párizsi útja is téma volt, és De Beaumarchais politikai igazgató megállapította, hogy a magyarok még a többi szocialista országhoz képest is nagyobb mértékben vetették a franciák szemére azt, hogy azok az ipari kooperáció helyett a kereskedelmi kapcsolatokat erőltetik, amik a Közös Piac vámrendelkezései miatt amúgy is nehezzé váltak. Ezzel a franciák is egyetértettek, de a politikai igazgató utólag elismerte a gazdasági kapcsolatok fontosságát a keleti országokkal, csak igen nehéznek ítélte meg a vonatkozó fejlesztési lehetőségeket. A magyar–francia barátsági szerződés megkötésének gondolatát német tárgyalópartnere előtt is valószínűtlennek minősítette.⁶⁷⁴

A látogatás sikerességét megerősítendő, 1968. március 30-án Combal tanácsos táviratot küldött Párizsba, amelyben jelezte, hogy a magyar miniszterelnök nagyon melegen, megelégedéssel nyilatkozott franciaországi útjáról, és ismételten reményét fejezte ki, hogy De Gaulle elnök a lehető leghamarabb Magyarországra látogat.⁶⁷⁵

A francia diplomácia figyelmét ugyanakkor nem kerülte el Fock Jenő megkönnyebbülése és megelégedése, amit azért érzett, hogy az 1956-os forradalommal kapcsolatos kérdések a tárgyalások során nem kerültek szóba: *„Az országa számára ez a látogatás (az első magas szintű egy nyugati országba) a nemzetközi közvélemény előtti rehabilitációt jelentette. Magyar részről valószínűleg rettegtek attól, hogy az 1956-os*

⁶⁷³U.o.

⁶⁷⁴U.o. Compte rendu de la réunion des directeurs politiques français et allemands a Bonn.

⁶⁷⁵U.o. N° 483.

*események emléke még árnyékként vetül az útra, de örömmel vették tudomásul, hogy az út anélkül zajlik le, hogy bárki is emlékeztette volna őket arra.”*⁶⁷⁶

1968. április 22-én Házi Vencel bekérte Gastambide francia nagykövetet - aki a szocialista országok vezetőinek többi útjához képest is nagyon sikeresnek nevezte az utat - és jegyzéket adott át neki arról, hogy a magyar kormány Kiss Árpádot vagy helyettesét, Sebestyén Jánost kívánja kinevezni a magyar—francia ipari, műszaki és tudományos vegyes bizottság magyar tagozata elnökéül, egyben tájékoztatást kért a francia tagozat elnökére vonatkozóan. Fock Jenő párizsi látogatását mindketten sikeresnek értékelték, és megegyeztek abban, hogy a gyakorlati együttműködés területén kell előrelépni. A francia nagykövet kifejtette, hogy szerinte De Gaulle már teljesen elfoglalt, de elképzelhetőnek tartotta, hogy 1969-ben Budapestre látogat. Lehetségesnek mondta továbbá, hogy Pompidou miniszterelnök és Couve de Murville külügyminiszter esetleg az év vége előtt Magyarországra jön. Ezzel kapcsolatban megegyeztek, hogy a kérdést kölcsönösen napirenden tartják,⁶⁷⁷ valamint a nagykövet javasolta, hogy a kapcsolatok további építése érdekében időről-időre a párizsi magyar nagykövet is tegyen lépéseket a francia Külügyminisztériumban.

Összességében a látogatásról megállapíthatjuk, hogy lényegében mindkét fél egyformán értékelte azt, és ugyan lényegi és minőségi változásokat az út sem hozott, de a magyar—francia kapcsolatok teljes, mindkét fél által szándékolt (és egymást egyenrangú partnerként elfogadó) normalizációja megtörtént.

3.6.3. A „deszatellizáció” sikertörténete? De Gaulle útja Romániába (1968. május 14—18.)

A lengyel kapcsolat mellett Románia helye és szerepe a francia diplomáciában 1967—1968 folyamán egyre inkább felértékelődött.⁶⁷⁸ Románia ugyanakkor nem számíthatott arra, hogy függetlenedési politikáját nyugati részről komolyan támogatni fogják. A De Gaulle személye iránt megmutatkozó figyelem és tisztelet ugyanakkor őszinte és spontán⁶⁷⁹ volt, de *a francia diplomácia nem kívánta Romániát illúziókban ringatni, és a rendszer diktatórikus jellegét erősíteni.*

⁶⁷⁶U.o. Note. Visite à Paris de M. Jenő Fock, le 2 avril 1968.

⁶⁷⁷XIX-J-1-j-00745/43/1968. 36.d.

⁶⁷⁸V.ö. Văisse, M. [1998]: 440-442., ill. Stolojan, S. [1991]: 59-60., 129-149., Brard, Y. [1970]:

⁶⁷⁹V.ö. Fortino, N.-Popisteanu, C. [1992]: 43-47.

A francia diplomácia célja volt, hogy a két ország kapcsolatainak újabb szakaszát a hagyományok és a közös érdekek alapján elindítsák. Ugyanakkor tekintettel a magyarok érzékenységre, De Gaulle Bukarestben jelentette be a magyar nagykövetnek (Vincze József), hogy hamarosan Magyarországra is ellátogat.⁶⁸⁰

A háttér tanulmányok jól megmutatják azt, hogy Franciaország milyen fontos szerepet töltött be a román fejlesztési, iparosítási (már 1959-től elkezdődött) tervekben.⁶⁸¹ A román iparosítás problémáját is érzékelték, és úgy látták, hogy a románok fő dilemmája az volt, hogy ebben (eltérően a mezőgazdasággal) nem rendelkeztek nagy hagyományokkal, ezért szükségük volt a nyugati segítségre.⁶⁸² A kereskedelmi kapcsolatok vonatkozásában ebben a relációban is francia többlet alakult ki, de Franciaország a 3. nyugati szállítója, és a 4. legfontosabb nyugati kereskedelmi partnere volt Romániának. A kereskedelem szerkezetében hagyományosan az olaj, a fa és élelmiszer állt az első helyen. A franciák a kereskedelmi egyensúlyhiányt 1968-ban 20%-os importnöveléssel kívánták megoldani, és a kétoldalú ipari együttműködés kiszélesítésére kívánták helyezni a hangsúlyt.⁶⁸³ A kulturális kapcsolatok 1963 óta nagyot fejlődtek, a francia nyelv elterjedése előtt nem volt semmilyen akadály, de a francia intézményi hálózat (Francia Intézet és Könyvtár) működése elé a románok akadályokat állítottak.⁶⁸⁴

A román belpolitikáról (ahol a kommunista párt és Ceausescu hatalmát korlátlanak értékelték) megállapították, hogy a rendszer belső szigora továbbra sem enyhült, a nemzeti függetlenség hangoztatása, a szovjetellenesség és nacionalizmus szorosan egymáshoz kapcsolódnak, és a külpolitikai sikerek presztízsszempontok miatt kiemelt jelentőséggel bírnak.⁶⁸⁵

Összehasonlítva a többi szocialista országgal megállapították, hogy a szovjetekkel szembeni nemzeti ellenállás gondolatát a kommunista vezetők kisajátították maguknak. Vagyis ellentétben Lengyelországgal, ahol az egyház, Magyarországgal, ahol a lakosság, Csehszlovákiával, ahol az írók képviselik és jelentik a nemzeti önazonosságot, a román nacionalizmus teljes mértékben összeolvadt a

⁶⁸⁰ Schreiber Tamást szóbeli közlése.

⁶⁸¹ CADN Bucarest, Carton 466. Part française dans l'industrialisation de la Roumanie.

⁶⁸² U.o. L'industrie roumaine (Ambassade de France en Roumanie)

⁶⁸³ U.o. Note. Relations économiques franco-roumaines., ill. Note. Relations franco-roumaines dans le domaines de l'énergie nucléaire.

⁶⁸⁴ U.o. Relations culturelles, scientifiques et techniques franco-roumaines.

⁶⁸⁵ CADN Bucarest, Carton 467. Note. La Roumanie: situation intérieure.

kommunista elittel.⁶⁸⁶ De Gaulle meglátogatta Bukarestet, Craiovát, Ploiestit, Pitestit, Tirgovistet is,⁶⁸⁷ beszédei a francia—román hagyományos kapcsolatokról és az európai keretek közötti együttműködésről szóltak.⁶⁸⁸

De Gaulle és Ceausescu négyszemközti tárgyalásán (1968. május 14.) a francia elnök kifejtette, hogy francia részről elsősorban a román gazdaságpolitikában és diplomáciában megnyilvánuló nyitottság miatt tartják kiemelt fontosságúnak a két ország kapcsolatát, amelyhez viszonyítva Jugoszlávia esetében a kétoldalú kapcsolatok anomáliái, illetve Lengyelország vonatkozásában a német kérdés problematikája okoztak nehézséget.⁶⁸⁹

Ceausescu lényegében a szokásos román érvrendszer mentén fejtette ki a román külpolitika alapelveit: 1. Románia külpolitikája a nemzeti függetlenség és a be nem avatkozás alapján áll. 2. A román gazdasági fejlődés igénye a nemzeti függetlenség politikáját erősíti és szükségszerűvé teszi a gazdasági együttműködés kiterjesztését. 3. Az európai politikában az enyhülés és a racionális alapokon nyugvó együttműködés a román érdekeket szolgálja, amely megmagyarázza a nyugat—németekkel történt diplomáciai kapcsolatfelvételt, de az NDK-nak a Nyugat részéről történő elismerését is szükségesnek tartják.⁶⁹⁰

De Gaulle a blokkok felszámolásának és a béke fontosságának kihangsúlyozása mellett a német kérdés tekintetében a két német állam, de az egy német nép közötti együttműködés erősítését hangsúlyozta, a hosszú távon történő esetleges egyesülést sem zárta ki, azonban a határok megváltoztatását vagy a német atomfegyverkezési igény elismerését lehetetlennek tartotta. A két államfő véleménye tehát a legfontosabb kérdésekben lényegében teljesen megegyezett, de a fő problémát mindkét részről a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében látták.⁶⁹¹

A közös kommunikébe bekerült, hogy az államok (kicsik és nagyok egyaránt) a nemzeti függetlenség és a be nem avatkozás elve alapján kell, hogy együttműködjenek, és ennek az elvnek kell általánossá válnia. Mindkét államfő nagy jelentőséget tulajdonít az európai biztonság kérdésének, és annak, hogy minden európai állam együtt tudjon

⁶⁸⁶ U.o., ill. Notes générales.

⁶⁸⁷ CADN Bucarest, Carton 466. Projet de discours à l'occasion du meeting public de Craiova.

⁶⁸⁸ CADN Bucarest, Carton 465. Discours du Général de Gaulle (1968. május 14., 15., 18.).ill. V.ö. Stolojan, S.[1991]: 59-60.

⁶⁸⁹ Rémy, R. [2001]: 1054.

⁶⁹⁰ U.o. 1056-1057

⁶⁹¹ U.o. 1060.

működni, és a szoros francia—román kooperáció ezt a célt szolgálja.⁶⁹² *Francia értékelés* szerint a románok *további bátorítást* kaptak, egyértelművé vált, hogy a szovjetek *nem fogják megakadályozni* a román nyitási politika folytatását, és ezzel az úttal De Gaulle elnök a francia—román kapcsolatok *újabb fejezetét nyitotta* meg.

*Összegezve tehát: az útnak vitathatatlan politikai és érzelmi töltése volt, hasonlóan a lengyelországi látogatáshoz, elsősorban politikai és propagandisztikus szempontokból nézve volt kiemelt jelentősége. Nagyon aprólékos dokumentáció állt össze, a franciák gyakorlatilag minden, a formai szempontból is fontosnak ítélt dologra odafigyeltek. Gondos feljegyzések és ismertetők készültek Romániáról, az ottani élet minden területét górcső alá vették, és látszik a forrásokból, hogy nagy fontosságot tulajdonítottak az útnak, és annak minden apró momentumának.*⁶⁹³

⁶⁹² CADN Bucarest, Carton 465. Declaration franco-roumaine

⁶⁹³ CADN Bucarest, Carton 466.

3.7. A csehszlovákiai intervenció következményei a franciák „keleti nyitás” politikájára (1968—1969)

3.7.1. A francia bel- és külpolitika változásai

1968-ra De Gaulle politikai karrierjét is aláásta a diákok és a munkások lázadása. Ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy a gyors gazdasági fejlődés ellenére az ország egyszerűen nem volt eléggé erős ahhoz, hogy betöltse a tábornok által megálmodott vezető szerepet. A németek a nyilvánvaló megbékélési politika ellenére sem merték, és nem is tudták volna felmondani az amerikaiakhoz fűződő szoros kapcsolataikat. Ugyanakkor De Gaulle elnököt is egyre élesebb kritika érte mind belföldön, mind külföldön, a nyugati szövetségi rendszert megosztó politikája miatt.

Az 1968-as csehszlovákiai események bebizonyították azt is, hogy a Szovjetunió valójában milyen csekély mozgási lehetőséget ad az érdekszférájába tartozó kelet—európai államoknak, arról pedig, hogy ezek az államok egy francia vezetésű Európa tagjai legyenek, szó sem lehetett.⁶⁹⁴ Az 1969-es év bizonyos értelemben határvonalat jelentett a francia külpolitikában, amely nem csak De Gaulle lemondása, hanem a nemzetközi helyzet változásai következtében is élesen kirajzolódott.

De Gaulle számára az 1968-as csehszlovákiai intervenció volt az a pont, amely kijelölte az 1964—1968 közötti *keleti nyitási politikának a határát*;⁶⁹⁵ ettől kezdve külpolitikájában (1968—1969 folyamán) a hangsúly a „nyugat—keleti” kapcsolatokról ismételten a „nyugat—nyugat közti” kapcsolatokra helyeződött át, de nyolc hónappal később belpolitikai okok miatt lemondott a hatalomról, és így az addigi „*keleti politikáján*” már nem tudott érdemben változtatni.

A „Prágai tavaszt” és annak leverését a francia külpolitika sajátosan ítélte meg. De Gaulle számára a nyilvánosság előtt ez az *”Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa”* elve alapján az Európa—koncepció *sikerességét* igazolta,⁶⁹⁶ és a Varsói Szerződés csapatainak intervenciója csak *átmeneti zavart* okozott, így az enyhülési

⁶⁹⁴ Bozo, F. [1996]: 213-220. , Gazdag, F. [1996]: 134., Jaroslav, J. [1992]: 16-18., Syrucek, M. [1992]: 56-61.

⁶⁹⁵ V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 443-451.

⁶⁹⁶ V.ö. DM (Conférence de presse du 9 septembre 1968). T. V. 332-335. Wormser moszkvai francia nagykövet szerint De Gaulle számára a francia-szovjet együttműködés a szatellitákkal kialakított kapcsolatokhoz képest prioritást jelentett, és így az elsődleges célja továbbra is a Szovjetunióval létrejött különleges viszony fenntartása volt. Idézi Soutou, J.-M. [2001]: 486.

politika folytatása szempontjából (hosszú távon) nem volt jelentősége. Ezt igazolja, hogy a francia—szovjet kapcsolatok nem épültek le, mivel ez lényegében egyik félnek sem volt érdeke.

A kortársak és az utókor véleménye szerint azonban az intervenció lényegében a De Gaulle-i koncepció *kudarcát jelentette*, hiszen annak következményeként ismét a blokkok Európája erősödött meg, mivel a Szovjetunió, illetve az Egyesült Államok számára az 1967-es közel—keleti válság után újabb alkalmat teremtett arra, hogy az európai *status quo ante* fenntartására törekedjenek.

Összességében azonban a francia diplomácia már 1967-ben eljutott a keleti nyitási politika határáig,⁶⁹⁷ hiszen az 1966—1967-es kelet—európai látogatások során már láthatóvá váltak a kapcsolatok korlátai, és az enyhülés útjának értelmezésében a központi helyen a német kérdés eltérő megítélése állt. Az 1968-as év eseményei lényegében csak nyílttá és egyértelművé tették a szabályokat és a határokat, de a francia politika a nemzetközi tényezőktől *„függetlenül”* is - az 1968-as *gazdasági és szociális nézeteltérések hatására* - *megzavarodott és veszített a lendületéből*. Ehhez járult a csehszlovákiai beavatkozás ténye, ami már közvetlenül a francia keleti nyitás, és az a mögött meghúzódó diplomáciai érdekek ellen hatott. Ezzel párhuzamosan a francia diplomáciát a nyugati szövetségesi rendszer keretein belül végbement változások is befolyásolták, és a képzeletbeli mérleg nyelve ismét *Nyugat felé billent vissza*.

Ezek az események a Kelet—Európa felé kifejtett francia diplomácia *„stagnálását”* eredményezték, és a külpolitikát az *addigi vonalvezetés újragondolására* kényszerítették. A franciák alapvetően a túlzott német külpolitikai aktivitásban látták a válság okát, mivel az 1964—1968 közötti tárgyalásaikon meggyőződhetek arról, hogy a szovjet politika a német kérdést teljesen érzelmi alapon közelíti meg, a hegemon hatalmi pozíció kelet—közép—európai fenntartásra alapvető szovjet biztonsági érdekeket szolgált, és ezzel a De Gaulle személyét és diplomáciáját ért vádak is igyekeztek visszautasítani.⁶⁹⁸

A Brezsnyev-doktrína (1968. november 12.) deklarálása nyilvánvalóvá tette, hogy a Szovjetunió nem engedi meg a szocialista tábor egységének további lazulását. A kínaiakkal történt szakítás után a csehszlovákiai intervenció egy újabb persztízsveszteséget jelentett, amelyből a szovjet diplomácia ismételen *„a kemény kéz politikájának”* bevezetésével kívánta a kiutat megtalálni. Ez a politika nem csak a

⁶⁹⁷ V.ö. Vaïsse, M. [1998]: 443-444.

⁶⁹⁸ AMAE SG-EM Vol. 35. (1968. október 13.) Debré-Rusk.

szocializmus védelme érdekében történő katonai-politikai beavatkozást tartotta elfogadhatónak, hanem a KGST-n belüli szorosabb gazdasági együttműködést is szorgalmazta.

Az események háttérében természetesen a francia diplomácia is számot vetett a lehetőségekkel, és ennek a megértését segíti elő a francia követi konferencia (1968. november 28.) jegyzőkönyve. A forrás elsősorban azért bír jelentőséggel, mert a francia diplomaták egymás közötti véleménycseréjét tükrözi, és így egyben a De Gaulle-i keleti politika értékelése mellett a számvetés, és az új helyzetből fakadó lehetőségek feltérképezése szempontjából egyaránt jelentősnek számít.

A konferencián az új külügyminiszter, Michel Debré tartott helyzetértékelést: „A csehszlovákiai intervenció egyértelműen komoly gondot jelent a diplomáciánk számára, mivel lefékezte az enyhülési politikánkat, legalábbis abban az értelmezésben, ahogy azt megvalósítani kívántuk. Ha az enyhülés amerikai módra, amely a blokkok egyensúlyára épül, illetve ha az enyhülés orosz módra, amely a párbeszédet kelet és nyugat között moszkvai monopóliumnak tekinti, megmarad, akkor az a détente, amelyet elképzelünk hatással lehet a szocialista országokra és megteremtheti a közvetlen párbeszéd lehetőségét Kelet—Európa és Nyugat—Európa nemzetei között.„⁶⁹⁹

A csehszlovákiai intervenció ebben a kapcsolatépítési folyamatban egy váratlan akadályt jelentett, és arra kényszerítette a francia diplomáciát, hogy ismételten elemezze a nemzetközi helyzet változásából adódó lehetőségeket. A szovjet politikát és diplomáciát egyértelműen az európai *status quo* fenntartásának a szándéka vezette, amely a kelet—európai szatelliták vonatkozásában azt jelentette, hogy a csehszlovákiai intervenció ezekben az országokban az ortodox kommunisták pozícióit erősítette. A franciák ebben a helyzetben elsősorban a kivárás taktikájához nyúltak, és az események komplex összefüggéseinek megértését kívánták elérni. Ezzel párhuzamosan a német kérdést illetően is változás következett be, és az is egyértelművé vált, hogy a szovjet diplomácia stratégiái hosszú távon a német megosztottságra számítottak, és ebben a csehszlovákiai események kapcsán megerősítést kaptak: „...az orosz enyhülési koncepció békésen meg fog férni a kelet—nyugati párbeszédde az általános *status quo*

⁶⁹⁹CADN Moscou-Série B. Carton 666. Réunion d'Ambassadeurs. Présidée par le Ministre le 28 novembre 1968. Compte rendu analytique. A konferencián a következő országokban szolgálatot teljesítő nagykövetek vettek részt: Szovjetunió, Csehszlovákia, Lengyelország, Románia, Egyesült Államok, Jugoszlávia, Bulgária, Ausztria, Finnország, Albánia, NSZK, Egyesült Királyság. Ill. U.o. Circulaire N°469.

*keretei között a Nyugattal és az Egyesült Államokkal kialakult kapcsolatok keretein belül.*⁷⁰⁰

Debré kifejtette, hogy a francia külpolitika elhatározta: az addig kialakult formák és keretek között kívánja továbbfolytatni a kelet—európai államokkal a kapcsolatépítést, amelyben az egyik legfontosabb tényezőnek a gazdasági kapcsolatokat tartotta.⁷⁰¹ Ugyanakkor a francia politika legnagyobb hibája az volt, hogy viszonylag kevés, gyakorlatban is működő kapcsolatot tartott fenn a szocialista országokkal (azok egy része pedig inkább érzelmi alapon működött), így nem tudta kompenzálni a hagyományos német befolyást, amihez a francia vállalatok nem eléggé hatékony felkészültsége is társult.⁷⁰²

Ezt a problémát ismerte fel egyébként Debré külügyminiszter is: *„...mi, akik gyakran sokkal kevésbé rendelkezünk jó pozíciókkal az Egyesült Királysághoz, Olaszországhoz és az NSZK-hoz képest, nem tehetjük meg, hogy ne erősítsük meg a pozícióinkat a fejlődőben lévő kelet—európai piacon.*”⁷⁰³

A politikai kapcsolatok vonatkozásában a francia külügyek új vezetője is az enyhülés továbbviteléről beszélt, de a fő változásnak a nemzeti sajátosságok megerősítését tartotta, mint olyan tényezőt, amelyre a francia diplomáciának a jövőben a gyakorlati együttműködés minden területén komolyabban oda kell figyelnie. A francia—szovjet relációban érdekazonosságot a vietnami háború és a közel—keleti válság megítélésében, illetve a fegyverzetkorlátozási tárgyalásokban látott, de nem titkolta el azt a véleményét, hogy a kialakult helyzetben az európai kérdések európaiak által történő megoldásának nincs realitása.⁷⁰⁴ A németek politikájáról az elődjéhez képest sokkal kritikusabban nyilatkozott, és ez azzal is magyarázható, hogy De Gaulle német-politikájára már a kezdetektől fogva averzióval tekintett, miközben az Egyesült Államok megítélése érezhetően az amerikaiak számára kedvezőbbé vált.⁷⁰⁵

A Kelet—Európában szolgálatot teljesítő diplomaták közül először a *Moszkvába* akkreditált Wormser nagykövet szólalt meg, aki elsősorban a szovjetek biztonsági

⁷⁰⁰ CADN Moscou-Série B. Carton 666. Réunion d'Ambassadeurs. Présidée par le Ministre le 28 novembre 1968. Compte rendu analytique.

⁷⁰¹ V.ö. Rey, M-P. [1991]: 290. A francia történészek értékelése szerint a francia vállalatok nem vették komolyan a keleti gazdasági kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó lehetőségeket, és a francia Külügyminisztérium tisztviselői sem készültek fel lelkiismeretesen a tárgyalásokra. Ezek a szubjektív, érdektelenségből fakadó hibák is korlátozták a gazdasági kapcsolatok fejlesztését.

⁷⁰² Szepticzky, A. [2002]: 149.

⁷⁰³ CADN Moscou-Série B. Carton 666. Réunion d'Ambassadeurs. Présidée par le Ministre le 28 novembre 1968. Compte rendu analytique.

⁷⁰⁴ U.o.

⁷⁰⁵ U.o.

igényeivel magyarázta az intervenciót, és lényegében ezt erősítette meg Lalouette prágai nagykövet is, aki a csehszlovákiai válságból kivezető utat a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében látta. Wapler varsói nagykövet Gomulka pozíciójának átmeneti erősödéséről beszélt, de egyben előrevetítette a bukás lehetőségét és a Rapaczkival fémjelzett önálló lengyel külpolitika fénykorának (1956—1959) végleges elmúltáról értekezett. Le Pons bukaresti nagykövet a románok, Francfort belgrádi nagykövet a fogadó ország vezetőinek aggodalmairól és az óvatosságáról beszéltek, miközben Mazoyer szófiai nagykövet megerősítette a franciák korábbi tapasztalatait arra vonatkozóan, hogy a bolgár politika teljes mértékben alávetette magát a moszkvai direktíváknak.⁷⁰⁶

Magyar szemszögből nézve az eseményeket, Raymond Gastambide budapesti nagykövet helyzetértékelését kell kiemelni: „A magyar irányvonal nem változott 1956 óta.” (...) „Kádár kezdetben szimpátiával viselkedett a csehszlovákok iránt, majd ez a szimpátia csökkenni kezdett, amikor az események szovjetellenes élt vettek, de a lehető legkisebb mértékben támogatta a katonai intervenciót. A magyarokat jelenleg leginkább az foglalkoztatja, hogy elfelejtessék az intervenció rossz emlékét, és folytathassák az óvatos reformok útját. Szeretnék a lehető leggyorsabban újra felvenni a politikai kapcsolatokat Franciaországgal, és a gazdasági területen az NSZK-val szemben minket előnyben részesíteni, mivel azok jelenléte súlyos teherként nehezedik rájuk.”⁷⁰⁷

A francia diplomácia helyzetelemzése lényegében a következő évben sem változott meg, és ugyan a hangsúly továbbra is a francia—szovjet együttműködés fenntartásán volt (mivel az stratégiai jelentőségűnek számított a francia pozíciók megerősítésében), a kelet—közép—európai kisállamokra irányuló „*détente—entente—cooperation*” -politika nem került ki a francia politikakészítők eszköztárából,⁷⁰⁸ és egyértelművé vált az is, hogy a szocialista országok mindegyike függött (bár eltérő módon) a régióban hegemon hatalmi pozícióban lévő Szovjetuniótól. Ezek az országok csak a remélhették, hogy ezen a függésen egyszer túlléphetnek. A francia diplomácia leszámolt tehát néhány illúzióval, de egyben a nemzeti hagyományok és eltérések nagyobb mértékű figyelembevételét tűzte célul, mivel a hatvanas évek végére már

⁷⁰⁶ U.o.

⁷⁰⁷ U.o.

⁷⁰⁸ CADN Moscou Série B. Carton 665. Relations entre la France et les pays de l'Est.

triviálissá vált, hogy a blokkon belüli érdekellentétek alapján is különbséget lehet tenni a szocialista kisállamok között.⁷⁰⁹

A francia politika ugyanakkor továbbra is elutasította a blokkok közötti együttműködést, és az államok közötti kétoldalú kapcsolatok fejlesztését kívánta folytatni,⁷¹⁰ de az ezzel kapcsolatban a hetvenes évek elején elkezdődő változások (és a gyakorlati diplomácia lehetőségei) valójában az elképzelés ellen hatottak. Francia értékelés szerint (1969. március 13.) a kelet—közép—európai kisállamok politikájában az alábbi változások történtek, amelyeket (a forrásokból érezhető, hogy a követi konferencia után a francia diplomácia minden igyekezetével azon volt, hogy reális helyzetértékelést fogalmazzon meg a kelet—európai lehetőségekre vonatkozóan) a csehszlovákiai válság utáni vonalvezetéshez kívántak felhasználni.

Egyértelműen megállapították, hogy a *Szovjetunió* normalizálni akarta a helyzetet a „*korlátozott szuverenitás*” elve alapján, amely alól egyedül a románok próbálták kivonni magukat, náluk a rendszer belső szigora és a vezetők nacionalizmusa még jobban megerősödött. *Lengyelországban* a változás Gomulka számára a hatalom átmeneti, újbóli megerősítését eredményezte, míg *Bulgáriában* a gazdasági reformok leálltak, vagyis a két ország a belpolitikai vonal „*megkeményítését*” összekapcsolta a szovjet külpolitika iránti hűség hangoztatásával. Ezen országokhoz viszonyítva *Magyarország* egy köztes helyet foglalt el, a kérdést igyekezett egyértelműen lezártnak tekinteni és egy mérsékelt vonalat követni. A magyar vezetők hangsúlyozottan kiemelték, hogy nem változtatnak a politikájukon és elsősorban a gazdasági reform kérdéseire helyezték a hangsúlyt.⁷¹¹ *Összességében megállapították*, hogy a keleti országok alapvető célja maradt a nyugati országokkal kialakult kapcsolatok továbbvitele.⁷¹²

1969 októberében Willy Brandt kancellárként hatalomra jutott, a kelet—nyugati enyhülés újabb szakasza kezdődött el,⁷¹³ de az enyhülés valós lehetőségeit és korlátait pregnánsan foglalta össze Jean-Marie Soutou: „*A szovjet politika, mégha az enyhülés szakaszába is lépett, alapjaiban az 'ők és mi' ellentétpárra alapozódott, és úgy tekintett a nemzetközi kapcsolatokra mint egy zéró összegű játékra. Szerencséjükre 1967-től kezdve a Nyugat túl tudta tenni magát azon a sokkon, amit Franciaországnak a NATO*

⁷⁰⁹ U.o.

⁷¹⁰ U.o.

⁷¹¹ CADN Moscou Série B. Carton 452. La situation en Union Soviétique et en Europe de l'Est.

⁷¹² U.o.

⁷¹³ V.ö. Soutou, J.-M. [2001]: 489-493.

*integrált szervezetéből való kivonulása jelentett, és sikerült rendezniük a németek nukleáris problémáját is, és így az enyhülés összeegyeztethetővé vált az érdekeikkel, ami lehetővé tette az egység fenntartását annak ellenére is, hogy az Ostpolitik csábítása már megjelent. Mindez azonban már csak korlátozott sikereket eredményezett a következő időszakban.”*⁷¹⁴

⁷¹⁴ U.o. 493.

3.7.2. A magyar—francia kapcsolatok alakulása (1968 augusztus—1969 április)

Míg a francia belpolitikai válságnak a kétoldalú kapcsolatokra nem voltak érdemi következményei, a Csehszlovákia elleni intervencióban való magyar részvétel negatívan befolyásolta a magyar—francia kapcsolatok alakulását is. Ebben helyzetben a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése, a miniszteri látogatások és De Gaulle elnök magyarországi útja lekerültek a napirendről. Az intervencióval összefüggő francia hivatalos megnyilatkozások nem voltak ugyan olyan élesek, mint a többi nyugat—európai államéi, de végeredményben ők is elítélték azt, miközben a magyar diplomaták előtt számos alkalommal hangsúlyozták, hogy továbbra is az együttműködés és az enyhülés politikáját szándékozzák folytatni.

A francia külpolitika a kelet—európai szocialista országok irányában (mint láttuk) lényegét tekintve nem változott, de konkrét lépéseikben igyekeztek egyre inkább különbséget tenni a szocialista országok között. A franciákra vonatkozó magyar helyzetértékelést ugyanakkor nagymértékben befolyásolta a szovjet Külügyminisztérium tájékoztatása, amelyben a szovjetek megfogalmazták azon elképzelésüket, hogy a francia külpolitika alapelveiben nem lesz lényeges változás, és az 1968 első felétől meginduló francia—amerikai közeledést csak felületi jelenséggént értékelték.

A szovjet diplomácia sem akarta, hogy a csehszlovákiai intervenció miatt a számára is megfelelően alakult szovjet—francia kapcsolatokban törés következzen be, ezért a moszkvai magyar nagykövetségen keresztül tájékoztatták véleményükről a magyar Külügyminisztériumot is: *“...a szocialista országoknak erőfeszítéseket kell tenniük, hogy a kereskedelmi, gazdasági, tudományos-technikai kapcsolatokat Franciaországgal a lehető legnagyobb mértékben kiszélesítsék, ezen a téren az együttműködést messzemenően szorgalmazzák.”* (...) *„... a szocialista országoknak Franciaország irányában követett politikájukban arra kell, hogy összpontosítsák figyelmüket, hogy Franciaország jelenlegi orientációját támogassák.”*⁷¹⁵

A budapesti francia nagykövet természetesen nagyon intenzív munkát végzett, és jelentéseivel, helyzetelemzéseivel alapvetően meghatározta a Magyarországról kialakított francia képet. Gastambide megítélése szerint a magyar hadsereg csak nagyon

⁷¹⁵XIX-J-1-j-Fr.-001823/5/1968. 36.d.

kevés eszközzel vett részt az intervencióban, és elsősorban az infrastrukturális hátteret adta. A szovjetek magyarok iránti bizalma abban is megnyilvánult, hogy a szovjet csapatok jelentős részét kivonták Magyarországról az intervencióban való részvétel miatt. A budapesti hangulatot nyugodtnak minősítette, és csak a turisták egy részének gyors távozását említette.⁷¹⁶ A francia nagykövet beszélgetést folytatott Mód Péter jövőbeli nagykövettel, aki a francia diplomata értékelése szerint nagyon felindultan nyilatkozott a helyzetről, és elsősorban a francia—magyar kapcsolatokra gyakorolt negatív hatásától tartott.⁷¹⁷

Gastambide nagykövet találkozott Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettessel (1968. augusztus 23.), aki a magyar részvételt egyértelműen az 1956-os helyzet elkerülésének a szándékával magyarázta, és bár úgy gondolta, hogy a csehszlovákiai intervenció elkerülhetetlen volt, reményét fejezte ki, hogy a kelet—nyugati enyhülés folytatódni fog.⁷¹⁸ Ezen találkozóhoz sorába tartozik az, amikor 1968. augusztus 30-án Gastambide francia nagykövet bemutatkozó látogatást kért az V. Területi Főosztály új vezetőjénél, Bartha Jánosnál, de a magyar fél előzetes várakozása ellenére semmilyen hivatalos, a csehszlovákiai intervencióra vonatkozó francia álláspontból nem tett említést, így a tárgyalás az informatív jellegű érdeklődés határain belül maradt. A beszélgetés fő témája természetesen a csehszlovákiai helyzet volt, amellyel kapcsolatban a francia nagykövet igyekezett a magyar részvétel jelentőségét, és így Magyarország felelősségét csökkenteni.⁷¹⁹

A nagykövet és a francia nagykövetség munkatársai intenzív diplomáciai munkát végeztek, amelynek keretében többször tárgyaltak a csehszlovák nagykövetségen szolgálatot teljesítő diplomatákkal, illetve az intervencióban részt nem vevő országok képviselőivel. A francia diplomácia Magyarországgal szemben megfogalmazott álláspontját ezek a beszélgetések is befolyásolták. Gastambide nagykövet 1968. szeptember 7-én tárgyalt Forgács Lászlóval, a II. Területi Osztály vezetőjével, aki nagyon bizonytalannak mutatkozott a helyzet jövőbeli alakulására vonatkozó francia kérdésre adott válaszában.⁷²⁰

Gastambide természetesen nem hagyta figyelmen kívül a többi nagykövetség véleményét sem és 1968. szeptember 11-én tárgyalt a román nagykövetség titkárával,

⁷¹⁶ CADN Moscou Série B. Carton 665. N° 1121-1125.

⁷¹⁷ U.o. N° 1115-1117.

⁷¹⁸ U.o. N° 1131-1139.

⁷¹⁹ XIX-J-1-j-Fr.-00333/5/1968. 35.d.

⁷²⁰ CADN Moscou Série B. Carton 665. N° 1237-1241.

aki az intervenció ellenére is a magyar—román kapcsolatok további fejlődését jósolta,⁷²¹ de a beszélgetésből egyértelműen kitűnt a románok féltékenysége, illetve aggodalma az erdélyi magyar kisebbséggel kapcsolatban. Ugyanazon a napon a csehszlovák nagykövetség két beosztottja megbeszéléseket folytatott a francia diplomatákkal. A csehszlovák diplomaták (szlovák származásúak voltak) nagyon elkeseredetten nyilatkoztak a magyar vezetők politikájáról, de kiemelték a magyar lakosság szimpátiáját.⁷²²

A francia nagykövet szeptember 19-én tárgyalt a Budapestre frissen visszaküldött Pucik csehszlovák nagykövettel is, akit egy meggyőződéses régi kommunistának tartott, így ennek ismeretében értékelte véleményét. Pucik az intervenciót három okkal magyarázta: 1. A szovjetek félreértették a helyzetet. 2. A szovjetek az NDK és Lengyelország hatása alatt cselekedtek. 3. A szovjetek nagy katonai intervenciója elsősorban az NSZK ellen irányult, és a németek keleti nyitási politikája miatt érzett aggodalom is motiválta. A csehszlovák nagykövet Kádár János szerepét pozitívan értékelte és a politikáját, illetve annak módosulását a legrosszabb helyzet elkerülésével magyarázta.⁷²³

Gastambide nagykövet következő jelentése (1968. október 3.) már a magyar vezetők nem egyértelmű álláspontjáról szólt, bár azt hangsúlyozta, hogy a magyarok igyekeztek megmagyarázni azokat az indokokat, amelyek őket az intervencióban való részvételre kényszerítették, de a franciák iránti jóindulatukat továbbra is megőrizték, és a kapcsolatok további fejlesztését kívánják.⁷²⁴

A francia álláspont némi módosulását mutatja, hogy 1968. október 8-án Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes fogadta Gastambide nagykövetet, aki a csehszlovák helyzettel kapcsolatban kijelentette, hogy változatlanul nem értenek egyet az öt állam intervenciójával, és minél hamarabb történik meg a kivonulás, annál hamarabb lehet a kapcsolatokat normalizálni a Nyugat és Kelet országai között. Ugyanakkor aggodalmát fejezte ki a tekintetben, hogy esetleg Jugoszlávia lesz a következő állam, amit a magyar külügyminiszter-helyettes nevetségesnek tartott, és egyben komolytalannak minősítette a nyugati sajtó erre vonatkozó híreszteléseit is.

Ugyanezen a napon a Noreau francia kereskedelmi tanácsos által adott vacsorán Combal tanácsos a magyar diplomatáknak elmondta, hogy a francia kormány

⁷²¹ U.o. N° 1271-1274.

⁷²² U.o. N° 1265-1270.

⁷²³ U.o. N° 1317-1326.

⁷²⁴ U.o. N° 1412-1417.

megítélése szerint az öt szocialista ország hadseregének bevonulása nem jelenti a francia keleti politika alapvető módosulását a korábbihoz képest. A francia kormány szükségtelennek tartotta keleti politikájának megváltoztatását. Combal több alkalommal kijelentette, hogy a francia kormány semmilyen körülmények között nem kívánja a hidegháborús viszonyokhoz való visszatérést, és változatlanul híve a bilaterális kapcsolatok fejlesztésének, de azok alakulásában lassulással kell számolni. A tanácsos utalt arra is, hogy csak a csehszlovák kérdés rendezése után lehet a kapcsolatok további fejlődésére számítani, de addig a magyar kormány ne várjon látványos lépéseket.

1968. november 27-én a magyar—francia kulturális és műszaki munkaterv aláírása alkalmával Hidasi János, a XI. Területi Osztály vezetője beszélgetést folytatott Combal tanácsossal, aki a párizsi instrukciókra alapozva kijelentette, hogy a csehszlovákiai intervenció ellenére a kétoldalú kapcsolatok építésében a realitások talaján akarnak maradni. Tájékoztatta továbbá a magyar diplomatát arról, hogy meghatalmazása van annak közlésére, miszerint az elkövetkező időben mindenekelőtt gazdasági, műszaki-tudományos és kulturális területen intenzíven kívánják fejleszteni a kapcsolatokat, és Magyarországot a jövőben kiemelt partnerként kívánják kezelni, melybe a franciák beleértették az ipari/műszaki és a tudományos területet is. A jelentésből kiviláglik, hogy a kulturális—műszaki—tudományos tárgyalásokon a francia fél a megbeszélések során rendkívül engedékeny magatartást tanúsított, amit a francia delegáció egyik tagja (bizonyos Lafont úr) azzal magyarázott, hogy az illetékes francia szervek Magyarországot súlyponti területnek tekintik és a jövőben a magyar—francia kapcsolatok fejlesztésére törekednek, a többi szocialista országgal fenntartott kapcsolataik rovására. Ugyanakkor nem nevezte meg azokat az országokat, amelyek háttérbe szorulnának.⁷²⁵

1968. november 29-én Hidasi János előzetes kérés alapján fogadta Combal tanácsost, aki a francia nagykövetség ideiglenes ügyvivői tisztét is betöltötte. Combal a magyar—francia kapcsolatokra vonatkozóan megismételte a november 27-ei kijelentéseit azzal a kiegészítéssel, hogy hangsúlyozta a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való együttműködés erősítésének fontosságát. Combal Magyarország kiemelt kezelését egyfelől a pozitív magyar hozzáállással, a közös érdekekkel és a kölcsönös előnyökkel magyarázta: „...a magyar külpolitikai tevékenység karakterisztikus vonásává vált a körültekintő és megfontolt politikai

⁷²⁵ XIX-J-1-j-Fr.-00333/1,22,15/1968. 35.d.

vonalvezetés és tevékeny szerepvállalás a nemzetközi politika porondján.”⁷²⁶Másfelől Combal véleménye szerint a magyar külpolitikai tevékenység szilárd és körültekintő belpolitikai vonalvezetésre támaszkodott, ennek következtében a franciák úgy ítélték meg, hogy olyan minőségi változások következtek be Magyarország politikájában, melyek szilárd alapját képezhetik - az eltérő társadalmi-politikai berendezkedés ellenére - a hosszú távú együttműködésnek.

Hivatkozott arra is, hogy Magyarország jelentősége a szocialista országok közötti kapcsolatok alakításában számottevően megnőtt, az ország szerepe területéhez és népességéhez viszonyítva kiemelkedő. Megemlítette még a történelmi hagyományok fontosságát és a két nép közötti karakterisztikus rokon vonásokat is. Ugyanakkor kiemelte, hogy mindezek nem jelentik azt, hogy Magyarországot a szocialista országokkal szembeni kapcsolatok lazítására próbálnák rávenni.

Combal megnyilatkozásainak öszintességét támasztja alá a csehszlovák nagykövetség tanácsosával (Vincze) folytatott beszélgetéséről készült jelentése, aki a magyar részvételt kényszeredettnek értékelte, és azt a magyar vezetőknek az 1956-os forradalom miatti „*utánérzése*” és a lakosság reakciójától való félelme következtében tartotta szükségesnek.⁷²⁷

1968. december 11-én Rosta Endre a Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke fogadta Gastambide nagykövetet, aki tájékoztatta őt a Párizsban tartott nagyköveti értekezletről és elmondta, hogy kormánya Magyarországot a szocialista kapcsolatok vonatkozásában az első helyre sorolta.⁷²⁸

Francia résztől tehát 1968 folyamán hazánkat elsősorban a csehszlovákiai változásokkal együtt, azok összefüggésében elemezték, és a belső liberalizáció, illetve a nemzetközi kooperáció további fejlődése szempontjából nézve kiemelt jelentőségűnek értékelték azt, hogy két szomszédos szocialista állam ugyanolyan formában igyekezett a belső rendszerén változtatásokat eszközölni.

Francia szemszögből a magyar és a csehszlovák reformok fő problémájának azok politikai következményeit tartották, és a magyar rendszer mozgásterének korlátait így értékelték: „*A gondjaik és a céljaik ugyan eléggé közel állnak Dubcekhez és annak barátaihoz, de az 1956-os események emléke, a szovjet csapatok jelenléte, a túl korai demokratizálás kockázatának elkerülése, a romló viszony Romániával, Moszkva*

⁷²⁶ XIX-J-1-j-Fr.-00333/1,8,15,22/ 1968. 35.d.

⁷²⁷ CADN Moscou Série B. Carton 665. N°1691-1700.

⁷²⁸ XIX-J-1-j-Fr.-003352/5/1968. 38.d.

oldalára állítja őket, és mindezek behatárolják a magyar politikát, amelyeket azonban Prágában Novotny eltávolítása után nem ismernek”⁷²⁹

1968 végén a franciák tehát már a reformok miatti kérdéseket, a belpolitikai stabilitás fontosságát vizsgálták, egyértelműen Kádár János személyét tartották a magyar belpolitikai stabilitás biztosítékának, ezért élénk figyelemmel kísérték az események alakulását. De Gaulle Magyarország-politikájáról, és a nemzetközi helyzet keserű realitásáról alkotott véleményt azonban jól érzékelteti Mód Péter, új magyar párizsi nagykövet megbízólevelének átadása kapcsán az Elysée-palota által megfogalmazott közlemény: „Azzal kapcsolatban, amit Magyarország nagykövete kormányának arról a szándékáról mondott, hogy szorosabb kapcsolatot kíván létesíteni Franciaországgal De Gaulle tábornok kijelentette, hogy francia részről osztották ugyanezeket a reményeket, amelyek különösen konkretizálódni látszottak a magyar minisztertanács elnökének márciusi párizsi látogatása idején. A köztársasági elnök anélkül, hogy kétségbe vonta volna Magyarország ez irányú szándékainak mélységét kijelentette: az, ami a közelmúltban Csehszlovákiában történt és amiben a magyar kormány is részt vett, érezte Franciaországban, milyen különbség választhatja el a kifejezésre juttatott kívánságokat a végrehajtott cselekedetektől. Franciaország nem mond le arról, hogy konszolidálja azokat a szálakat, amelyek bizonyos mértékben közte és Magyarország között kialakultak, s amelyek megfelelnek mindkét nép természetének és nemzeti érdekeinek. Reméli, hogy eljön az a nap, amikor a helyzet nem olyan lesz, mint ma, bizonyos korlátok leomlanak és a dolgok könnyebbek lesznek.”⁷³⁰

Összességében azonban a magyar—francia kapcsolatok 1963—1968 között normális szintre jutottak, és ugyan ismét hullámvölgybe kerültek, de ez már nem a két ország viszonyának „specialitásából”, hanem a nemzetközi helyzet változásából vezethető le, és amelyből a hetvenes évek elején a kiemelkedés már nem olyan mélyről történt, mint az 1963 előtti időszakban...

⁷²⁹ AMAE Europe-Hongrie. Carton 2417. Visite à Paris de M. Jenő Fock.

⁷³⁰ XIX-j-1-k-Fr.-6162-1/1968. 16.d.

4. ZÁRÓFEJEZET

4. Összegzés és következtetések

a). A francia keleti politika értékelése

(1. hipotézis)

A hidegháborút nem lehet egy egységes korszakként értékelni, és a „klasszikus hidegháború” korszaka elmúltával, 1962 után a kelet—nyugati együttműködés korszaka következett, amelyben a bilaterális kapcsolatok nagyobb jelentőséget kaptak. Ebben az összefüggésben a De Gaulle-i keleti politika a nyugati politikával együtt, annak szerves részeként, azzal komplex egységben értelmezhető.

A De Gaulle-i „keleti nyitás” -politika összegző értékelésekor számos tényezőt és elemzési szintet kell figyelembe venni, alapvető fontosságú, hogy ezt a De Gaulle-i Európa—politika részeként értékeljük, és a magyar—francia kapcsolatok történetét is ebbe a kontextusba helyezve vizsgáljuk. Általános értelemben Franciaország számára 1945 után alapvető nemzeti érdek volt az Európán belüli megbékélés politikája, amelynek központi eleme a németekhez való viszony kérdése volt. Ennek a francia politikának az új szakaszát jelentette De Gaulle Európa—politikája, amelyben Kelet—Közép—Európa államai is érintettek és érdekelték voltak.

1963 után a francia részről a kelet—közép—európai államokkal kialakított kooperáció eszközként szolgált Németország ellenőrzésére, és ebben De Gaulle is a francia külpolitikai tradíció (I. Ferenc, Richelieu, Clemanceau által fémjelzett) több évszázados hagyományait követte. Az 1945—1962 közötti időszak elmúltával Franciaországot és kelet—közép—európai partnereit egyaránt nyugtalanította a német militarizmus újjászületésének — alapvetően csak érzelmi alapon megközelített — veszélye (ld. atomfegyverkezés, Hallstein-doktrína), és a keleti határok rendezetlenségének ténye. Franciaország és keleti partnerei a közös érdekek folytán — ehhez a szovjetek beleegyezése is társult — közeledni kezdtek egymáshoz, és így a De Gaulle-i keleti nyitási és a kelet—európai államok nyugati nyitási politikája a klasszikus diplomáciai kapcsolatok „szabályainak” megfelelően „összetalálkozott” egymással.

De Gaulle a német problematikát a kelet—nyugati feszültség fő forrásának tartotta, és a „*détente—entente—cooperation*” -politika alapján kereste az együttműködés lehetőségét a kelet—közép—európai országokkal, mivel úgy gondolta, hogy azok nemzetállami érdekei is azt kívánják, hogy az enyhülés révén újrarendeződő, „*kiszélesített Európában*” egy esetleges amerikai/német-szovjet külön megegyezés — második Rapallo — ellen lépjenek fel.

Koncepciójának *egyik fő tévedése* is itt mutatható ki, ugyanis alulértékelt az 1945—1962 között kialakult nemzetközi rend, és a kommunista ideológia *rendszerformáló* szerepét. A realista nemzetállami érdekeknek a valóságosnál nagyobb jelentőséget tulajdonított, és a *kivételnek számító* Romániából, Jugoszláviából, illetve az *elfogultan kezelt* Lengyelországból általánosított. Ebben a kontextusban a speciális helyzetben lévő Magyarország, a nem nemzetállamként kezelt Csehszlovákia (kivéve a Prágai tavasz időszakát), és a sztálinista Bulgária számára egyaránt *csak másodlagos szerep* jutott.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy *politikai/diplomáciai értelemben* a szocialista országok támogatására szüksége volt ahhoz is, hogy *a nyugati országokkal és az NSZK-val elfogadtassa a politikáját*. De Gaulle számára a „*keleti nyitás*” tehát lehetővé tette azt is, hogy az Európa—koncepciójának központi elemét jelentő, az „*Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa*” gondolatának megvalósítására, vagyis Európa egészét magában foglaló, de a „nemzetek Európája” kialakítására törekedjen, és ebben a kontextusban az egységes régióként kezelt kelet—közép—európai kisállamoknak is meghatározó szerep jutott (volna).

A „*détente—entente—cooperation*” -politika tehát *eszközüül szolgált* ahhoz, hogy kapcsolatait ezekkel az országokkal kiépítse. De Gaulle utólag ebbe az összefüggésbe helyezte a francia—német megbékélési politikát, és azt a kelet—közép—európai országok vonatkozásában is alkalmazni akarta a *gyakorlati együttműködés minden területén; természetes együttműködés révén kívánt* a keleti és a nyugati államok között a nemzeti érdekek érvényesítése alapján egy *új európai status quo*-t kialakítani.

Ennek az együttműködésnek a *fő akadály*a azonban egyrészt a szovjet hegemon hatalmi pozíciókban rejlett, de másrészt abban is, hogy a kelet—közép—európai államok irányában megnyilvánuló nyitottsága és rugalmassága ellenére *De Gaulle prioritásként* kezelte az NSZK-val kialakított, és 1963-ban szerződésben rögzített kapcsolatait, ezt viszont a kelet—közép—európai kisállamok nem tudták és nem

akarták elfogadni. *Hangsúlyozni kell, hogy ebben a kérdésben Románia és Jugoszlávia a kivételt jelentették!*

De Gaulle politikájának ellentmondásosságát mutatja, hogy a klasszikus diplomácia szabályait követve, *egyensúlyozni is próbált a „keleti nyitás” és a németekkel való együttműködés politikája között.* Ez azonban egyszerre irritálta a németeket és tette elégedetlenné a kelet—közép—európai kisállamokat, mivel az utóbbiak (főképpen a lengyelek és a csehszlovákok) történelmi tapasztalataik folytán félték a fejük felett és kárukra megkötendő, a nagyhatalmak közötti kompromisszumot rögzítő szerződéstől. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az *Európán kívüli pozíciói miatt superhatalomnak számító Szovjetunió számára Franciaország nem jelentette azt a stratégiai partnert,* amit De Gaulle az „orosz kapcsolatba” beleképzelt, és a kelet—közép—európai szatelliták külpolitikai mozgástere növelésének csak a szovjet védőernyő árnyékában volt realitása.

Franciaországnak tehát mindkét oldalt egyszerre kellett volna megnyugtatnia, amelyhez a „*détente—entente—cooperation*”-politika az *eszközt,* a De Gaulle-i *Európa—konceptió a politikai/ideológiai keretet* jelentették. A lényegét tekintve egész Európára kiterjedő egyesülési folyamat a térségben a *II. világháború után elvesztett francia formális és informális pozíciók vissza- és újak megszerzését* célozta. De Gaulle ugyanakkor ezt a két oldal (az NSZK és a keleti országok) között egyszerre, egymást *kiegészítve és feltételezve* akarta megvalósítani, s ez volt politikájának a fő „*célja és vezérfonala*”. Ennek eredményeképpen az új Európa a történelmi fejlődés tradícióin alapulva, a dolgok *természetes rendjéből* következően alakult volna ki, és *természetes egyensúly* állt volna be az európai államok között, amelyben Franciaországnak központi és — ennek hangsúlyozása kiemelt fontosságot kell, hogy kapjon — *egyensúlyozó szerep* jutott volna, amely a *francia diplomácia alapvető lényegeként* fogalmazható meg.

Ez a politika az NSZK számára is példát adott arra vonatkozóan, hogy hogyan rendezze a kapcsolatait Kelet—Európával. Ennek 1969 előtti első eredményei azonban elsősorban a jugoszláv és a román politika sajátosságainak voltak köszönhetőek, és nem a német külpolitika eredményességének, vagy a francia külpolitikai közvetítő szerep hatékonyságának. A hegemon kommunista bel- és külpolitikai hatalmi struktúrára épülő kelet—közép—európai kisállamok ugyanis inkább a Szovjetuniót támogatták, mert az *valós és konkrét védelmet biztosított számukra* De Gaulle *intellektuális, bonyolult, ellentmondásos és bizonytalan sikerű új paradigmájához képest.* Ezzel párhuzamosan a

kelet—európai vezetők lényegében nem ismerték fel a francia politika újszerűségét (ez alól talán az egyedüli kivételt éppen az a Magyarország jelentette, amellyel Franciaországnak nem voltak hagyományos kapcsolatai), illetve nem bíztak meg abban. Objektív és szubjektív korlátok miatt a bizalmi kapcsolat kiépülése csak hosszabb távon vált (volna) lehetségessé, és az *események eltérő értékelése, valamint a nemzetközi helyzet eltérő percepciója is korlátozta a két fél közötti közeledés eredményességét.*

Ennek ellenére azonban láthattuk, hogy a De Gaulle-i diplomácia a kelet—közép—európai államok mindegyikének számos érintkezési területet biztosított, a De Gaulle által prioritásként kezelt bilaterális kapcsolatok kivétel nélkül minden országban fejlődésnek indultak, és országonként egyedi sajátosságokat mutattak.

Összességében azonban a De Gaulle-i „*détente—entente—cooperation*” - politika *ellentmondásos* volt, mivel a geopolitikai aspektusú De Gaulle-i külpolitika lényegében *az egykori német, és az új szovjet érdekszférába* akart behatolni és pozíciókat szerezni, amelynek a realitása és feltételrendszere akkor még nem volt adott, miközben De Gaulle Európa—politikája (mint láttuk) szintén nem volt egyértelmű, és a sajátos francia identitásra alapozódó új külpolitikai szemlélet is éppen csak kialakulóban volt. Ellentmondás jellemezte tehát De Gaulle viszonyát Európához, ennek következtében nagyon nehéz mértékadó véleményt megfogalmazni annak sikerességéről. Az eddig kialakult képet az eredeti források (a francia mellett angolszász, német és orosz) feltárására alapozódó további kutatások révén lehet tovább finomítani, és újabb viszonyítási pontok kijelölésével árnyalni.

A francia szándékoktól és érdekektől ugyanis a szövetségeseik és az ellenségeik érdekei és céljai egyaránt eltértek. A *németek az enyhülést a status quo megváltoztatásával együtt* akarták elérni, miközben a *szovjetek folyamatosan stabilizálni akarták* pozícióikat, és az 1945 után kialakult nemzetközi status quo fenntartása alapvető angolszász érdeket is szolgált. Ebben a konstellációban a mellékszereplőként megjelenő *kelet—közép—európai kisállamoknak szintén nem volt érdekük, hogy a francia közvetítési politika révén biztonsági kockázatot vállaljanak* és valódi függetlenségre törekedjenek, amely a gaulle-ista politika kelet—európai visszatükröződésének tartott Románia ellentmondásos „nyugati nyitás”-politikájából is kiderül.

1963—1968 között tehát egyértelművé vált, hogy a „*détente—entente—cooperation*” -politika nem teszi lehetővé a vitás kérdések megoldását. Európa két blokkra való felosztása a szuperhatalmi erőegyensúly alapelemét jelentette, a háború

utáni (a nagyhatalmak által szentesített) régi status quo megmaradt, és a Helsinki szerződéssel minden állami aktor számára elfogadottá vált. 1969—1975 között már nem a De Gaulle-i „*détente—entente—cooperation*”-politika továbbvitele volt a cél, hanem az, hogy a rossz emlékeket felidéző Mitteleuropa-, illetve Rapallo-politika egyaránt ne ismétlődjön meg. *Ehhez viszont elsődlegesen a két szuperhatalom garanciája kellett, amely az európai mesterséges egyensúlyt egészen 1989/1990-ig fenntartotta.*

b). Franciaország szerepe a magyar nyugati nyitási politikában
(2. hipotézis)

A kelet—európai államok - közöttük Magyarország - alapvető politikai érdeke volt diplomáciai mozgásterük bővítése, a francia enyhülési politikából fakadó lehetőségek kihasználása, és ebben a kontextusban elhelyezve a Kádár-rendszer nemzetközi konszolidációja is egy hosszabb és ellentmondásosabb folyamat volt annál, hogy azt az 1963-as amnesztiával befejezettnek tekintsük.

Magyarország helyzete és a kádári „nyugati nyitási politika” értékelése ebben a komplex nemzetközi kontextusban elhelyezve értelmezhető. A magyar—francia kapcsolatok viszonylatában fokozatos, ellentmondásoktól sem mentes kapcsolatfejlesztés valósult meg 1958—1968 között, és ez beleilleszkedett abba a magyar külpolitikai szándékba, amely az ország nemzetközi kapcsolatokba történő „reintegrációját” tűzte célul, és amihez szorosan kapcsolódott az 1956 után hatalomra jutott rendszer bel- és külpolitikai konszolidációja is.

Az 1963-as év ennek a konszolidációs folyamatnak az első szakaszát zárta le, amely a „magyar kérdés” kapcsán elsősorban a multilaterális diplomácia szintjén zajlott. 1963 után az új nemzetközi helyzetnek köszönhetően azonban a diplomácia klasszikus területei, vagyis a bilaterális kapcsolatok is egyre nagyobb szerepet kaptak. A rendszer nyugati elfogadtatása oldaláról nézve a „francia kapcsolat” kiemelt politikai és propagandisztikus jelentőséggel bírt, és magyar szemszögből nézve az 1968-as év nemcsak szimbolikus értelemben jelentette egy korszak végét a kétoldalú kapcsolatok történetében, hanem a magyar külpolitika 1945 utáni történetének is egy szakaszát zárta le.

1945 után ugyanis Magyarország számára először 1963—1968 között teremtődött meg valóban a nemzetközi elszigeteltségből való kitörés lehetősége, és

ebben a *Franciaországgal kialakult együttműködés adta meg az egyik — de igen fontos — kivezető utat*. Ez kiegészült egyrészt Magyarországnak *Ausztria és az NSZK felé megnyilvánuló nyitási politikájával, annak diplomáciai és politika aspektusát erősítette*, másrészt tágabb értelemben a „*francofon világ*” magyarországi értékelésének megváltozásával. Ebben a kontextusban vizsgálva az eseményeket láthatjuk, hogy a magyar diplomácia egy új tanulási folyamaton is keresztülment, és a korszak diplomatái egy olyan nemzetközi kapcsolati hálót/struktúrát hoztak létre, amely *túlélt a rendszerváltozást, és még napjainkban is informálisan meghatározó tényezőként értékelhető*.

Hangsúlyozni kell, hogy az 1989. október 23. után kialakult **új magyar demokrácia számára a hatvanas évek a történelmet** jelentik. Ez nem minősíti, illetve értékeli le vagy fel a korabeli magyar diplomaták és politikusok tevékenységét, de 1963 után magyar részről a fő cél a nyugati nyitás politikájával *nem a rendszer nyugati értelemben vett liberalizálása* (ez a fogalom a kommunista szóhasználatban eltért a nyugati értelmezéstől), hanem az *autoriter diktatúra stabilizálása* volt. Az viszont, hogy a korabeli magyar külpolitika *felismerte és kihasználta a kedvező nemzetközi helyzetből fakadó lehetőségeket*, a bel- és külpolitikai egyensúly megteremtésére törekedett, *mindenképpen említésre méltó*, és ebben a hipotézisem igazolását látom. A realista alapokon kibontakozni kényszerült magyar külpolitika ugyanis a *helyzetek, és az azokból fakadó lehetőségek kihasználását* szorgalmazta, és jóllehet a függetlensége nem volt meg, mégsem lehet azt mondani, hogy a magyar diplomaták munkája eredménytelen és haszontalan volt. A *valódi lehetőségeket* ugyanis nem a szakmai munka minősége, nem a kommunista politikusok és diplomaták szándékai, hanem a Szovjetunió, mint hegemon hatalom által meghatározott feltételrendszer szabta meg. Ezzel viszont — láttuk — az *összes kelet-közép-európai kisállam* számolni kényszerült, és francia szemszögből nézve a szocialista kisállamok deszateilizálására irányuló törekvések nem jelentették feltétlenül azok teljes leválasztását a Szovjetunióról.

A francia—magyar kétoldalú kapcsolatok alakulását nézve láthatjuk, hogy az egyrészt a „*szovjet kapcsolat*” (mint minden állam esetében), másrészt Franciaország hagyományos kelet—közép-európai kapcsolatai alá rendelődt. Párizs oldaláról szemlélve az eseményeket, a kétoldalú kapcsolatok történetét elsősorban az 1956 után hatalomra jutott magyar kommunista rendszer és Kádár János személye értékelésének változásain keresztül lehet jellemezni. Ebben *emelkedő és hanyatló szakaszokat* egyaránt meg lehet állapítani.

Az 1956—1959 közötti mélypontot 1960—1963 között lassú közeledés, majd 1964—1966 között látványos felemelkedés követte. Az 1967-es év elsősorban a magyar nyugati nyitási politika visszakozása (az NSZK elismerésének kérdése) miatt a hátralépés éve volt, majd 1968 elejétől az év augusztusáig ismét egy felívelő szakasz következett, amelynek csúcspontját a magyar Minisztertanács elnökének az útja jelentette. A csehszlovákiai intervencióban való magyar részvétel elsősorban a nyilvánosság előtt, és a politikai kapcsolatok vonatkozásában vetette vissza a két ország együttműködését, de a De Gaulle-i diplomácia számára a *magyar részvétel kudarcként volt értékelhető*. Az intervencióban való részvétel miatt a másik nagy „vesztes” Lengyelország volt, ennek következtében Gomulka első titkár franciaországi meghívása is lekerült a napirendről, mint ahogy Magyarország esetében De Gaulle látogatása sem valósult meg.

1968—1971 között a magyar—francia diplomáciai és politikai kapcsolatok stagnáltak, csak 1971-ben indultak újra fejlődésnek, amikor Maurice Schumann francia külügyminiszter Magyarországra és Bulgáriába látogatva egyértelművé tette a francia „*keleti nyitás*” -politika újabb alapelveit.

Ennél nagyobb probléma volt azonban az, hogy a két ország a kereskedelmi és a gazdasági kapcsolatok terén nem volt képes érdemben előrelépni. A franciák számára *Magyarország nem tudott valós gazdasági partner lenni*, mivel ennek nem voltak meg a *feltételei, a hagyományai*, és nem volt elegendő a *két fél vezetőinek jó szándéka* sem, és hiányzott az a kommunikációs készség, illetve ismeret, amely (a francia vállalatok érdektelensége ellenére is) könnyebbé tette volna a gazdasági kapcsolatépítést. Az 1968-as magyar reformok francia értelmezésben a rendszer belső konszolidációjának kiteljesítését szolgálták, és elsősorban ilyen összefüggésben értékelték azokat. A magyar gazdaság ugyan elsősorban a mezőgazdasági termelésre szakosodott, de ebben a franciák is problémákkal küszködtek. Ezt a helyzetet az 1968-as közös piaci vámreform is megnehezítette. *A gazdasági kapcsolatok fejlődésének elmaradása kihatott a politikai viszonyrendszerre is, és a „féloldalasság” következtében a kétoldalú kapcsolatok egyéb területein sem lehetett minőségi változást elérni.*

Magyarország a jól alakuló politikai és diplomáciai együttműködés mellett a *kulturális kapcsolatok vonatkozásában vívott ki megkülönböztetett figyelmet* magának. A magyar—francia kulturális kapcsolatok a két ország együttműködésének *önálló területévé nőttek ki magukat*. Ebben azonban szerepet játszott az is, hogy a magyar

Külügyminisztérium vezető diplomatái (Péter János, és főképpen Mód Péter) erős francofon beállítottsággal rendelkeztek.

Összességében nézve azonban Magyarország a De Gaulle-i keleti nyitási politikában csak másodlagos szerepet kapott, de ez a korábbi teljesen periférikus megítéléshez képest (ha mindezt nemzetközi kontextusba helyezve vizsgáljuk) lényegi előrelépésnek mondható, amely alapvetően befolyásolta Magyarország későbbi francia szemszögű megítélését is, és amelynek következményei napjaink magyar-francia kapcsolataiban is lemérhetők. Minőségi változást jelent viszont az, hogy a két ország együttműködését már nem terhelik olyan ideológiai korlátok, mint az általunk vizsgált korszakban, és így a magyar diplomácia számára is nagyobb mozgástér adatik meg ahhoz, hogy az európai diplomáciai szintéren hangsúlyosabban jeleníthesse meg a nemzeti érdekeket.

c). A disszertáció gyakorlati hasznosításának lehetősége

A történészek nem az a feladata, hogy a jelen számára „vezérfonalat” mutasson a jövő irányába, hanem az, hogy elemezze, értékelje a múltat, feltárja a történelmi alternatívát, és abból következtetéseket vonjon le. Láttuk, hogy az Európához való viszony kérdése a francia nemzeti identitás formálódásában központi jelentőséget kapott, és a külpolitikától elvárt sikeresség lényegében ennek a belpolitikai célnak volt alárendelve. De Gaulle személyisége és politikája elsősorban ebben az átmeneti helyzetben játszott kulcsfontosságú szerepet, mivel „hidat” jelentett Franciaország múltja és jövője között. A feladat megoldásában Európa egésze az eszköz szerepét játszotta, és ennek az eszköznek egyik elemét jelentette Kelet—Európa.

Magyarországi aspektusból nézve 1941 után először a hatvanas évek közepétől kezdődött meg az Európához fűződő viszony legitimizálása és a Kádár—rendszer nemzetközi konszolidációja, amely egyben az ország nemzetközi reintegrációját is szolgálta, ennek Európa és az európai politikához való viszony (a korszakban meglévő korlátok között) szintén az eszközét jelentette. Abban a helyzetben az egyébként számos vonatkozásban és tényezőben egymástól eltérő két ország érdekei találkoztak, de a valódi kibontakozást gazdasági, percepció, ideológiai és politikai érdekek egyaránt megakadályozták.

Franciaország politikájának tisztánlátása elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az *európai integrációs folyamat ok-okozati összefüggéseinek a gyökeréig*

hatolhassunk. Láthatjuk, hogy ez a történet nagyon összetett, megértéséhez a kialakult előítéleteinken és gondolkodási sablonjainkon kell túllépünk. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy Franciaország Európa—politikájának az értelmezése és értékelése számos olyan kérdésre irányítja a figyelmünket, amelyekre a választ csak hosszas kutatómunkával kaphatjuk meg. A téma és a korszak diplomácia-történetének mélyebb megértése azonban ***további alapkutatások elvégzését teszi szükségessé.***

Ez a dolgozat tehát elsősorban alapkutatás terméke és a hasznosíthatósági szempontok is ennek megfelelően értékelhetők. A nemzetközi kapcsolatok történetének elemzéséhez értelemszerűen a történeti kutatások adhatják meg az alapot, de az eddig kialakult ***sémákon túl kell lépni, a történettudomány módszertani elveinek alkalmazását a multidiszciplináris elemzés módszertanával kell kiegészíteni, és ennek a kettőnek az együttes alkalmazása révén lehet a modern diplomácia számára is alkalmazható következtetéseket levonni.***

d). További kutatási témák

Franciaország keleti politikájának változásai és a magyar—francia kapcsolatok története (1969-1974)

Franciaország, Anglia, Egyesült Államok, NSZK és Olaszország viszonya Kelet-Európához és összehasonlító elemzése a francia politikával (1963-1968)

A francia politikai elit viszonya Európához (1945-1974)

Magyarország nyugati nyitási politikája (1963-1968)

a). Francofon országok (Franciaország, Svájc, Belgium)

b). Angolszász világ

c). NSZK

d). Semleges országok szerepe, ill. Olaszország, Görögország, Törökország, Skandinávia

e). A harmadik világ szerepe a magyar nyugati nyitási politikában

Magyarország helye és szerepe a KGST és a VSZ szervezetében, viszonya a nemzetközi kommunista mozgalomhoz és helye a kommunista világban (1963-1968)

Magyarország viszonya az európai biztonság és a német kérdés problémájához (1964-1974)

5. FÜGGELÉK

Kronológia (1958-1969)

1958

- I. 19.** Slovenja” jugoszláv fegyverszállító hajó feltartóztatása Oran környékén.
I. 31. Az algériai kerettörvény elfogadása.
V. 19. De Gaulle sajtókonferenciáján bejelenti, hogy csak akkor vállalja a kormányalakítást, ha felkérik rá.
V. 26. De Gaulle-t felkérik az algériai válság megoldására.
VI. 1. A De Gaulle kormány beiktatása.
VI. 3-7. De Gaulle Algériába utazott.
VI. 16. De Gaulle és Spaak a NATO főtitkárának tárgyalásai a Hotel Matignon-ban.
VI. 27. A rádió és televízió beszédében hangsúlyozta a gazdasági és pénzügyi egyensúly helyreállításának szükségességét.
VI. 29-30. De Gaulle és Mcmillan brit miniszterelnök tárgyalásai a Matignon palotában.
VII. 5-8. Tárgyalások John Foster Dulles és De Gaulle között Párizsban.
VII. 8. Strauss német védelmi miniszter és De Gaulle tárgyalásai Párizsban.
VII. 19-23. Hruscsov üzenete a nyugati vezetőkhez: csúcskonferencia összehívása.
VII. 23. De Gaulle elutasítja a szovjet javaslatokat.
VIII. 5. Tárgyalások Golda Meir izraeli külügyminiszter-asszony és De Gaulle között Párizsban.
VIII. 7. Tárgyalások Fanfani olasz külügyminiszter és De Gaulle között Párizsban.
VIII. 8. De Gaulle nyilvánosan deklarálta, hogy a tengeren túli területek lakossága választhat a függetlenség és a szövetség között.
VIII. 20-29. De Gaulle afrikai utazása.
IX. 14-15. De Gaulle fogadta Adenauer kancellárt Colombey-les-Deux-Églises-ben.
IX. 17. De Gaulle memorandumot intézett Eisenhower amerikai elnöknek és Macmillan brit miniszterelnöknek a NATO működésének megváltoztatása tárgyában.
IX. 28. Referendum Franciaországban.
X. 2-3. De Gaulle Algériába utazott.
X. 23. De Gaulle sajtókonferenciát tartott, amelynek a keretében az algériai kérdés békésrendezését szorgalmazta. Megfogalmazta a “la paix des braves” üzenetét. A francia nukleáris kísérletek megszüntetése tárgyában elutasító választ adott a NATO-nak.
XI. 7. Dulles amerikai külügyminiszter visszautasította De Gaulle javaslatát a NATO szerkezetének megváltoztatása tárgyában.
XI. 10. Hruscsov ultimátuma Berlin státuszának tárgyában.
XI. 23. De Gaulle és Spaak a NATO főtitkárának tárgyalásai a Hotel Matignon-ban.
XI. 26. De Gaulle-Adenauer találkozója Bad-Kreuznach-ban.
XI. 27. Szovjet feljegyzés a szövetséges hatalmak számára Berlin státuszának kérdésére vonatkozóan.

- XII. 3-7.** De Gaulle Algériába utazott.
- XII. 14.** Külügyminiszterek konferenciája Párizsban. A nyugatiak elvetik a szovjetek Nyugat-Berlinre vonatkozó javaslatát.
- XII. 15.** A szabadkereskedelemre és az európai zónára vonatkozó tárgyalások megszakadása.
- XII. 20.** Az afrikai és malgas közösségre vonatkozó rendelet aláírása.
- XII. 21.** De Gaulle-t az V. Köztársaság és a Francia Nemzetközösség elnökévé választották 78,5%-os szavazati aránnyal.

1959

- I. 1.** Közös Piac érvénybe lépése. Franciaország belépett a Közös Piac-ba.
- I. 8.** De Gaulle gyakorolni kezdi az elnöki feladatait. A Debré kormány megalakulása.
- I. 14.** Francia-szovjet kulturális, tudományos és technikai szerződés aláírása.
- II. 28.** Spaak NATO főtitkár és De Gaulle tárgyalásai az Elysée palotában.
- III. 2-3.** Az Európai Közösség második párizsi összejövele.
- III. 3.** De Gaulle és Adenauer tárgyalásai Marly-ban.
- III. 7.** A francia Földközi-tengeri flotta egységeit kivonják a NATO parancsnokság ellenőrzése alól. A bejelentés március 6-án.
- III. 9-10.** Macmillan párizsi útja. De Gaulle az Elysée-palotában tárgyalásokat folytatott a brit miniszterelnökkel.
- III. 25.** De Gaulle sajtókonferenciát tartott az alábbi témákkal kapcsolatban. Berlini kérdés, az európai biztonság, az Odera-Neisse határ elismerése, Algéria, NATO, a fejlődő országok megsegítése.
- IV. 17.** *Budapesten francia-magyar kereskedelmi megállapodást írtak alá 1959-1960-ra.*
- IV. 23.** De Gaulle tárgyalásokat folytatott Eden brit külügyminiszterrel az Elysée-palotában.
- IV. 28.** Herter amerikai külügyminiszter és De Gaulle tárgyalásai Párizsban.
- V. 4-5.** Az Európai Közösség harmadik összejövele Párizsban.
- V. 11.** Genfi konferencia elkezdődés a Németországgal való békekötés, illetve Berlin státuszának tárgyról. A konferencia sikertelenül fejeződött be.
- V. 25.** De Gaulle bejelentette Eisenhower elnöknek, hogy elutasítja az amerikai nukleáris fegyverek Franciaországban történő őrzését.
- VI. 23-27.** De Gaulle útja Olaszországa és a Vatikánba.
- VII. 3-10.** De Gaulle afrikai útja.
- VII. 15.** De Gaulle beszéde az Afrikai és Malgas Közösség szenátusának nyitóján.
- VII. 19.** Hruscsov első üzenete a nyugati vezetőkhez. De Gaulle a szovjet felvetésre negatív hangvétellel válaszolt.
- VII. 20.** Sélassié Etióp császár útja Párizsba.
- VII. 23.** Hruscsov második üzenete a nyugati vezetőkhez. De Gaulle a második szovjet felvetést is elutasította.
- VII. 31.** Hammarskjöld ENSZ főtitkár és De Gaulle tárgyalásai Párizsban.
- VIII. 26.** De Gaulle beszéde a Minisztertanács előtt az algériai politikájáról.
- VIII. 27-30.** De Gaulle algériai útja.
- IX. 2-4.** Eisenhower amerikai elnök franciaországi utazása.
- IX. 15-18.** Hruscsov amerikai utazása.
- IX. 16.** De Gaulle beszéde az önrendelkezésről.

- IX. 24-27.** De Gaulle északi utazása. Beszéde Algériáról és Franciaország szerepéről a világban.
- IX. 28.** Az FLN az önrendelkezésre vonatkozó javaslatokat elutasítja.
- X. 24-XI. 8.** *Francia könyvkiállítás Budapesten, amely a francia diplomaták figyelmét felhívja Magyarországra, és a magyar-francia kulturális kapcsolatok fejlesztésének fontosságára.*
- X. 16. és 20.** Hruscsov meghívása Párizsba. A szovjetek pozitívan válaszoltak.
- XI. 3.** De Gaulle beszéde a Katonai Akadémián. Bejelentette, hogy a katonai integráció rendszere "túlhaladott".
- XI. 10.** De Gaulle sajtókonferenciát tartott, amelynek fő témái az alábbiak voltak: Franciaország atomfegyverkezési programja, Algéria, Európai Közösség, a veteránok ügye.
- XII. 1-2.** Adenauer kancellár párizsi látogatása.
- XI. 20.** EFTA megalakulása.
- XI. 23.** A „Hatok” találkozója és megegyezése a rendszeres politikai konzultációkról.
- XII. 9-14.** De Gaulle afrikai útja.
- XII. 19-21.** Eisenhower, Macmillan és Adenauer együttes látogatása Párizsban. A tárgyalások során az alábbi témák kerültek megvitatásra: nagyhatalmi konferencia összehívásának kérdése a Szovjetunió részvételével, Berlin státuszának kérdése, fegyverzetcsökkentés, a fejlődő országok megsegítésének kérdése.

1960

- I. 1.** De Gaulle üzenete a hadseregnek.
- I. 25.** De Gaulle rádióbeszéde az algériai rendezés tárgyában.
- I. 29.** De Gaulle rádió-és televízió beszédet tartott.
- II. 3.** De Gaulle rendkívüli hatalmat kapott a Francia Nemzetgyűléstől.
- II. 13.** Első sikeres francia atomrobbantás a Szaharában (Reggane).
- II. 15-18.** Manuel Prado perui elnök útja Párizsba.
- III. 3-7.** De Gaulle útja Algériába.
- III. 12-13.** De Gaulle tárgyalásokat folytatott Macmillan miniszterelnökkel Rambouillet-ben.
- III. 23-IV. 3.** Hruscsov szovjet pártfőtitkár franciaországi utazása.
- IV. 5-8.** De Gaulle utazása Angliába.
- IV. 18-V. 4.** De Gaulle Kanadába és az Egyesült Államokba utazott.
- IV. 23.** A sajtókonferenciáján az alábbi témákat említette: Berlini kérdés, a nagyhatalmak konferenciájának kérdése és a keleti-nyugati kapcsolatok, a francia-szovjet szövetség, Közös Piac.
- V. 2.** *Francia-magyar légügyi egyezmény aláírása Párizsban*
- V. 10.** U 2 repülőgép lelövése.
- V. 14.** De Gaulle és Adenauer tárgyalásai Párizsban.
- V. 16-17.** A nagyhatalmak konferenciája Párizsban. Az U-2-es kémrepülőgép lelövése miatt Hruscsov idő előtt elhagyta az összejövetelt.
- V. 18.** De Gaulle egymás után tárgyalásokat folytatott az Elysée-palotában Hruscsov-al, Adenauer-el, Eisenhower-al és Macmillan-al.
- V. 21.** De Gaulle tárgyalást folytatott Spaak NATO főtitkárral Párizsban.
- V. 31.** De Gaulle sajtókonferenciája a nemzetközi helyzetről.
- VI. 2-3.** Az alkotmány ratifikálása.

- VI. 13-17.** Ben Gurion útja Párizsba.
- VI. 14.** De Gaulle beszéde az algériai háborúról, a Közösségről és a gazdasági kérdésekről.
- VI. 22-24.** Az argentín elnök párizsi útja.
- VI. 26.** Hruscsov üzenete De Gaulle-nak.
- VI. 30.** De Gaulle válasza Hruscsov június 26-ai üzenetére.
- VII. 6.** De Gaulle levelet írt Eisenhower amerikai elnöknek a berlini válság rendezése tárgyában.
- VII. 23.** Hruscsov üzenete a lefegyverzés tárgyában.
- VII. 29-30.** De Gaulle-Adenauer tárgyalásai Rambouillet-ban.
- VIII. 1-17.** Az afrikai államok függetlenséget kapnak.
- VIII. 15.** De Gaulle válasza Hruscsov üzenetére.
- IX. 5.** Az Elysée-palotában tartott sajtókonferenciáján az alábbi témákat említette: A fejlődő országok helyzete, az afrikai helyzet, Algéria, az európai kérdések, "az államok Európája" fogalom említése, az atlanti szövetség és a nemzetközi béke kérdése.
- IX. 12.** Hruscsov személyes üzenete De Gaulle elnöknek a lefegyverzés tárgyában.
- IX. 23.** Hruscsov indulatos beszéde az ENSZ-ben.
- X. 4.** De Gaulle üzenete Adenauernak az európai kérdések tárgyában.
- XI. 4.** De Gaulle a rádióbeszédében az „algériai Algéria”-ról beszélt.
- XI. 8.** John F. Kennedy-t az Egyesült Államok elnökévé választják.
- XI. 10-**
- XII. 14.** A kommunista pártok moszkvai konferenciája.
- XII. 9-12.** De Gaulle utazása Algériába.
- XII. 20.** De Gaulle beszéde Algéria függetlenségéről.

1961

- I. 2.** Diplomáciai kapcsolatok megszakadása az Egyesült Államok és Kuba között.
- I. 6.** De Gaulle beszéde az algériai politikájáról.
- I. 8.** A franciák 75,26%-os arányban Algéria önrendelkezése mellett tették le a voksukat.
- I. 28-29.** De Gaulle tárgyalásokat folytatott Macmillan angol miniszterelnökkel.
- II. 9.** De Gaulle tárgyalásokat folytatott Adenauer kancellárral Párizsban az európai kérdésekről és az Egyesült Államok európai politikájáról az Atlanti Szövetség keretében.
- II. 10-11.** A „Hatok” párizsi összejövétele.
- III. 13.** Kennedy elnök javaslata a latin amerikai államok számára: szövetség a fejlődésért.
- III. 28-IV. 8.** *Francia parlamenti küldöttség 11 napos útja Magyarországon.*
- IV. 11.** De Gaulle sajtókonferenciáján az alábbi kérdések kerültek szóba: Az algériai kérdés, ENSZ, atomfegyverkezés, Atlanti Szövetség, alkotmány, Francia Közösség.
- IV. 13.** Gagarin első útja az űrbe.
- IV. 20.** Dean Archeson és De Gaulle tárgyalásai Párizsban.
- IV. 22-25.** Algériai puccs. Kennedy amerikai elnök támogatásáról biztosította De Gaulle elnököt.
- V. 11-12.** Francia ipari kiállítás rendezése Bukarestben.

- V. 19-29.** *Öttagú francia újságíró csoport tartózkodott Magyarországon a Külügyminisztérium meghívására.*
- V. 20.** De Gaulle Bonnba utazott, ahol az európai és az atlanti kérdésekről tárgyalt Adenauer kancellárral.
- V. 25.** De Gaulle és Spaak NATO főtitkár tárgyalásai Párizsban.
- V. 31-VI. 2.** Kennedy elnök Franciaországba látogatott.
- VI. 3-4.** Kennedy-Hruscsov találkozó Bécsben.
- VI. 6.** De Gaulle-Ben Gurion tárgyalásai Párizsban.
- VI. 20-23.** Lübke az NSZK elnökének útja Franciaországba.
- VII. 18-19.** A „Hatok” bad godesberg-i összejövedele.
- VII. 31.** Mcmillan bejelenti Anglia felvételének szándékát a Közös Piacba.
- VIII. 8.** De Gaulle és Dean Rusk amerikai külügyminiszter tárgyalásai Párizsban a nemzetközi problémákról.
- VIII. 13.** A Berlini fal felépítése.
- IX. 5.** De Gaulle sajtókonferenciáján az alábbi témák kerültek említésre: Berlin és a kelet-nyugati kapcsolatok, Bizerte, Algéria, mezőgazdasági problémák.
- IX. 24-26.** De Gaulle útja Angliába.
- X. 2.** De Gaulle beszédet tartott a rádióban és a televízióban, amelyben elsődlegesen az algériai kérdést és a berlini problémát említette.
- X. 3-7.** Jean Lesage quebeci miniszterelnök útja Párizsba.
- X. 23.** De Gaulle üzenetet küldött Kennedy elnöknek.
- XI. 2.** Franciaország a „Hatok” elé terjesztette a Fouchet-terv munkaokmányát. A terv leglényegesebb eleme az európai politikai unió kérdése. De Gaulle sajtókonferenciát tartott az európai politikai unió kérdéséről.
- XI. 3.** U Thant az ENSZ főtitkárává választják.
- XI. 8.** A britek felvételével kapcsolatos tárgyalások kezdete.
- XII. 29.** De Gaulle a rádió és televízió beszédében összefoglalta az addigi politikájának eredményeit.

1962

- I. 1.** De Gaulle szokásos üzenete a hadseregnek.
- I. 14.** Franciaország hosszú ellenkezése után a Közös Piac miniszteri tanácsa elhatározta a Közös Piac hatáskörének kiterjesztését a mezőgazdasági termelésre. Közös mezőgazdasági politika kezdete.
- II. 5.** De Gaulle sajtókonferenciát tartott, amelyben szilárdan kiállt az európai politikája, a közös piaci és az algériai politikája mellett.
- II. 15.** De Gaulle Adenauer találkozó Baden-Baden-ban, ahol a Közös Piac és a nemzetközi kapcsolatok kérdései kerültek szóba.
- II. 17., 27.** De Gaulle és Hruscsov levélváltása az atomfegyverkezésre vonatkozóan.
- II. 28.** *Jean-Paul Boncour követ búcsúvacsorája Budapesten.*
- III. 14.** Genfi leszerelési konferencia kezdete. Franciaország nem vett részt rajta.
- III. 18.** Eviani szerződés aláírása.
- IV. 4.** De Gaulle-Fanfani tárgyalása Torinóban.
- IV. 11.** *Pierre Francfort átadja követi megbízólevelét. 1964. január 15.-1965. október 29. között nagykövet.*
- IV. 14.** Debré kormány lemondása. Pompidou lett a miniszterelnök.
- IV. 17.** A Fouchet-terv bukása. A „Hatok” külügyminisztereinek találkozója Párizsban.

- V. 1. Első francia földalatti atomkísérlet végrehajtása a Szaharában.
- V. 3. Lengyelország „*de jure*” elismerte az algériai kormányt.
- V. 4-6. Athéni konferencia, és Mcnamara beszéde a fokozatos válaszádról és a harmadik hatalom atomfegyverkezéséről.
- V. 15. De Gaulle sajtókonferenciája: a Hatok Európájának kérdése, a német kérdés és Berlin státusza, Franciaország helyzete az Atlanti Szövetség vonatkozásában, az algériai kérdés. De Gaulle kijelentette: „*Nem létezik más Európa, mint az államok Európája*”.
- V. 16. Öt francia miniszter lemondása.
- VI. 2. De Gaulle és Adenauer tárgyalása.
- VI. 2-3. De Gaulle és Macmillan tárgyalása.
- VI. 8. A franciaországi népszavazáson a lakosság több mint 90%-a elfogadta De Gaulle Algéria jövőjére vonatkozó javaslatait.
- VI. 13. A francia parlamenti képviselők több mint fele elítélően nyilatkozott De Gaulle külpolitikájáról.
- VII. 2-8. Adenauer német kancellár Franciaországba látogatott.
- VII. 3. De Gaulle deklarálta Algéria függetlenségét.
- VII. 4. Kennedy elnök a Philadelpiában elmondott beszédében nyilvánosan újrafogalmazta az Egyesült Államok atlanti stratégiáját, amelyben javaslatot tett arra, hogy a nyugati szövetségesek a jövőbeli Európai Egyesült Államok keretében társuljanak olyan atlanti szövetségbe, („*Nagy Terv*”) amelyben a felek politikai, szociális, kulturális és gazdasági tekintetben is teljes egyenjogúságot élveznek. Azonban az atomfegyverek kérdésében nem akart egyenlőséget.
- VII. 17. U Thant ENSZ főtitkár párizsi látogatása.
- VII. 20-23. Bokanowski ipari miniszter útja Romániába.
- VIII. 23. Merénylet De Gaulle ellen Petit-Clamart-ban.
- IX. 4-9. De Gaulle az NSZK-ba látogatott.
- IX. 18. De Gaulle memorandumot adott át a francia-német együttműködés lehetőségei tárgyában.
- IX. 25-X.5. *Schreiber Tamás vezetésével a francia Tv öt főnyi csoportja érkezett Magyarországra.*
- X. 11. A II. Vatikáni zsinat kezdete.
- X. 21. De Gaulle és Dean Acheson tárgyalásai.
- X. 22-28. Kubai válság. De Gaulle szilárd támogatásáról biztosította Kennedy elnököt.
- X. 28. A franciák 62,25%-a a közvetlen elnökválasztás mellett tette le voksát.
- XI. 13. *Vincze József-et a francia KÜM-ben tájékoztatják arról, hogy a „magyar kérdést” már nem tekintik elvi kérdésnek.*
- XI. 18-25. A szavazáson a gaulle-ista párt a szavazatok 40,5%-át szerezte meg.
- XII. 2. De Gaulle és Dean Rusk tárgyalásai Párizsban.
- XII. 15-16. Tárgyalások De Gaulle és Macmillan között Nagy-Britannia integrációjáról. De Gaulle tábornok Kennedy elnök „*Nagy Tervével*” szemben a közös brit-francia nukleáris erő kifejlesztését javasolta, és a brit integrációt ettől tette függővé.
- XII. 18-21. Macmillan brit miniszterelnök és Kennedy amerikai elnök a Nassauban folytatott tárgyalásokon a közös brit-amerikai nukleáris együttműködés mellett tették le a voksukat. Nassaui egyezmény megkötése december 21-én.

- XII. 20.** Norstad tábornok az európai NATO erők főparancsnoka, mivel nem értett egyet az amerikai-brit döntéssel, lemondott.

1963

- I. 14.** De Gaulle a sajtókonferenciáján nyilvánvalóvá tette, hogy Franciaország megvétózza Nagy-Britannia csatlakozását a Közös Piachoz. A témák között szerepelt még: a francia bel- és külpolitikai helyzet a referendum után, a nemzeti védelem és a multilaterális atomerő, a német-francia együttműködés kérdései.
- I. 21-23.** Adenauer kancellár Párizsba látogatott. Január 22., a német-francia ún. „Elysée-megállapodás” aláírása Párizsban. Adenauer kancellár a brit integrációval kapcsolatban kompromisszumot javasolt De Gaulle elnöknek.
- I. 29.** Brüsszelben megszakadnak a tárgyalások Nagy-Britannia felvételéről a Közös Piacba.
- II. 5.** Szovjet tiltakozás a francia-német szerződéssel kapcsolatban.
- II. 23.** *Francia-magyar baráti csoport megalakulása.*
- III. 16.** De Gaulle magánútja Hágába.
- IV. 10.** Pacem in Terris Encyklika.
- IV. 19.** De Gaulle a rádió és televízió beszédében a francia „force de frappe” fontosságára hívta fel a figyelmet, ugyanakkor kitért a szövetségesek közötti problémákra is.
- IV. 27-V. 3.** *Francia parlamenti delegáció útja Budapesten.*
- V. 6-9.** Francia követi konferencia Párizsban.
- V. 13.** A Bundestag – preambulum hozzátételével – ratifikálta a német-francia szerződést.
- V. 16-19.** De Gaulle Görögországba látogatott.
- V. 17.** Szovjet tiltakozás a francia-német szerződéssel kapcsolatban.
- VI. 13.** A Nyugat-Európai Unió kritikát fogalmazott meg a francia külpolitikával kapcsolatban.
- VI. 21.** Franciaország kivonta a NATO keretéből az atlanti és a la manche-i flottáját.
- VI. 24-26.** Kennedy útja az NSZK-ba.
- VII. 4-5.** De Gaulle és Adenauer tárgyalásai Bonnban.
- VII. 4-13.** *Magyar országgyűlési küldöttség útja Párizsba.*
- VII. 14.** A Pravdában cikk jelent meg a kínai-szovjet ideológiai szakításról.
- VII. 29.** De Gaulle sajtókonferenciájának témái: gazdasági és szociális helyzet Franciaországban, Atlanti szövetség, az európai Európa fogalmának kifejtése, *“Az európai Európa” azt jelenti, hogy Európa önmaga által és önmagáért létezik, más szavakkal: saját politikával rendelkezik a világban*”.
- VIII. 5.** Moszkvai egyezmény az atomkísérletek betiltásáról.
- VIII. 3-9.** Moszkvai konferencia. A Szovjetunió, Egyesült Államok és Nagy Britannia külügyminiszterei Moszkvában aláírták a részleges atomcsend-szerződést, és megtiltották a légköri atomkísérleteket. Franciaország nem írta alá a szerződést.
- VIII. 29.** De Gaulle deklarációja Vietnam tárgyában.
- IX. 21-22.** De Gaulle-Adenauer találkozó Rambouillet-ban.
- X. 11.** Adenauer lemondása.

- X. 16-20.** De Gaulle Iránba látogatott.
- XI. 21-22.** De Gaulle és Erhard új német kancellár közötti megbeszélések Párizsban.
- XI. 22.** Kennedy meggyilkolása Dallasban.
- XI. 24-25.** De Gaulle részt vett Kennedy temetésén.
- XII. 16.** Dean Rusk amerikai külügyminiszter és De Gaulle tárgyalásai Párizsban
- XII. 17.** *Magyar-francia, román-francia és bolgár-francia diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emelése.*

1964

- I. 3.** *Francia tiltakozó jegyzék átadása Budapesten a diplomaták követése miatt.*
- I. 6.** *Magyar tiltakozó jegyzék átadása Párizsban a magyar diplomaták követése miatt.*
- I. 9.** *Vincze József átadja nagyköveti megbízólevelét Párizsban.*
- I. 15.** *Pierre Francfort átadja nagyköveti megbízólevelét Budapesten.*
- I. 24.** *Kádár János első titkár fogadta Francfort nagykövetet.*
- I. 27.** Franciaország elismerte a Kínai Népköztársaságot.
- I. 28.** *Bíró József bemutatkozó látogatáson fogadta Francfort nagykövetet.*
- I. 31.** De Gaulle sajtókonferenciája: intézmények, együttműködés, Közös Piac, Kína elismerése
- I. 23-29.** Szovjetunióba látogatott Giscard d'Estaing francia pénzügyminiszter
- II. 5.** Trampczynski lengyel külkereskedelmi miniszter és Valéry Giscard d'Estaing tárgyalás eredményeként aláírják az 1965-1967-re érvényes hitelmegállapodást. Francia részről vállalták, hogy növelik a lengyel mezőgazdasági termékek importját.
- II. 12.** *Kádár interjút adott a Le Monde-nak. Az interjú II. 18-án jelent meg.*
- II. 14-15.** Erhardt német kancellár párizsi látogatása.
- II. 15.** *Vincze József látogatást tett Couve de Murville külügyminiszternél.*
- II. 19-22.** Segni olasz elnök franciaországi utazása.
- II. 24-III. 4.** Podgornij útja Párizsba.
- III. 13.** De Gaulle-Ben Bella találkozása.
- III. 15-24.** De Gaulle Mexikóba és az Antillákra utazott.
- IV. 3.** A Szovjetunió elítélte a kínai kommunista irányzatot.
- IV. 13-15.** Manilában összeült a SEATO. Franciaország nem vett részt az összejövetelen.
- IV. 16.** De Gaulle rádió és televízió beszédet tartott.
- IV. 27.** A francia tiszteket kivonják a tengeri szövetséges parancsnokság ellenőrzése alól. Magyar-francia kereskedelmi tárgyalások kezdődnek Párizsban.
- V. 4.** A „Kennedy forduló” megnyitása Genfben.
- V. 15-18.** *Jacques Murette, távközlési és Postaügyi miniszter Magyarországra látogatott.*
- VI. 2.** *Chaban-Delmas búcsúlátogatáson fogadta Vincze József nagykövetet.*
- VI. 12.** *Kovács István vezetésével jószolgálati küldöttség utazott Franciaországba.*
- VI. 30.** Olewinski lengyel építés és építőanyagipari miniszter megállapodást írt alá Párizsban a két ország építőipari együttműködéséről (tanulmányutak, szakemberek cseréje, közös kollokviumok rendezése)
- VII. 3-4.** De Gaulle Bonnba látogatott kilenc miniszterének a társaságában.

- VII. 11.** *Valkó Márton átadta nagyköveti megbízólevelét De Gaulle elnöknek.*
- VII. 23.** De Gaulle sajtókonferenciát tartott, ahol az alábbi témákat említette: stabilizációs terv, Európa és a francia-német szerződés, az észak-dél probléma, a nemzeti atomvédelmi program.
- VII. 27-**
- VIII. 3.** Maurer román miniszterelnök párizsi tárgyalásai.
- VIII. 2-5.** A tonkini incidens.
- IX.** Palewski a Francia Nemzetgyűlés pénzügyi, gazdasági és tervezési bizottságának elnöke egy hetes látogatása Lengyelországban
- IX. 20-X. 6.** De Gaulle Dél-Amerikába látogatott
- X. 15.** Hruscsov lemondása.
- X. 16.** Első kínai kísérleti atomrobbantás.
- X. 21.** Franciaország bejelentette, hogy nem vesz részt a Közös Piac testületeinek munkáiban addig, amíg a közös mezőgazdasági politika bevezetése során keletkezett ellentéteket nem rendezik.
- X. 27-30.** *Csanádi György postaügyi miniszter párizsi útja. Fogadta őt Couve de Murville külügyminiszter is.*
- X. 29.** Spaak belga külügyminiszter és De Gaulle tárgyalásai Párizsban a közös mezőgazdasági politikáról, a francia-német együttműködésről és a multilaterális atomerő kérdéséről.
- X. 30.** Francia-szovjet gazdasági szerződés aláírása.
- XI. 3.** Couve de Murville külügyminiszter a francia Nemzetgyűlés előtt kifejtette a francia kormány ellenérveit az amerikai multilaterális atomerő tervére vonatkozóan.
- XI. 20.** *Péter János beszéde az Országgyűlés őszi ülészakán.*
- XI. 26.** Popivic jugoszláv külügyminiszter útja Párizsba.
- XI. 26.** David csehszlovák külügyminiszter tárgyalásai Párizsban.
- XI. 28.** Basev bolgár külügyminiszter látogatása Párizsba.
- XI. 9-10.** De Gaulle és Adenauer tárgyalásai Párizsban.
- XI. 30.-**
- XII. 2.** *Magyar-francia kulturális csereprogram tárgyalások kezdődnek Budapesten. Két éves szerződés aláírása történt meg.*
- XII. 14-16.** De Gaulle tárgyalásai Dean Rusk amerikai külügyminiszterrel.
- XII. 15.** A „Hatok” megegyzése a Közös Piac bevezetéséről a gabonákra.

1965

- I. 7.** Franciaország átváltott 150 millió amerikai dollárt aranyba
- I. 8.** Román-francia gazdasági szerződés aláírása
- I. 11-13.** *Péter János hivatalos útja Franciaországban.*
- I. 19-20.** Tárgyalások Rambouillet-ben Erhard német kancellárral az amerikai multilaterális atomerő, a német egyesítés és az európai politikai egyesülés tárgyában.
- I. 20.** Churchill halála.
- I. 29-30.** De Gaulle a temetés alkalmával tárgyalásokat folytatott Wilson brit miniszterelnökkel.
- II. 4.** De Gaulle sajtókonferenciája: jövedelmi politika, a nemzetközi monetáris rendszer, amellyel kapcsolatban az aranystandard rendszerhez való visszatérést javasolta, az ENSZ-válság, francia-német kapcsolatok.
- II. 7.** Az amerikaiak elkezdték Észak-Vietnam bombázását.

- II. 9.** *Péter János-Pierre Francfort beszélgetése.*
- II. 14.** Franciaország kilépett az „aranydeviza-standard” („gold exchange standard”) rendszerből.
- II. 24.** Franciaország elfogadta a délkelet-ázsiai rendezésre vonatkozó szovjet elképzeléseket.
- II. 27.** De Gaulle és Brosio NATO főtítkár párizsi tárgyalásai
- III. 4.** De Gaulle sajtókonferenciája, ahol a német kérdés európai keretek közötti megoldásáról beszélt.
- III. 16-24.** Modrzewski külkereskedelmi miniszter-helyettes útja Párizsba.
- III. 22.** Francia-szovjet szerződés a francia színes tv rendszer átvételéről.
- III. 27.** Franciaország elutasította az olaszok javaslatát az európai politikai unióra vonatkozó külügyminiszeri konferencia összehívásáról.
- III. 29-IV. 3.** *Baczoni Jenő párizsi útja.*
- IV. 2-3.** De Gaulle és Wilson tárgyalásai Párizsban. A tárgyalásokon nem született megegyezés a két fél között.
- IV. 8.** Európai Gazdasági Közösség létrehozása.
- IV. 26-30.** Gromikó szovjet külügyminiszter Franciaországba utazott. A tárgyalások során a vietnami kérdés, az európai biztonság, német probléma, fegyverzetcsökkentés, a francia-szovjet együttműködés a gazdaság, kultúra, tudomány és technika területén.
- V. 3-5.** A SEATO közgyűlést tartott Londonban, de ezen Franciaország nem vett részt.
- V. 4.** Az ENSZ közgyűlésén Franciaország az Egyesült Államok ellen szavazott a dominikai kérdésben.
- V. 12.** Angol-francia-amerikai deklaráció arról, hogy Németországnak joga van megválasztania a sorsát.
- VI. 4.** Fanfani olasz külügyminiszter tárgyalásai Párizsban.
- VI. 11-12.** De Gaulle az NSZK-ba látogatott.
- VI. 20.** Humphrey amerikai alelnök és De Gaulle elnök tárgyalásai Párizsban.
- VI. 24.** Dél-Vietnam megszakítja diplomáciai kapcsolatait Franciaországgal.
- VI. 28-30.** Joxe államminiszter útja Prágába.
- VI. 30.** Franciaország az integrációval kapcsolatban Brüsszelben az üres székek politikáját kezdte alkalmazni.
- IX. 9.** De Gaulle sajtóértekezletén az alábbi témák kerültek szóba: gazdasági és szociális kérdések, Közös Piac válsága, nemzetközi kapcsolatok, a köztársaság elnökének szerepe, intézmények.
- IX. 5-19.** Elnökválasztások Franciaországban.
- IX. 6-16.** Cyrankiewicz miniszterelnök és Naskowski lengyel külügyminiszter-helyettes párizsi útja.
- IX. 16-20.** *Marc Jacquet francia közmunka- és közlekedésügyi miniszter magyarországi látogatása.*
- IX. 30-X. 5.** Pisani francia földművelésügyi miniszter útja Romániába.
- X. 7-12.** Peyrefitte útja Jugoszláviába.
- X. 28-XI. 2.** Couve de Murville külügyminiszter útja a Szovjetunióba.
- X. 25.** Az „Ötök” arra kéri Párizst, hogy térjen vissza Brüsszelbe.
- XI. 26.** Az „Asterix” francia műhold orbitális pályára állítása.
- XI. 27.** Párizsban a NATO hat védelmi minisztere összeült és egy speciális nukleáris bizottságot állított fel.
- XII. 8.** A II. Vatikáni Zsinat bezárása.
- XII. 13.** De Gaulle és Michel Droit televíziós beszélgetése.

- XII. 14.** Franciaország visszautasította az állandó nukleáris bizottság létrehozását a NATO keretében.
- XII. 19.** De Gaulle-t ismét köztársasági elnökké választották.

1966

- I. 3-15.** A Havannai-konferencia.
- I. 4-10.** Indiai-pakisztáni konferencia Taskenban a Szovjetunió szervezésében.
- I. 7.** *Kállai Gyula és Raymond Gastambide beszélgetése.*
- I. 17.** *Sarlós István és Raymond Gastambide beszélgetése.*
- I. 18.** A francia „üres székek politika” befejeződése.
- I. 19.** *Szilágyi Béla-Raymond Gastambide beszélgetése.*
- I. 20.** Brosio NATO főtitkár tárgyalásai Párizsban.
- I. 28-29.** Megszületett az ún. „luxemburgi kompromisszum”.
- II. 7-8.** Erhard német kancellár Párizsba látogatott.
- II. 10.** *Péter János és Raymond Gastambide beszélgetése.*
- II. 11.** *Kádár János fogadta Raymond Gastambide nagkövetet.*
- II. 15.** *Hosszúlejárathú magyar-francia kereskedelmi megállapodás aláírása Budapesten.*
- II. 21.** De Gaulle sajtókonferenciáján az alábbi témák kerültek szóba: Franciaország belső gazdasági helyzete, gazdasági és szociális kérdések, Ben Barka ügy, NATO, Németország, Európa.
- III. 2.** *Szilágyi Béla és Raymond Gastambide beszélgetése.*
- III. 7.** De Gaulle személyes levelet küldött Johnson amerikai elnöknek, amelyben kifejtette az atlanti szövetség megváltoztatására vonatkozó francia elképzeléseket, és amelynek szükségességét a nemzetközi helyzettel magyarázta. Kijelentette, hogy Franciaország ki szándékozik vonulni a NATO keretéből és meg fogja tiltani az idegen csapatok tartózkodást francia területen.
- III. 9.** A „Hatok” megegyezése Brüsszelben a mezőgazdasági árakról.
- III. 10.** A francia kormány első Emlékeztetőt küldött a 14 NATO tagállam számára, amelyben kifejtették, hogy Franciaország kivonul a NATO katonai szervezetéből, de az Atlanti Szövetség keretében marad.
- III. 18.** A NATO 14 tagállama nyilatkozatot adott ki, amelyben megerősítették, hogy az Észak-Atlanti Szerződés katonai szervezete a békéjüket biztosítja.
- III. 23.** Erhard békejavaslata a keleti országoknak.
- III. 29.** A francia kormány második Emlékeztetőt küldött a 14 NATO tagállam számára, amelyben kifejtették, hogy Franciaország kivonul a NATO katonai szervezetéből, de az Atlanti Szövetség keretében marad.
- III. 30.** Franciaország bejelentette, hogy kilép a NATO Katonai Bizottságából. Ennek következtében az Egyesült Államoknak 1967. április 1-ig ki kellett vonulnia 29 franciaországi támaszpontjáról.
- IV. 4.** *De Gaulle üdvözlő távirata a magyar nemzeti ünnep alkalmából.*
- IV. 13.** Az Egyesült Államok a március 29-ei francia Emlékeztetőre válaszul elfogadta a franciák kivonulását a NATO kötelékéből.
- IV. 18.** A kínai kulturális forradalom kezdete. A dán miniszterelnök párizsi tárgyalásai során az európai kérdések és az Atlanti Szövetség kérdései kerültek szóba.

- IV. 22.** Franciaország válaszolt az április 13-ai amerikai válaszra és azt javasolta, hogy Párizs a NATO gyakorlati döntéseibe a kivonulás után továbbra is beleszólhasson.
- IV. 25-30.** Couve de Murville Romániába és Bulgáriába utazott.
- V. 11.** Brüsszeli egyezmény a Közös Agrárpolitikáról.
- V. 18-21.** Couve de Murville Lengyelországba látogatott.
- VI. 8.** Az Atlanti Paktum miniszteri tanácsa úgy döntött, hogy a francia katonai erőket továbbra is Németország területén állomásoztatják.
- VI. 15.** A NATO állandó tanácsa Franciaország nélkül ült össze.
- VI. 20.**
- VII. 1.** De Gaulle a Szovjetunióba látogatott. A látogatás végén két francia-szovjet szerződést írtak alá. Egyik a tudományos, technikai és gazdasági, a másik az űrtudományos együttműködésre vonatkozott. Létrehoztak egy állandó francia-szovjet bizottságot, és nyilvánosságra hozták a két fél közös deklarációját az európai biztonság, Vietnam, illetve Franciaország és Szovjetunió közötti együttműködés kérdésében
- VI. 27.** *Fock Jenő és Raymond Gastambide beszélgetése.*
- VII. 1.** Francia döntés az NSZK-ban állomásozó francia csapatok közös parancsnokság alól történő kivonásáról.
- VII. 13.** *Szilágyi Béla és Raymond Gastambide beszélgetése.*
- VII. 21.** De Gaulle Bonnba látogatott.
- VII. 25-27.** Couve de Murville Csehszlovákiába látogatott.
- VII. 28-30.** *Couve de Murville Magyarországra látogatott.*
- VIII. 25.-**
- IX. 12.** De Gaulle a volt francia gyarmatokon, Afrikában és a Távol-Keleten hivatalos utazáson vett részt.
- VIII. 31.** De Gaulle beszéde Phnom Penh-ben.
- IX. 11-14.** Couve de Murville Jugoszláviába utazott.
- X. 13.** Todor Zsivkov bolgár elnök Párizsba látogatott és De Gaulle elnökkel az európai kérdésekről tárgyalt.
- X. 26.** A NATO tizennégy tagállama elhatározta, hogy a szervezet székhelyét Párizsból Brüsszelbe helyezik át.
- X. 28.** Az Elysée palotában tartott sajtókonferencián az alábbi témák kerültek terítékre: a vietnami háború, Bonn-Washington közötti preferált kapcsolatok, a francia kivonulás az Atlanti Szövetségből, a francia Szomália státusza, szociális helyzet, a Vallon módosító indítvány és a dolgozók részvétele a vállalatok működésében.
- XI. 8.** Az Erhard kormány lemondott a német-francia kapcsolatok kérdése miatt.
- XI. 16.** *Péter János-Raymond Gastambide beszélgetése*
- XII. 1.** Kiesinger kormány megalakulása
- XII. 1-9.** Koszigin a Szovjetunió minisztereinek a tanácsának elnöke Franciaországba utazott.
- XII. 14.** Dean Rusk amerikai és Willy Brandt német külügyminiszter egymás után tárgyalásokat folytatott az Elysée palotában.
- XII. 21.** Német-francia egyezmény a francia csapatok NSZK-beli állomásozásáról.

1967

- I. 13-14.** Párizsban tárgyalások zajlottak De Gaulle elnök, Kiesinger német kancellár és Willy Brant német külügyminiszter között a német keleti nyitás, a Németországban tartózkodó francia csapatok és az atlanti integráció kérdésében.
- I. 25-26.** Wilson brit miniszterelnök és Brown külügyminiszter franciaországi utazása. Kifejtették ismételt szándékukat az integrációs szervezetekhez való csatlakozás tárgyában.
- I. 27.** Brosio NATO főtitkár és De Gaulle megbeszélése
- I. 27.** De Gaulle és Rapaczki lengyel külügyminiszter tárgyalásai a német egyesítés tárgyában. Franciaország támogatta a Rapaczki terv azon pontjait, amelyek szerint az NSZK-nak le kellett mondania az atomfegyverek használatáról, el kell ismernie az Odera-Neisse határt. Ugyanakkor az NDK elismerését a franciák nem támogatták.
- III. 5., 12.** Törvényhatósági választások Franciaországban.
- III. 29.** A *Redoutable* atomtengeralatjáró vízre bocsátása.
- IV. 6.** Pompidou lett a miniszterelnök.
- IV. 7.** De Gaulle és Humphrey amerikai alelnök tárgyalásai Párizsban.
- IV. 19.** Adenauer halála.
- IV. 25.** De Gaulle Kölnbe ment Adenauer temetésére.
- V. 2.** A britek második felvételi kérelme.
- V. 16.** Kennedy forduló vége. De Gaulle sajtókonferenciáinak a témái: a választások eredményei, a kivételes hatalom kérdése a gazdasági és szociális problémák megoldása miatt, a hatalmi ágak egyensúlya, az európai kérdések, Nagy-Britannia felvételének kérdése a Közös Piacba.
- V. 17-22.** Québec-i miniszterelnök, Daniel Johnson párizsi útja.
- V. 22.** Az Akabai öböl blokádjának kezdete.
- V. 29-VI. 1.** De Gaulle Olaszországba és a Vatikánba látogatott.
- VI. 2.** A francia kormány felfüggesztette a fegyverszállításokat a hét arab országba, és Izraelba.
- VI. 5-10.** Az ún. „hatnapos háború”.
- VI. 16.** Koszigin párizsi útja.
- VI. 19-20.** Wilson és De Gaulle tárgyalásai.
- VI. 21.** De Gaulle a minisztertanács előtt elítéli az amerikaiak vietnami intervencióját, és az izraeliek támadását.
- VI. 25.** Johnson és Koszigin tárgyalásai Glasboro-ban, az amerikai-szovjet közeledés kezdete.
- VII. 1.** Koszigin párizsi útja.
- VII. 12-13.** De Gaulle Bonnba látogatott, ahol miután elismerte a nézetkülönbségeket a francia-német kapcsolatok egyes területein, az együttműködés lehetőségét javasolta azokon a szűk területen, ahol lehetséges volt az amerikai túlsúly leküzdése.
- VII. 15-26.** De Gaulle Quebec-be látogatott.
- VIII. 10.** De Gaulle a rádió és televízió beszédében a békéről, a francia külpolitika fő vonalairól az Atlanti Szövetség irányába. A Közös Piacról, a közel-keleti konfliktusról és a vietnami háborúról is beszélt.
- VIII. 30.** Tito küldötte tárgyalásai Párizsban.
- IX. 6-12.** De Gaulle elnök Lengyelországba utazott.
- IX. 25-29.** Konferencia Rio de Janeiro-ban a nemzetközi monetáris rendszer reformjáról.

- X. 12.** Jean Rey, az európai Bizottság elnöke és De Gaulle tárgyalásai Párizsban.
- X. 13.** Brosio NATO főtítkári tárgyalásai Párizsban.
- XI. 18.** A fontsterling leértékelése.
- XI. 22.** Az ENSZ BT. 242-es határozata a közel-keleti békéről.
- XI. 27.** De Gaulle sajtókonferenciája: a francia közel-keleti politika, amelynek keretében De Gaulle ismételt elítélte az izraeliek agresszóját, Nagy-Britannia felvételének a problémája a Közös Piacba, a francia-quebeci együttműködés, az intézmények.
- XII. 13-14.** A Harmel jelentés elfogadása.
- XII. 19.** Nézeteltérés a hatok között a britek felvétele tárgyában

1968

- I. 18.** *De Gaulle vacsoráján De Gaulle, Pompidou, Couve de Murville beszélgetést folytatott Valkó Mártonnal.*
- I. 22.** Pueblo incidens.
- I. 23.** *Mód Péter és Raymond Gastambide beszélgetése.*
- I. 29-31.** Tet offenzíva.
- I. 29.** *Szilágyi Béla és Raymond Gastambide beszélgetése (európai biztonság, német kérdés, kommunista mozgalom, bilaterális kapcsolatok)*
- II. 8.** U Thant ENSZ főtítkári párizsi látogatása.
- II. 15-16.** De Gaulle és Kiesinger tárgyalásai Párizsban.
- II. 20.** *Szilágyi Béla és Raymond Gastambide beszélgetése (Fock Jenő útja, külügyi konzultáció, Schumann útja)*
- II. 26-29.** *Beck János és La Charriere konzultációja. Együttműködés a nemzetközi szervezetekben.*
- III. 25-30.** *Fock Jenő útja Franciaországba.*
- III. 29.** *De Gaulle és Fock Jenő tárgyalásai Párizsban.*
- III. 30.** Johnson bejelentette a vietnami bombázások leállítását. A „különleges lehívási jogok” létrehozása
- IV. 22.** *Házi Vencel és Raymond Gastambide beszélgetése. (kétoldalú kapcsolatok, német kérdés, magyar-amerikai kapcsolatok)*
- V. 2.** Az amerikaiak és a vietnamiak Párizst választják a tárgyalások színhelyéül.
- V. 13-VI. 30.** Diáklázadások Párizsban, amelyet általános sztrájk követett.
- V. 14-18.** De Gaulle Romániába látogatott
- V. 24.** Szilágyi Béla és Raymond Gastambide beszélgetése. (franciaországi helyzet, magyar-csehszlovák barátsági szerződés)
- V. 31.** Francia döntés a „különleges lehívási jogok” gyakorlásáról.
- VI. 23-29.** A törvényhatósági választások Franciaországban a gaulle-ista párt (U.D.R.) győzelmével végződtek.
- VII. 1.** Közös Piac bevezetése.
- VII. 10.** Pompidou-t Couve de Murville váltotta fel a miniszterelnöki székben. Külügyminiszter Debré lett.
- VII. 12.** *Puja Frigyes és Raymond Gastambide beszélgetése. (franciaországi belső helyzet, kommunista mozgalom)*
- VIII. 20-21.** Varsói Szerződés csapatainak intervenciója Csehszlovákia ellen.
- VIII. 23.** *Szilágyi Béla és Raymond Gastambide beszélgetése. (csehszlovákiai események és a katonai intervenció).*

- VIII. 24.** Első francia atomrobbantás Polynéziában.
- VIII. 26.** *Puaux politikai igazgató és Fóti György beszélgetése (csehszlovák helyzet)*
- VIII. 30.** *Bartha János és Raymond Gastambide beszélgetése (francia és a csehszlovák helyzet)*
- IX. 9.** De Gaulle sajtókonferenciáján az alábbi témák hangzottak el: *a társadalom válsága, szociális kérdések, "participation", Pompidou helyettesítése, a Szenátus reformja, a decentralizálás, az egyetemi reform, a biafrai háború, a csehszlovákiai intervenció.*
- IX. 13.** *Mód Péter átadta a megbízólevelét De Gaulle elnöknek.*
- IX. 27-28.** De Gaulle bonni utazása.
- X. 8.** *Szilágyi Béla és Raymond Gasatmbide beszélgetése. Le Monde melléklet megjelenése. Schreiber Tamás a magyar gazdaság szovjetektől való függőségéről írt.*
- X. 9.** *Mód Péter és Lipkowski beszélgetése.*
- X. 12.** *Mód Péter-Couve de Murville beszélgetése*
- X. 15.** *Nyerges János útja Párizsba.*
- X. 25.** *Puja Frigyes és Raymond Gastambide beszélgetése (csehszlovák helyzet).*
- X. 25-30.** De Gaulle hivatalos törökországi utazáson vett részt.
- X. 31.** Az amerikai bombatámadások befejeződnek Vietnamban.
- XI. 20-24.** Nemzetközi monetáris válság. Bonni konferencia.
- XI. 21.** *Szilágyi Béla és Raymond Gastambide beszélgetése.*
- XII. 9.** Mansholt terv nyilvánosságra kerülése az agrárstruktúra reformjáról az Európai Közösség keretében
- XII. 28.** Izraeli támadás Bejrout ellen

1969

- I. 3.** De Gaulle határozata arról, hogy fegyverembargót vezet be Izraellel szemben.
- I. 7.** De Gaulle rész vett a francia-szovjet baráti társaság összejövetelén.
- I. 15.** A franciák a négy nagyhatalom részvételével nemzetközi konferenciát javasolnak a közel-keleti válság megoldására. A szovjetek támogatják a francia elképzeléseket.
- I. 10-17.** Spiljak a Jugoszláv Szövetségi Végrehajtó Tanács elnöke Franciaországban tartózkodott és tárgyalt De Gaulle elnökkel.
- I. 18.** Manescu a Román Népköztársaság elnökhelyettese tárgyalásokat folytatott De Gaulle elnökkel.
- II. 4.** De Gaulle és Soames brit nagykövet tárgyalásai.
- II. 28-III. 2.** Nixon franciaországi útja.
- III. 13-14.** De Gaulle és Kiesinger tárgyalásai Párizsban.
- III. 30-31.** De Gaulle Washingtonba látogatott Eisenhower temetésére.
- IV. 27.** A referendumon a franciák elutasítják a közigazgatási reformot.
- IV. 28.** De Gaulle lemondása

Francia diplomaták életrajza

Alphand, Hervé

1907. V. 31. jogi végzettség, politikatudományi diploma
1930 Adjutáns pénzügyi ellenőr
1932 Pénzügyi ellenőr
1933-1934 a pénzügyminiszter kabinetjének helyettes vezetője
1933 Különleges szolgálatban a török kormány mellett
1935-1936 Kereskedelmi miniszter kabinetjének a vezetője
1937-1940 Kereskedelmi szerződések igazgatója
1937. augusztus 25. Becsületrend lovagja
1940 Pénzügyi attaché, Washington
1940-ben lemond, majd elbocsátják
1941-1943 A londoni Francia Nemzeti Bizottság pénzügyi igazgatója
1943 Az algíri Külügyminisztérium pénzügyi igazgatója
1944. De Gaulle amerikai delegációjának a tagja
1945-1949 A Külügyminisztérium gazdasági, pénzügyi és technikai ügyek főigazgatója
1946-1947 A francia kormány delegációjának tagja a san-francisco-i, londoni, moszkvai, new-yorki külügyminiszteri konferenciának és a párizsi békekonferenciának, a francia-angol-orosz konferenciának, az európai gazdasági bizottság és az ENSZ francia delegátusának tagja
1946. IV. 3. Becsületrend tisztifokozatát kapja
1947 októberében az amerikai segélykonferencián Franciaország delegátusa
1948 Nagykövet
1950. VIII. 19. Franciaország nagykövete címet kapja, Franciaország képviselője a NATO Tanácsában
1951-ben az európai védelmi közösség létrehozására összehívott konferencia elnöke, az ENSZ melletti állandó francia képviselő vezetője

1955-1956 ENSZ-ben Franciaország állandó képviselője

1955. VII. 29. A Becsületrend parancsnoki fokozata

1956-1965 Nagykövet, Washington

1965-től Külügyminisztérium főtitkára

1967. XII. 28. A Becsületrend főtisztje

Andréani, Jacques

1929. XI. 22., politikatudományi diploma, ENA

1955 Központi szolgálat

1955-1958 Követattaché, Washington

1958-1960 II. titkár, u.o.

1960-1961 Központi szolgálat

1961-1964 I. titkár, Moszkva

1964-Központi szolgálat, aligazgató

1965. XII. 22. Becsületrend

Apparisio, Auguste

1914. VII. 9., katonai szolgálat 1939-

1940, 1943-1945, alkonzul

1932-1959 Marokkó

1959-1960 u.a. Conakry

1960-1963 Levéltáros, Bizerte

1963-1965 Helyettes konzul, Bizerte

1965 VI. Helyettes konzul, Budapest

Baudet, Philippe

1901. VIII. 29., jogi végzettség, politikatudományi diploma, a szabad francia hadsereg tagja

1928. V. 14. Felvételi vizsga

1928-1930 Követattasé, Isztambul

1930-1931 III. titkár, Washington

1931-1934 III. titkár, Peking

1935-1937 Központi szolgálat

1937-1938 Rendelkezési állományban

1939-1940 II. titkár, Mexikó

1940-1941 II. tanácsos, Peking

1942-1943 London, ellenállás tagja

1943-1945 I. tanácsos, Washington

1945-1947 Központi szolgálat

1946. II. 27. Becsületrend lovagja

1947-1950 Követtanácsos, London

1950-1954 Nagykövet, Belgrád

1951. II. 27. Becsületrend tisztje

1954 A miniszter kabinetjének igazgatója

1955-1957 Nagykövet, Buenos-Aires

1957. III. 6. Becsületrend parancsnoka
 1957 Diplomáciai tanácsadója
 1957-1959 Szaharai ügyek összekötője
 1961-1963 Nagykövet, Bern
 1964- Nagykövet, Moszkva
Beauchataud, Jean-Pierre
 1929. VIII. 27., Külkereskedelmi diploma
 1953-1957 Tengerentúli szolgálat
 1958-1960 Központi szolgálat
 1958. I. 1. A Külügyminisztérium titkári állományába integrálva
 1960-1963 II. titkár, Ankara
 1963-1967 I. titkár, Varsó
 1968. Központi szolgálat (Európa)
 1968. V. 11. Becsületrend
Binoche, Jean
 1903. VIII. 19., jogi végzettség, közgazdász diploma, politikatudományi diploma 1939-1940 katonai szolgálat
 1934-1936 Pénzügyminisztérium
 1936-1941 Marokkói ügyek
 1941-1945 A francia ellenállás tagja
 1946 I. tanácsos, Beyrouth
 1946-1950 Központi szolgálat
 1949. IX. 19. Becsületrend lovagja
 1950-1952 Központi szolgálat
 1951 Szolgálatvezető
 1952-1955 Nagykövet, Lima
 1955-1957 Központi szolgálat
 1957. VIII. 7. Becsületrend tisztje
 1957-1961 Nagykövet, Oslo
 1962- Nagykövet, Belgrád
Bréart de Boisanger, Claude
 1899. X. 24., jogi végzettség
 1924 Központi szolgálat
 1924 Követattasé, Hága
 1925 u.a. Moszkva
 1926 u.a. Berlin
 1926-1927 III. titkár Moszkva
 1927-1928 u. a. Belgrád
 1928-1930 Központ (európai ügyek)
 1930-1930 II. titkár, Madrid
 1932-1933 Főosztályvezető-helyettes
 1933-1936 II. titkár Washingtonban
 1934. I. 24. Becsületrend lovagja
 1936-1937 Sajtóosztály vezetője, államtitkári kabinetfőnök
 1938-1939 I. titkár, Kairó
 1939-1940 Központi szolgálat

1940 A miniszter kabinetjének vezetője
 1940-1941 Szolgálatvezető
 1941 Konzul, San Franciscó
 1941-1945 Indokína
 1946-1948 Központi szolgálat
 1948. III. 16. Becsületrend tisztje
 1948-1951 Az ENSZ palesztíniai békéltető bizottságának francia képviselője
 1951-1953 Központi szolgálat
 1953-1959 Nagykövet, Prága
Boncour, Jean-Paul
 1898. VII. 30., Jogi egyetem
 1922. VI. 5. Felvételi vizsga
 1922-1923 Központi szolgálat,
 1923-1924 III. titkár, Washington
 1924-1934 Központi szolgálat
 1930-1932 Konferenciák titkára
 1932. I. 12. Becsületrend lovagja
 1932 A miniszter kabinetjének vezetője
 1934-1935 I. titkár, Bukarest
 1935-1936 A Londoni Tengerészeti konferencia francia küldöttségének főtitkára
 1938 Éviani kormányközi konferencia főtitkára
 1938-1939 Konzulhelyettes, Genf
 1938 Megfigyelő a VIII. pánamerikai konferencián, Lima
 1939-1940 Központi szolgálat, az Információs és Sajtóosztály vezetője
 1940-1943 tanácsos Pekingben
 1943 Vichy lemondattja
 1944 Központi szolgálat (aligazgató)
 1944-1947 Románia
 1947 Az ENSZ koreai tényfeltáró bizottságának tagja
 1947-1951 Központi szolgálat
 1951-1953 Nagykövet, Bankok
 1952. VIII. 20. Becsületrend tisztje
 1954-1956 Központi szolgálat
 1956-1962 Követ, Budapest
Bonneau, Jean
 1939. I. 23., bölcsész (orosz)
 1964. XII. 18. Sikeres felvételi vizsga
 1965-1966 Követattaché, Tirana
 1966-1967 Katonai szolgálat
 1967 II. III. titkár, Budapest
Bouffanais, Pierre

1909. V. 27., Jogászdoktor,
 külkereskedelmi diploma
 1935. V. 22. Felvételi vizsga
 1935-1937 Követattasé, Peking
 1938-1939 III. titkár, Peking
 1941-1945 Központi szolgálat
 1945-1948 Konzul, Kunming
 1948-1949 Főkonzul, Sanghaj
 1949. III. 25. Becsületrend lovagja
 1950-1951 Sarr-vidéki ellenőrző
 bizottságának delegátusa
 1952-1953 Főkonzul, Sao Paulo
 1954-1957 Központi szolgálat
 1957-1960 Főkonzul, Tanger
 1959. V. 5. Becsületrend tisztje
 1960-1964 követ, nagykövet, Bukarest
Burin des Rozières, Etienne
 1913. VIII. 11., Jogi egyetem,
 Politikatudományi iskola diplomája,
 történész diploma
 1940-1944 Ellenállás tagja
 1939. VI. 9. Felvételi vizsga
 1940-1942 Követattasé, Washington
 1944-1945 Miniszterelnök melletti
 szolgálat
 1945-1948 Központi szolgálat
 1946. I. 18. Becsületrend lovagja
 1948 Európai igazgatóság
 1950 Európai igazgatóság aligazgatója
 1950-1952 NATO képviselő
 1952-1953 Központi szolgálat
 1953. IV. 13. Becsületrend tisztje
 1954-1955 I. tanácsos, Belgrád
 1955-1956 Miniszteri biztos, Rabat
 1956-1958 Konzul, Milánó
 1958 VII. Nagykövet, Varsó
Broustra, Vincent
 1897. VI. 9. Jogászdoktor,
 gazdaságföldrajzi diploma, olasz
 szakértői diploma
 1925. X. 26. Felvételi vizsga
 1926-1927 Követattasé, Varsó
 1927-1930 III. titkár, u.o.
 1930-1932 II. titkár, u.o.
 1932-1936 Központi szolgálat
 1936-1940 Rabat
 1937. VI. 29. Becsületrend lovagja
 1940-1942 Központi szolgálat
 1942-1943 I. tanácsos, Bern

1943-1944 Ideiglenes Kormány
 képviselője, Bern
 1946 Népszövetségi delegáció vezetője
 1946. VIII. 14. Becsületrend tisztje
 1946-1951 ENSZ ügyek
 1949 Európa Tanács ügyek
 1950. IX. 5. Becsületrend parancsnoka
 1956 ENSZ követ
 1956 Nagykövet, Belgrád
Cadol, Michel, Albert, Hubert
 1919. II. 23. Keletei nyelvek Nemzeti
 Iskolája, Politikai Tudományok Iskolája
 1943-1945 Központi szolgálat (Ázsia)
 1946-1949 III. titkár Bankok
 1949-1952 Rendelkezési állományban
 1954-1956 II. titkár, Bankok
 1957. I. II. titkár, Budapest
 1957. VIII. 7. Becsületrend
Chancel, Ludovic
 1901. I. 1., jogi végzettség, a Szabad
 Francia haderő tagja
 1928. VI. 25. Sikeres felvételi
 1928-1929 Attaché, London
 1929-1936 Kereskedelmi attasé-
 helyettes, Rio de Janeiro
 1936-1938 Segédkonzul, Sanghaj
 1939-1940 Konzul, Tallinn
 1941 Konzul, Bukarest
 1941 júniusában lemond, elbocsátják
 1941-1944 Ellenállás tagja
 1946. II. 27. Becsületrend lovagja
 1946-1950 Főkonzul, New-York
 1950-1950 Nagykövet, Port-au-Prince
 1952 Központi szolgálat
 1953-1954 Követ, majd nagykövet,
 Bagdad
 1953. VII. 8. Becsületrend tisztje
 1954-1956 Rabat
 1956-1958 Nagykövet, Pretória
 1958-1961 Központi szolgálat
 1959. VII. 24. Becsületrend
 1961-1964. Nagykövet, Prága
 1964 Külpolitikai kormánytanácsadó
Charpentier, Pierre
 1904. IX. 20., bölcsész és jogász
 végzettség, 1939-1940 katonai
 szolgálat, 1943-1944 között az
 ellenállás tagja
 1929. V. 22. Felvételi vizsga
 1929-1931 Követattasé, London

1931-1933 Központi szolgálat
 1933-1936 I. titkár, Moszkva
 1936 Központi szolgálat
 1937 I. titkár, Washington
 1937-1938 Központi szolgálat
 1938 Kabinetfőnök-helyettes
 1939. VII. 29. Becsületrend lovagja
 1940 Rabat
 1944-1948 I. tanácsos, követtanácsos
 Moszkva
 1948. III. 16. Becsületrend tisztje
 1948-1949 Követ, Bukarest
 1949 Központi szolgálat
 1950 Főigazgató-helyettes
 1955-1957 Nagykövet, Athén
 1957-1958 Központi szolgálat
 1958-1960 Diplomáciai tanácsadó
 1959. VII. 24. Becsületrend
 1960-1962 Nagykövet, Leopoldville
 1962-Nagykövet, Varsó
Coiffard, Jacques
 1899. VIII. 16., jogi végzettség,
 politikatudományi diploma, 1942-től a
 Szabad Francia Hadsereg tagja
 1927. III. 28. Felvételi vizsga
 1927-1928 Központi szolgálat
 1928-1930 Segédkonzul, Sanghaj
 1930-1935 Helyettes konzul, u.o.
 1936-1938 III. titkár, Riga
 1938. II. 5. Becsületrend lovagja
 1939-1941 II. titkár, Teherán
 1941 II. tanácsos, u.o.
 1942-1944 Ellenállás tagja
 1944-1950 Főkonzul, Barcelona
 1947. IV. 12. Becsületrend tisztje
 1950-1953 Követ, Közép-Amerika
 1953-1957 Nagykövet, Santiago
 1957-1961 Központi szolgálat
 1958. IX. 5. Becsületrend parancsnoka
 1961-1963 Követ, Szófia
 1963-1964 Nagykövet, Szófia
Combal, Jean
 1927. IX. 1., jogi végzettség,
 politikatudományok diplomája, ENA
 1950-1952 ENA hallgatója
 1953-1955 Marokkó
 1955-1956 Rendelkezési állomány
 1956-1957 Központi szolgálat
 1957. IV. 16. A Külügyminisztérium
 titkári állományába integrálva

1958 III. titkár, Bejrút
 1959-1960 II. titkár, u.o.
 1960-1961 I. titkár, Yaoundé
 1961-1965 ENSZ diplomata
 1966-1969 II. tanácsos, Budapest
Couve de Murville, Maurice
 1907. I. 24., jogászdoktor,
 bölcsészdiploma, politikatudományi
 diploma
 1930-1939 Pénzügyminisztérium
 1939. VII. 3. Becsületrend lovagja
 1940-1943 köztisztviselő
 1943 Ellenállás tagja
 1944 márciusában az itáliai ügyek
 francia delegátusának tagja
 1945-ben a francia ideiglenes kormány
 képviselője Rómában
 1945 szeptemberében a
 Külügyminisztérium politikai ügyeinek
 vezetésével megbízott főtárgy
 1945-1947 A Külügyminiszterek
 Tanácsának póttagja
 1946. VIII. 14. Becsületrend tisztje
 1949-ben az Atlanti Paktumot aláíró
 francia küldöttség tagja
 1950. II. 4. Franciaország
 nagykövetének nevezik ki
 1950-1954 Nagykövet, Kairó
 1954-1955 Franciaország állandó
 képviselője a NATO tanácsában
 1954. XI. 9. Becsületrend tisztje
 1954-1956 Nagykövet, Washington
 1956-1958 Nagykövet, Bonn
 1958-1968 Külügyminiszter
 1968 május-július Gazdasági és
 Pénzügyminiszter
 1968-1969 Miniszterelnök
Jacquin de Margerie, Emmanuel
 1924. XII. 25., jogi végzettség, Politikai
 tudományok diplomája, történelmi
 tanulmányok, ENA
 1949-1951 ENA
 1951-1954 Központi szolgálat
 1955-1959 II. titkár, London
 1959-1961 I. titkár, Moszkva
 1961-1963 Központi szolgálat
 1963-1967 Aligazgató (Európa)
 1967-től I. tanácsos, Tokió
Dejean, Maurice
 1899. IX. 30., bölcsész, filozófus

1930-1939 A sajtószolgálat helyettes vezetője, Berlin
 1936. VIII. 8. Becsületrend lovagja
 1939-1940 Miniszteri kabinetfőnök
 1941-1945 Ellenállás tagja
 1945. XI. 2. Franciaország nagykövete
 1945-1949 Nagykövet, Prága
 1946. II. 27. Becsületrend tisztje
 1946 ENSZ közgyűlés tagja
 1949 Ruhr vidék Nemzetközi Ellenőrző Bizottságának francia képviselője
 1950-1952 A Szövetségesek távol-keleti parancsnokságának francia összekötője
 1951. II. 27. Becsületrend
 1952-1953 Nagykövet, Tokió
 1953-1954 Indokína
 1954-1955 Diplomáciai tanácsadó
 1955-1964 Nagykövet, Moszkva
Delarüe Caron de Beaumarchais, Jacques
 1913. IV. 16., jogi végzettség, Politikatudományi diploma, katonai szolgálat 1939-1941, 1943
 1942. VI. 22. Felvételi vizsga
 1942-1943 A Német fegyverszüneti bizottság gazdasági ügyiért felelős francia delegáció tagja
 1943-1944 Ellenállás tagja
 1944-1945 Követattasé, Róma
 1945-1946 II. titkár, u.o.
 1946 Központi szolgálat
 1946-1948 Német ügyek
 1949-1952 Központi szolgálat
 1953-1955 II. tanácsos, London
 1955-1957 Központi szolgálat
 1957. III. 23. Becsületrend lovagja
 1957-1958 NATO képviselő tagja
 1958-1962 Kabinetfőnök-helyettes
 1962 Követtanácsos, Moszkva
 1962-1964 Központi szolgálat (Európa)
 1964-1965 Kabinetfőnök
 1965. VII. 12. Becsületrend tisztje
 1965-től a Politikai Igazgatóság igazgatója
 1968. XII. 16. Becsületrend
Francfort, Pierre
 1908. X. 28. Politikatudományok Iskolája, 1939-1940 behívták katonának, ellenállás tagja
 1934-1935 Alkonzul, Kharbine

1935-1936 Alkonzul, Sanghaj
 1936-1937 Követattaché, Peking,
 1937-1938 III. titkár u.o.
 1938-1939 III. titkár, Madrid
 1939 Központi szolgálat
 1943-1945 I. titkár, London
 1945-1948 II. tanácsos, London
 1956. VIII. 14. Becsületrend lovagja
 1948-1950 I. tanácsos Moszkvában
 1950-1951 Központi szolgálat
 1951-1952 II. tanácsos Washington
 1953 I. tanácsos u.o.
 1953-1957 követ, Bukarest
 1955. VI. 10. Becsületrend tisztje
 1959-1962 Központi szolgálat
 1962-1963 követ, Budapest
 1963-1965 Nagykövet, u.o.
Froment-Meurice, Henri
 1923. VI. 5., Bölcsészdiploma, politikatudományi diploma, ENA
 1947-1948 ENA hallgatója
 1950-1952 Központi szolgálat (Service des pactes)
 1952-1953 II. titkár, Tokió
 1953-1954 Indokínai francia diplomáciai szolgálat vezetője
 1954-1956 Központi szolgálat
 1956-1959 I. titkár, Moszkva
 1959-1962 Központi szolgálat (Európa)
 1962-1963 Aligazgató
 1963-1963 Ügyvivő, Kairó
 1964-1965 I. tanácsos, u.o.
 1965-1966 Központi szolgálat
 1966-1968 Szolgálatvezető
 1967 XII. 28. Becsületrend
 1968-1969 I. tanácsos, Moszkva
 1969 Központi szolgálat
Garnier, Jean-Paul
 1904. X. 3., jogászdoktor, bölcsész, politikatudományok diploma,
 1928. V. 14. Felvételi vizsga
 1928-1930 Követattaché, Varsó
 1930-1932 Központi szolgálat
 1932-1934 Kabinetfőnök-helyettes
 1934-1937 II. titkár, Róma
 1938-1939 I. titkár, u.o.
 1939-1940 II. tanácsos u.o.
 1940-1942 Központi szolgálat
 1942 lemond
 1943-1944 Francia ellenállás tagja

1944-1945 Központi szolgálat
 1945 I. tanácsos, Bern
 1945-1946 Követtanácsos, Prága
 1946. IV. 3. Becsületrend lovagja
 1946 VII. A Párizsi békekonferencia helyettes titkára
 1946 Inspektor
 1947-1949 Személyzeti igazgató
 1948. XII. 30. Becsületrend tisztje
 1949-1955 Nagykövet, Prága
 1955 A Hágai konferencia francia tagja
 1955-1957 Nagykövet, Ankara
 1956. VIII. 3. Becsületrend parancsnoka
 1957 Központi szolgálat
 1958 Kormány külpolitikai tanácsadója
 1959-1961 Nagykövet, Prága
 1961-től nagykövet, Új-Delhi
Gastambide, Raymond
 1910. XII. 10., Jogi végzettség, Politikai Tudományok Iskolája.
 1937. VI. 1. Felvételi vizsga
 1937-1938 Követattaché, Bécs
 1938-1939 u.a., Bern
 1940-1943 u.a. Barcelóna
 1942-1944 Ellenállás tagja
 1943-1947 Helyettes konzul, Tanger
 1947-1950 Konzul, Saint-Sebastien
 1950-1955 Központi szolgálat
 1955. IV. 24. Becsületrend lovagja
 1955-1958 ENSZ képviselő tagja
 1958-1965 Központi szolgálatban
 1963. VII. 12. Becsületrend
 1965- nagykövet, Budapest
Gaucher, Georges
 1920. XII. 25., Jogászdoktor, felsőfokú kereskedelmi diploma, ENA
 ENA hallgatója 1946-1948
 1949-1950 Követattasé, London
 1951-1953 II. titkár, u.o.
 1953-1956 Központi szolgálat (Főtitkár titkársága)
 1956-1957 I. titkár, Tunisz
 1957-1960 Központi szolgálat
 1960-1964 II. titkár, a FAO-nál, Róma
 1964-1968 Miniszterelnök tanácsadója
 1967. XII. 28. Becsületrend lovagja
 1969 A köztársasági elnök tanácsadója
Gérin, René, Antoine
 1935. júl. 12. jogi végzettség, külügyi titkár, 1959-1961 katonai szolgálat

1962-1964 II. titkár Budapesten
 1964. IV. 14. Központi szolgálat
Hutte, Alfred, Eduard
 Tanácsos Jogi doktorátus,
 Politikatudományok Iskolája, a Keleti nyelvek nemzeti iskolája (kínai)
 1943-1946 Kína
 1946-1948 Alkonzul Münchenben
 1948-1949 Központi szolgálat
 1949-1951 II. titkár Nanking
 1951. II. 27. Becsületrend
 1951-1952 Központi szolgálat
 1952-1954 Konzul Yokohama
 1954-1959 Központi szolgálat
 1957-1958 tanár
 1959 okt. II. tanácsos Budapest
Lalouette, Roger
 1904. IX. 8., École Normale Supérieure diploma, bölcsész és jogi végzettség, politikatudományi diploma
 1930. V. 19. Felvételi vizsga
 1930-1930 Követattaché, Bern
 1931-1935 III. titkár, Bécs
 1935-1936 III. titkár, Prága
 1936-1939 II. titkár, Berlin
 1939 Kabinetfőnök
 1940 I. titkár, Róma
 1940-1942 Központi szolgálat
 1942-1943 Rabat
 1944-1945 Szabad Franciaország képviselője, Dublin
 1946-1948 Központi szolgálat
 1947. IV. 12. Becsületrend lovagja
 1948-1950 Személyzeti ügyek igazgató-helyettese
 1950-1955 Ausztria
 1954. IV. 6. Becsületrend tisztje
 1955 Az osztrák államszerződés megtárgyalására küldött francia delegátus tagja
 1955-1957 Követtanácsos, Rabat
 1958 Központi szolgálat
 1958-1964 Nagykövet, Saigon
 1963. IV. 20. Becsületrend parancsnoka
 1964- Nagykövet, Prága
Le Pons, Louis
 1909. III. 13., jogi végzettség, katonai szolgálatban 1939-1940 és 1943-1945 között
 1933. I. 15. Felvételi vizsga

1933-1942 Marokkó
 1943 Tunézia
 1945-1947 Belügyminisztérium
 1947-1954 Marokkó
 1948. XII. 31. Becsületrend lovagja
 1955-1961 Központi szolgálat
 1957. I. 1. A Külügyminisztérium tanácsosi keretébe integrálva
 1959. V. 5. Becsületrend tisztje
 1959-1964 Nagykövet, Conakry
 1964- Nagykövet, Bukarest
Lucet, Charles
 1910. IV. 6., jogi és politikatudományi diploma
 1935. V. 22. Felvételi vizsga
 1935 Központi szolgálat
 1935-1937 Követattasé, Washington
 1937-1942 III. titkár, u.o.
 1942 I. titkár, u.o.
 1942 Vichy elbocsátja
 1942-ben a washingtoni francia misszió szolgált
 1943 Algíri Commissariat aux Affaires étrangères-en szolgált
 1943-1945 I. titkár, Ankara
 1945-1946 Igazgató-helyettes (Afrika-Közel-Kelet)
 1946-1947 I. tanácsos, Bejrút
 1947-1950 I. tanácsos, Kairó
 1949. IX. 19. Becsületrend lovagja
 1950-1953 Szolgálatvezető
 1953 I. tanácsos az ENSZ mellett állandó francia képviselőn
 1953-1955 Követtanácsos, helyettes delegátus az ENSZ BT-ben
 1955-1959 Követtanácsos, Washington
 1958. V. 30. Becsületrend tisztje
 1959-1965 Politikai ügyek igazgatója
 1965 Nagykövet, Washington
 1967. IV. 27. Becsületrend parancsnoka
 1969. III. 19. Franciaország nagykövete
Mazoyer, Henri
 1906. V. 16., Jogi végzettség, államigazgatási és közgazdasági diploma, 1939-1940 katonai szolgálat
 1930. I. 22. Felvételi vizsga
 1930-1946 Marokkó
 1947-1949 Kamerun
 1948. III. 10. Becsületrend lovagja
 1950-1951 Marokkó

1952-1953 Honvédelmi államtitkár kabinetjének vezetője
 1953. XII. 2. Becsületrend tisztje
 1954-1955 Marokkói ügyek
 1956 előadó a Nemzetvédelmi Felsőfokú Tanulmányok Intézetében
 1957. I. 1. A Külügyminisztérium tanácsosi állományába integrálva
 1957-1960 Főkonzul, Léopoldville
 1960-1964 Nagykövet, Lomé
 1964-Nagykövet, Bulgária
Paris, Jacques-Emile
 1905. I. 13., jogi végzettség, bölcsészdiploma, a szabad Franciaország hadseregének tagja
 1929. V. 22. Felvételi vizsga
 1929-1930 Követségi attasé, Brüsszel
 1930-1930 III. titkár, Brüsszel
 1931-1933 III. titkár, Rio de Janeiro
 1933-1938 III. titkár, Madrid
 1938-1940 II. titkár, Oslo
 1938. XI. 18. A Becsületrend lovagja
 1941-1943 Ellenállás tagja
 1943-1945 London
 1945 Ideiglenes ügyvivő, Osló
 1945-1950 Követ, Szófia
 1948. III. 16. Becsületrend tisztje
 1950-1952 Követ, Damaszkusz
 1952-1955 Nagykövet, Damaszkusz
 1955-1956 Nagykövet, Teherán
 1956-1958 Központi szolgálat
 1958 áprilisától követ, Bukarest
 1959. V. 5. Becsületrend parancsnoka
Pelen, Pierre
 1911. X. 16., jogi végzettség, felsőfokú közigazgatási diploma, politikatudományi diploma, 1939-1940 katonai szolgálat, 1943-tól a Szabad francia hadsereg tagja
 1941. VIII. 15. felvételi vizsga
 1942 Konzul, Los Angeles, Washington
 1942-1944 Ellenállás tagja
 1944-1946 Követattaché, Kína
 1946 u.o., Konzulhelyettes
 1946-1949 II. titkár, Ottawa
 1949-1951 Központi szolgálat
 1951-1953 I. titkár, Dublin
 1953-1955 Konzul, Houston
 1955-1957 Főkonzul, u.o.
 1955. VIII. 20. becsületrend lovagja

1957. I. titkár, Washington
1957-1961 II. tanácsos, u.o.
1961-1964 I. tanácsos, u.o.
1964-1968 Nagykövet, Bamako
1964. XII. 30. Becsületrend tisztje
1968- nagykövet, Bukarest

Puaux, Francois

1916. I. 28., Bölcsészvégzettség 1939-
1941, 1943-1944 katonai szolgálatban,
1942-1944 között az ellenállás tagja
1942. VI. 22. Felvételi vizsga
1942 Központi szolgálat
1946-1947 Központi szolgálat (Európa)
1947-1951 Helyettes konzul, New York
1951-1952 Központi szolgálat
1952-1957 II. tanácsos, Bejrút
1955. VI. 10. Becsületrend lovagja
1957-1958 I. tanácsos, Bonn
1958-1959 NATO képviselő
1959-1963 Követtanácsos, Róma
1963-1968 Központi szolgálat
1964. VII. 11. Becsületrend tisztje
1968 Nagykövet, Kairó

Quioc, Henri, Emil

1915. VII. 26., jogi egyetem, közjogi és
politikai gazdaságtani diploma,
bölcészdiploma
1945. X. 1. sikeres felvételi vizsga
1945. követségi attaché Berlinben
1946 Központi szolgálat, a német és
osztrák ügyek intézője
1947-1948 Központi szolgálat
1948-1950 II. titkár, Bogota
1951-1956 Központi szolgálat
1956. II. 27. Becsületrend lovagja
1956. X. II. titkár Budapest

Rambal, Jacques

1924. IV. 22., Érettségi, felsőfokú
tanulmányokról igazolás
1952. IX. 24. Sikeres felvételi vizsga
1952-1956 Marokkó
1958. II. 8. A Külügyminisztérium
helyettes titkári állományába integrálva
1958-1950 Alkonzul, Bou-Arfa
1958-1960 Központi szolgálat
1961-1965 II. titkár, Bukarest
1965- Központi szolgálat

Ramon, Joseph

1927. VI. 12. Jogi végzettség, Politikai
Tudományok Iskolája

1951. V. 15. Felvételi vizsga
1951-1955 Központi szolgálat
1955 VI. Konzulhelyettes Budapest

Rouzil, Henri, Paul

1928. VI. 18. érettségi, konzul
1950-1955 Marokkó
1955. IX. 15. Felvételi vizsga
1955-1956 Marokkó
1956-1961 Konzuli munka, Marokkó
1961 Konzuli munka, Budapest

Sazarin, Pierre, Michel, Martilal

1923. VI. 29. jogi végzettség, Francia
tengerentúli nemzeti iskola, Keleti
nyelvek nemzeti iskolája (arab)
1946. X. 21. Felvételi vizsga
1947-1959 Marokkó
1959-1962 Központi szolgálat
1962 III. Budapest

Seydoux de Clausonne, Roger

1908. III. 28., jogi végzettség, felsőfokú
államigazgatási diploma, 1939-1940
katonai szolgálat, 1944-1945 Szabad
hadseregben szolgál,
1931-1932 Helyettes pénzügyi attasé,
London

1933-1934 Marokkó

1934-1945 Központi szolgálat, főtitkár,
aligazgató majd a Politikatudományi
Iskola igazgatója

1945. X. 25. A Külügyminisztérium
állományába integrálva

1946 Franciaország képviselője az
UNESCO-ban

1946 decemberében a miniszter
kabinetjének a vezetője

1947-1950 Központi szolgálat, chef de
service (Kulturális kapcsolatok)

1947. VIII. 27. Becsületrend lovagja

1948-ban az UNESCO 3. ülésének
francia delegátusa

1950-1952 Főkonzul, New York

1952-1954 I. tanácsos, Washington

1954 Tunézia

1955. VI. 10. Becsületrend tisztje

1955-1960 Központi szolgálat
(aligazgató)

1960-1962 Nagykövet, Rabat

1962-1967 Franciaország ENSZ
nagykövete

1963. VII. 12. Becsületrend

1967-1968 Nagykövet, Franciaország
képviselője az Észak-Atlanti Tanácsban
1968- Nagykövet, Moszka

Tiné, Jacques

1914. V. 24. Jogi végzettség,
politikatudományi diploma, 1939-1940,
1943 katonai szolgálat, 1943-1944
között az ellenállás tagja

1938. VI. 30. Felvételi vizsga

1938-1939 Los Angeles

1941 Központi szolgálat

1943 Vichy elbocsátja

1943-1944 Algír, Lisszabon

1945-1948 Központi szolgálat

1948-1950 II. tanácsos, Koppenhága

1950-1955 II. tanácsos, (ENSZ)

1953. VII. 8. Becsületrend lovagja

1956-1960 I. tanácsos, London

1960-1963 I. tanácsos, Rabat

1961. XII. 28. Becsületrend tisztje

1963-1967 ENSZ

1967-1969 Központi szolgálat, (Európa)

1969-től nagykövet, Lisszabon

Wapler, Arnaud

1912. XI. 8. , Bölcsész és jogi diploma,
államigazgatási és közgazdasági
diploma, politikatudományi diploma,
Katonai szolgálat 1939-1940, 1944-ben
a szabad francia hadsereg tagja.

1939. VI. 9. Felvételi vizsga

1940-1941 Követségi attasé, Belgrád

1941-1942 Központi szolgálat

1942-1943 Lemond, elbocsátják

1945-1950 II. tanácsos, Washington

1950-1952 Központi szolgálat

1952 aligazgató

1952-1955 I. tanácsos, Ankara

1954. IV. 6. Becsületrend lovagja

1955-1959 Követtanácsos, Róma

1959-1964 Követtanácsos, London

1962. VII. 13. Becsületrend tisztje

1964-1966 Politikai ügyek aligazgatója

1966- Nagykövet, Varsó

Wormser, Olivier

1913. V. 29., jogászdoktor,
politikatudományok diplomája, 1939-
1940 katonai szolgálat, a szabad francia
hadsereg tagja

1933 Attasé, Róma

1934 Tengerentúli ügyek minisztériuma

1936-1937 Külügyminisztérium

1937-1938 Miniszteri kabinet

1938-1939 Jogi tanulmányok, Dijon

1943 London

1944. VIII. 17. a Külügyminisztérium
állományába integrálva

1945-1948 I. titkár, London

1948-1966 Központi szolgálat

1950 Szolgálatvezető

1951. II. 27. Becsületrend lovagja

1959. V. 5. Becsületrend tisztje

1966. VI. 16. Becsületrend főtisztje

1966-1968 Nagykövet, Moszkva

1968. VI. 12. Franciaország nagykövete

6. HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE

Szakirodalom

- Aron, Raymond** [1984]: *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, Paris.
- Aron, Raymond** [1997]: *Les articles du Figaro. Les Crises*, Tome III., Fallois, Paris.
- Ash, Timothy Garton** [1993]: *Au nom de l'Europe. L'Allemagne dans un continent divisé*, Gallimard, Paris. pp. 39-61.
- Balogh András** [1995]: *Hideg volt-e a hidegháború?* In. *BIGIS Nemzetközi Tanulmányok* I. évf. 1. sz. pp. 25-31.
- Barbier, Colette** [1996]: *La France et la Force multilaterale*, In. Vaïsse, Maurice-Mélandri, Pierre-Bozo, Frédéric: *La France et l'Otan (1949-1996)*, Edition complexe, Paris. pp. 285-306.
- Békés Csaba** [1998]: *A kádári külpolitika 1956-1968*. In. *Rubicon* 1. sz., p. 20.
- Békés Csaba** [2004a]: *Párhuzamos láttelet: 1956-1968*, In. *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztüztüében, 1945-1990*. Gondolat kiadó, Budapest. pp. 223-236.
- Békés Csaba** [2004b]: *A kádári külpolitika, 1956-1968*. In. *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztüztüében, 1945-1990*. Gondolat kiadó, Budapest. pp. 237-256.
- Berstein, Serge** [2001]: *Histoire du gaullisme*. Perrin. pp. 10-38., 222-337.
- Bibó István** [1986]: *A keleti-európai kisállamok nyomorúsága*, In.: *Válogatott tanulmányok*, 2. kötet 1945-1949. Magvető kiadó, Budapest. pp. 185-265.
- Bieloussova, Zinaïda** [1992]: *La visite du général de Gaulle en URSS en juin 1966*, pp. 392-401. In. *De Gaulle et son siècle. Actes des Journées internationales tenues à l'Unesco*, Paris, 19-24 novembre 1990. Tome IV. La sécurité et l'indépendance de la France, La Documentation française-Plon, Paris.
- Binoche, Jacques** [1990]: *De Gaulle et les Allemands*, Editions Complexe, Bruxelles. 137-193.
- Bíró Gáspár** [1998]: *Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába*, Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Boniface, Pascal** [1996]: *Les relations Est-Ouest, 1945-1991*, Seuil. Paris.
- Borhi László**: *A nagyhatalmak kelet-közép-európai politikája 1918 után*, In. *Uniók kihívások az ezredfordulón*, Szerk.: Rácz Margit, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest. 2005. pp. 51-59.
- Bortoli, Georges** [1994]: *Une si longue bienveillance. Les Français et l'URSS 1944-1991*, Masson&Colin Éditeurs, Paris.
- Boud'hors, Gérard** [1976]: *Le voyage du général de Gaulle en Pologne du 6 au 12 septembre 1967* In. *Espoir*, N° 14, Paris. pp. 30-33.
- Bozo, Frédéric** [1996]: *Deux stratégies pour l'Europe. De Gaulle, les États-Unis et l'Alliance atlantique, 1958-1969*. Paris, pp. 133-158.
- Bozo, Frédéric** [1997]: *La politique étrangère de la France depuis 1945*, La Découverte, Paris. pp. 9-30.
- Brard, Yves** [1970]: *Les relations franco-roumaines*, Paris, La Documentation Française, Notes et études documentaires N°3696, 9 juin 1970.
- Braudel, Rernand** [2003]: *Franciaország identitása. A tér és a történelem*. Helikon. pp 276-278.

- Camilleri, Gérard** [1997]: *Le régime politique de la Ve République*, Presse Universitaire de Perpignan.
- Carrère d'Encausse, Hélène** [1988]: *La politique du Général de Gaulle à l'Est*, In. *Espoir*, mars, N° 62. pp. 29-39.
- Couve de Murville, Maurice** [1971]: *Une politique étrangère, 1958-1969*, Plon, Paris. pp. 191-222.
- Couve de Murville, Maurice** [1987]: *Principe d'une politique étrangère*, In. *Espoir*, décembre N° 61. pp. 2-7.
- Couve de Murville, Maurice** [1989]: *Le monde en face, entretiens avec Maurice Delarue*, Plon., pp.254-255.
- Couve de Murville, Maurice** [1990]: *De Gaulle et la fin de l'Europe de Yalta*, In *Espoir*, mars N° 90. pp. 23-29.
- Couve de Murville, Maurice** [1993]: „L'ouverture des pays de l'Est: L'Europe de l'Atlantique à l'Oural, In *Espoir*, mars N° 70. pp. 29-32.
- Csizmadia Sándor** [1998]: *A geopolitika mint a nemzetközi kapcsolatok elemzésének módszere*, In. *Külpolitika*. 1. sz. pp. 3-31.
- Csizmadia Sándor** [1999]: „Morális geográfia”, „kritikai geopolitika” és „geo-ökonómia”. In. *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Szerk.: Csizmadia Sándor-Molnár Gusztáv-Pataki Gábor Zsolt. SVKI, Budapest. pp. 351-354.
- Dalloz, Jacques** [1993]: *La France et le monde depuis 1945*, Armand Colin, Paris.
- Defarges, Philippe Moreau** [2000]: *Relations internationales*, Editions Seuil, Paris.
- Diener, Georges** [1990]: *A Francia Intézet Magyarországon 1947-1989. Francia-magyar kulturális kapcsolatok*, Magvető-L'Harmattan, Párizs-Budapest. pp. 48-58.
- Diószegi István** [1984]: *A magyar külpolitika útjai*, Gondolat, Budapest. pp. 401-412.
- Diószegi István** [2001]: *A hidegháború, avagy a történelem félreértése*, In. *A történelem visszavág*, szerk.: Dalis Rimma-Kiss Endre, FES, Budapest, pp. 55-57.
- Doise, Jean-Vaïsse, Maurice** [1987]: *Diplomatie et outil militaire, 1871-1991*, Imprimerie nationale, Paris. pp. 401-432.
- Dullin, Sabine** [1994]: *Histoire de l'URSS*, La decouverte, Paris.
- Du Réau, Elisabeth** [1996]: *L'idée d'Europe au XXe siècle. Des mythes aux réalités*, Edition Complex. Bruxelles-Paris.
- Duroselle, Jean-Baptiste** [1993]: *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, 11e édition, Dalloz, Paris.
- Fejérdy Gergely** [2004]: *A francia érdekképviselői nehézségei a II. világháború végétől a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéig*. In. *Öt Kontinens. Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei*, ELTE-Budapest, 2004. pp. 61-72.
- Fejérdy Gergely-Garadnai Zoltán** [2004]: *Franciaország Európa-politikája és a francia-német együttműködés történeti gyökerei (1945-1963)*. In. *Külgügyi Szemle Új folyam*, 3. évfolyam 2004/ 1-2. sz. pp. 208-231.
- Fejtő Ferenc** [1972]: *A népi demokráciák története I-II. Kötet*. Magvető Kiadó-Magyar Füzetek, Budapest-Párizs.
- Fejtő François-Rupnik, Jacques** [1995]: *Le printemps tchécoslovaque: 1968*, Éditions Complex, Bruxelles-Paris.
- Feuilleux, Paul** [2001]: *La France du général de Gaulle 1958-1969. De l'acte de foi à l'ingratitude*, L'Harmattan. Paris.
- Ficek, Isabelle** [2001]: *Le virage manqué de la politique du général de Gaulle à l'Est à la lumière de sa visite en Pologne du 6 au 12 septembre 1967*, In *Relations Internationales*, N° 106, été, pp. 247-266.
- Fischer Ferenc** [1992]: *A megosztott világ, A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1945-1989)* IKVA, Budapest, pp. 113-259.

- Fontaine, André** [1981]: *Un seul lit pour deux rêves: histoire de la „détente” 1962-1981*, Fayard, Paris.
- Fortino, Nicolas-Popisteanu, Christian** [1992]: *L'image du général Charles de Gaulle en Roumanie*, In *Espoir*, décembre N° 89, pp. 43-47.
- Fülöp Mihály-Sipos Péter** [1998]: *Magyarország külpolitikája a XX. században*, Aula, Budapest, pp. 429-441.
- Gaddis, John Lewis** [2001]: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése*, Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Gajewski, Stanislaw** [1992]: *Conversations avec le général de Gaulle (1955-1961): Pologne, France, Europe*, In *Espoir* juin N° 82. pp. 86-88.
- Gambiez, Fernand** [1981]: *Le Général de Gaulle et „L'Europe de l'Atlantique à l'Oural”*, In. *Revue des Deux Mondes*, novembre, pp. 289-300.
- Garadnai Zoltán** [2001]: *A magyar–francia kapcsolatok története, 1945–1966* Külpolitika, Új Folyam 7. 1-2. sz. pp. 113-158.
- Garadnai Zoltán** [2002]: *A „békés egymás mellett élés értelmezése...” Kádár János és Pierre Francfort francia nagykövet négy szemközti beszélgetése, (1964. január 24.)* In. *Közel Múlt. Húsz történet a 20. századból*. Szerk.: Majtényi György-Ring Orsolya. Budapest, pp. 65-73.
- Garadnai Zoltán** [2003]: *Péter János külügyminiszter franciaországi útja. (A De Gaulle-i Európa–politika magyarországi értelmezései*, In. *Levéltári Közlemények*, 74. évf., 1-2. sz., Budapest, pp. 135-158.
- Garadnai Zoltán** [2004a]: *Couve de Murville francia külügyminiszter magyarországi tárgyalásai (1966. július 28-30.,)* In. *Levéltári Közlemények*, 75. évf., 2. sz., Budapest, pp. 75-92.
- Garadnai Zoltán** [2004b]: *Iratok a magyar-francia kapcsolatok 1963–1965 közötti történetéhez*, In. *Múltunk*, 49. évf., 3. sz., Budapest, pp. 216-250.
- Garadnai Zoltán** [2004c]: *Nyitási kísérlet a magyar-francia kapcsolatokban*, In. *Magyar külpolitika a 20. században*. Szerk. Gazdag Ferenc-Kiss J. László, Budapest. Zrínyi Kiadó. pp. 173-192.
- Garadnai Zoltán** [2005]: *La Hongrie de János Kádár et le processus d'Helsinki*, In. *Vers la réunification de l'Europe. Apports et limites du processus d'Helsinki de 1975 à nos jours*, Sous la direction de Elisabeth du Réau et Christine Manigand, L'Harmattan, pp. 123-139.
- Gazdag Ferenc** [1991]: *A nemzeti nagyság bővületében. Charles de Gaulle*, In. *Valóság*. 2.sz. pp. 64-72.
- Gazdag Ferenc** [1992]: *La personnalité et la politique du général de Gaulle vues de Hongrie*, In *Espoir*, décembre N° 89, pp. 38-42.
- Gazdag Ferenc** [1996]: *Franciaország története*, Zrínyi kiadó, Budapest.
- Gazdag Ferenc** [1999]: *A kommunista típusú konszolidáció szovjet modellje és a magyar 1956; nemzetközi aspektusok*, In. Huszár Tibor-Szabó János: *Restauráció vagy kiigazítás. A kádári represszió intézményesülése (1956–1962)*. Budapest. pp. 32–34.
- Gazdag Ferenc** [2003]: *A francia-német együttműködés évtizedei. Negyvenéves az Elysée-szerződés*, In. *Európai utas*, 1.sz. pp. 21-24.
- Gergely Jenő-Izsák Lajos** [2000]: *A 20. század története*, Pannonica kiadó, Budapest. pp. 400-421.
- Giscard d'Estaing, Valéry** [2002]: *A franciák. Reflexiók egy nép sorsáról*, Európa, Budapest.
- Grand, Camille-Grosser, Pierre** [2000]: *Les relations internationales depuis 1945*, Hachette, Paris.
- Gromert, Thomas** [2003]: *Double détente. Relations franco-soviétique de 1958 à 1963*, La publication de Sorbonne, Paris.

- Grosser, Alfred** [1989]: *Affaires extérieures, La politique de la France 1944-1989*, Flammarion, Paris.
- Grosser, Pierre** [1995]: *Les temps de la guerre froide*, Editions complexe, Paris.
- Grosser, Pierre** [2001]: *Guerre et crises au XXe siècle*, Hachette, Paris. pp. 124-140.
- Gvichiani, Djermen** [1992]: *Les relations franco-soviétiques pendant la présidence du général de Gaulle*, pp. 381-392 In. *De Gaulle et son siècle. Actes des Journées internationales tenues à l'Unesco*, Paris, 19-24 novembre 1990. Tome IV. La sécurité et l'indépendance de la France, La Documentation française-Plon, Paris.
- Guichard, Jean-Pierre** [2000]: *De Gaulle face au crises, (1940-1968)*. Le cherche midi éditeur, Paris.
- Gyarmati György** [1996]: *Politika és társadalom 1945-1989 között*, In. *Magyarország a XX. században* I. kötet. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás, Szekszárd. pp. 229-242.
- Hamon, Léo** [1985]: *De Gaulle et l'histoire*, In. *La politique étrangère du Général de Gaulle*, szerk: Barnavi, Elie-Friedländer, Saul: PUF, Paris. p. 15.
- Hobsbawm, E. J.** [1998]: *A szélsőségek kora. A rövid 20. század története*, Pannonica Kiadó.
- Huszár Tibor** [2003]: *Kádár János politikai életrajza. 1957. november–1989. június*. 2. köt. Budapest., pp.185–186., 188–192.
- Jaroslav, Jiru** [1992]: *De Gaulle et le Tchecoslovaquie*, In *Espoir*, décembre N° 89, pp. 16-18.
- Johancsik János** [1987]: *Mit kell tudni Franciaországról*, Kossuth kiadó, Budapest. pp. 216-221.
- Johnson, Paul** [2000]: *A modern kor. A 20. század igazi arca*, XX. Századi Intézet. pp. 665-679.
- Jouve, Edmond** [1967]: *Le général de Gaulle et la construction de l'Europe (1940-1966)* Tome I-II. Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris.
- J. Nagy László** [2001]: *Magyarország és az algériai háború: Ferhat Abbasz budapesti látogatása*, In. *Világtörténet*, pp. 80-86.
- Jurgensen, Jean-Daniel** [1980]: *L'Europe, De Gaulle et Chateaubriand*, In. *Revue des Deux mondes*, mai, pp. 281-286.
- Kaldor, Mary** [1990]: *The Imaginary War. Understanding the East-West Conflict*, Basil Blackwell, Oxford-Cambridge.
- Karbowska, Monika** [1994-1995]: *La détente en Europe. Les relations entre la France et la Pologne de 1956 à 1963*, Mémoire de DEA en Histoire des Relations Internationales préparé sous la direction de Monsieur le professeur Robert Frank, Université de Paris I-Institut Pierre Renouvin. p.85.
- Kecskés Gusztáv** [2004]: *Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig*, MTA TTI, Budapest. Kézirat.
- Kennedy, Paul** [1992]: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása* Akadémiai kiadó, Budapest, pp. 327-412.
- Kessler, Marie-Christine** [1999]: *La politique étrangère de la France, acteurs et processus*, Presse de Sciences PO, Paris. pp. 21-38.
- Kiss J. László** [1976]: *A Magyar Népköztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság kapcsolatainak fejlődése (1963-1975)*, Magyar Külügyi Intézet. Kézirat.
- Kissinger, Henry** [1998]: *Diplomácia*, Panem Grafo-Budapest. pp. 559-761.
- Larcen, Alain** [2005]: *L'Europe de l'Atlantique à l'Oural*. Kézirat.
- Maillard, Pierre** [1990]: *De Gaulle et l'Allemagne. Le rêve inachevé*, Plon, Paris. pp. 239-258.
- Maillard, Pierre** [1995]: *De Gaulle et l'Europe. Entre la nation et Maastricht*, Éditions Tallandier, Paris.
- Maillard, Pierre** [2001]: *De Gaulle et le problème Allemand*. Paris.

- Matvejevic, Pedrag** [1992]: *Charles de Gaulle vu de la Yougoslavie*, In *Espoir*, décembre N° 89, pp. 77-85.
- Mélandri, Pierre** [1985]: *Le Général de Gaulle, la construction européenne et l'Alliance Atlantique*, In. *La politique étrangère du Général de Gaulle*, szerk: Barnavi, Elie-Friedlander, Saul: PUF, Paris. pp. 87-111.
- Milza, Pierre** [1996]: *Les relations internationales, 1945-1973*. Hachette, Paris. pp. 108-138., 161-170.
- Monnet, Sylvie** [2000]: *La politique extérieure de la France depuis 1870*, Armand Colin, Paris, pp. 151-180.
- Morelle, Chantal** [1999a]: *A francia-magyar kapcsolatok De Gaulle elnöksége idején*, In. Magyar Szemle (Új folyam 8.) 3-4.sz., pp. 63-77.
- Morelle Chantal** [1999b]: *La Pologne et la Hongrie dans la diplomatie française (1958-1969)*, In. *Cahiers de la Fondation Charles de Gaulle*, N° 6.
- Narinski, Mikhaïl** [1996]: *Les Soviétiques et la décision française*, In. Vaïsse, Maurice-Mélandri, Pierre-Bozo, Frédéric: *La France et l'Otan (1949-1996)*, Edition complexe, Paris. pp. 503-516.
- Narinski, Mikhaïl** [1999]: *Les événement de 1958 vus de Moscou: les avis des cercles dirigeant et la propagande soviétique*, In. *L'avènement de la Ve République. Entre nouveauté et tradition*, Armand Colin, Paris. pp. 235-244.
- Tome V. L'Europe, La Documentation française-Plon, Paris. p. 87.
- Nouschi, Marc** [2000]: *Le 20e siècle. Tournants, Temps, Tendances*, Armand Colin, Paris.
- Portelli, Hugues** [1987]: *La Ve République*, Grasset, Paris. pp. 15-158.
- Portelli, Hugues** [1987a]: *La politique en France sous la Ve République*, Grasset, Paris. pp. 58-75.
- Philippovich Tamás** [1998]: *Közép-Európa helye a francia külpolitikában*, In. *Külpolitika Új folyam*, 4. évf., 2. szám. pp. 3-18.
- Poidevin, Raymond** [1992]: *De Gaulle et l'Europe en 1958*. In. *De Gaulle et son siècle. Actes des Journées internationales tenues à l'Unesco*, Paris, 19-24 novembre 1990.
- Poncelet, Yves** [2000]: *La Ve République, (1958-1969)*, Armand Colin. Paris. pp. 44-99.
- Price, Roger** [1994]: *Franciaország története Maecenas*, Budapest.
- Rey, Marie-Pierre** [1991]: *La tentation du rapprochement. France et URSS à l'heure de la détente (1964-1974)*. Publication de la Sorbonne, Paris.
- Marie-Pierre Rey** [2005]: *De Gaulle, l'URSS et la sécurité européenne*. Kézirat.
- Rémond, René** [1996]: *Le XXe siècle*, Fayard, Paris.
- Rémond, René** [1998]: *1958, le retour de De Gaulle*. Editions complexe, pp. 7-16.
- Rémond, René** [2003]: *Le siècle dernier, 1918-2000*, T. VI. Sous la direction de Jean Favier, Fayard, Paris. pp. 614-718.
- Rémy, Pierre-Jean** [2001]: *Trésors et secrets du Quai d'Orsay*. JCLattès Paris.
- Roussel, Éric** [2002]: *Charles de Gaulle*, Gallimard. Paris.
- Renouvin, Pierre-Duroselle, Jean-Baptiste** [1991]: *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Armand Colin, Paris. p. 15. 431-432.
- Rioux, Jean-Pierre** [2001]: *De Gaulle l'inclassable*, In: *Les collections de l'Histoire*, N°4. pp. 82-87.
- Ruehl, Lothar** [1976]: *La politique militaire de la Ve république*, Presse de Sience Po.
- Ruff Mihály** [2000]: *Új helyzet, új feladatok a magyar külpolitikában 1963-1964-ben*, In. *Múltunk*, XLVI., pp. 3-39.
- Salgó László** [1972]: *De Gaulle diplomáciája*, Budapest Kossuth kiadó.
- Salgó László** [1990]: *De Gaulle Európa-(tér)képe*, In. *Társadalmi Szemle*, 45. évf. 11.sz. pp. 42-50.
- Shennan, Andrew** [1997]: *De Gaulle*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Schreiber, Thomas** [2000]: *Les actions de la France à l'Est ou les absences de Marianne*, L'Harmattan, Paris-Montréal. pp. 75-122.
- Soós Gábor** [1996]: *Párizs, Algír, Colombey, Az 1958-as politikai válság Franciaországban*, In. *Történelem Doktori Program, Kutatási Füzetek 3*. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, szerk.: Harsányi Iván-Soós Gábor. p. 43.
- Soutou, Georges-Henri** [1996]: *L'Alliance incertaine. Les rapports politico-stratégiques franco-allemand 1954-1996*, Fayard, Paris.
- Soutou, Georges-Henri** [2001]: *La guerre de Cinquante Ans. Les relations Est-Ouest, 1943–1990*. Fayard, Paris.
- Stolojan, Sandra** [1991]: *Avec de Gaulle en Roumanie*, Éditions de l'Herne, Paris.
- Stora, Benjamin** [2002]: *Histoire de la guerre d'Algérie (1945-1962)*. La découverte, Paris.
- Syrucsek, Milan** [1992]: *Charles de Gaulle vu par des Tchécoslovaques*, In *Espoir*, décembre N° 89, pp. 56-61.
- Szemlér Tamás**: [2005]: *Franciaország: Az integráció által megőrzött nagyhatalom*, In. *A huszonötök Európai*, Szerk: Kiss J.László-Gálik Zoltán, Osiris, Budapest, pp. 183-225.
- Szeptycki, Andrejz** [2002a] *La conception gaullienne de l'ordre européen* In. *Annuaire Français de relations internationales, Volume III.*, Bruylant, Bruxelles. pp. 392-403.
- Szeptycki, Andrejz** [2002b]: *La place de l'Europe Centre-Orientale dans la conceptions européenne du général de Gaulle*, Université de Paris-Sorbonne (Paris IV.).
- Tournoux, Jean-Raymond** [1967]: *La tragédie du général*, Plon, Paris.
- Vaïsse, Maurice** [1998]: *La grandeur. Politique étrangères du général de Gaulle 1958-1969*, Fayard, Paris.
- Vaïsse, Maurice** [1999]: *L'Europe centrale et orientale dans la politique du général de Gaulle de 1958 à 1969*, In. *Cahiers de la Fondation Charles de Gaulle*, N° 6. pp. 129-133.
- Vaïsse, Maurice** [2002]: *Les relations internationales depuis 1945*, Armand Colin, Paris.
- Vassilieva, Natalia** [2005]: *L'URSS et le développement des relations de la France avec les pays de l'Est*. Kézirat.
- Viansson-Ponté, Pierre** [1971]: *Le temps des orphelins. Été 1962-Avril 1969*, Fayard, Paris.
- Warner, Geoffrey** [1996]: *De Gaulle and the Anglo-American „special relationship” 1958-1966: perceptions and realities* In. Vaïsse, Maurice-Mélandri, Pierre-Bozo, Frédéric: *La France et l'Otan (1949-1996)*, Edition complexe, Paris. pp. 247-266.
- Weisenfeld, Ernst** [2001]: *Charles de Gaulle-Az élő legenda*, In. *A hatalom virtuózai*. Szerk. Wilfried Nippel. Korona kiadó, Budapest. pp. 231-248.
- Wilkens, Andréas** [2000]: *Willy Brandt et la place de l'Allemagne en Europe*, In. *Histoire de la construction européenne, colloque international de Nantes 11-13 mai 2000*. Sous la direction de Michel Catala. pp. 261-274.
- Wolton, Thierry** [1997]: *La France sous influence, Paris-Moscou 30 ans de relations secrètes*, Grasset, Paris.
- Zorgibe, Charles** [1995]: *Histoire des relations internationales 1962 à nos jours*, Tome IV. Hachette, Paris. pp. 8-38.
- Zorgibe, Charles** [2002]: *Histoire de l'OTAN*, Edition Complexe, Paris. pp. 61-168.
- Zsigmond László** [1988]: *Franciaország története, 1789-1964*. Tankönyvkiadó (12. kiadás), Budapest.

Publikált források, kézikönyvek

Discours et messages [1970] (DM)

Discours et Messages t. II. *Dans l'attente*, (Février 1946-Avril 1958) Plon, Paris.

Discours et Messages t. III. *Avec le renouveau* (Mai 1958-Juillet 1962) Plon.

Discours et Messages t. IV., *Pour l'effort*, (Août 1962-Décembre 1965), Plon, Paris.

Discours et Messages t. V., *Vers le terme*, (Janvier 1966-Avril 1969) Plon, Paris.

Lettres, notes, carnets [1980-1988]: (LNC)

Vol. 7. (Juin 1951-Mai 1958) Plon, Paris.

Vol. 8. (Juin 1958-Décembre 1960) Plon, Paris.

Vol. 9. (Janvier 1961-Décembre 1963) Plon, Paris.

Vol. 10. (Janvier 1964-Juin 1966) Plon, Paris.

Vol. 11. (Juillet 1966-Avril 1969) Plon, Paris.

Vol. 12. (Mai 1969-Novembre 1970) Plon, Paris.

Documents Diplomatiques Français [1992-2004] (DDF)

1958-1965 Volume 12-28.

Annuaire Politique [1965-1970] (AP)

1964-1969.

Annuaire diplomatique et consulaire [1958-1970] (ADP)

1958-1970.

Magyar Külpolitikai Évkönyv

[1968, 1969.] Szerk. Torda Endréné. Budapest. Külügyminisztérium.

Lexikonok, kronológiák

Sirinelli, Jean François [1995]: *Dictionnaire historique de la vie politique française au XXème siècle*, PUF, Paris.

Chronologie de la vie du Général De Gaulle. PLON 1973.

Horváth Jenő [1997]: *Az európai integráció története napról napra*, 1945-1995. Kronológia. Budapest.

A szocializmus útján. A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája (1944 szeptember-1980 április) 2. kiadás, Akadémiai kiadó, Budapest. 1982.

A magyar külpolitika 1956-1989. Történeti kronológia, Összeállította: **Nagy Miklós**, Budapest. 1993.

Világtörténet évszámokban 1945-1975. Összeállította: **Ormos Mária**, Gondolat, Budapest. 1982.

Vaïsse, Maurice [2000]: *Dictionnaire des relations internationales au 20e siècle*, Armand Colin, Paris.

De Gaulle et ses Premiers ministres (1959-1969), Institut Charles de Gaulle-Association Française de Science Politique. Plon.

Les 40 ans de la Ve République, LGDJ, 1998.

Visszaemlékezések, emlékiratok, életrajzok

Alphand, Hervé [1973]: *L'étonnement d'être. Journal 1939-1973*, Fayard, Paris.

Aron, Raymond [1983]: *Mémoires*, Juillard, Paris.

Boisseau, de Alain [1982]: *Pour servir le général*, Plon, Paris.

Escienne, de Jean [1973]: *Le général m'a dit...*, Plon, Paris.

Froment-Meurice, Henri [1998]: *Vu du Quai*, Fayard, Paris.

Foucet, Christian [1971]: *Mémoires d'hier et de demain ... Au service du général de Gaulle*, Plon, Paris.

Gaulle, Charles de [1954, 1956, 1959]: *Mémoires de guerre I-III.*, Plon, Paris.

Gaulle, Charles de [1970]: *Mémoires d'espoir, Le renouveau, (1958-1962)*, Tome I, Plon, Paris.

Gaulle, Charles de [1990]: *Le fil de l'épée et autres écrits*, Plon, Paris.

Gaulle, Charles de [2003]: *A reménység emlékiratai*, szerk.: Nagy László-Ferwagner Ákos, Gradus ad Parnassum, Szeged.

Gaulle, Philippe de [2003]: *De Gaulle mon père*, I. volume, Plon, Paris.

Gaulle, Philippe de [2004]: *De Gaulle mon père*, II. volume, Plon, Paris.

Lacouture, Jean [1984]: *De Gaulle, Le rebelle* T. I. Seuil, Paris.

Lacouture, Jean [1985]: *De Gaulle, Le politique* T. II. Seuil, Paris.

Lacouture, Jean [1986]: *De Gaulle, Le souverain* T. III. Seuil, Paris.

Malraux, André [1971]: *Les chênes qu'on abat...*, Gaillimard, Paris, pp.22-23.

Messmer, Pierre [1992]: *Après tant de batailles... Mémoires*, Édition Albin Michel, Paris.

Mousseau, Jacques [2000]: *Chaban Delmas*, Perrin, Paris.

Peyrefitte, Alain [1994]: *C'était de Gaulle*, T. I. *La France redevient la France*, Fayard, Paris.

Peyrefitte, Alain [1997]: *C'était de Gaulle*, T. II. *France reprend sa place dans le monde*, Fayard, Paris.

Peyrefitte, Alain [2000]: *C'était de Gaulle*, T. III. *Tout le monde a besoin d'une France qui marche*, Fayard, Paris.

Rimbaud, Christiane [2000]: *Maurice Schumann, sa voix, son visage*, Editions Odile Jacob, Paris.

Sulzberger, C.L [1970]: *The Last of the Giants*, The Macmillan Company, New York.

Tricot, Bernard [1994]: *Mémoires*, Quai Voltaire, Paris.

Levéltári források

Ministère des Affaires Etrangères

1. Archives Diplomatiques (Paris)

(série) Cabinet du Ministre (Maurice Couve de Murville (1958-1968)

(sous-série) Ambassades étrangères à Paris (1958-1968)

(Dossiers) **Bulgarie:** 28, 83 **Hongrie:** 31, 85 **Pologne:** 34, 88 **Roumanie:** 34, 88
Tchécoslovaquie: 35 **URSS:** 36, 90 **Yougoslavie:** 92

(sous-série) Entretiens et Messages (1958-1969)

EM: *Dossiers* (1963-1968): 378-392

(Série) Organisations internationales étrangères, Questions internationales, Sécurité européenne CSCE (1961-1970)

Sous-série Questions générales

Cartons généraux (1961-1965): 1535

(1966-1970): 2031-2032, 2035-2036

Sous-série

Cartons (1966-1970) **Bulgarie, Hongrie, Pologne, Roumanie:** 2033

Tchécoslovaquie, URSS, Yougoslavie: 2034

(Série) Organisations internationales Sous-série OTAN (1966-1970)

[Carton: 2014](#)

(série Europe) Sous-série Secrétariat général, Entretiens et Messages (1956-1971)

EM: *Dossiers* (1963-1969) 19-20, 22-49

(série Europe) sous-série Direction des Affaires politiques d'Europe

Allemagne: *Dossier* (1961-1970): 1545.

Autriche: *Cartons* (1961-1965): 1671, 1672.

Bulgarie: *Cartons* (1966-1970): 2284.

Hongrie: *Cartons* (1960-1965): 1753-1764.

Cartons (1966-1970): 2399-2417.

Pologne: *Cartons* (1960-1965): 1824.

Cartons (1966-1970): 2497-2500.

RDA *Dossier* (1966-1970): 103.

Roumanie: *Dossiers* (1961-1970): 231-232, 235-236, 239, 254-261, 294-295.

Tchéc.: *Dossiers* (1961-1970): 331, 343-346, 348-350, 366.

Dossiers particuliers (1968): 242-250.

URSS: *Cartons* (1961-1965): 1922, 1926-1927, 1931-1933.

Cartons (1966-1970): 2659, 2671-2673, 2689-2694.

Yougoslavie: *Cartons* (1961-1965) 1953.

Cartons (1966-1970) 2716.

2. Centre de Nantes du Ministère des Affaires Etrangères

Fonds des ambassades

Fond Budapest: *Cartons:* 71, 89, 101-103, 108, 111, 114, 121-122, 126, 133, 136

Fond Bucarest: *Cartons:* 465-468, 476, 486, 532.

Fond Prague: *Cartons:* 300.

Fond Sofia: *Cartons:* 194, 220, 222.

Fond Varsovie: *Cartons:* 29, 59-62, 191, 198.

Fond Moscou (Série B): *Cartons:* 78, 80, 417.

a). Réunions des chefs de mission: *Cartons:* 186-187, 661-666

b) Pays de l'Est: *Cartons:* 118-121, 153-157, 162-171, 174-178, 577-580, 614-661

Magyar Országos Levéltár

Külügyminisztérium, TÜK iratok (XIX-J-1-j)

Követi értekezlet: (1966) 1-2, (1967) 1.

Bulgária: (1965) 32, 34, (1966) 31-32, (1967) 25, 28, (1968) 20.

Csehszlovákia: (1965) 35-37, 40 (1966) 33, 37-38 (1967) 30, 34. (1968) 27-29.

Franciaország: (1945-1964) 1-25 (1965) 47-49 (1966) 46-49 (1967) 38-40 (1968) 35-38 (1969) 37-39.

Jugoszlávia: (1965) 62, 66 (1966) 63-64, 68 (1967) 51, 54 (1968) 48-49.

Lengyelország: (1965) 75, 77-78 (1966) 77-80 (1967) 62, 64 (1968) 60-62.

Románia: (1965) 93, 96 (1966) 97, 100 (1967) 76, 80 (1968) 74-75, 77-78.

Szovjetunió: (1965) 101, 103 (1966) 104, 107 (1967) 85-89, (1968) 80-81.

Európai biztonság,

fejlett tőkés országok: (1965) 112 (1966) 117-118 (1967) 99 (1968) 92.

NATO, VSZ: (1966) 128.

Külügyminisztérium kollégiuma (XIX-J-1-o)

3-6, 14-17

Külügyminisztérium titkársága (XIX-J-1-v)

4-20

Külügyminisztérium, miniszteri

és miniszterhelyettesi iratok (XIX-J-1-u)

Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes irathagyatéka (1945-1969) 14-18

Péter János külügyminiszter irathagyatéka (1961-1973) 45-55

Szarka Károly külügyminiszter-helyettes iratai (1956-) 69-72

Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes irathagyatéka 76

Sajtógyűjtemény (XXXII-4 Sajtószemlék)

Párizs 71-73. (1956-1968)

Rejtjeltáviratok (XIX-J-1-z):

Párizs (Franciaország, 1956-1964): 10

MSZMP központi szerveinek iratai (1963-1968)

Politikai Bizottság: (M-KS-288-5)

295, 311, 316, 319, 323-324, 344, 353-355, 357, 377, 393, 398, 406-408, 411, 415-416, 420, 422-423, 436, 442, 448-449, 451, 455-458, 479.

Központi Bizottság: (M-KS-288-4),

61-64, 66-69, 71-74, 76-77, 79, 82-83, 86-92, 97.

Kádár János titkársága: (M-KS-288-47)

Külügyi osztály (Nemzetközi pártkapcsolatok osztálya): (M-KS-288-32)

Interneten található források

www.charles-de-gaulle.org

Oral History

A disszertációhoz az alábbi kortársakkal készített interjúk kerültek felhasználásra: *Schreiber Tamás, Klein Márton, Misur György*. A francia diplomaták és politikusok visszaemlékezéseit a szakirodalom felhasználásával építettem be a dolgozatba.

6. NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

- Adenauer, 48, 52, 56, 78, 103
Algéria, 45
Alphand, 180
Anglia, 43
Ausztria, 128
Bachev, 91, 113, 140, 141
Beauchataud, 180
Beaumarchais, 72, 205
Belgium, 96
Benes, 55, 88, 147
Bergson, 24
Birlandeau, 138
Bokanowski, 58
Boncour, 66, 68
Bonn, 149
Bouffanais, 58
Brandt, 137, 168, 169, 215
Brezsnyev, 124, 134, 172, 211
Brüsszel, 203
Budapest, 195
Bulgária, 61, 71, 75, 91, 105, 137, 139, 140, 161, 165
Ceaurescu, 138, 170, 208
Chivasky, 186
Clemenceau, 31
Colombey, 52, 60
Combal, 180, 205, 220, 221
Coty elnök, 62
Couve de Murville, 73, 74, 99, 106, 107, 111, 115, 116, 118, 124, 128, 132, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 154, 155, 156, 157, 158, 162, 163, 165, 180, 197, 200, 201, 206
Cyrankiewicz, 109, 142, 144
Csákány István, 186
Csanády György, 93, 97
Csehszlovákia, 53, 55, 56, 60, 71, 75, 87, 105, 111, 132, 147, 161, 164, 217
Darvas József, 198
David, 87, 148, 149
De Gaulle, 12, 217
De Gaulle-i, 8, 9, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 32, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 69, 70, 71, 77, 78, 81, 83, 84, 85, 89, 90, 92, 93, 99, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 114, 124, 126, 127, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 139, 144, 151, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 182, 183, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 222
De Margerie, 128
Debré, 212, 213
Dejean, 70, 74
Dreyfus-ügy, 24
Egyesült Államok, 42, 43, 58, 63, 84, 134, 143, 167, 169, 171, 186, 211, 213
Elzász—Lotaringia, 24
Elysée-palota, 222
Elysée-szerződés, 69
ENSZ, 67, 134, 140, 148, 181, 199
Erdélyi Károly, 151
Erhard, 104, 168
Európa, 16, 23, 34, 44, 160
európai, 109, 115, 120, 127, 133, 176, 210
Faure, 29
Fock Jenő, 185, 186, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 204, 205
Francfort, 79, 80, 158
Francia Intézet, 114, 207
Franciaország, 28, 30
franciaországi, 13, 23, 24, 26, 31, 33, 34, 38, 42, 43, 45, 47, 51, 54, 57, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 69, 70, 72, 73, 78, 83, 85, 86, 88, 91, 102, 104, 110, 113, 115, 126, 136, 138, 142, 144, 145, 152, 155, 156, 165, 167, 169, 170, 173, 174, 176, 178, 179, 182, 207
Froment-Meurice, 78
Gajewski, 50, 52
Gastambide, 151, 152, 158, 180, 185, 186, 197, 206, 214, 218, 219, 221
GATT, 173, 196
Giscard d'Estaing, 86
Gomulka, 50, 146, 158, 173, 174, 175, 176, 177, 187, 190, 214, 215
Görög Erzsébet, 124
Gromikó, 106, 107, 125
Gyenis Jenő, 180

Házi Vencel, 206
 Hidasi János, 220
 Hruscsov, 40, 47, 56, 74, 80, 94, 96, 97, 124, 184
 I. Ferenc, 31
 Jacquet, 127
 Joxe, 111, 112
 Jugoszlávia, 59, 60, 76, 91, 112, 165, 168, 208, 219
 Kádár János, 62, 68, 72, 76, 79, 80, 92, 119, 124, 151, 152, 161, 184, 187, 189, 190, 191, 199, 203, 219
 Kállai Gyula, 151
 Karlov Vary, 170, 179, 188
 KGST, 53, 76, 80, 86, 132, 140, 170, 212
 Kiesinger, 168
 Kínai Népköztársaság, 84
 Klein Márton, 129, 180
 Kliszko, 142
 Komócsin Zoltán, 129
 Koszigin, 125, 132, 172
 Közös Piac, 132, 143, 156, 179, 187, 193, 198, 203, 205
 Központi Bizottság, 72, 115, 129, 184
 Kutas Imre, 62, 64
 Lahr, 189
 Lakatos Emil, 78
 Lalouette, 214
 Laloy, 74
 Le Pons, 170, 214
 Lengyelország, 46, 49, 50, 51, 53, 55, 60, 71, 75, 87, 109, 110, 132, 142, 161, 165, 166, 168, 171, 173, 175, 177, 208, 219
 Lucet, 97
 Magyarország, 66
 magyarországi, 41, 62, 65, 66, 71, 76, 83, 86, 91, 98, 99, 113, 119, 126, 136, 150, 151, 152, 153, 160, 164, 165, 171, 178, 181, 183, 187, 188, 189, 190, 195, 199, 204, 218, 221, 222
 Murette, 92
 Maurer, 89, 93, 138
 Mazoyer, 214
 Misur György, 179
 Mód Péter, 218, 222
 Modrzewski, 109
 Moszkva, 133, 144, 153, 154
 MSZMP KB Külügyi Osztálya, 98
 Nagy Imre, 63
 Nagy-Britannia, 35, 58
 Nassau, 78
 Naszkowski, 109
 NATO, 40, 43, 45, 55, 79, 84, 92, 97, 101, 120, 131, 133, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 153, 155, 157, 167, 172, 182
 NDK, 53, 55, 56, 117, 132, 143, 144, 149, 155, 156, 161, 170, 171, 175, 179, 186, 192, 201, 208, 219
 Nikezitch, 163, 164
 Noreau, 219
 Novotny, 55, 150
 NSZK, 39, 43, 44, 85, 96, 111, 143, 152, 155, 159, 163, 168, 169, 170, 173, 186, 189, 201, 219
 Nungesser, 177, 179, 198
 Ochab, 87, 174, 177
 Olaszország, 96
 Ostpolitik, 137, 168
 Oszmán Birodalom, 164
 Osztrák—Magyar Monarchia, 164
 Pagniez, 77
 Péter János, 81, 95, 97, 99, 113, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 127, 130, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 185, 199, 200, 201
 Peyrefitte, 112
 Pineau, 62
 Podgornij, 87, 124
 Politikai Bizottság, 98, 202
 Pompidou, 107, 171, 183, 185, 193, 195, 196, 197, 203, 206
 Popovic, 60, 91
 Quai d'Orsay, 121, 127, 128
 Rácz Pál, 63
 Radványi János, 68
 Rambal, 179
 Rapaczki, 49, 51, 52, 56, 87, 142, 143, 173, 190
 Richelieu, 31
 Románia, 57, 58, 71, 83, 89, 90, 91, 112, 113, 132, 137, 139, 153, 161, 165, 168, 173, 206
 Rosta Endre, 185, 199, 221
 Rudinev, 86
 Sazarin, 121, 124
 SEATO, 84
 Sebestyén János, 185
 SECAM, 86, 187, 197
 Sík Endre, 67
 Siroky, 56

Soutou, 215
 Sudreau, 126, 188
 Szekér Gyula, 185, 199
 Szilágyi Béla, 114, 122, 152, 179, 180,
 185, 189, 218, 219
 Szovjetunió, 32, 33, 41, 42, 45, 48, 49, 50,
 53, 54, 56, 74, 88, 89, 94, 97, 107, 109,
 126, 132, 134, 136, 139, 143, 149, 164,
 167, 171, 172, 203, 210, 211, 215
 Tito, 59, 61, 164
 Todorov, 112
 Valkó Márton, 81, 97, 197
 Varsói Szerződés, 154, 155, 157, 169, 170,
 210
 Vietnam, 84
 Vincze József, 72, 207
 Vinogradov, 70, 105, 125
 Wapler, 214
 Wormser, 204, 213
 Zabrze, 176
 Zorin, 105, 133, 185, 203, 204
 Zsivkov, 113, 139, 140

7. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Garadnai Zoltán [2001]: *A magyar—francia kapcsolatok története, 1945—1966 Külpolitika*, Új Folyam 7. 1-2. sz. pp. 113—158.

Garadnai Zoltán [2002]: *A „békés egymás mellett élés értelmezése...” Kádár János és Pierre Francfort francia nagykövet négyesemközi beszélgetése, (1964. január 24.)* In. *Közel Múlt. Húsz történet a 20. századból*. Szerk.: Majtényi Gyögy-Ring Orsolya. Budapest. pp. 65—73.

Garadnai Zoltán [2003]: *Péter János külügyminiszter franciaországi útja. (A De Gaulle-i Európa—politika magyarországi értelmezései* In. *Levéltári Közlemények*, 74. évf., 1-2. sz., Budapest, pp. 135—158.

Garadnai Zoltán [2004a]: *Couve de Murville francia külügyminiszter magyarországi tárgyalásai (1966. július 28-30.)* In. *Levéltári Közlemények*, 75. évf., 2. sz., Budapest, pp. 75—92.

Garadnai Zoltán [2004b]: *Iratok a magyar-francia kapcsolatok 1963—1965 közötti történetéhez*. In. *Múltunk*, 49. évf., 3. sz., Budapest, pp. 216—250.

Garadnai Zoltán [2004c]: *Nyitási kísérlet a magyar-francia kapcsolatokban*. In. *Magyar külpolitika a 20. században*. Szerk. Gazdag Ferenc-Kiss J. László, Budapest. Zrínyi Kiadó. pp. 173-192.

Fejérdy Gergely-**Garadnai Zoltán** [2004]: *Franciaország Európa-politikája, a francia-német együttműködés történeti gyökerei (1945-1963)* In. *Külügyi Szemle* 3. évfolyam 2004/1-2 sz. pp. 208-231.

Garadnai Zoltán [2005]: *La Hongrie de János Kádár et le processus d'Helsinki*, In. *Vers la réunification de l'Europe. Apports et limites du processus d'Helsinki de 1975 à nos jours*, Sous la direction de Elisabeth du Réau et Christine Manigand, L'Harmattan, pp. 123-139.

Garadnai Zoltán [2005]: *L'interprétation de la politique européenne du Général de Gaulle en Hongrie (1963-1968)* (Un amour malheureux hongrois? Des arrières-pensées hongroises envers la France au moment de la normalisation des relations diplomatiques) (megjelenés alatt) p.25.